fondată în 1895
bpt
serie nouă

henry stanley

în căutarea lui livingstone

★★

cultură generală

Ilustrația copertei : *Doina Botez*

henry morton stanley

în căutarea lui livingstone

★★

TRADUCERE DE EUGEN B. MARIAN

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1982
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

PARTEA ÎNTÎIA

(Continuare)

ÎN INIMA AFRICII

Capitolul X

SPRE MRERA, ÎN UKONONGO

Plecarea din Unyanyembe. Organizarea expediției. Bombay. Domnul Shaw se întoarce bolnav la Unyanyembe. O pădure impresionantă. Descrierea febrei. Bucuria din tabără. Un ținut-parc. Cirezi de vînat și un sport remarcabil. O revoltă. Pedepsirea instigatorilor. Elefanții. Sosirea la Mrera.

Sosise ziua de 20 septembrie, era data fixată pentru plecarea noastră. Frigurile îmi lăsaseră o slăbiciune de nespus, și era prea puțin cuminte să pornesc la drum în asemenea hal. Mă lăudasem față de șeicul Bin Nasib că un alb nu-și calcă niciodată cuvîntul și mi-aș fi năruit reputația dacă, din cauza slăbiciunii, nu aș fi plecat precum anunțasem sau aș fi amînat marșul.

Întreaga caravană a fost trecută în revistă în fața porții *tembe*-ului cu stindardele desfășurate ; fiecare stătea lîngă balotul lui, răzimat de zid. Se dezlănțui o salvă de exclamații, de rîsete, strigăte de bucurie, de fanfaronadă tipică negrilor. Arabii se adunaseră ca să ne vadă plecînd, și să-și satisfacă curiozitatea. Erau de față cu toții, cu excepția lui Bin Nasib, pe care-l jignisem prin încăpățînarea de catîr cu care mă împotrivisem sfaturilor sale. Bătrînul șeic, pretinzînd că este bolnav, se culcase și îmi trimitea prin fiul lui o ultimă îmbucătură de sen-

timentalism filosofic — prețioasa comoară pe care mi-o încredința fiul lui Nasib, fiul lui Ali, fiul lui Sayf.

Sărmane șeic ! Dacă ai fi știut ce se ascundea în adîncul acestei încăpățînări, al acestei îndărătnicii de catîr, al acestei hotărîri de a apuca pe un drum fatal, ce-ai fi spus, o, fecior al lui Nasib ?

Dînsul se consola însă, gîndind că, pesemne, știam mai bine decît el ce-aveam de făcut ; lucru neîndoielnic, căci nici el nu era cu nimic mai în măsură decît oricare alt arab să cunoască exact motivul care mă îndemna să merg spre apus, trecînd peste atîtea stavile, cînd ruta spre răsărit era cu mult mai lesnicioasă.

Bravii pe care îi înrolasem pentru a mă urma într-un marș rapid, undeva, dincolo de hotarele ținutului Unyanyembe se numeau :

1. John William Shaw, originar din Londra.
2. Selim Heshmy arab.
3. Seedy Mbarak Mombay originar din Zanzibar.
4. Mabruki Speke originar din Zanzibar.
5. Ulimengo originar din Zanzibar.
6. Ambari originar din Zanzibar.
7. Uledi originar din Zanzibar.
8. Asmani originar din Zanzibar.
9. Sarmean originar din Zanzibar.
10. Kamna originar din Zanzibar.
11. Zaidi originar din Zanzibar.
12. Khamisi originar din Zanzibar.
13. Chowpereh originar din Bagamoyo.
14. Kingaru originar din Bagamoyo.
15. Belali originar din Bagamoyo.
16. Ferous originar din Unyanyembe.
17. Rojab originar din Bagamoyo.
18. Mabruk-Unyanyembe originar din Unyanyembe.
19. Mtamani originar din Unyanyembe.
20. Chanda originar din Maroro.
21. Sadala originar din Zanzibar.

22. Kombo originar din Zanzibar.
23. Șaburi cel Mare originar din Maroro.
24. Șaburi cel Mic originar din Maroro.
25. Marora originar din Maroro.
26. Ferajji (bucătarul) originar din Zanzibar.
27. Mabruk Saleem originar din Zanzibar.
28. Baraka originar din Zanzibar.
29. Ibrahim originar din Maroro.
30. Mabruk Ferous originar din Maroro.
31. Baruti originar din Bagamoyo.
32. Umgareza originar din Zanzibar.
33. Hamadi (călăuza) originar din Zanzibar.
34. Asmani (călăuza) originar din Zanzibar.
35. Mabruk (călăuză) originar din Zanzibar.
36. Hamdallah (călăuza) originar din Tabora.
37. Jumah originar din Zanzibar.
38. Maganga originar din Mkuenkue.
39. Muccadum originar din Tabora.
40. Dasturi originar din Tabora.
41. Tumayona originar din Ujiji.
42. Mparamoto originar din Ujiji.
43. Wakiri originar din Ujiji.
44. Mufu originar din Ujiji.
45. Mpepo originar din Ujiji.
46. Kapingu originar din Ujiji.
47. Mashishanga originar din Ujiji.
48. Muheruka originar din Ujiji.
49. Missossi originar din Ujiji.
50. Tufum Byah originar din Ujiji.
51. Majwara (copil) originar din Uganda.
52. Belali (copil) originar din Uemba.
53. Kalulu (copil) originar din Lunda.
54. Abdul Kader (croitor) originar din Malabar.

Sînt bărbați și copii, aleși de mine pentru a mă însoți în această misiune, în aparență inutilă, a merge pe urmele unui călător pierdut — David Livingstone. Povara

care le era încredințată se compune dintr-o mie de doti totalizînd 4000 de yarzi de stofă, din șase saci cu mărgele de sticlă, din patru încărcături de muniții, un cort, un pat, pînză, o ladă conținînd medicamente, un sextant și cîteva cărți ; din două încărcături de ceai, cafea și zahăr, una de făină și lumînări, alta de conserve de carne, sardele și tot soiul de alimente necesare, precum și încă una cu ustensile de bucătărie.

Oamenii se aflau cu toții la locurile lor, cu excepția lui Bombay. Bombay pierise ; nu putea fi găsit. Am trimis un om care să dea de urma lui. A fost descoperit plîngînd în brațele Dalilei lui.

— De ce ai plecat, Bombay, cînd știai că am intenția să plec și te așteptam ?

— Vai, stăpîne, n-am făcut decît să-mi iau rămas bun de la drăguța mea.

— Aha, într-adevăr ?

— Da, stăpîne ; domnia ta nu faci la fel cînd pleci departe ?

— Încetează, te rog, domnule !

— Prea bine.

— Ce-i cu tine, Bombay ?

— A, mai nimica.

Cum am văzut că avea chef de harță cu mine, de față cu arabii adunați înaintea *tembe*-ului, ca să fie martori la plecarea mea, și cum eu nu eram dispus să-mi pună bețe în roate absolut nimic, urmarea a fost că m-am simțit silit să-i trag o chelfăneală în lege lui Bombay, operație ce i-a răcit curînd mînia fierbinte, dar mi-a adus pe cap un cor zgomotos de mustrări din partea arabilor care pretindeau că-mi sînt prieteni.

— O, nu, stăpîne, nu fă asta, nu fă asta, încetează cu bătaia, stăpîne : sărmanul om știe mai bine decît domnia ta la ce vă puteți aștepta pe ruta ce-o veți urma acum.

Nimic nu era mai bine calculat pentru a mă scoate din sărite în fața unei mulțimi, nici chiar insolența mani-

festată de Bombay, decît acest gratuit amestec în ceea ce considerăm a fi treburile mele personale şi speciale ; dar m-am ştăpînit cît am putut, deşi le-am spus, pe un ton ridicat, că nu-mi plăcea să intervină nimeni în socotelile mele, decît dacă doreau să ajungă la ceartă.

— Nu, nu, *bana,* exclamară cu toţii într-un glas, nu dorim de fel să ne certăm cu domnia ta. Pentru numele lui Dumnezeu ! Vezi-ţi de drum în pace !

— Atunci, rămîneţi cu bine, am grăit eu, strîngîndu-le mîna pe rînd.

— Rămîi cu bine, stăpîne, rămîi cu bine. Îţi dorim, sîntem siguri, numai succese, şi Domnul să fie alături de tine şi să-ţi călăuzească paşii !

— Porniţi în marş !

A fost trasă o salvă de adio ; steagurile expediţiei au fost înălţate de către călăuze, fiecare pagaz s-a repezit să-şi pună în spinare povara lui, şi în scurt timp, cu cîntece şi strigăte, prima coloană a Expediţiei o şi cotise după colţul de vest al *tembe*-ului meu, luînd-o pe drumul spre Ugunda.

— Acum, domnule Shaw, te aştept. Încalecă pe măgar, dacă nu poţi merge pe jos !

— Vă rog, domnule Stanley, mi-e teamă că nu pot pleca.

— De ce ?

— Nu ştiu, sînt sigur că nu sînt în stare. Mă simt slăbit.

— La fel de slăbit sînt şi eu. Abia spre ziuă m-au lăsat în pace frigurile ; ştii asta ca şi mine. Nu da îndărăt în faţa acestor arabi, ţine minte că eşti un alb. Selim, Mabruki, Bombay, ajutaţi-i domnului Shaw să urce pe măgar şi mergeţi lîngă el !

— Vai, *bana, bana,* spuseră arabii, nu-l lua cu voi ! Nu vezi că este bolnav ?

— Daţi-vă la o parte, domnilor ! Nimic nu mă va împiedica să-l iau cu mine. Va pleca !

Pornim în marş, Bombay !

Ultimul om de-al meu plecase. Locuinţa noastră, pînă mai adineauri atît de plină de însufleţire, căpătase deja aspectul pustiu şi jalnic al locurilor părăsite. M-am întors spre arabi, mi-am luat din nou rămas bun de la dînşii, mi-am scos casca de plută, rostind un ultim salut şi m-am îndreptat spre sud, împreună cu Selim, Kalulu, Majwara şi Belali, care duceau fiecare cîte una din armele mele.

După o jumătate de oră de marş, decorul deveni interesant. Shaw începu să fie distrat. Bombay uitase cearta noastră şi mă asigură că, dacă aş putea trece prin ţinutul lui Mirambo, trebuie să ajung în Tanganica ; Mabruki, fostul servitor al lui Burton, de asemenea, nu punea la îndoială acest lucru ; Selim era bucuros să părăsească Unyanyembe, unde suferise atît de mult din cauza frigurilor ; eu însumi mă simţeam reînsufleţit de vederea acestor coline, cu o înfăţişare atît de semeaţă şi care dominau vîlcelele atît de frumoase, încurajîndu-mă să păşesc tot înainte.

După un ceas şi jumătate de la plecare, eram la Maganga, faimosul nostru cîntăreţ.

Mărfurile fură depozitate într-unul din *tembe*-urile satului şi cortul meu fu ridicat. Jumătate din oamenii mei o şi porniseră către Kwihara, ca să-şi îmbrăţişeze încă o dată nevestele sau concubinele.

La căderea nopţii, am suferit iar un atac de friguri ; m-au părăsit înainte de revărsatul zorilor, lăsîndu-mă însă pradă unei slăbiciuni teribile. În ajun, îi auzisem pe oamenii mei pălăvrăgind în jurul focurilor de tabără şi stînd la sfat despre cele ce se vor întîmpla, probabil, în ziua următoare. Majoritatea erau de părere că, de vreme ce eram bolnav, nu vom mărşălui. O încăpăţînare supremă îmi da ghes mai departe, în pofida sufletelor lor molatece.

Dar cînd am ieşit din cortul meu ca să le strig să se pregătească de drum, am descoperit că lipseau cel puţin douăzeci de oameni. Iar purtătorul corespondenţei lui Livingstone, „Kaif-Halek“ (ceea ce înseamnă „Ce mai faci ?“), încă nu sosise cu sacul poştal conţinînd scrisorile adresate doctorului.

Alegînd douăzeci dintre cei mai puternici şi mai devotaţi oameni din caravană, i-am expediat îndărăt, în Unyanyembe, în căutarea celor absenţi, iar Selim a fost trimis la şeicul Bin Nasib, ca să împrumute sau să cumpere, un lung lanţ pentru sclavi.

Pe înserat cei douăzeci de detectivi ai mei se înapoiară cu nouă din absenţi. Wajijii dezertaseră în bloc şi nu puteau fi găsiţi de fel. Se întoarse şi Selim, aducînd un lanţ solid, bun să legi cu el gulerele de metal purtate de cel puţin zece oameni. Apăru şi Kaif-Halek, cu sacul poştal pe care urma să-l înmîneze, mergînd sub escorta mea, lui Livingstone.

Atunci le-am ţinut oamenilor o mică cuvîntare şi le-am înfăţişat lanţul pentru sclavi. Le-am spus că eram primul alb care luase cu el un lanţ pentru sclavi, cînd pornise în călătoria sa, dar, cum constatam că erau cu toţii atît de înspăimîntaţi să mă urmeze, mă vedeam silit să folosesc lanţul, deoarece era singurul mijloc ce-mi mai rămînea pentru a-i ţine laolaltă. Cei buni nu trebuie să se teamă nici o clipă că vor fi puşi în lanţuri de către mine, aceasta li se va întîmpla doar dezertorilor, hoţilor, celor care primeau leafă şi daruri, căpătau puşti şi muniţii, şi apoi o tuleau cu ele.

De data aceasta, am urmat, nu aveam să pun pe nimeni în lanţuri ; dar, cu începere de astăzi, oricine va dezerta, o să fac un popas şi n-am să-mi continui marşul pînă ce nu îl voi găsi, după care va fi constrîns să meargă pînă la Ujiji cu lanţul pentru sclavi atîrnat de gît.

— M-aţi auzit ?

— Da, fu răspunsul.

— Aţi priceput ?
— Da.

Ne-am ridicat tabăra la şase şi am pornit în marş spre Inesuka, aşezare unde am ajuns la ora opt.

În dimineaţa următoare, tocmai cînd eram gata să ne începem marşul, am descoperit că mai dezertaseră încă doi oameni.

Baraka şi Bombay fură trimişi pe dată în Unyanyembe pentru a-i aduce pe cei doi oameni care lipseau : Asmani şi Kingaru. Primiseră ordin ca nu cumva să se întoarcă fără ei. Ultimul dezertase pentru a treia oară, după cum îşi amintesc, poate, cititorii mei.

În vreme ce se desfăşura această urmărire, am făcut popas în satul Inesuka, mai mult de dragul lui Shaw, decît din vreun alt motiv.

În cursul serii, incorigibilii dezertori fură aduşi îndărăt şi, aşa cum ameninţasem, fură bătuţi în lege şi puşi în lanţuri pentru a-i feri de alte ispite. Bombay şi Baraka relatară o istorisire pitorească a modului cum îi capturaseră pe fugari ; şi, fiindcă eram într-o dispoziţie grozav de bună, serviciile lor fură răsplătite cu cîte un cupon de pînză.

În dimineaţa următoare, alt hamal se ascunsese, luînd cu dînsul povara ce-i revenea : cincisprezece pînzeturi noi şi o puşcă ; dar a mai face încă un popas oriunde, prin împrejurimile Unyanyembe-ului, reprezenta o primejdie care putea fi înlăturată doar călătorind fără oprire către zonele sudice acoperite de junglă. Trebuie să vă reamintesc că din escorta mea făcea parte şi redutabilul Abdul Kader, croitorul care pornise din Bagamoyo cu planuri atît de strălucite de îmbogăţire, atras de comorile de fildeş ce se puteau dobîndi în interiorul Africii. În dimineaţa aceea, băgat în sperieţi de veştile răspîndite despre primejdiile ce ne păşteau, Abdul Kader ardea de dorul de a i se desface angajamentul. Jura că este bolnav şi nu mai e în stare să ne urmeze. Cum eram sătul

peste cap de el, i-am plătit pînza cuvenită şi i-am dat voie să plece. Pe la jumătatea drumului spre Kasegera, lui Mabruk Selim i se făcu rău. L-am doftoricit, dîndu-i o grăunţă de calomel şi două uncii de rachiu. Nu putea să meargă, aşa că am pus să fie suit pe măgar. Zaidi suferi un atac de febră. Shaw se rostogoli de două ori de pe măgar şi numai după nenumărate rugăminţi şi o pierdere enormă de timp, am izbutit să-l facem să se urce iarăşi pe spinarea dobitocului său. S-ar fi zis realmente că o soartă potrivnică urmărea expediţia, că ursitoarele voiau să ne facă să ne întoarcem din drum. Totul părea să ne unelteasscă prăbuşirea şi pierzania. Mă gîndeam că dacă m-aş afla la numai cinsprezece zile de Unyanyembe, aş fi salvat!

Kasegera, unde am poposit în cursul după-amiezii, fu în sărbătoare pînă seara. Oamenii plecaţi din sat tocmai se întorseseră de pe coastă şi tinerii pagazi se făleau cu splendoarea viu colorată a stofelor *sohari, barsati,* lungi tunici, *kaniki* noi-nouţe toate, în care se drapaseră îndărătul vreunui tufiş, înainte de a apărea înveşmîntaţi atît de fastuos, în faţa ochilor fermecaţi ai compatrioţilor lor. Femeile scoteau strigăte zgomotoase şi frecvente: „Hi-hi-hi!", „Lu-lu-lu", demne de nişte Menade[1] şi care răsunară pînă seara. Nişte tineri contemplau, pe cei proaspăt sosiţi, cu cea mai arzătoare admiraţie zugrăvite pe trăsăturile lor; matroanele îi înconjurau pe aceşti tineri eroi, copleşindu-i cu tandreţea şi dezmierdările lor, iar patriarhi venerabili, cu spinarea încovoiată, rezemaţi în toiegele lor, îi binecuvîntau. Astfel arată faima în Unyamwezi! În schimbul acestor ovaţii, toţi acei tineri norocoşi fură siliţi să le umble gura ca o moară pînă în zorii zilei următoare, povestind ce minuni găsiseră pe malul Mării celei Mari şi în Unguja, cum numeau ei insula Zanzibar. Vorbeau despre marile corăbii ale oamenilor

[1] Bacante care însoţesc alaiul zeului Bachus (n.t.).

albi, despre mulțimea de wasungi pe care îi zăriseră, apoi despre pericolele și încercările drumului ; despre primejdiile întîmpinate în ținutul fioroșilor wagogi ; în sfîrșit, despre toate incidentele călătoriei, pe care noi le cunoșteam atunci și pe care le-am relatat eu însumi în paginile precedente.

Am ridicat tabăra în 24 și, după trei ceasuri de marș în direcția sud-sud-vest, într-o pădure de *imbiti,* am ajuns la Kigandu. În clipa în care ne opream în fața acestui sat, care era cîrmuit de o fiică a lui Mkasiwa, am fost avertizați că trebuie să plătim un bir pentru a intra. Cum nici nu ne trecea prin cap așa ceva, ne-am retras la o milă distanță spre stînga localității, într-o veche *boma* căzută în ruină și infectată de șobolani, fiind rău dojeniți de lașii băștinași, fiindcă îl abandonam pe Mkasiwa în ceasul acela de cumpănă. Eram acuzați că fugim de război.

Aproape în pragul zăplazului, voind să descalece, lui Shaw i-au alunecat picioarele din scări și a căzut la pămînt cît era de lung, cu fața în jos. Pantomima aceasta începea să se repete prea des. De aceea, cînd oamenii mei se repeziră să-l ridice pe nepriceput, le-am ordonat să nu se ocupe de el. Nesocotitul rămase nemișcat în bătaia soarelui fierbinte un ceas încheiat, și cînd l-am întrebat cu sînge rece dacă nu se află într-o poziție prea puțin confortabilă, pînă la urmă s-a ridicat și a început să plîngă ca un copil.

— Vrei să te întorci la Kwihara, domnule Shaw ?

— O da, dacă nu vă supărați ! N-aș putea să merg mai departe și, dacă sînteți atît de bun să-mi dați voie, aș dori tare mult să mă întorc.

— Foarte bine, domnule Shaw ; am ajuns să cred că asta ar fi soluția cea mai bună pentru toți. Răbdarea mea a ajuns la capăt. M-am străduit din răsputeri pentru a te ajuta să treci peste aceste mizerii mărunte, pe care dumneata le întreții cu atîta fidelitate. Suferi pur și simplu de ipohondrie. Îți închipui că nu ești în stare să

rezişti greutăţilor drumului şi nimic nu te-ar abate de la această părere. Totuşi, cîntăreşte bine vorbele mele : dacă te întorci în Unyanyembe, vei muri. Cine te va îngriji, dacă ai să cazi bolnav în Kwihara ? Dar dacă te doboară frigurile, dacă ai un delir ? Cum se va şti ce-ţi trebuie ? Nici unul din oamenii pe care pot să ţi-i las nu-şi va da seama de ce ai nevoie, ce anume ţi-ar putea uşura boala, ce ţi-ar fi necesar. Îţi repet, domnule Shaw, dacă te întorci, acolo ai să mori !

— Ah, Doamne sfinte ! Cît de amarnic regret că am venit aici ! Credeam că Africa este cu totul altceva. Aş prefera să mă întorc, dacă îmi daţi voie.

Ziua următoare de popas a fost consacrată tuturor pregătirilor cerute de transportarea lui Shaw îndărăt la Kwihara. Fu construită o targă rezistentă ; patru oameni vînjoşi au fost angajaţi la Kigandu pentru a-l transporta pe bolnav. Am pus să se coacă pîine, să fie umplută cu ceai o gamelă mare şi să se frigă o pulpă de ied, ca să aibă ce să mănînce pe drum.

În cursul nopţii, petrecută împreună, luă un acordeon pe care i-l dăruisem la Zanzibar şi cîntă diferite arii. Jalnic instrument mai era armonica aia de zece dolari ! Totuşi, cîntecele simple şi familiare care se revărsau dintr-însul în seara aceea îmi făcură impresia unor melodii celeste. Pentru a încheia concertul, sărmanul meu camarad cîntă aria „Patrie, dulce patrie".

Pe data de 27, ne-am sculat cu toţii dis-de-dimineaţă. În mişcările noastre se simţea o energie neobişnuită. Aveam în perspectivă un marş foarte lung ; dar în urma noastră, îi lăsam pe bolnavi, pe cei mai plăpînzi. Nu luam cu mine decît oameni sănătoşi şi vînjoşi pe cei care puteau să meargă iute şi mult. Mabruk Saleem rămînea încredinţat îngrijirilor unui doctor localnic, care se obliga să-l trateze, în schimbul cîtorva metri de stofă plătiţi cu anticipaţie.

În sfîrșit, cornul sună semnalul plecării. Shaw fu ridicat de hamalii săi. Oamenii mei se înșirară pe două rînduri, steagurile fură înălțate ; între acest dublu gard viu, Shaw fu dus către nord. Apoi ne-am întors spre sud, călcînd cu pas sprinten și ușor, ca un om căruia i s-a luat de pe umeri un coșmar, pășind sub strălucitoarele flamuri care urmau să fluture peste apele lacului Tanganica.

Am urcat o creastă strălucind de enorme blocuri de sienit, ale căror mase dominau în hățișul de copaci pitici. Decorul care ne-a izbit privirile, din creștetul acestei costișe, era cel văzut adesea pretutindeni. Un codru fără margini ; lungi creste împădurite, tălăzuindu-se cît vedeai cu ochii, înălțîndu-se lin unele deasupra altora, scăldate într-o aură caldă și vibrantă, care, limpede în apropiere, în depărtare se albăstrea și devenea de nepătruns.

Păduri, păduri și iar păduri ; ramuri înfrunzite, globuri și umbrele frunzoase, verzi ori cafenii, codri peste codri, înălțîndu-se, coborînd și retrăgîndu-se necontenit spre marginea zării : un adevărat ocean de frunziș.

Orizontul înfățișa, în toate punctele cardinale, același aspect. În depărtare, o colină își desena conturul nedeslușit, sau ici-colo un copac mai înalt decît ceilalți se detașa pe fundalul cerului străveziu ; cu această mică excepție, pretutindeni însă domnea aceeași atmosferă, aceleași nuanțe, același soare, aruncîndu-și stropii luminoși în adîncurile sihlei ; pretutindeni aceleași linii, același orizont, pretutindeni puzderie de copaci — zi de zi, săptămînă de săptămînă. Ne zoream spre creștetul unei costișe, dornici de vreo schimbare, dar ochiul ostenit, după ce a rătăcit peste întinsul fără hotare, revine la împrejurimea imediată, sătul de veșnica identitate a peisajului.

Carlyle a spus undeva, în scrierile lui, că oricît de mare ar fi, Vaticanul întreg nu reprezintă decît o coajă

de ou, comparat cu bolta spuzită de stele pe care strălucesc Arcturus şi Orion. La rîndul meu, afirm şi eu că, deşi Central Park din New York pare falnic faţă de anemicele boschete din alte metropole, iar Windsor şi New Forests pot fi frumoase şi impunătoare în Anglia, toate nu sînt decît nişte legături de găteje, cînd le asemuieşti cu aceşti codri veşnici din Unyamwezi.

După trei ore de mers, am făcut un popas pentru înviorare. Oamenii mei păreau tare obosiţi. Pierzîndu-şi antrenamentul în cursul zilelor petrecute la Kwihara, încă nu se reobişnuiseră cu marşurile lungi şi aveau nevoie să-şi mai tragă sufletul după odihna aceea prelungită. În clipa cînd am vrut să pornim iar, se înălţară chiar unele proteste, se manifestară semne de osteneală. Dar cîteva glume făcute cu voioşie pe seama lenei celor care se lăsau greu înduplecaţi, au redat vînjoşia tuturor şi, după o nouă etapă de patru ore, pe la două după amiază, ajungeam la Ugunda.

Ieşisem astfel din Unyanyembe, trecînd în acel punct frontiera sa meridională. Ugunda, situat în districtul cu acelaşi nume, este un tîrguşor măricel care număra, probabil, vreo patru sute de familii — cam la două mii de suflete. Este bine apărat de un zăplaz prevăzut cu ambrasuri miniaturale, făcute în zid şi şanţ. Bastioane apropiate între ele, străpunse de găuri de ochire, pe unde cei mai iscuşiţi ţintaşi pot ochi ca nişte loji căpeteniile forţelor atacatoare, domină acest ocol, al cărui lemn are o grosime de trei degete, baza lui fiind protejată de un şanţ interior înalt de patru picioare, presărat cu nisip sau pămînt, care oferă protecţie principalului corp al apărătorilor, aceştia fiind astfel capabili să reziste unor efective foarte numeroase. În jurul localităţii, pe o rază de o milă sau două, solul a fost curăţat de tot ce putea să ascundă apropierea duşmanului şi astfel pîndari cu ochi ageri avertizau pe asediaţi să pregătească defensiva înainte ca inamicul să intre în bătaia muschetei. De trei

ori a încercat Mirambo să cucerească tîrgușorul și de trei ori a fost respins cu tîlharii lui, iar wagunzii se mîndresc pe drept cuvînt, că i-au rezistat celui mai cutezător nemernic pe care l-a văzut ținutul Unyamwezi, de cîteva generații.

Principalul sat al wagunzilor este înconjurat de culturi cu o întindere de aproximativ trei mii de acri pătrați (o mie două sute de hectare). Aceste ogoare produc grîne destule nu numai pentru consumul localnicilor, ci și pentru aprovizionarea numeroaselor caravane care urmează această rută pentru a se duce în Ufipa și în Marungu.

Oricît de viteji ar fi însă, îndărătul zidurilor puternice ale principalului lor sat, împărtășesc insecuritatea care punea stăpînire pe orice mnyamwez în vreme de război, și deși de obicei caravanele ce vin să caute fildeș în regiunile îndepărtate din sud, recrutează oameni din roiurile de pagazi de-aici, n-am putut cu nici un chip să hotărăsc pe vreunul din ei să mă urmeze, atît de mare era spaima ce le-o trezea Mirambo și tîlharii lui Ruga-Ruga. Trebuie să recunosc că din toate părțile veneau zvonuri alarmante. Se da drept sigur faptul că Mbogo se îndreaptă spre Ugunda, cu o mie de oameni, că wazavirii atacaseră o caravană cu patru luni în urmă, că Simba bîntuie ținutul în fruntea unei bande de mercenari fioroși, și multe alte lucruri de același soi.

În 28, am ajuns la un sătuleț cochet în sînul pădurii Benta, la trei ceasuri și un sfert de Ugunda.

Poteca șerpui mai întîi prin mijlocul cîmpurilor cu porumb, apoi intră în terenurile desțelenite care înconjoară satele din Kisari. Într-una din aceste așezări, am găsit un șef de caravană care avea nevoie de hamali și care, de dimineață pînă seara, bătea toba ca să-i facă să se prezinte. Vroia să ajungă la Ufipa. Zăcea acolo de două luni, bătînd adunarea fără nici un succes și a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-mi „sufle" hamalii, procedeu ce n-a contribuit la crearea armoniei între noi. La înapo-

iere, am aflat că fusese silit să renunțe la proiectul său de a merge în sud și că făcuse cale întoarsă, la cîteva zile după plecarea noastră.

Părăsind Kisari, am trecut prin mijlocul unei rarişti cu pîlcuri încîlcite de stejari negri risipiți pe un teren crăpat de arșița soarelui, unde se arăta ici și colo cîte un heleșteu secat, al cărui fund nămolos era bătătorit de picioarele a sumedenie de elefanți și rinoceri. Urmele de bivoli sălbatici și de zebre erau acum frecvente și ne amăgeau cu speranța că peste puțin timp vom întîlni în cale vînat.

Ținutul Benta era bine aprovizionat cu porumb și cu grîu pe care localnicii le numesc *choroko*. M-am asigurat de o bună cantitate de *choroko* pentru uzul meu personal, căci este un aliment din cele mai sănătoase.

La Benta, ca și în alte părți, grîul este pus pe acoperișul plat al *tembe*-ului în uriașe lăzi cilindrice făcute din scoarță de *mtundu*. Acolo am văzut cea mai enormă ladă cunoscută în Africa. Puteai s-o iei drept cutia de pălării a unui titan ; avea șase picioare înălțime și zece, diametru.

În 29, după o etapă de cinci ore, tot în direcția sud-sud-vest, am ajuns în localitatea Kikuru. Marșul se desfășurase timp de cinci ore, pe un sol crăpat, unde abanosul se alătura stejarului negru în tovărășia unor copaci pitici, deasupra cărora se ridicau numeroase furnicare clădite din pămînt de culoarea cretei și care semănau cu niște dune.

Mukunguru, termenul kisawahililor pentru friguri, stau mereu la pîndă în acest ținut cu păduri întinse și cîmpii plate, unde natura n-a făcut nimic pentru a înlesni scurgerea apelor.

În timpul anotimpului uscat, n-ai crede că aici este o zonă nesănătoasă. Iarba arsă și urmele împietrite ale animalelor, frecvente în ultima parte a perioadei ploioase, dau multor luminișuri un aspect sumbru, fără a avea

ceva neliniştitor. Dacă în hăţişuri zac ici şi colo mormane de copaci, aflaţi în diferite stadii de putrefacţie puzderie de gîze harnice muncesc de zor, cu străşnicie, pe trunchiurile lor doborîte pentru a-i face să dispară, şi nimic nu supără nici vederea, nici mirosul. Totuşi, pe nesimţite, din acest pămînt mîncat de uscăciune, din asemenea vegetaţie moartă şi putrezită, se degajă o otravă subtilă, care-ţi pătrunde în organism ; ea nu este mai puţin fatală, uneori, decît cea respirată, pe cît se spune, în vecinătatea *upasului.* [1]

Primele efecte nocive ale malariei se produc în măruntaie, limitîndu-se mai întîi la această zonă ; pe urmă te năpădeşte o moleşeală apăsătoare, o somnolenţă irezistibilă, o tendinţă continuă de a căsca. Limba capătă o culoare bolnăvicioasă, aproape neagră, cu o nuanţă gălbuie ; pînă şi dinţii se fac galbeni şi sînt căptuşiţi de un fel de lipici greţos. Ochii pacientului scînteiază cu o intensitate sticloasă şi sînt complet apoşi. Cînd apar aceste simptome, încep frigurile şi nu întîrzie să-şi dezlănţuie criza, cuprinzînd tot corpul şi doborîndu-l pe nefericitul chinuit.

Cîteodată ele sînt precedate de un frison violent, în cursul căruia poţi aşeza peste bolnav grămezi de pături, fără ca frigul mortal ce-l scutură să-i scadă. Vine apoi o durere de cap de o violenţă puţin obişnuită ; după aceea, dureri insuportabile se nasc în zona lombară, urcă de-a lungul coloanei vertebrale, se întind peste crestele osoase ale umerilor, ating gîtul şi se stabilesc definitiv în frunte şi occipital.

Adeseori însă, frisonul nu se produce ; după starea de lîncezeală şi toropeală, febra, cu durerosul ei cortegiu, succede imediat somnolenţei. Capul îţi arde, simţi bătăi precipitate în tîmple, eşti sfîşiat de cleşti înroşiţi în foc

[1] Copac cu al cărui suc otrăvitor îşi îmbibă băştinaşii săgeţile. Întrebuinţare asemănătoare se dă unei plante din aceeaşi familie, în insula Java (n.t.).

şi văpăi îţi aleargă prin vine, setea te mistuie. Creierul îţi mişună de stranii închipuiri, care iau uneori forme monstruoase. Prin faţa vederii întunecate a bolnavului trec reptile cunoscute şi necunoscute, monştri care se măresc şi se înmulţesc în mod nebulos, imagini mereu mai complicate, mereu mai încîlcite, şi se metamorfozează necontenit, pentru a deveni tot mai hîde şi teribile. Incapabil să mai suporte privelişte a năucitoare, pacientul face un efort şi deschide ochii, spulberînd coşmarul delirant; dar numai pentru a luneca iarăşi pe tărîmul visului, unde se dezvăluie alt infern ireal şi suferă noi cazne.

Multe, multe ceasuri am petrecut gemînd şi zbătîndu-mă sub povara acelui infernal delir, sub noianul de coşmaruri cumplite. O, cu ce anxietăţi îl copleşeşte pe călător această malarie africană!

Chinuri trupeşti, chinuri sufleteşti. O, ce agonie atroce, ce ciudă, zbucium şi apăsare stîrnite de oribile fantasmagorii diabolice!

Nimic n-o potoleşte; îngrijirile cele mai sîrguincioase, răbdarea desăvîrşită, atenţiile cele mai zeloase, devotamentul cel mai umil, totul te irită, totul te sîcîie.

În această stare teribilă chiar Iov în persoană, şi tot ar deveni iritabil, apucat de furii smintite şi coleric.

Cel căzut pradă acestei febre se socoteşte drept un lăcaş al tuturor nenorocirilor. Cînd soseşte vindecarea, se simte purificat; este o eliberare; devine iar sociabil, se simte bine dispus, amabil şi gata să rîdă. Tot ce pînă acum îi părea o suspectă prevestire rea, este pentru dînsul izvor de încîntare. Oamenii îi inspiră prietenie şi afecţiune, totul îi pare zugrăvit în culori frumoase; natura îi surîde, pădurile monotone şi moartea îl copleşesc cu farmecul lor. Vorbesc pe baza experienţei mele personale, căci am analizat cu grijă toate fazele neroade ale crizei.

Mă amuzam însemnîndu-mi imaginile umoristice şi teribile, fantastice şi exagerate, care mi se înfăţişau exact în clipa cînd sufeream paroxismul crizei de malarie.

La 1 octombrie, continuîndu-mi ruta spre sud-sud-vest, am ajuns, după patru ore, pe malul unui heleşteu mare, numit Ziwani. Am descoperit un vechi *khambi*, pe jumătate ars, adăpostit de un măreţ *mkuyu* (sicamor), gigantul pădurilor din Unyamwezi, pe care, după o oră l-am transformat într-o splendidă tabără.

Dacă-mi amintesc exact, trunchiul arborelui măsura treizeci şi opt de picioare, în circumferinţă. Este cel mai frumos copac, de felul acesta, pe care l-am văzut în Africa. Un regiment putea cu uşurinţă să se odihnească sub asemenea enorm dom de frunziş. Umbra ce-o arunca avea un diametru de o sută douăzeci de picioare.

Eram atunci sănătos şi voinic, ceea ce îmi îngăduia să admir tot ce mă înconjura. Mă simţeam cuprins de o bună dispoziţie, de o satisfacţie deplină, pe care nu o cunoscusem frămîntîndu-mă în Unyanyembe, unde mă rodea inactivitatea. Discutam cu oamenii mei prieteneşte, de la egal la egal, vorbeam despre perspectivele călătoriei şi le dezbăteam camaradereşte.

Lumina zilei murea şi soarele apunea rapid la orizont, în partea de vest, pictînd cu strălucire cerul în culoarea aurului şi argintului, şofranului şi opalului, razele şi culorile splendide se reflectau deasupra vîrfurilor pădurii veşnice, cu acel calm liniştitor şi sfînt al cerului ce se aşternea peste întreaga fire şi îndemna fiinţele care mă înconjurau să cugete desfătătoarea plăcere a odihnei în mijlocul unor vaste singurătăţi, în adîncurile marelui codru, unde eram singurele fiinţe omeneşti ; ziua noastră de muncă se sfîrşise şi tabăra era în perfectă securitate ; toţi ne scoaserăm pipele şi puteam fi fericiţi că ne îndepliniserăm sarcinile şi mulţumiţi de o muncă dusă la bun sfîrşit.

Afară, nici un zgomot, decît chemarea unui florican stingher sau a vreunei bibilici care-şi pierduse perechea ; glasul răguşit al brotacilor, orăcăind în apa învecinată, sau cîntul greierilor, care părea că leagănă ziua şi o invită

la somn. În interiorul taberei noastre, se auzea gîlgîitul provocat de aspirarea eterului albăstrui, pe care fumătorii îl trăgeau din ploștele ce le slujeau drept narghilele. Întins pe covor, mulțumit și fericit, avînd ca boltă frunzișul des, ținînd între buze scurta mea pipă din spumă de mare, lăsam să-mi alerge în voie gîndurile. Cu toată frumusețea luminii cenușii și domoale, ce ne învăluia, m-am adîncit în gînduri, care mă călăuziră mai întîi în depărtata Americă, lîngă cei dragi. Apoi, întorcîndu-se la realitate, mă duseră iar la misiunea mea neterminată, la omul care era deocamdată, pentru mine, un mit, la cel pe care îl căutam ; acesta, pe cîte știam eu, poate că murise, poate că era tare departe, sau poate că se afla aici alături de noi, chiar în același codru ai cărui copaci îmi acopereau zarea cu coroanele lor ; foarte aproape de mine și la fel de ascuns privirilor mele ca și cum s-ar fi aflat în micul *cottage* din Ulva. Cine putea să știe ?

Eram totuși fericit și, deși ignoram ceea ce mă interesa cel mai mult să cunosc, însăși existența lui, simțeam o anumită tihnă, un fel de mulțumire greu de descris.

Dar de unde provin această slăbiciune și neputință a omului ? De ce trebuie să umble atît de încet într-acolo unde îl poartă dorințele, de ce trebuia să se tîrască pas cu pas sute de mile, pentru a limpezi îndoielile ce-i chinuiesc mintea neclintită și nerăbdătoare ? De ce nu puteam oare, într-un zbor iute și cutezător ca gîndul meu, să rezolv această întrebare arzătoare, care revenea neîncetat : „Oare mai trăiește ?“

„Ei, ei, răbdare, suflete !“ m-am îndemnat singur. Stăpînești o fericită liniște pentru care alți oameni te pot invidia. Ai conștiința că misiunea pe care o ai de îndeplinit este sfîntă. Pentru astăzi, asta să-ți fie deajuns ! Mergi înainte și speră !“

Luni, 2 octombrie : Ne găseam traversînd pădurea și cîmpia care se întind din Ziwani la Manyara ; pentru acest drum ne-au trebuit șase ore și jumătate. Soarele

dogorea excesiv, însă *mtundu* și *miombo* — copacii care alcătuiau codrul, nu lăsau liber între ei decît intervalul necesar dezvoltării lor și ne ocroteau cu umbra plăcută a frunzișului îmbinat. Poteca se desfășura pe un sol roșu și ferm, care nu prezenta nici un obstacol, mersul era ușor. Nu ne supăra nici un necaz, afară de atacurile muștei țe-țe, care roiește în acest loc și pe care — din pricina înțepăturii sale — băștinașii au numit-o *panga,* adică sabie.

Știam că ne apropiem de un întins ținut darnic în vînat, ceea ce ne făcea să stăm la pîndă, dornici cum eram să ne procurăm cîteva specimene de locuitori ai acestor codri.

În timp ce mergeam cu o medie de aproximativ trei mile pe oră, am văzut cum oamenii mei se îndepărtează de drum și revin la el, după un înconjur de cincizeci de pași. Ajungînd la locul unde se depărtaseră, am zărit motivul ocolului lor : era cadavrul unei victime a vărsatului, oribilul flagel al acestei părți din continentul african. Răposatul, care părea să fi murit în ajun, aparținea cetei lui Oseto aflat în slujba lui, care băteau pădurea ca niște partizani, pentru a-i surprinde pe susținătorii lui Mirambo. Ceata aceasta se întorcea din Ukonogo, unde făcuse o incursiune pe pămînturile sultanului din Mbogo, cînd îl văzuseră căzînd pe unul din camarazii lor, cel al cărui cadavru îl găsisem noi.

Vom spune, în legătură cu acest episod, că ni se întîmpla adesea să întîlnim un schelet sau un craniu pe marginea potecii. Aproape că nu trecea zi fără să întîlnim relicve omenești lăsate în părăsire, cîteodată chiar de mai multe ori pe zi.

După scurt timp, am ieșit din pădure și am intrat în *mbuga,* sau cîmpie, unde am văzut un cuplu de girafe, ale căror gîturi lungi puteau fi zărite înălțîndu-se deasupra unui tufiș, unde pășteau. Vederea aceasta fu salutată printr-un strigăt de bucurie ; știam că am intrat în

ținutul vînatului și că aproape de golful ori rîul Gombe, unde intenționam să poposim, vom vedea astfel de animale cu duiumul.

Trei ceasuri de marș peste această cîmpie arzătoare ne-au dus pînă la cîmpurile din Manyara. Am ajuns la poarta satului, însă ni s-a interzis intrarea, fiindcă războiul bîntuia pretutindeni, locuitorii erau foarte grijulii și nu admiteau între zidurile satului lor nici o ceată străină, ca să nu fie învinuiți că iau partea vreunei tabere. Am fost trimiși într-un *khambi* situat lîngă o salbă de heleșteie cu apă limpede; dar ocolul campamentului nu cuprindea decît vreo jumătate de duzină de bordeie dărăpănate, foarte puțin confortabile pentru niște oameni obișnuiți.

După ce ne-am înălțat tabăra, i-am dat kirangoziului cîteva stofe și l-am trimis în sat, ca să facă cumpărături. Ne aștepta perspectiva a nouă zile de marș — 135 mile — într-un ținut pustiu, așa că ne trebuiau neapărat provizii. Drept orice răspuns, i se spusese omului meu, că vînzarea grînelor era strict interzisă de către Mtemi și el se înapoie cu mîinile goale.

Situația era serioasă. Să trimit oamenii la Kikuru însemna să întîrziem acolo cîteva zile; mai bine era să încerc să folosesc puțină diplomație. Desfăcînd deci un balot de stofe alese, am scos dinăuntru două *chukka* demne de un rege, pe care i le-am trimis căpeteniei prin Bombay, însoțite de urările lui Musungu și de asigurarea prieteniei sale. Căpetenia îl pofti ursuză pe sol să se întoarcă cu *chukka* cu tot, trimițînd vorbă lui Musungu să nu-l plictisească.

Nu era chip să-l îndupleci pe omul acela. Bombay și-a irosit în zadar elocința cu el, iar oamenii mei, înfometați și într-o dispoziție foarte arțăgoasă, au fost nevoiți să se culce fără a cina.

Îmi reveniră în minte vorbele lui Njara, un negustător de sclavi, parazit al marelui șeic Bin Nasib: „Ah, *bana*

bana, îmi spunea dînsul, obstacolele sînt mai puternice decît domnia ta ; crede-mă, nu vei trece peste ele şi vei fi silit să te întorci. Wa-manyarii sînt răi, wakonongii, foarte răi, iar wazavirii sînt mai răi decît toţi. Vitrege vremuri pentru călătorit, cînd ţara este în război ; şi războiul bîntuie acum pretutindeni !"

Şi, într-adevăr, judecînd după conversaţiile, purtate în tabără, în jurul focurilor, părea că Njara ar trebui să aibă dreptate. Existau toate perspectivele să fiu părăsit de oamenii mei. Totuşi, le-am spus oamenilor mei să-şi recapete curajul, căci dimineaţa le voi găsi de mîncare.

În ziua următoare, odată cu revărsatul zorilor, balotul cu stofe alese fu redeschis şi l-am trimis din nou pe Bombay cu patru mantii regeşti, doi doti de *merikani* şi o droaie de complimente şi cuvinte politicoase. Politeţea era necesară cu un om atît de ciufut ca Ma-Manyera, prea puternic ca să ţi-l faci duşman. Ce s-ar fi întîmplat dacă-şi punea în gînd să-l imite pe redutabilul Mirambo, regele din Uyoweh !

Efectul dărniciei mele nu întîrzie să se producă, sub forma unor merinde abundente, somptuoase. După un ceas, am văzut cum sosesc o duzină de săteni cărînd pe cap lăzi umplute cu *soryo*, orez, porumb, fasole. Apoi, se ivi chiar Mtemi în persoană, urmat de o escortă înarmată cu treizeci de flinte şi douăzeci de sulişi, ca să-l viziteze pe primul călător alb ivit pe ruta lui. După războinici veneau daruri compuse din păsări, capre, miere, fasole şi o cantitate de grîne suficientă pentru a-mi hrăni oamenii timp de patru zile — într-un cuvînt, bunuri înfăţişînd o valoare care echivala cu prisosinţă pe cea a obiectelor trimise de mine.

M-am dus să-l întîmpin pe şef la poarta taberei şi, cu o plecăciune adîncă, l-am poftit să vină în cortul meu, pe care-l dichisisem cu tot luxul de care puteam dispune pentru primirea aceea ; covorul meu persan fusese des-

făcut, blana de urs întinsă, iar *kitanda* (patul) acoperit cu un frumos postav stacojiu nou-nouț.

Ma-Manyera, un om robust și înalt de stat, fu rugat să se așeze, împreună cu ofițerii care-l însoțeau. Toți mă contemplară cu o uimire de nespus : chipul meu, veșmintele mele îi cufundau într-o înmărmurire aproape cu neputință de descris. După aceea, se priviră țintă cîteva secunde, și apoi izbucniră în hohote de rîs nestăpînit, troznindu-și degetele de mai multe ori. Maganga, tălmaciul meu — fiindcă toți acești oameni de vază vorbeau în grai kinyamwez — fu însărcinat să-i exprime căpeteniei marea desfătare ce mi-o prilejuia vederea lor.

După cîteva minute cheltuite pentru schimbări de politeturi — din partea lor, întrecîndu-se care mai de care să rîdă de ceilalți — Ma-Manyera își mărturisi dorința de a-mi vedea armele. Carabina Winchester cu șaisprezece focuri stîrni o mie de observații măgulitoare iar frumusețea revolverelor ucigătoare, lucrătura lor — care păru supraomenească, în ochii încîntați ai tuturor privitorilor — îi inspiră căpeteniei elogii atît de călduroase, încît am fost îndemnat să încerc și altă prezentare.

Puștile de mare calibru, trăgînd cu o puternică încărcătură de pulbere, îi făcură pe vizitatorii mei să sară cît colo, cuprinși de o prefăcută îngrijorare, apoi fiecare din ei se așeză iarăși la locul lui, izbucnind în hohote de rîs convulsiv.

Pe măsură ce entuziasmul sporea, oaspeții mei își agățară unul de altul degetele arătătoare și, cum entuziasmul lor creștea mereu, se traseră de ele pînă ce m-am temut să nu le văd dislocate. După ce le-am explicat deosebirea dintre albi și arabi, am scos la iveală dulăpiorul meu cu medicamente.

Căpetenia m-a întrebat la ce serveau sticluțele și fiolele acelea, a căror transparență și aranjament iscusit le smulgeau — atît lui cît și celorlalți — suspine de încîntare.

— *Dowa,* am răspuns eu sentențios, *dowa,* cuvînt care desemnează tot ce este legat de arta vindecării, și vă amintiți că, în această țară, medicina înseamnă vrăjitorie.

— Oh-oh ! Oh-oh ! murmură cercul admiratorilor.

Nu mi-a trebuit mult timp ca să le cîștig admirația fără rezerve, iar superioritatea mea, chiar în comparație cu cei mai buni dintre arabii cunoscuți de ei, era doar prea evidentă.

— *Dowa, dowa,* adăugară cîțiva.

Luînd o fiolă de rachiu medicinal, le-am spus :

— Iată *pombé Kisungu* (berea albilor). Încercați-i gustul !

Am turnat din ea într-o linguriță pe care am prezentat-o căpeteniei.

— Hacht-hacht ! o, hacht ! ei ! Ce bere tare mai au și oamenii albi ! Pfu, îmi arde gîtlejul !

— Da, dar este bună ! i-am răspuns. Cîte puțin din această licoare îi determină pe oameni să se simtă puternici și generoși ; prea multă îi face răi și le aduce moartea.

— Dă-mi și mie puțin, zise unul din șefi.

— Și mie !

— Și mie ! exclamară de-ndată ce gustară pe rînd.

Mi-au cerut cu toții. Am luat apoi un flacon de amoniac concentrat.

— Iată aci, le-am explicat, un leac împotriva durerilor de cap și mușcăturilor de șarpe.

Numai ce începu căpetenia să se vaite de dureri de cap și să vrea să ia din medicamentul acela ! I-am spus să închidă ochii și i-am vîrît brusc flaconul sub nasul majestății sale. Rezultatul a fost magic. Curiosul meu căzu pe spate ca lovit de trăznet, făcînd niște strîmbături de nedescris.

Ofițerii lui nu-și mai veneau în fire și se topeau de atîta haz ; nu mai erau rîsete, ci urlete. Se ciupeau unii

pe alții, aplaudau, plesneau din palme și făceau încă o mie de năzdrăvănii.

Cred, într-adevăr, că dacă o astfel de întîmplare s-ar fi prezentat pe vreo scenă din lume, efectul ar fi fost vizibil pe dată la public; acesta, dacă ar fi văzut ceea ce am privit eu, ar fi rîs în hohote și nebunește.

În cele din urmă, Ma-Manyera își veni în fire; îi curgeau lacrimile mari pe obraji, atît de mult rîsese, și a trebuit să treacă vreo cîteva clipe pînă ce buzele — pe care rîsul tot le mai făcea să tremure — să poată rosti cuvîntul:

— *Kali* (drog activ, cu efect rapid, medicament arzător)!

Nu-mi mai ceru nimic; sfetnicii lui însă voiră să miroasă flaconul și, de cîte ori adulmeca unul din ei, îi apuca pe toți un nou acces de rîs neînfrînat.

Dimineața a fost consacrată în întregime acestei vizite regești, spre satisfacția reciprocă a tuturor celor interesați.

— A, grăi căpetenia, la despărțire, oamenii aceștia albi știu totul, pe lîngă ei arabii sînt gunoi!

În noaptea aceea, una din călăuzele noastre, Hamdallah a dezertat, luînd cu el încărcătura (27 de doti) și o pușcă. Era inutil să mai trimit în urmărirea lui, dimineața, deoarece această acțiune m-ar fi reținut acolo mai multe zile decît îmi puteam permite; dar am jurat în sinea mea că domnul Hamdallah va munci pe brînci pentru acești 27 de doti, înainte de a mă înapoia pe coasta Oceanului.

Miercuri, 4 octombrie: Ne vedeam călătorind spre rîul Gombe, care se afla la patru ore și un sfert de Manyara.

Abia ieșisem din mijlocul ogoarelor, unde spicele unduiau sub adiere, că am văzut o cireadă de nobile zebre.

Peste două ore, intram într-un întins parc magnific, un imens covor de verdeață, smălțuit de miniaturale desișuri întunecate și împodobit cu copaci mari care, ici și colo, se desfășurau în toată frumusețea lor. Cu siguranță că era unul din cele mai frumoase peisaje ce se pot găsi în Africa. Adăugați la aceasta și faptul că, din vîrful dîmburilor ce dădeau un aspect oarecum accidentat cîmpiei, se vedeau cirezi peste cirezi de bivoli, de zebre, de girafe și de antilope, care făceau să-mi curgă sîngele prin vine de două ori mai repede, exact ca în clipa cînd am pus prima dată piciorul pe pămîntul Africii.

Ne-am scurs în tăcere prin acest Eden ca să atingem cursul lui Gombe, care-și tîrăște acolo apele trîndave, și în apropierea căruia urma să ne stabilim.

De data aceasta, nimerisem cu adevărat în raiul vînătorilor! Cît de neînsemnate îmi păreau împrejurările cînd urmărisem antilope firave și mistreți! Ce nebunească cheltuială de energie, ce risipă de forțe în această îndelungată goană, în mijlocul spinilor și al ierburilor umede, pentru un rezultat atît de modest! Îmi amintesc de amara experiență a junglei africane, pe care o făcusem în regiunea maritimă. Dar aici! Care parc de mare senior se putea măsura cu această minunată întindere?

O iarbă nouă, molatecă, tapisa cu catifea o cîmpie imensă; la fiecare pas, umbrare minunate, pline de grație, pretutindeni se zăreau cete de animale felurite, păscînd drept în bătaia carabinei. Eram răsplătiți cu prisosință pentru lungul ocol pe care-l făcusem spre sud și care îmi permitea să mă desfăt cu un asemenea tablou! Nici un fel de mărăciniș, care să-l oprească pe vînător, nici mlaștini fetide care să-i bareze drumul și să-i otrăvească pînă și năzuința de a se îndeletnici cu acest sport adevărat! Nici un vînător nu poate visa un mai nobil cîmp de etalare a însușirilor sale.

De îndată ce a fost ales locul taberei, dominînd unul din iazurile din albia lui Gombe, mi-am luat pușca cu

două focuri și m-am dus să hoinăresc pe meleagurile acelea aidoma unui parc.

La ieșirea dintr-un crîng, am zărit trei *spring-bok,*[1] trei animale grase, care pășteau iarbă la vreo sută de pași. Am pus un genunchi la pămînt și am apăsat pe trăgaci. O nenorocoasă antilopă făcu instinctiv un salt drept în sus și căzu la pămînt, moartă. Cele două tovarășe ale sale o luară la fugă, străbătînd cîte douăsprezece picioare, dintr-o săritură, și, săltînd ca niște mingi de cauciuc, dispărură îndărătul unui dîmb.

Succesul meu fu asaltat cu aclamații zgomotoase de către soldați, pe care zgomotul împușcăturii îi făcuse să alerge la fața locului. Cel care îmi aducea arma de schimb își vîrî cuțitul în grumazul animalului, rostind un fierbinte *„Bismillah !"* și, cît ai clipi din ochi, aproape că desprinse capul de trup.

Vînătorii din caravană fură trimiși la nord și la est, ca să procure și ei carne, fiindcă în general, în toate caravanele există *fundi,* oameni care au sarcina specială de a aproviziona tabăra cu produsul vînatului lor. Unii din aceștia sînt experți în surprinderea animalului și se apropie foarte mult de el, ceea ce îi pune adesea în primejdie, dar manevra este necesitată de precizia extrem de redusă a armelor lor.

După prînz, care a constat dintr-o friptură din carne de gazelă, o plăcintă de porumb servită fierbinte și o ceașcă delicioasă de cafea Moca, m-am îndreptat spre sud, însoțit de Majwara și de Kalulu, micii mei servanți de arme.

Mergînd lipit de marginea tufișurilor, puneam pe fugă firave antilope *perpusilla,* care ne țîșneau de sub picioare ca niște iepuri. Cucul, pofticios de miere, țopăia dintr-un

[1] Numită și gazelă *euchore,* sau antilopă săritoare. Albă ca zăpada, avînd un metru și douăzeci și opt lungime, face salturi uimitoare, asemănătoare adesea cu un adevărat zbor (n.t.).

copac într-altul, aruncîndu-mi chemarea lui, închipuindu-şi că eram în căutarea dulcelui tezaur a cărui ascunzătoare o cunoştea ; nu doream însă nici antilope *perpusilla* nici miere ; în ziua aceea voiam ceva mare.

Vulturi-pescari cu ochi ager şi dropii aşezate pe ramuri de unde dominau albia sinuoasă a lui Gombe, îşi luau zborul la apropierea mea, crezînd — şi pe bună dreptate, probabil — că sînt pornit să le răpun. Dar nu ; nimic altceva decît o zebră, un elan, o girafă sau un bivol puteau să atragă trăsnetul meu !

După ce-am urmat malul lui Gombe, pe un parcurs aproape de o milă, desfătîndu-mi pe săturate ochii de priveliştea unui lung şi lat spaţiu umplut cu apă — vedere ce-mi era străină de atîta vreme — m-am trezit deodată în faţa unui tablou, care mi-a încîntat sufletul : cinci, şase, şapte, opt, zece zebre se hîrjoneau şi se muşcau : uşor, biciuindu-şi cu cozile, frumoasele coame vîrstate, la o distanţă mai mică de o sută de yarzi. Scenă romantică şi fermecătoare, cu totul specifică locului ; niciodată nu-mi dădusem seama atît de bine că mă aflam în inima Africii. Am trăit un moment de mîndrie, în faţa unei întinderi aşa de vaste, populată de animale atît de nobile. Aveam acolo, la îndemîna gloanţelor mele, animalele cele mai diferite, fala pădurilor africane ! Puteam să aleg între ele. Le puteam împuşca, fără a da bani, neplătind vreun preţ ; cu toate acestea, mi-am aplecat de două ori ţeava carabinei ; îmi repugna să rănesc aceste minunate necuvîntătoare.

Dar, pac ! Una din ele e răsturnată, bătînd aerul cu cele patru picioare. Ce păcat ! Iute, să înfig cuţitul ascuţit în dungile care-i vrîstează gîtul ! Ah, ce hîdă gaură se cască în trupul ciopîrţit !

Totul s-a sfîrşit. Am la picioarele mele un animal superb. Ura ! deseară voi gusta carnea unei zebre din Ukonongo.

O zebră și o antilopă *(spring-bok)* îmi părură de ajuns pentru o zi, mai cu seamă după un marș lung. Gombe, a cărui apă, adîncă în acest loc, dormita între maluri șerpuitoare, străbătînd crîngurile verzi pentru a ieși curînd dintre ele și a arăta frunzele de lotus ce plutesc la suprafață, rîul și malurile sale, tot acest ansamblu fermecător, pitoresc, împrospătător și tihnit ca un vis de vară mă îmbiau grozav să fac o baie.

Am ochit un loc umbrit, sub un arbust de mimoză cu ramurile largi, unde iarba fină și rasă, netedă ca aceea a unei pajiști, cobora în pantă lină pînă la unda străvezie.

M-am aventurat să-mi scot hainele și eram dezbrăcat cu picioarele în apă, cu brațele întinse și mîinele împreunate, și tocmai eram gata să-mi iau vînt, ca să plonjez cu capul înainte, cînd o matahală enormă, despicînd unda ca o săgeată, se arătă drept în locul unde aveam de gînd să-mi afund capul. Dumnezeule, era un crocodil!

Am sărit îndărăt instinctiv și aceasta a fost salvarea mea, căci dihania se îndepărtă cu o mutră foarte dezamăgită, lăsîndu-mă să mă felicit singur, căci scăpasem ca prin urechile acului, și să fac legămînt că nu voi mai fi niciodată ispitit de calmul perfid al unui rîu african.

De îndată ce m-am îmbrăcat la loc, am întors spatele acestei unde trădătoare, al cărei aspect îmi devenise respingător, și am intrat în hățiș. Hoinărind alene prin junglă în direcția taberei mele, am zărit siluetele a doi băștinași care scrutau împrejurimile, cu o grijă deosebită. În starea de tulburare în care se afla ținutul, simpla prezență neexplicată a oricăror indivizi străini era oricînd motiv de neliniște. I-am sfătuit pe micii mei servitori să rămînă nemișcați, am început să mă tîrăsc pe marginea pădurii și m-am strecurat pînă la cîțiva pași de cei doi băștinași, fără să fiu descoperit de ei. Planul meu era să ies brusc la iveală și să remarc, efectul produs de această apariție neașteptată. Dacă constatam ceva ostil Expediției noastre, puteam rezolva fără greutate situa-

ția, cu ajutorul puștii mele cu două focuri. Sosit dintr-o parte, în timp ce dînșii veneau din cealaltă și nemaifiind separați decît de un tufiș, am țîșnit și ne-am trezit față în față. Cei doi oameni rămaseră ca niște stane de piatră, zărind deodată un alb, dar venindu-și iute în fire, strigară :

— *Bana, bana,* nu ne mai recunoști ? Noi sîntem cei doi wakonongo care v-au însoțit pînă la Mrera ; căutăm miere.

— A, desigur sînteți wakonongo. Da, da, e în ordine acum. Vă luasem drept niște Ruga-Ruga.

Astfel că ambele părți, în loc să-și arate atitudinea ostilă, au izbucnit în rîs. Wakonongii s-au amuzat foarte mult și au rîs, din toată inima, continuîndu-și cercetările în căutarea mierii sălbatice. Pe o bucată de scoarță, ei cărau puțin jar cu care afumară albinele, alungîndu-le din cuibul ce-și făcuseră în marele trunchi de *mtundu.*

Aventurile zilei se încheiaseră ; azurul cerului se preschimbase într-un cenușiu mort ; luna începea să răsară deasupra copacilor și făcea ca rîul să pară o cingătoare de argint. Brotacii zgomotoși se auzeau cu orăcăielile lor răgușite, pe malul apei. Vulturii-pescari scoteau strigăte tînguitoare ; ei erau cocoțați în vîrful copacilor înalți. Elanii, străji credincioase, dădeau de veste cu fornăielile lor sonore, cirezilor adăpostite în pădurile întunecate, unde se strecurau pe furiș siluete tăcute de carnivore. Toate acestea se petreceau în afara taberei.

În interiorul ocolului înalt de tufiș și spini, pe care l-am ridicat împrejurul taberei noastre, domnea veselia, hohotul de rîs și zaiafetul radios și plăcut.

În jurul fiecărui foc de tabără, se vedeau umbrele întunecate ale oamenilor așezați pe vine : un bărbat mușca dintr-un os suculent, altul sugea măduva abundentă a unui femur de zebră ; altul răsucea friptura garnisită cu un imens chebab ; celălalt ținea o coastă mare deasupra flăcării strălucitoare ; unii amestecau cu mult

sîrg prin oale negre pline cu *uyali;* ei vegheau cu atenție friptura înăbușită și supa clocotindă, în timp ce ațițau focul a cărui strălucire jucăușă, scînteietoare, lumina trupurile goale ale oamenilor, împurpura cortul ce se înălța în mijlocul taberei, ca sanctuarul unei divinități misterioase, pierzîndu-se printre copacii care ne acopereau cu ramurile lor masive, închipuind umbre cît se poate de fantastice în frunziș. Scenă cu desăvîrșire sălbatică, romantică și impresionantă.

Totuși, oamenilor mei puțin le păsa de umbrele sugerate de licăririle roșiatice, de clarul de lună, de sanctuarele misterioase. Isprăvile săvîrșite și diferitele experiențe trăite în cursul zilei, ca și ospățul ce le-a urmat, îi absorbeau cu totul ; se îmbuibau cu carnea gustoasă obținută de puștile noastre. Unul din ei povestea cum se luase după un mistreț, pe care crezuse că-l va răpune, cum animalul îl descoperise și, năpustindu-se deodată asupra lui, îl silise să-și arunce cît colo pușca și să se cațere într-un copac. Umbletul fiarei, furia sa, mugetul ei cumplit erau sugerate printr-o mimică a cărei vervă și exactitate stîrneau niște rîsete de credeai că o să se zguduie bolta cerului. Altul ucisese un bivolaș, un al treilea doborîse un caama, și care mai de care se întrecea să povestească urmărirea și uciderea animalului.

La rîndul lor, wakonongii istorisiră întîlnirea noastră hazlie și vorbiră îndelung despre uimitoarea cantitate de miere ce se putea găsi în pădurile acelea.

În timpul acesta, Selim și acoliții săi își încercau dinții ascuțiți în carnea unui purcel ucis de vînătorii noștri, pe care nimeni nu l-ar fi mîncat, din cauza aversiunii mahomedane, aversiune dobîndită în timpul transformării lor din calitatea de negri sălbatici la utila docilitate a unor zanzibarezi eliberați din sclavie.

Am poposit acolo două zile și am făcut frecvente incursiuni printre sălbăticiunile acestui frumos ținut. Am

împușcat în prima zi două antilope, un *kudu* (antilopă *strepsiceros)* cu frumoase coarne spiralate și un *pallah* (antilopă *melampus*), animal de un cafeniu-roșcat, avînd o înălțime de trei picioare și jumătate și o crupă largă.

Aș fi putut ucide cu duzinele animalele acelea, dacă aș fi avut una din acele carabine grele, de o precizie atît de mare, pe care le fabrică Lancaster, Reilly sau Blisset și cu care toate gloanțele nimeresc ținta. Armele mele, cu excepția puștii cu două focuri, nu făceau nici două parale pentru vînatul pe care-l aveam de urmărit. Ele erau mai mult pentru oameni. Cu Winchesterul și carabina Starr, puteam nimeri animalul la două sute de yarzi dar, deși rănit, scăpa întotdeauna, încît mă scîrbisem de gloanțele cît bobul de mazăre.

Repet, în Africa este necesar un calibru mare, cu numărul 10 sau 12, care sfărîmă oasele — încît animalul să cadă pe potecă și să te scutească astfel de osteneală și decepții.

În cursul șederii noastre pe malul Gombe-ului, m-am văzut în mai multe rînduri frustat de prada pe care o atinsesem, după ce mă tîrîsem cu multă trudă, sau pe care eram îndreptățit să mă bizui. Odată, printre altele, mi s-a întîmplat să dau pe neașteptate, peste un elan — nu erau nici douăzeci și cinci de yarzi între noi. Aveam în mînă Winchesterul meu ; țintesc pieptul, glontele pătrunde adînc, sîngele țîșnește din rană, animalul o ia la goană și dispare ; fiind prea dezamăgit, nu l-am urmărit.

După pățaniile acestea, parcă-mi piere toată pasiunea pentru vînătoare. Ce mare scofală însemnau două antilope, cînd pe cîmpie pășteau cu miile ?

În ciuda miilor de neplăceri avute în timpul acestui popas — care n-a durat nici trei zile — au fost uciși doi bivoli, doi mistreți, trei caama, o zebră, un *pallah,* trei dropii mici, opt bibilici, un pelican și doi vulturi-pescari

fără a mai pomeni de doi siluri [1] mari, prinşi cu mîna în Gombe, de unul din oamenii caravanei.

Între timp, cea mai mare parte din carnea animalelor vînate fusese tăiată, afumată şi uscată ; acum puteam înfrunta deşertul, avînd îmbelşugată provizie, şi, la 7 octombrie, am dat ordin ca tabăra să fie ridicată, spre viul regat al wangwanilor amatori de carne.

Ei l-au delegat pe Bombay să vină în faptul zilei spre a-mi vorbi, stăruind pe lîngă mine ca să mă mai opresc o zi în tabăra aceea. Aşa se întîmpla întotdeauna ; nutreau o aversiune de neînfrînt faţă de muncă, cînd dădeau de carne. Bombay a primit o săpuneală bună, fiindcă mi-a înfăţişat asemenea cerere, după o odihnă de două zile, în timpul cărora îşi umpluseră pîntecul pînă la saturaţie de carne. Iar Bombay nu era nici el în bună dispoziţie ; oale pline vîrf cu carne îl puneau la încercare mai mult decît mărşăluiala necontenită, urmată de ostenelile cuvenite. Am văzut cum pe chipul său se aşternu o urîtă posomorîre, şi buzele lui groase se bosumflară de tot, ceea ce însemna, dacă aş fi tălmăcit în cuvinte : „Bine, atunci pune-i tu singur în mişcare, om aspru şi ticălos ! Eu unul nu te voi ajuta !“

O tăcere prevestitoare de rău urmă ordinului dat de mine kirangoziului, de a suna din cornul lui, iar cîntecele şi imnurile obişnuite nu se auziră. Oamenii se întoarseră posaci la baloturile lor, şi Asmani, ghidul cu statură de uriaş, fundi-ul nostru, fu auzit cîrtind, mîrîind şi regretînd că fusese angajat să mă călăuzească pînă în Tanganica. Totuşi, de bine de rău, se urniră, înciudaţi. Am rămas în ariergarda caravanei, cu servanţii mei, ca să-i mîn îndărăt pe fugari şi pe întîrziaţi. Peste vreo jumătate de ceas am văzut cum caravana se oprise de-a binelea, cu baloturile claie peste grămadă pe jos şi oamenii alcă-

[1] Peşte osos, teleostian, lipsit de înotătoare, cu aripioare dorsale scurte. Carnea lui seamănă la gust cu cea a ţiparului (n.t.).

tuind grupuri care stăteau de vorbă, mînioşi şi întîrziaţi, agitaţi.

Luîndu-mi puşca cu două ţevi de pe umărul lui Selim, am ales o duzină de cartuşe pentru vînat şi, vîrînd două pe ţevi şi aranjîndu-mi revolverele ca să-mi fie la îndemînă pentru o treabă rapidă, am păşit spre ei.

Am remarcat că, pe măsură ce mă apropiam, oamenii puneau mîna pe arme. Cînd m-am aflat la vreo treizeci de yarzi de grupurile lor, am descoperit două capete care se iveau deasupra unui furnicar, în stînga mea, cu ţevile puştilor îndreptate neglijent asupra drumului.

M-am oprit, am băgat ţeava puştii mele în căuşul palmei stîngi, şi apoi, ochindu-i fără a mă feri, i-am ameninţat că le zbor creierii, dacă nu vin spre mine să stăm de vorbă. Cei doi oameni erau gigantul Asmani şi tovarăşul lui nedespărţit Mabruki, ghizii şeicului Bin Nasib. Fiindcă era primejdios pentru ei să nu dea ascultare unui astfel de ordin, veniră pe dată, dar, stînd cu ochii ţintă pe Asmani, l-am văzut cum umblă cu degetele pe trăgaciul armei sale şi o pune în poziţie de „foc". Mi-am ridicat din nou puşca şi l-am ameninţat că îl omor pe loc, dacă nu aruncă arma.

Asmani veni, apropiindu-se pieziş, cu un zîmbet prefăcut aşternut pe faţă, dar în ochii lui clipea licărul dorinţei de a asasina, mai limpede decît a sclipi vreodată în ochii vreunui nemernic. Mabruki se strecură îndărătul meu, punînd pulbere în tigăiţa muschetei sale, cu un gest deliberat, dar rotindu-mi fulgerător arma, i-am vîrît ţeava la vreo doi paşi de faţa lui ticăloasă şi i-am ordonat să-şi arunce imediat puşca la pămînt. A lăsat-o să-i cadă din mînă foarte iute şi, dîndu-i un brînci zdravăn în piept cu puşca, l-am rostogolit la cîţiva metri de mine, m-am întors ca să-l înfrunt pe Asmani şi i-am ordonat să-şi pună puşca jos, însoţindu-mi vorbele de o mişcare nervoasă a puştii şi, în acelaşi timp, apăsînd uşurel pe trăgaci. Niciodată nu s-a aflat un om mai aproape

de moarte decît Asmani în cursul acelor scurte clipe. Nu doream deloc să-i vărs sîngele şi ţineam să încerc mai întîi toate căile posibile, pentru a împiedica asemenea faptă ; dar dacă nu aş fi izbutit să-l bag în sperieţi pe acest nelegiuit, s-ar fi isprăvit cu autoritatea mea. Adevărul este că se temeau să meargă mai departe pe ruta aceea şi singurul mijloc de a-i îndemna să se pună în mişcare era de a folosi o forţă covîrşitoare şi de a-mi manifesta puterea şi voinţa în împrejurarea aceea, chiar dacă ar fi să plătească cu moartea pentru nesupunerea lui. Tocmai cînd începusem să simt că Asmani vieţuise ultima lui clipă pe acest pămînt, tocmai cînd îşi ridicase puşca la umăr, dindărătul lui se ivi o siluetă şi măturâ la o parte puşca, cu un gest nervos şi nerăbdător, şi l-am auzit pe Mabruki Burton rostind, cu glas pătruns de oroare :

— Omule, cum de cutezi să-ţi îndrepţi puşca spre stăpînul tău ?

Apoi, Mabruki se aruncă la picioarele mele şi se strădui să le sărute şi mă implorâ să nu-l pedepsesc.

— Acum totul s-a terminat, afirmă el, nu o să mai fie nici un fel de certuri, vor merge cu toţii pînă la capăt, în Tanganica fără să mai facă zarvă ; şi, Inshallah ! exclamă el, la Ujiji îl vom găsi pe bătrînul Musungu (Livingstone).

— Vorbiţi şi voi, oameni liberi, nu aşa vom face ? Vom merge pînă la Tanganica fără să mai iscăm nici un necaz ? Spuneţi-i stăpînului, într-un singur glas !

— *Ay Wallah ! Ay Wallah ! Bana yango ! Hamuna manneno mgini !* strigară care mai de care, ceea ce în traducere literală înseamnă : „Da, pe viul Dumnezeu ! Da, pe viul Dumnezeu ! Stăpînul nostru ! Nu se vor mai auzi cuvinte de neînţelegere“ — se grăbea să rostească zgomotos fiecare.

— Cere-i iertare stăpînului, sau de nu, vezi-ţi de drumul tău, i se adresă Mabruki răspicat lui Asmani ; şi Asmani se conformă, spre mulţumirea noastră a tuturora.

Nu-mi mai rămînea altceva de făcut, decît să extind iertarea asupra tuturora, cu excepția lui Bombay și a lui Ambari, instigatorii răzvrătirii, care era acum potolită în mod fericit.

Pentru că Bombay ar fi putut, cu un singur cuvînt, în calitate de căpitan al meu, să înăbușe în față orice manifestare de iritare și supărare, numai să fi avut această intenție.

Dar, dimpotrivă, Bombay era mai potrivnic marșului decît cel mai laș dintre camarazii lui, și nu din pricina fricii, ci pentru că iubea indolența.

Se dădu din nou îndemnul de marș, și fiecare om, cu o uluitoare repeziciune, își înșfăcă povara și o luă la picior, pierzîndu-se curînd din vedere.

Dacă tot am ajuns la acest subiect, aș putea prea bine să vă schițez aici caracterul fiecăruia din principalii membri ai caravanei ale căror nume trebuie să apară des în capitolele următoare.

Conform rangului deținut, trebuie să pomenesc pe Bombay, Mabruki Burton, Asmani călăuza, Chowpereh, Ulimengo, Khamisi, Ambari, Jumah, Ferajji bucătarul, Maganga mnyamwezi-ul, Selim, băiețașul arab și Kalulu, un tînăr care îmi ducea arma.

Bombay datorează scrierilor lui Burton și Speke o reputație desăvîrșită.

„Cinste întruchipată" — spune Burton, în pomposul elogiu pe care-l face acestei păsări rare. Realitatea este că Bombay nu este prea cinstit, nici prea necinstit, adică nu se aventurează să fure mult ; i s-a întîmplat odată ca, la împărțirea cărnii, să pună deoparte cu șiretenie, porția cea mai grasă, pentru folosul lui personal. Acest mărunt păcat nu m-ar fi deranjat prea mult ; în calitate de căpitan, merita o porție mai mare. La fel și cu stofa ; știind că este supravegheat îndeaproape, nu și-a însușit niciodată mai multe pînzeturi decît i-aș fi dat chiar eu cu dragă inimă, dacă mi-ar fi cerut. Ca servitor sau va-

let, ar fi fost ireproşabil ; dar rolul de căpitan sau jemadar al camarazilor săi, depăşea posibilităţile sale. Prea multe preocupări, prea multe griji. În unele zile nu mai ştia ce face, nu mai era stăpîn pe gesturile sale, în clipa următoare uita ordinul pe care abia i-l dădusem, sfărîma sau pierdea obiectele lăsate în paza lui. Pe deasupra, îi plăcea cearta şi era înclinat spre încăierări. Îl considera pe Hajji Abdullah — adică Burton — drept cel mai criminal om alb, pentru că îl văzuse strîngînd cranii omeneşti şi punîndu-le într-un sac, lucru care nu putea să aibă alt ţel decît pregătirea vreunui drog magic, destinat celor mai oribile vrăjitorii. Într-o bună zi, mă întrebă dacă Abdullah scrisese despre toate faptele sale şi cînd află că în cartea lui, *Regiunea lacurilor*, Burton nu vorbea despre această recoltă de cranii făcută la Kilwa, mă încredinţă că voi săvîrşi o faptă bună dezvăluind această acţiune mîrşavă [1]. Dimpotrivă, Bombay păstrează o mare veneraţie faţă de căpitanul Speke şi îşi propune să întreprindă cîndva un pelerinaj la mormîntul fostului său stăpîn.

După părerea mea, Mabruki „Ras-bukra Mabruki", Mabruki-cap-de-taur, cum îl poreclise Burton, este o tristă victimă a subiectivismului.

Mabruki, deşi nerod, este credincios. Nu i se potriveşte de fel rolul de valet : ar putea fi comisionar. Este un pîndar nepreţuit. În sfîrşit, e slut şi plin de vanitate, dar deloc laş. E fără pereche în calitate de căpitan secund, a cărui îndatorire este să îi culeagă pe întîrziaţi.

Asmani, gigantul cu umeri herculeani, înalt de peste şase picioare, este, în acelaşi timp, călăuză şi *fundi* — vînător. Este un om extrem de supertiţios, care are mare grijă de puşca lui şi de o anumită frînghie împletită — talisman vrăjit muiat în sîngele tuturor fiarelor împuşcate

[1] Între timp, am aflat că interesanta colecţie de cranii a lui Burton se afla la Londra, la Royal College of Surgeons (Colegiul regal al chirurgilor) (n.t.).

de el de cînd vînează. Se teme de lei şi nu se îndepărtează niciodată de tabără, în locurile unde prezenţa acestor feline este cunoscută. Cu această excepţie, toate animalele sînt pentru dînsul bune de vînat şi le urmăreşte cu o ardoare neobosită. Rareori îl vezi fără un zîmbet de scuză sau perfid pe obraz. Ar putea să vîre pumnul în pieptul unui om fără să-şi piardă zîmbetul.

Chowpereh este un scundac vînjos, de vreo treizeci de ani ; are o fire foarte bună şi este tare mucalit, cînd vorbeşte, aruncînd cîte una din scurtele lui glume pline de duh, cu umorul sec al lui Mark Twain, întreaga tabără izbucneşte în hohote de rîs. Nu ne-am certat niciodată. Spune-i o vorbă bună şi poţi fi sigur că îţi va plăti cu o faptă bună. Chowpereh este cel mai puternic, cel mai sănătos, cel mai amabil, cel mai credincios din toţi. Este întruparea bunului tovarăş de călătorie.

Khamisi este un flăcău de vreo douăzeci de ani, curat şi îngrijit, foarte activ ; cu glas răsunător şi fălos nevoie mare, dar este regele fricoşilor. E gata să fure la cel mai mărunt prilej. Poartă cea mai vie dragoste flintei sale şi îl cuprinde o nelinişte nemărginită dacă i se desface un şurub sau dacă o cremene n-a scăpărat ; totuşi, mă îndoiesc că ar putea trage în vreun duşman, din pricină că îi tremură mîinile în mod exagerat.

Khamisi şi-ar găsi mai degrabă securitatea în sprinteneala picioarelor sale, mici şi bine modelate.

Ambari trebuie să fi trecut de patruzeci de ani. Este unul din „credincioşii" lui Speke şi a devenit unul din oamenii mei de încredere.

Nu este lipsit de inteligenţă, dar nu suficient de isteţ pentru a putea face dintr-însul un căpitan. I se poate încredinţa, totuşi, un detaşament, cu care se descurcă foarte bine. În perioade obişnuite, e trîndav şi se dă în vînt după trai bun. Nu poate suferi marşul, chiar dacă nu are altceva de cărat decît puşca lui. Nu ar fugi din caravană, decît în clipa cînd s-ar afla faţă-n faţă cu ina-

micul sau l-ar amenința vreo primejdie personală iminentă.

Jumah era omul căruia i se aruncau cele mai multe injurii ; nu din partea mea, căci rareori aveam ce să-i reproşez. Avea în firea lui ceva de babă care îl făcea să se văicărească întruna, însă îl îndemna să depună toate eforturile posibile pentru a-mi fi pe plac.

N-ar căra măcar un funt fără să cîrtească şi să mîrîie împotriva ursitei sale amare. Cu mine era sentimental pînă la patetism, cu oamenii de rînd din caravană se arăta dur şi distant. Ca să fiu sincer, m-aş fi lipsit lesne de serviciile lui : era unul dintre acei incorigibili *inutiles* [1] care înfulecă mult mai mult decît valorează, pe lîngă faptul că era un nătărău excesiv de cîrtitor şi certăreț.

Ulimengo era cel mai trăsnit şi mai aiurit din întreaga ceată : un vlăjgan înalt, de vreo treizeci de ani. Deşi se temea pînă şi de umbra lui, n-avea rival la lăudăroşenie. Dar, cu toate că adora plăcerile şi hazul, nu se da în lături de la muncă ; era totdeauna vesel, chiar în zilele de trudă. Cu o sută de oameni ca el, aş fi străbătut întreaga Africă, cu condiția să nu avem de dat nici o bătălie. Trebuie să vă amintesc că el a fost corifeul marțial care a condus mica mea armie în războiul împotriva lui Mirambo, înălțînd cîntecul de luptă al wangwanilor, şi am stabilit că după ce hotărîsem să ne retragem, a fost primul din grupul meu care a ajuns în fortăreața din Mfuto.

Foarte sprinten la alergare, bun vînător şi țintaş, în destule rînduri ne-a umplut cămara în momentul în care lipsurile făceau proviziile cu atît mai prețioase.

Ferajji, fostul spălător de vase al lui Speke, luase odinioară partea lui Baraka şi îşi părăsise căpitanul cînd acesta se declarase în favoarea lui Bombay, preferînd

---

[1] Nefolositori (fr.) (n.t.).

să-și piardă leafa decît să-și abandoneze prietenul. Îi oferisem funcția de bucătar, după ce Bunder Salaam dăduse bir cu fugiții și Abdur Kader se arătase totalmente nepriceput.

Dacă era nevoie să curețe farfuriile, un cocean de porumb, un pumn de iarbă, o mînă de frunze îi slujeau drept cîrpă de vase, în lipsa unei pînze. Dacă farfuria pe care i-o ceream purta întipărită urma unui deget negru, unsuros și afumat, o freca cu degetul și credea că asta este de ajuns să înlăture orice obiecții. Se întîmpla să-i dau înapoi o linguriță pentru că era murdară, el își închipuia că, cu puțin scuipat și ștergînd-o cu pînza care-i acoperea mijlocul, izbutea să-l satisfacă pînă și pe cel mai năzuros stăpîn.

Pretențiile mele îi păreau exagerate ; nu mă obișnuiam cu nisipul pe care mă făcea să-l înghit. Nu exista bucățică de carne, nici trei linguri de terci sau porridge, să nu conțină, cel puțin zece fire de nisip. Într-o zi, l-am amenințat că după ce voi sosi la Zanzibar, mă voi duce să-l vizitez pe doctorul englez — marele doctor — care îmi va deschide stomacul, va număra boabele de nisip îngrămădite într-însul și bucătarul meu va fi amendat cu atîția dolari, cîte boabe se vor găsi. Conștiința cifrei la care s-ar fi ridicat boabele numărate și enormitatea amenzii rezultată de pe urma acestui calcul, îl întristau uneori amarnic pe sărmanul Ferajji.

Altminteri, era un bucătar bun ; dacă nu desăvîrșit, cel puțin harnic și muncitor. Comandam un popas, și în mai puțin de zece minute îmi servea o ceașcă de ceai și un anumit număr de clătite fierbinți, lucru pentru care îi eram foarte recunoscător, căci eram mai totdeauna înfometat de pe urma marșului. Ferajji a ținut partea lui Baraka împotriva lui Bombay, în Unyoro, și cînd Speke a îmbrățișat cauza lui Bombay, Ferajji — de dragul lui Baraka — a ieșit din serviciul exploratorului, renunțînd la plata ce i se cuvenea.

Maganga este un mnyamwez, de obîrşie din Mkwenkwe ; e un om foarte voinic, slujitor credincios şi un excelent pagaz, înzestrat cu fire ireproşabilă. El intona, întotdeauna, cîntecul hamalilor, acel cîntec de o neînfrînată exuberanţă care, în ciuda oboselii, în ciuda arşiţei soarelui, năştea veselia şi reînsufleţea întreaga ceată. Glasul lui stimula toate glasurile ; corul izbucnea, cor sălbatic, expresie a unei vieţi clocotitoare, cor puternic, care făcea să răsune pădurea şi să freamăte toţi locuitorii ei, mari sau mici, pe o rază de cîteva mile.

Cînd ne apropiam de un sat, dacă oamenii de prin partea locului ni se arătau ostili, Maganga se pornea să cînte ; întreaga caravană i se alătura, într-un cor spontan, şi după felul cum reacţionau băştinaşii ne dădeam seama dacă erau dispuşi să se poarte prietenos sau duşmănos cu noi. Dacă erau ostili sau sfioşi, porţile se închideau pe dată şi din interiorul ocolului ne rînjeau chipuri negre ; dacă se arătau prietenoşi, se repezeau spre porţile larg deschise ca să ne întîmpine sau să schimbe cu noi fraze amicale.

Un membru important al Expediţiei era Selim, arabul tînăr. Fără cineva care să vorbească araba bine, n-aş fi putut obţine prietenia şefului arabilor din Unyanyembe ; nici n-aş fi fost în stare să comunic cu ei, căci deşi înţelegeam araba, mi-era imposibil s-o vorbesc.

Nu aţi uitat cum a intrat în rîndurile caravanei Kalulu şi în ce chip a primit numele ce-l poartă. Nu am întîrziat să descopăr uşurinţa şi iuţeala cu care învăţa şi, ca urmare, l-am luat în slujba mea personală. E cu neputinţă să îndeplinească cineva mai bine această funcţie. Selim în persoană, cînd era vorba de servitul mesei, n-ar fi avut promptitudinea cu care copilul ghicea de ce anume avem nevoie şi mi-l şi oferea. Nici nu vă închipuiţi dibăcia şi vioiciunea lui Kalulu. Ochişorii săi negri alergau mereu de la un obiect la altul, studiind pro-

blema care se cerea rezolvată, cercetînd ce-mi era necesar şi ce devenea inutil.

Un marş de patru ore şi jumătate, pornind de la locul unde se opriseră oamenii mei, ne-a dus pe malul unui *ziwani* (heleşteu) unde nu se găsea strop de apă.

Gîtlejurile scorojite ale oamenilor mei îi făcură să ia hotărîrea de a străpunge crusta din fundul micului bazin, operaţie executată cu nişte ciomege vîrtoase foarte ascuţite la vîrf — un fel de ţăruşi rustici. Săpînd pînă la o adîncime de şase picioare, oamenii mei fură răsplătiţi pentru eforturile depuse, văzînd cum de pe pereţii rezervorului lor mustesc cîţiva stropi dintr-un lichid noroios, pe care-l înghiţiră lacomi ca să-şi domolească setea turbată. Cum se verificase chiar prea bine că izvorul era aproape secătuit, cîţiva oameni inimoşi luară găleţi, ploşti, bidoane şi o porniră spre un luminiş părăsit, un *tongoni,* situat în Ukamba. Se înapoiară după vreo trei ceasuri, aducîndu-ne o provizie de apă, limpede şi potabilă care fu repede epuizată.

Peste o oră jumătate, îndreptîndu-ne spre sud, ajungeam şi noi la acest *tongoni* — cum se numeşte în acest ţinut al Ukambilor o aşezare părăsită. Se aflau acolo trei-patru sate incendiate şi ogoare întinse, complet pustiite ; era opera bandelor de wa-ruga-ruga ale lui Mirambo. Locuitorii care supravieţuiseră acelui dezastru, după jefuirea şi distrugerea completă a înfloritoarei aşezări, emigraseră în Ugara, provincie situată la apus de fostul lor cămin. O mare cireadă de bivoli se adăpa la heleşteul de unde fuseseră umplute bidoanele noastre şi care, odinioară, aproviziona cu apă satele ce fuseseră incendiate.

Blocuri groase de hematită răsăreau în mijlocul pădurilor pe care tocmai le străbăteam şi unde fructele sălbatice începeau să apară din belşug. Cele ale tamarinului, ale copacului *mtogue* — care este un *strychnos* [1] cu

[1] Copac din familia logamaceelor ; fructul său e o otravă, avînd sîmbure sferic sau unghiular (n.t.).

fructe asemănătoare unei prune mici, ne-au furnizat destule prînzuri agreabile.

Pasărea mierii este foarte obișnuită în pădurile din Ukonongo. Strigătul ei constă dintr-o serie de chemări vioaie, rapide și sonore. Băștinașii știau să se servească foarte bine de călăuzirea ei pentru a descoperi comoara adunată de albine sălbatice în scorburile copacilor mari. În fiecare zi, wakonongii intrați în caravană îmi aduceau uriașe spițe pline de o miere delicioasă, roșie sau albă. Turtele făcute cu miere roșie conțineau îndeobște multe albine moarte ; însă oamenii noștri, de o lăcomie fără margini, nici nu se sinchiseau de asta și mîncau nu numai albinele, ci și o mare parte din ceară.

De îndată ce părăsea mierii zărește un călător, scoate o serie de strigăte însuflețite, saltă din cracă-n cracă, țopăie de pe o ramură pe alta, apoi pe copacul vecin, repetîndu-și necontenit chemările. Băștinașul, care cunoaște pasărea, nu șovăie să o urmeze. Omul nu vine destul de iute ; călăuza, nerăbdătoare, face deci cale întoarsă, strigă mai tare, strigă cu nerăbdare, țîșnește ca o săgeată, ca să-ți arate cît de repede te-ar putea conduce și nu se oprește decît în clipa cînd ai ajuns la stup, la depozitul de miere.

În timp ce localnicul afumă albinele și pune mîna pe comoara lor, păsăruica își netezește penele ; apoi, intonează un cîntec triumfal, ca și cum ar voi să-l informeze pe marele biped că, fără ajutorul ei, n-ar fi putut niciodată să descopere mierea.

De la Gombe pînă la Tongoni, țînțarii, musculițele și muștele țe-țe ne-au pricinuit mii de chinuri. Numărul lor considerabil se datora mulțimii de animale care locuiesc prin împrejurimi

La 9 octombrie, am făcut o etapă lungă, îndreptîndu-ne spre sud, și ne-am oprit în centrul unui pîlc de copaci splendizi, unde ne-am statornicit tabăra. Apa era

foarte rară pe drum şi, din această cauză, caravana suferea grozav.

Wamrimii şi wanymwezii nu ştiu să reziste setei. Pe meleagurile bine udate, beau apă la fiecare pîrîu, la fiecare heleşteu.

Cînd dau de un ţinut secetos cum sînt deşerturile Marenga şi Makunda Mkali, fac marşuri forţate în cursul după amiezii ca să ajungă la apă şi îşi umplu ploştile din vreme, pentru a putea să sosească la locul de popas, a doua zi de dimineaţă.

Selim era încă şi mai incapabil decît ceilalţi să îndure setea ; oricît de mare era cantitatea de lichid preţios de care dispunea, îl epuiza pînă la ultima picătură, înainte de a sosi în tabără, iar, după aceea, suferea toată noaptea şi în cursul etapei următoare. Pe lîngă aceasta, nu era o băltoacă, nu era şanţ noroios din care să nu bea pe săturate, ceea ce îi punea viaţa în primejdie. În ziua aceea, 9 octombrie, se plînse că are scaun cu sînge, ceea ce am considerat un început de dizenterie.

În cursul acestor marşuri, de cînd părăsisem provincia Ugunda, conversaţiile din cursul serii se desfăşurau în mod invariabil despre oamenii lui Mirambo, în jurul activităţii lor şi a întîlnirii pe care se putea s-o avem cu aceşti cutezători nelegiuiţi ai pădurii. Sînt convins că apariţia subită a vreo cinci-şase din oamenii lui Mirambo ar fi pus pe goană întreaga caravană.

În ziua următoare, după un scurt marş de trei ore, am ajuns în satul Marefu. Acolo am găsit o solie încărcată de darurile pe care arabii din Unyanyembe le trimiteau watuţilor din sud : diferite baloturi. Şeful grupului, un mseguhha — numit Hasan — era acolo de zece zile, reţinut de războaiele şi de zvonurile de pe front. Se da drept sigur că Mbogo, sultanul provinciei cu acelaşi nume, se bătea împotriva fratelui său Manwa Sera. Cum Mbogo, district însemnat din Ukonongo, nu este decît la o distanţă de două etape de Marefu, teama îl împiedica pe

bătrînul diplomat să-şi urmeze drumul. Spunea că este cu neputinţă să străbaţi teatrul ostilităţilor fără să fii amestecat în conflict, şi mă sfătuia stăruitor să nu merg mai departe. I-am răspuns că, dacă trecerea este barată, voi căuta altă rută, încercîndu-mi norocul, dar nu mă voi opri. M-am oferit chiar cu amabilitate să-l însoţesc pînă la hotarul ţinutului Ufipa, de unde putea să atingă uşor şi în siguranţă, ţinta călătoriei sale ; ofertă cu totul zadarnică, căci n-a fost acceptată.

Se împliniseră paisprezece zile de cînd călătoream către sud-vest ; parcursesem în acest sens mai bine de un grad de latitudine. Intenţia mea era să mai urmez acest traseu încă o bucată de vreme ; scăpam de teama de a-l întîlni pe Mirambo şi drumul era excelent. Dar starea în care se găsea provincia Mbogo, aflată la numai două zile de marş, ne obliga să ne schimbăm direcţia. După ce m-am sfătuit cu Asmani, am adoptat planul de a ne îndrepta către Tanganica, pe la vest, cu o înclinaţie către nord, tăind-o prin codru, servindu-ne pentru marşul nostru de cărările deschise de elefanţi şi de potecile croite de băştinaşi în jurul satelor.

De la trecerea rîului Gombe, ne aflam în Ukonongo.

A doua zi, după sosirea noastră la Marefu, ne repezeam spre apus, sub ochii tuturor sătenilor şi ai solului arabilor, care ne repetau pînă în ultima clipă că în chip sigur : „o să dăm peste ce meritam".

Marşul dură opt ore, într-o pădure unde piersicul sălbatic este foarte răspîndit. Arborele care poartă acest fruct, seamănă mult cu un păr. Este foarte rodnic, l-am văzut uneori încărcat cu o recoltă care ar fi umplut cel puţin şase-şapte buşeli [1]. În ziua aceea, am mîncat enorm de multe piersici. Cîtă vreme va exista asemenea copac, cel care călătoreşte prin această regiune nu trebuie să se teamă că va flămînzi.

---

[1] Şaizeci de livre (n.t.).

La poalele unei gingaşe coline în formă de con, se afla un sat ai cărui locuitori fură cuprinşi de cea mai mare nelinişte cînd caravana noastră apăru subit în creştetul urcuşului. Diplomaţia m-a îndemnat să trimit patru metri de stofă căpeteniei acestui sat, numit Utenda.

Dar căpetenia nu voi să accepte darul, deoarece se nimerise să se îmbete cu *pombe,* aşa că era dispus să se arate insolent. Fiind înştiinţat că va refuza orice alt dar, dacă nu primeşte încă patru cupoane de pînză, am ordonat imediat să fie construită o puternică *boma* pe creştetul unui deluşor destul de apropiat de o îmbelşugată sursă de apă potabilă, şi am pus să fie împachetat frumuşel la loc darul în balot. Am ocupat o poziţie strategică aleasă cu grijă, căci de acolo puteam să măturăm, în bătaia armelor noastre, întregul spaţiu dintre baza deluşorului şi satul Utenda. Au fost puse străji să vegheze toată noaptea, dar, din fericire, pînă dimineaţa, n-am fost tulburaţi cu nimic. În zori, o delegaţie de oameni importanţi din sat veni să mă întrebe dacă aveam de gînd să plec fără a-i face vreun rău căpeteniei lor. Le-am replicat că nu intenţionam să trec printr-un ţinut fără a lega prietenie cu şeful de trib local şi că, dacă căpetenia lor era dispusă să accepte o pînză bună din partea mea, eram bucuros să i-o dau.

Deşi zăboviră pînă să se decidă asupra dimensiunilor şi a importanţei darului, pînă la urmă diferendul dintre noi se încheie prin adăugarea unui *fundo* de mărgele roşii — sami-sami — pentru soţia căpeteniei.

De pe colina şi coama de la Utenda se întinde spre vest pe mile întregi, un codru care continuă în valuri de vegetaţie, sfîrşind printr-un vast şi neted platou ce se înalţă pînă la 500-600 de picioare deasupra cîmpiei.

La 12 octombire, după patru ceasuri de marş, am ajuns pe malul unui *nullah* asemănător fluviului Gombe, în care îşi varsă apele, în anotimpul ploios. De aici, se duc să se unească cu Malagarazi.

Cu puțin înainte de a așeza tabăra, am zărit o ceată de *nimba* sau *pallah* [1]. Am avut norocul de a doborî patru din aceste animale, ceea ce pică tocmai la țanc pentru a spori stocul nostru de carne uscată, care scădea rapid.

După cantitatea de bălegar și de mîl de luncă pe care o găseam, am tras concluzia că bivolii erau numeroși prin împrejurimi, la fel cu elefanții și rinocerii.

Ibiși, vulturi-pescari, pelicani, cocori, berze, spatule [2] albe ca zăpada și flamingo, reprezentau aici din plin ginta înaripată.

De la acest *nullah* sau *mtoni* am plecat spre Mwaru, sat principal al districtului cu același nume, care avea drept căpetenie pe Ka-mirambo.

Drumul trecea prin mijlocul unui șir de poieni lăsate în paragină, unde se vedeau altădată sate și cîmpii cultivate, care aparțineau pe atunci oamenilor lui Ka-mirambo. Aceștia fuseseră alungați, cu nouă sau zece ani în urmă, de către Mkasiwa, în epoca în care se războia cu Manwa Sera. Manwa murise ; lupta continua cu alții. Fratele lui, numit Niongo, străbătuse ținutul Mwaru în ajunul trecerii noastre, după ce suferise o înfrîngere din partea lui Mbogo.

În ziua aceea, 12 octombrie, urcarăm lanțul deluros ce mărginea zarea și care putea fi zărit din Utende. Versantul occidental al acestui lanț se înclină spre sud-vest și-și poartă apele în Mrera, unul din afluenții fluviului Malagarazi.

Deși ne aflam încă la depărtare de douăsprezece sau cincisprezece marșuri de lacul Tanganica, influența sa se și făcea simțită. Junglele deveneau mai dese, iarba atin-

---

[1] Antilopa *melampus*, sau cu picioare negre (n.t.).

[2] Un fel de cocostîrci care trăiesc pe lîngă lacuri sau la gura fluviilor. Sînt păsări neîncrezătoare, cu zbor elegant, avînd ciocul turtit, dilatat, aripi lungi și coada scurtă (n.t.).

gea o înălțime uriașă ; ne aminteau de vegetația exuberantă din regiunile maritime Ukwere și Ukami.

În locul acela, am întîlnit o caravană care venea direct din Ufipa ; auzise spunîndu-se că un călător alb se afla în „Urua" ; am presupus că era vorba de Livingstone.

Ieșind din Mwaru, am intrat pe domeniul lui Mrera, care fusese una din căpeteniile cele mai puternice și influente ale regiunii. Războaiele îi reduseseră însă stăpînirea la trei sau la patru sate înfundate în sînul junglei, unde se aflau apărate de invadatori de vegetația deasă ca de o fortificație de piatră. La intrarea lor principală, nouă cranii înălbite, înfipte în vîrful a tot atîtor prăjini, anunțau că oamenii de prin partea locului — wakonongii, se aflau în stare de război cu wazavirii — al căror teritoriu se întinde mai la vest, la distanță de cîteva marșuri. Trebuie să evităm tribul lor, dacă nu căutăm alt prilej de a ne distinge în bătălie. Wakonongii din Mrera ne-au înștiințat că wazavirii erau dușmanii tuturor wangwanilor.

Între Mwaru și Mrera, într-o fîșie îngustă de mlaștină, am zărit o mică ceată de elefanți. Îi vedeam, pentru întîia oară, pe acești coloși în singurătățile lor natale ; multă vreme nu voi uita impresia ce mi-au lăsat-o. De atunci, socot că elefantul merită titlul de „regele animalelor". Dimensiunile lui enorme, măreția cu care privește la intrusul pe domeniile lui, conștiința forței desprinsă din întreaga lui înfățișare, îi dau — mai mult decît oricui — temeiuri bune de a pretinde acest titlu.

Ceata se găsea la o milă de punctul de unde treceam noi : se opriră să ne privească, după ce-și satisfăcură curiozitatea, porniră iar la drum și intrară în pădurea ce mărginea mlaștina spre sud-vest, cu un aer nepăsător, ca și cum în ochii lor o caravană ar fi fost un lucru cotidian de prea puțină însemnătate. Într-adevăr, ce puteau să însemne — pentru acești liberi stăpîni ai codrilor, pen-

tru acești coloși de neînfrînt — un șir de bipezi poltroni, care n-ar fi avut curajul să-i înfrunte, într-o întîlnire loială ?

Pagubele pe care un pîlc de animale din acestea le fac în pădure sînt pur și simplu înspăimîntătoare. În locurile unde cresc copaci tineri, îi vezi pîlcuri-pîlcuri dezrădăcinați și smulși cu sutele, la marginea drumului pe care și l-a croit ceata prin hățiș.

Selim era atunci atît de rău bolnav, încît am fost nevoiți să ne oprim două zile în satul Mrera. Boala lui părea că își are originea în mădulare ; simțea dureri atît de violente, încît îl făceau să tremure, să se trîntească pe jos și să se zvîrcolească în chinuri cumplite. Pe deasupra, mai suferea și de o dizenterie acută. Dar tratamentul și îngrijirea neîntreruptă îl puseră curînd din nou pe picioare și, în ziua a treia, a putut suporta osteneala de a merge călare pe măgar.

Răgazul acesta prelungit mi-a îngăduit să mă duc la vînătoare și să îmbogățesc aprovizionarea împușcînd cîteva animale. Pădurea era înțesată de viețuitoare nobile : zebra, elefantul, girafa, rinocerul erau cît se poate de obișnuite dincolo de hotarul cîmpurilor cultivate ; bibilica și cocoșul de munte se găseau, de asemenea, din belșug.

Războinicii din Mrera sînt mai toți înarmați cu muschete, de care se ocupă cu mare grijă. Erau foarte sîcîitori prin cererile lor de flinte, gloanțe și praf de pușcă, și am făcut aproape o chestiune de principiu din refuzarea tuturor ca nu cumva, în orice clipă, iscîndu-se vreo harță, să poată folosi chiar pe spinarea mea munițiile pe care le-ar fi procurat astfel. Bărbații din sat erau o gașcă de trîntori, nefăcînd mai nimic afară de vînătoare ; căscau, bîrfeau și se jucau de parcă ar fi fost niște copii mari.

Am profitat de cele trei zile de răgaz, folosind o mare parte a timpului ca să-mi repar încălțămintea și să-mi

peticésc hainele, pe care ultimele marşuri le făcuseră numai zdrenţe din pricina numeroaselor specii de plante ghimpate întîlnite-n drum.

Spre vest, dincolo de Mrera, începea un deşert a cărui traversare dura, pe cîte ni s-a spus, nouă zile. Faptul acesta a necesitat cumpărarea unei cantităţi considerabile de grîne, pe care trebuia să le măcinăm şi să le cernem înainte de plecare, ca să rezistăm în marele ţinut nelocuit.

Capitolul XI

PRIN UKAWENDI, UVINZA ŞI UHHA, LA UJIJI

Auspicii fericite. Muşuroaie de furnici. Locul de adăpare pentru leul din Tanganica. Regele din Kasera. Patria leului şi a leopardului. Un măgar sperie un leopard. Peisaje sublime în Kawendi. Iminentă înfometare. Plăcerile unei călătorii prin Africa. Şantajişti. Copiii vijelioşi din Uhha. Veşti despre un alb. Marşuri încordate. Mionvu, şeful încasatorilor de tributuri. O fugă la miezul nopţii. Trudind prin jungle. Lacul muţilor. Prima priveliştе asupra lacului Tanganica. Sosirea la Ujiji. Fericita întîlnire cu Livingstone.

Ne-am luat rămas bun de la Mrera în ziua de 17 octombrie, spre a ne continua ruta către nord-vest. Eram în cele mai bune relaţii cu toţi oamenii mei ; încetase de mult orice cîrteală şi arţag ; Bombay şi cu mine uitasem de mult harţa noastră ; eram gata să mă îmbrăţişez cu Kirangozi, atît de afectuoase şi drăgăstoase erau raporturile noastre.

În inimile tuturor, renăscuse încrederea, căci, cum spunea Mabruki din Unyanyembe, „aici simţi mirosul peştelui din Tanganica".

Ţinutul Unyanyembe, cu toate neliniştile lui, era lăsat departe, în urmă ; puteam să-i dăm cu tifla lui Mi-

rambo şi ciracilor lui lipsiţi de scrupule. Treptat, puteam să rîdem de fricosul proroc, şeicul, fiul lui Nasib, care vestea totdeauna întîmplări cumplite. Rîdeam în gura mare, trecînd în şir indian prin pădurea tînără a junglei, dincolo de luminişul Mrerei şi fălindu-ne cu isprăvile noastre.

Ieşind din junglă, am pătruns într-o pădure nu prea deasă, unde numeroase furnicare se zăreau înălţîndu-se ca nişte dune. Îmi închipui că fuseseră construite în cursul unui anotimp excepţional de ploios, cînd cîmpia acoperită de copaci putea fi inundată. Am văzut şi în alte districte cum armii de furnici îşi înălţau edificiile chiar pe terenurile supuse inundaţiilor.

Ce sistem minunat de celule construiesc aceste firave gîze !

Un labirint perfect : chilii, camere, cuibare, săli de vestibule se orînduiau de minune şi se îmbucau unele într-altele ; era o demonstraţie a talentelor inginereşti şi a înaltelor capacităţi arhitectonice, demnă să te înmărmurească. Te aflai acolo în faţa unei metropole model, concepută cu iscusinţă astfel ca să ofere securitate şi confort !

După un ceas de marş, lăsînd în urmă pădurea, am fost întîmpinaţi de priveliştea unui pîrîu cu apă străvezie, care şipotea, alergînd spre nord-vest ; l-am salutat cu o bucurie a cărei intensitate o pot înţelege numai oamenii lipsiţi multă vreme de altă băutură, afară de un lichid scîrbos, scos din scobituri noroioase, din saline, din fundul unor băltoace puturoase.

Dincolo de acest pîrîu, se ridică o costişă rîpoasă şi stîncoasă. Am urcat-o şi de pe creastă privirile noastre se opriră asupra unui ţinut pitoresc, romantic şi însufleţit. Reprezenta o adevărată sărbătoare pentru ochii noştri sătui să privească în adîncurile codrului, la impunătoarele trunchiuri de copaci, la bogatele coroane de frun-

ziș. Aveam acum, în fața noastră, crestături de conuri, punctînd suprafața plană, de-a lungul lui Ukonongo de sud, spre teritoriul lui Wafipa, atingînd și cîmpia Rikwa.

Imensa perspectivă ivită este foarte variată ; în exclusivitate, dealuri conice, munți izolați și cu vîrfurile plate ; ne întîmpină cumpăna apelor dintre Rungwa, ce se varsă în Tanganica, la sud de locul unde ne aflăm, și fluviul Malagarazi, absorbit de Tanganica, puțin mai la nord.

O singură coamă de munte servește ca linie despărțitoare între Rungwa și Malagarazi ; la o distanță de mai multe mile sau la vest de acest fluviu se ivește altul, îndreptîndu-se spre nord și sud.

Ne-am așezat tabăra, în această zi, în junglă, aproape de o rîpă îngustă cu un fund mocirlos, în conținutul noroios și mlăștinos pe care apele din bazinul Rungwa îl răsfiră lent spre sud, către cîmpia Rikwa.

Era doar o mostră din numeroasele rîpi dintre care unele aveau o lățime de sute de yarzi, altele doar cîțiva ; în adîncime, smîrcurile se arătau foarte periculoase, acoperite cu trestie înaltă densă și papură.

Pe suprafața acestor hăuri de noroi puteau fi văzute sute de firișoare de apă roșiatică, vîscoasă, mișunînd de vietăți microscopice.

Cîteva mile la sud de această rîpă, numită de mine Kasera, după numele ținutului pe care-l taie în două părți egale, ravinele converg vărsîndu-se în apa noroioasă și buretoasă a fluviului Usense, orientat în direcția sud-est ; după aceea, primind afluenți din nord și nord-est în propria albie mai întinsă, devine, de îndată, o apă curgătoare cu o oarecare lărgime și consecvență ; întîlnește un fluviu curgînd din est, din direcția lui Urori, cu care se întîlnește în cîmpia Rikwa și în cele aproape șaizeci de mile rectilinii deșerte, mai departe, la vest, în lacul Tanganica.

Mi s-a spus că apa Rungwa este considerată în regiune drept linie de demarcație dintre Usowa, ținut aflat la nord de cursul ei, și Ufipa, care se găsește la sud.

Nici nu ne isprăvisem bine de construit întăriturile defensive ale taberei, cînd cîțiva oameni fură auziți adresîndu-se unei mici cete de băștinași ce înaintau către *tembe*-ul nostru, conduși de un om pe care, după portul și găteala capului, l-am recunoscut ca fiind din Zanzibar. După ce am schimbat saluturile obișnuite, am fost informat că grupul acela era o solie trimisă de Simba („Leul") care cîrmuia Kasera, în Unyamweziul de sud. Mi se spuse că Simba era fiul lui Mkasiwa, regele Unyanyembe-ului și purta război cu wazavirii, de care fusesem avertizat să mă feresc. Auzise asemenea vești despre puterea și măreția mea, încît regreta că nu urmam ruta spre Ukawendi prin ținutul lui, ca să poată avea prilejul de a mă vedea și a lega prietenie cu mine ; dar, în lipsa unei vizite personale, Simba își expediase solii ca să mă ajungă din urmă, cu speranța că îi voi dărui o chezășie a prieteniei ce-i purtam, sub înfățișarea unui cupon de stofă. Deși am fost luat cam prin surprindere de această cerere, totuși, politica mea îmi cerea să mi-l fac prieten pe acest puternic șef de trib, ca nu cumva la înapoierea mea din căutarea lui Livingstone și lui și mie să ni se întîmple vreun neajuns. De vreme ce era de datoria mea să fac un cadou de dragul înțelegerii, era necesar să-mi demonstrez dorința fierbinte de pace oferind, dacă tot eram nevoit să dau ceva, un dar regesc. Ambasadorul îi duse, din partea mea, lui Simba, Leul din Kasera, două stofe somptuoase și încă doi doti de *merikani* și *kaniki* ; dacă aș sta să mă încred în spusele acestuia, mi-l făcusem astfel pe Simba prieten pe viață.

La 18 octombrie, ridicînd tabăra la ora obișnuită, ne-am continuat marșul spre nord-vest pe o cale ale cărei zig-zaguri, de-a lungul poalelor munților Kasera, ne-au condus în mijlocul a tot soiul de dificultăți. Am

traversat douăsprezece rîpe mlăştinoase, ale căror mocirlă şi apă au pricinuit neliniştea profundă.

M-am afundat pînă la gît în apa fetidă, asemenea Styx-ului, în gropile adînci provocate de paşii elefanţilor şi trebuia să merg greoi prin locurile noroioase din preajma izvoarelor lui Rungwa, cu hainele umede şi murdare de nămol şi mîl.

Decenţa mă împiedica să mă dezbrac ; dogoarea soarelui mi-ar fi băşicat trupul. Dealtminteri, aceste mlaştini se arătau atît de frecvente, încît s-ar fi pierdut timp cu dezbrăcatul şi îmbrăcatul ; cum fiecare era împovărat de propria-i greutate, ar fi fost o cruzime să-i constrîng a mă duce în spinare, de-a lungul drumului. Singura soluţie era să-mi continui drumul, covîrşit de straie şi de echipament, prin aceste cîteva cursuri de apă mocirloase, cu tot stoicismul filozofic de care temperamentul meu dispunea, în asemenea împrejurări critice. Însă nu era cîtuşi de puţin confortabil, ca să nu spun nimic mai mult.

Am pătruns curînd în ţinutul temuţilor wazaviri, dar nu se zărea picior de duşman. În cursul diferitelor sale campanii, Simba curăţase tot nordul provinciei şi singurul lucru ce ne-a izbit privirile a fost un ţinut pustiit, dar care odinioară fusese foarte populat, judecînd după numărul satelor în ruine şi cel al colibelor mistuite de foc.

O junglă născîndă îşi ramifica viguros mlădiţele în locul culturilor şi făgăduia pe curînd un nou sprijin pentru locuitorii sălbatici ai pădurii.

În unul din satele părăsite şi distruse, fără vreun mijloc de confort, am găsit adăpost pentru expediţie.

Misonghi, unul din aceste nefericite sate abandonate, furniză caravanei mele o găzduire care nu era deloc de disprețuit. Am adus din împrejurimile sale trei bibilici ; Ulimengo, unul din vînătorii mei, a ucis acolo o antilopă pe care oamenii mei o numiră „mbawala“ şi a cărei carne

inspiră unora dintre wanyamwezi o aversiune superstițioasă. Această antilopă înaltă de trei picioare și jumătate, cu pielea roșcată, capul lung, coarnele scurte, o lungă coamă dorsală, o coadă stufoasă și boantă, îmi pare a fi speța „Nzoe" descoperită de căpitanul Speke în Uganda și care a primit din partea doctorului Sclater numele științific de „tragelaphus Spekii". Are coada scurtă, stufoasă și coamă lungă pe spinare.

Un lung marș de șase ore spre nord-nord-vest, prin mijlocul unei păduri unde a fost zărită antilopa *sable*, zonă, dealtfel, foarte prolifică în vînat, ne-a dus pe malul unui rîu ce trece pe lîngă un falnic deal conic, ale cărui pante erau acoperite cu o înfloritoare mantie de bambus nespus de ușoară, ca fulgul. Tabăra noastră a fost așezată lîngă rîu, pe unul din povîrnișurile muntelui.

În 20, părăsind tabăra noastră, așezată între rîu și colina menționată mai sus și escaladînd un mic lanț de o înălțime redusă, care pleacă de la poalele muntelui, am fost întîmpinați de priveliștea pitorească a unor noi peisaje de conuri și povîrnișuri, înălțate în toate direcțiile.

Un marș de aproape cinci ore în acest ținut pitoresc ne-a făcut să ajungem la Mpokwa, unul din afluenții lui Rungwa. În apropierea rîului, se afla un sat de curînd părăsit de wazaviri, chiar în starea în care îl lăsaseră locuitorii în fuga lor, cu toate colibele aproape neatinse. Grădinile le-am găsit pline de legume, lucru care — după ce de-atîta vreme trăisem numai cu carne — a fost cît se poate de plăcut pentru noi. Pe ramurile copacilor stăteau încă Penații și Larii [1] locali înfățișați de niște mari vase de pămînt, lucrate excelent.

În cîteva minute, numai cu mîna goală, oamenii mei au prins în rîul învecinat șaizeci de pești din familia silurilor. O puzderie de păsări, vulturi-pescari, cu cap alb, pescărușii negri, ibișii, rîndunele uriașe, spatule albe ca

[1] Zeii care ocrotesc căminul, la romani (n.t.).

zăpada, planau deasupra apei sau se zăreau pe malurile sale.

Mpokwa coboară dintr-un grup de munți situat la vreo opt mile la nord de satul părăsit și, simplu fir de apă, șerpuiește în mijlocul unui hățiș și al trestiișului înalt, unde se adăpostesc sute de bivoli și de antilope. În sudul satului, care purta același nume, valea se lărgește, munții cotesc la est și la vest; acolo începe o vastă cîmpie cunoscută sub numele de Rikwa, care în anotimpul ploios *masika* este inundată, dar în timpul de secetă prezintă același aspect, ofilit, ca și toate pămînturile africane, după ce iarba a dat colț.

La 21 octombrie, călătorind pe malul drept al rîului Mpokwa, am urcat pînă la izvorul său, care țîșnește dintr-un defileu adînc, închis între munți înalți. Bivolul și mbawala au fost văzuți în mare număr în tot cursul traseului.

A doua zi, după o etapă de patru ore și jumătate, am sosit la Mtambu, fermecător pîrîu cu unda dulce și răcoroasă, repede și cristalină, care curge spre nord. Acolo am văzut pentru întîia dată sălașul leului și al leopardului. Ascultați ce spune despre acest loc Freiligrath, în versurile sale:

Unde spini și mărăcini
Se-ncîlcesc de nepătruns;
Și-ntre deși copaci vecini
Soarele-n veci n-a ajuns;
Leul stă, puternic crai,
Rang suprem necontestat.
Peste-al fiarelor alai
Alt stăpîn n-a cutezat.
Acolo se-ntinde-a somn,
După ce-n voie-a ucis;
Și, la bunu-i plac de domn,
Mormăind se-afundă-n vis.

Tabăra a fost ridicată la cîțiva pași de una din aceste reședințe regale. În timp ce era întărită, îngrijitorul, însărcinat cu animalele noastre, le-a dus la adăpătoare și, pentru a ajunge la apă, n-a găsit decît un tunel croit, prin mărăciniș, de elefanți și rinoceri. Abia intrase mica noastră ceată în această trecătoare întunecată ca o cavernă, că un leopard cu pete negre sări de gîtul unuia din măgari și se cramponă zdravăn de el. Durerea o făcu pe victimă să scoată răgete oribile. Acestora li se alăturară și înspăimîntătorul cor al celorlalți măgari, care dădeau din copite în așa hal, încît agresorul felin scăpă prada și o tuli prin mărăciniș, băgat în sperieți de zarva provocată de atacul lui. Rănile urecheatului, cumplite la vedere, nu erau, totuși, de fel primejdioase.

Gîndindu-mă că aș putea avea vreo aventură interesantă în această tenebroasă lizieră de sihlă înaltă, unde vegetația de nepătruns care creștea pe sub copaci oferea un refugiu admirabil carnivorelor, am pornit-o la hoinăreală cu Kalulu, micul meu servant, care îmi căra pușca de schimb și un supliment de muniții.

Ne strecuram cu băgare de seamă prin hățiș, aruncînd priviri pătrunzătoare în văgăunile dezvăluite de trecători înguste, sperînd să văd cum strălucește acolo silueta reputatului monarh și desfătîndu-mă să-mi închipui cum splendida și trufașa fiară mă înfruntă, dezlănțuită în toată măreția regeștei sale mînii. Scrutam atent fiecare deschizătură întunecată, sperînd să văd licărul ucigaș al marilor ochi amenințători ațintiți asupra mea.

Dar vai ! După un ceas de mers prudent, neîntîlnind nimic, am devenit viteaz și m-am încurcat într-una din acele caverne spinoase. Curînd, m-am oprit sub un baldachin de frunziș pe care trunchiurile unor superbi și dominatori *mvule*, copac regesc, îl ridicau la o sută de picioare deasupra capului meu.

Cine-și poate imagina poziția aceea ?

Închipuiți-vă o incintă de nepătruns, o dumbravă netedă ca o pajiște, o vegetație deasă, cumplită, o junglă ermetic închisă în jurul nostru, o falangă glorioasă de copăci impunători, falnici, o boltă vie de smarald, de unde cădea o lumină tainică. În sfîrșit, un pîrîu care alerga primăvăratec în această penumbră șușotind încetișor de tot peste pietricelele polisate, cu o blîndețe potrivită cu tihna sfîntă a locului.

Cine ar fi cutezat să pîngărească acest sanctuar, să strice această armonie solemnă, să tulbure singurătatea aceea binecuvîntată? În clipa cînd îmi spuneam: „Nimeni pe lume", am zărit cocoțată sus de tot, pe o cracă, o maimuță care părea totodată mirată și indignată de prezența straniilor intruși. Am izbucnit în rîs și nu m-am oprit decît în clipa în care niște strigăte groaznice au părut că-mi răspund: o ceată de maimuțe ascunse în adîncurile frunzelor de deasupra, speriate brusc de zgomotul făcut de mine, fugeau, făcînd un tărăboi înfiorător.

Părăsisem sanctuarul meu și mă aflam iarăși în plin soare, hoinărind mai departe în căutarea unei prăzi de împușcat. Deodată, am văzut în pădure un mistreț uriaș, roșiatic, cu colți oribili, care păștea liniștit în pădurea ce mărginea în stînga valea Mtambu. Lăsîndu-l pe Kalulu păzit îndărătul unui copac și zvîrlindu-mi casca de plută în spatele altuia, ca să pot merg mai sigur pe urmele vînatului, am început să mă tîrăsc pe burtă. La patruzeci de pași de animal, am ochit cu grijă și am tras în umărul lui. Mistrețul făcu un salt înspăimîntător, ca și cum nu l-ar fi izbit nimic, se zbîrli și-și ridică coama — avea o înfățișare de brută formidabilă. În timp ce el asculta cu urechile ciulite și scotocind împrejurimea cu ochi mici și ageri, i-am vîrît în piept alt glonte, ce i-a străpuns trupul. În loc să cadă însă, cum mă așteptam, se năpusti furios în direcția de unde venise lovitura, trecu prin fața mea și primi alt glonte, care îi străbătu din nou trupul. Își urmă drumul și nu era decît la cinci

sau șase metri de copacul îndărătul căruia stătea Kalulu, cînd se opri subit și căzu. Dar în clipa în care soseam cu cuțitul în mînă, ca să-i despic beregata, se ridică brusc, îl zări pe micul negru, și privirea îi fu pironită de pălăria mea, a cărei albeață îi atrase atenția. Acest obiect bizar îl făcu să-și piardă cumpătul, nu putu să suporte vederea lui, căci scoase un grohăit înspăimîntător și se aruncă în deșiș, unde îmi era cu neputință să mai dau de el.

Se lăsa noaptea, mă aflam la trei mile de oamenii mei ; trebuia să mă întorc și, deși mă durea să mă înapoiez cu mîna goală, am luat iar drumul taberei, fără să mai zăbovim. În cursul acestei plimbări, am fost însoțit, pe stînga noastră, de un animal de dimensiuni mari, stăruind să ne urmărească. Umbra serii, care creștea, mă împiedica să-i deslușesc prea bine forma ; era o siluetă nelămurită, pesemne că era un leu, dacă nu cumva era stafia mistrețului meu ucis.

În seara aceea, pe la unsprezece, am fost treziți de un leu răgînd foarte aproape de tabără. Curînd îi dădu replica glasul altui leu, apoi un al treilea se alătură corului ; noutatea acestui fapt mă ținu treaz. Am privit prin poarta îngrăditurii și m-am îngrijit să pun mîna pe o armă — micul meu Winchester, în a cărui precizie aveam totală încredere, dar vai ! cartușele parcă ar fi fost umplute cu rumeguș, pe cît folos am avut de pe urma lor. În scîrba simțită față de muniția aceea jalnică, i-am lăsat în pace pe lei și m-am întors la culcușul meu, unde răgetele lor mi-au slujit drept cîntec de leagăn.

A doua zi, am părăsit valea Mtambu, acest rai pămîntesc al vînătorilor, pornind spre o așezare pe care wakawenzi, o numesc, de obicei, a lui Imrera, la fel de nepăsători de parcă ar fi un pustiu. Ne-am oprit lîngă satul Itaga, situat în Rusawa, district din Ukawendi — acestei provincii localnicii îi spun „Kawendi“ — în care intrasem trecînd peste rîul Mtambu.

Locuitorii Rusawa, populație foarte numeroasă, sînt liniștiți și îndatoritori față de străini. Totuși, îi văd foarte rar ; cel mult, dacă primesc, în fiecare an, vizita unuia sau a doi negustători wasawahili, care trec pe-acolo, întorcîndu-se din Pumburu și din Usowa. Au de vînzare o cantitate de fildeș atît de neînsemnată, încît nu-i de ajuns pentru a îndemna pe cineva să înfrunte distanța care, pe această rută, desparte așezările între ele.

Caravanele ce vin aici au ca obiectiv Pumburu, ținut situat la sud-vest la o zi bună de marș de Imrera, adică la treizeci de mile ; sau dacă nu, din Pumburu ele se îndreaptă spre Tanganica — prin Pumburu, Katuma, Uyombeh și Ugarrawah. Usowa este un district realmente însemnat din Tanganica, populat și înfloritor.

Era ruta pe care intenționam s-o urmăm și noi, însă în clipa cînd era să pornim de-a lungul ei, am aflat că Mapunda, sultanul din Usowa, deși bun prieten cu negustătorii arabi, purta război cu wazavirii care, trebuie să ne amintim, izgoniți din Mpokwa și din împrejurimi, îndrăzniseră să se statornicească între satele lui Pumburu.

Ca oameni înțelepți și prudenți, avînd pe umerii lor sarcina de a conduce o expediție valoroasă și prețioasă, se impunea să decidem ce era de făcut și ce rută trebuia adoptată acum că eram mult mai aproape de Ujiji decît de Unyanyembe. Am propus deci să ne ducem la lacul Tanganica, fără altă călăuză decît busola, să mergem drept înainte spre apus, evitînd potecile, și, după aceea, să ajungem la Ujiji, luînd-o pe jos pe malul lacului.

Îmi formasem acest plan nu numai din pricina războiului întîlnit în drum, ci mă gîndeam și la Livingstone ; dacă vestea sosirii mele urma să-l facă să o ia la fugă — ideea aceasta mă obseda — trebuia să mă îndepărtez de drumurile bătute, unde o întîlnire mă putea trăda, și să merg pe urmele lui într-o „vînătoare tainică".

Totuși, după o matură chibzuință, oamenii de bază ai caravanei mele se gîndiră că era mai bine să mergem

drept spre nord și să ajungem la rîul Malagarazi, care se spunea că este un afluent al lacului Tanganica, unde se varsă, curgînd de la răsărit. Dar nici unul din oamenii mei nu cunoșteau drumul și căpetenia din Imrera nu a dat voie nici unuia din supușii săi să ne călăuzească.

După spusele băștinașilor, Malagarazi nu mai era decît la două etape de marș. Am socotit că era mai sigur, în cazul acela, să le dau oamenilor mei rații pentru trei zile.

Satul Itaga este situat într-o scobitură adîncă a unui munte, unde domină, cu o frumoasă deschidere, ogoare de o mare întindere. Locuitorii săi cultivă *sorgo*, cartofi, fasole și manioc, din care fac tapioca. Dar nu-i chip să cumperi acolo un pui, la nici un preț și afără de grîu nu ne-am putut procura decît o capră grozav de slabă, importată din Uvinza, într-o perioadă îndepărtată.

Ziua următoare, 25 octombrie, nu-mi rămîne în amintire decît ca o zi de mari frămîntări ; de atunci, o serie de necazuri se iviră din nou.

Am apucat-o mai întîi spre răsărit, pentru a ajunge pe platoul care mărginește valea Imrerei, la nord și la vest.

Am poposit la poalele platoului după două ceasuri și jumătate de marș. Un șir de povîrnișuri ne despărțea de platoul superior, care domina valea de la o înălțime de trei sute de metri ; dar un defileu accesibil făgăduia să ne conducă pe culme.

Suind falnicul arc muntos ce mărginește bazinul Imrera, la nord și la apus, îmbrățișasem cu privirea, la sud și la est, o perspectivă întinsă. Aspectul peisajului, care în Ukawendi este totdeauna însuflețit, mereu pitoresc, nu avea totuși nimic sublim.

Am găsit în faldurile acestui lanț mai multe *bome* în ruină, care păreau să fi fost clădite în vreme de război.

Mbembu [1] creştea din belşug pe drum şi, din cinci în cinci minute, vedeam cum cîţiva oameni se desprindeau din şir pentru a se duce să-şi facă provizii din aceste poame care, pe alocuri, erau aşternute grămadă pe jos.

Cu puţin înainte de a ne opri, împuşcasem un leopard, dar nu-l răpusesem, aşa că izbuti să fugă în salturi.

Seara am auzit cum rag leii, ca în tabăra noastră de pe rîul Mtambu.

Marşul următor, lung, desfăşurat la umbra crepusculară a unui înalt codru ce ne ocrotea de razele dogoritoare ale soarelui, ne-a dus pînă la o *boma* recent clădită de arabii care se îndreptau spre Unyanyembe, venind de la Ujiji, şi care făcuseră cale întoarsă, alarmaţi de veştile de război dintre arabi şi Mirambo.

În această lungă etapă, urmam malul drept al lui Rugufu, larg curs de apă leneş, înţesat de papirus şi de trestiiş de *matete*.

Bălegarul şi urmele de bivoli se găseau cu duiumul; se găseau, de asemenea, semne arătînd prezenţa rinocerilor în apropiere. În fundul unui crîng de copaci mari, situat lîngă rîu, am descoperit o colonie de maimuţe bărboase şi cu o înfăţişare leonină.

În dimineaţa zilei de 28, cînd eram în pragul plecării, am văzut păşind agale o cireadă de bivoli. Imediat, am păstrat, cu toţii, o linişte deplină, însă, spre marea noastră mirare, animalele îşi dăduseră seama de primejdie. Nici nu începusem să ne tîrîm, că un vuiet de tunet, produs de galopul întregii cete, ne vesti de inutilitatea eforturilor noastre, cînd ne aştepta un marş lung prin pustietate.

La 28 octombrie, drumul s-a desfăşurat peste nişte imense pînze de gresie şi de minereu de fier. Apa nu era numai rară, ci şi execrabilă şi eram pîndiţi de foamete.

[1] Piersic sălbatic (n.t.).

Mărşăluisem timp de şase ceasuri fără să zărim nici cea mai mică urmă de culturi.

După informaţiile culese de la localnici, în ziua aceea, ar fi trebuit să ajungem la rîul Malagarazi ; dar după harta lui Burton, dacă trecuse corect poziţia pe hartă, eram încă la o distanţă de două etape lungi de ţintă.

În 29, aproape la ieşirea din tabără, am avut sub ochii noştri una din cele mai frumoase scene întîlnite în Africa. O privelişte sublimă, dar dintre cele mai aspre : într-o parte, rîpe înguste, adînci, sălbatice, sfîrtecînd ţinutul în toate sensurile, deşi, în general, direcţia lor era nord-vest ; de partea cealaltă, mase de stîncă goală (gresie), mase enorme şi pătrate sau formînd turnuri, piramide, dîmburi, conuri trunchiate, uneori înfăţişîndu-se ca nişte creste circulare, cu spinări ascuţite, încreţite şi cu desăvîrşire golaşe. Vegetaţia nicăieri, doar în cununa fisurată a vreunui gigantic creştet de colină, unde alunecase puţin teren, şi pe la baza povîrnişurilor roşiatice, care-şi ridicau pretutindeni frunţile spre noi.

Un lung şir de coborîşuri, printre prăpăstii stîncoase unde eram împresuraţi de blocuri ameninţătoare de adevărate tancuri fărîmate, ne-au dus în fundul unei rîpe secate, ale cărei margini abrupte se ridicau la o mie de picioare deasupra capetelor noastre. În numeroasele lui ocoluri, defileul se lărgi treptat şi se transformă într-o cîmpie înclinată spre apus. Drumul pe care-l urmam, mergea însă spre nord şi pătrunse în mijlocul unui mic lanţ unde, în vîrful unor sprîncenate mase de stînci, clădite asemenea unor castele, se zăreau sate părăsite.

Un gigantic smochin sicomor care părea pitic, creştea lîngă o masă stîncoasă, înaltă de peste şaptezeci de picioare şi cu un diametru de vreo sută cincizeci ; acolo ne-am oprit, după cinci ore şi jumătate de marş rapid şi neîntrerupt.

Oamenii erau flămînzi. Se împliniseră douăzeci de ceasuri de cînd îmbucaseră ultima fărîmă de carne, ul-

timul lor pumn de grîu, şi nu aveam nici o perspectivă imediată de a dobîndi hrană. Nu mai dispuneam decît de o livră şi jumătate de făină, puţin lucru pentru patruzeci şi cinci de înfometaţi.

Îmi rămîneau însă treizeci de livre de ceai şi douăzeci de livre de zahăr. Am spus să fie puse pe dată căldările pe foc ; în timp ce apa pentru ceai se încălzea, grupe detaşate din caravană alergau în adîncurile junglei în căutarea fructelor sălbatice şi se întoarseră curînd încărcaţi cu panere de tamarine şi *mtembu,* la care se adaugă — pentru fiecare din oamenii mei — un litru dintr-o excelentă băutură fierbinte, în care am turnat zahăr din plin.

În seara aceea, într-o invocaţie rostită cu glas tare, înainte de culcare, wangwanii noştri se rugară lui Allah să ne trimită merinde.

Fiecare se sculă devreme şi plecă foarte hotărît să nu se oprească decît în locul unde se vor putea procura provizii, sau vom cădea sleiţi de osteneală şi de slăbiciune.

Urmele de rinoceri abundau, bivolii păreau numeroşi, dar nu se zărea nici o vieţuitoare.

Povîrnişurile repezi şi scurte fură urcate şi coborîte cu zecile, făcîndu-ne să trecem de pe creasta unor mici ridicături în fundul unor rîpe secate, pietroase, de unde am intrat, în sfîrşit, într-o vale mărginită de-o parte, de un munte triunghiular cu laturi perpendiculare, iar de cealaltă, de un grup de trei coline cu înfăţişare cutezătoare.

În timp ce coboram în valea aceea, pe care soarele o albise, o vegetaţie de un verde viu luă locul ierbii uscate ; în depărtare se zări o pădure ; la scurt timp după aceea, ne aflam în mijlocul unor ogoare de porumb.

Privind iscoditor în toate părţile, căutînd satul, l-am zărit în creştetul falnicei mase triunghiulare ce-o aveam pe dreapta noastră. Un puternic strigăt entuziast salută

această descoperire ; oamenii mei își aruncară jos poverile, cerînd merinde.

Se cerură voluntari care să ia stofă și să escaladeze înălțimile, ducîndu-se să cumpere grîne, la orice preț.

Trei-patru oameni plecară și ne-am trîntit pe jos chiar în locul acela, căci nu mai puteam de osteneală.

După aproape un ceas, oamenii însărcinați cu aprovizionarea se întoarseră grozav de mîndri, cu brațele încărcate. Ne spuseră că satul era plin de provizii, că se numea Welled Nzogera — fiul lui Nzogera —, ceea ce ne dădu de știre că ne aflam în Uvinza, a cărei mare căpetenie era Nzogera. Ne mai înștiințară, pe deasupra, că acesta din urmă purta război cu Lokanda-Mira, din pricina cîtorva saline situate în valea Malagarazi, drept care rezulta că ne va fi greu să ajungem la Ujiji pe calea obișnuită. Dar fiul lui Nzogera se învoia, în schimbul unei gratificații, să ne furnizeze călăuze și, apucînd-o spre nord, ne puteau duce în siguranță la destinație.

Cum totul prevestea să iasă pe placul nostru, ne-am pregătit să cinstim merindele ce ne soseau, lucru la care trecerea junglelor și a pădurilor din Ukahwendi ne stimulase de minune, prin truda și privațiile îndurate.

Începu atunci o serie de negocieri diplomatice cu privire la tributul pe care fiul lui Nzogera îl impunea călătorilor, trebui să fie dezbătută cantitatea de stofă, precum și calitatea. Cererea era de patruzeci de metri ; am obținut o reducere de un sfert și cei treizeci de metri plătiți în *kaniki* și *merikani* nu numai că ne achitară obligațiile, dar ne ajutară să angajăm și călăuzele de care aveam nevoie.

Revin la jurnalul meu, fără de care nu aș putea relata pe larg experiențele trăite în marșurile următoare și care le va prezenta într-un mod mai viu și mai exact decît aș putea, s-o fac astăzi, deoarece aceste extrase au fost scrise la încheierea fiecărei zile și, după părerea mea,

posedă mai mult interes decît o relatare rece a faptelor depuse acum în propria-mi memorie.

Marți, 31 octombrie 1872: Ne-am așezat tabăra în junglă. Direcția rutei nord-nord-est. Durata marșului, patru ore și jumătate.

După ce am părăsit poalele muntelui pe care fiul lui Nzogera și-a construit citadela,am mers multă vreme spre est-nord-est, pentru a evita o porțiune de netrecut a mlaștinii aflate între noi și ruta directă către Malagarazi. Valea avea o înclinare repede spre această rovină, al cărei sîn larg culege apele din trei lanțuri muntoase însemnate. Curînd, ne-am întors spre nord-vest și ne-am pregătit să trecem mlaștina. Pe cînd poposeam încă pe malul ei oriental, călăuzele ne-au informat că un arab cu caravana lui compusă din treizeci și cinci de oameni s-au înfundat, pe neașteptate, în nămol și că nu i-a mai văzut nimeni de atunci; catastrofă cumplită, care s-a produs la cîțiva pași de locul unde tocmai ne aflam.

Mlaștina aceasta, așa cum ne-a apărut atunci, are o lărgime de cîteva sute de yarzi și e acoperită de o împletitură foarte strînsă de ierburi, cu care se amestecă multă materie în descompunere. În mijlocul acestei întinderi și voalat de stratul ierbos, trece un larg curs de apă, adînc și repede. Călăuzele deschideau marșul, urmați de oamenii mei, care se strecurau după ei cu pași precauți. Ajungînd în centru, începusem să vedem cum podul mișcător alcătuit din ierburi — cu care natura ne-a înzestrat în chip atît de curios — iese la suprafață și se lasă-n jos, avînd greoaie unduiri lîncede, asemănătoare mișcării hulei cînd marea adoarme, după furtună. Pe unde treceau cei doi măgari ai Expediției, valurile ierboase se înălțau cu mai bine de treizeci de centimetri. Deodată, piciorul unuia din nenorocoasele dobitoace a crăpat această punte mobilă. Bietul animal, neputînd să iasă de acolo, gaura s-a scobit, s-a muiat și s-a umplut numaidecît cu apă, Cu toate acestea, cu ajutorul a zece oameni, am izbutit

să ridic dobitocul și să-l pun iarăși pe un strat mai ferm, de unde i-am mînat rapid pe amîndoi și i-am făcut să atingă cu ușurință malul, întreaga caravană trecînd astfel mlaștina fără nici un alt accident. Am luat-o spre nord și ne-am trezit într-un ținut încîntător, prielnic agriculturului din toate punctele de vedere. Pe ici, pe colo, se zăreau stînci mari, însă în crăpăturile lor creșteau falnici copaci de toată frumusețea, sub al căror umbrar se cuibărea o populație numeroasă.

În diferite sate întîlnite, am găsit localnici vîrstnici lacomi de stofă, dar prezența oamenilor mezinului lui Nzogera le înfrîna înclinarea de a se arăta hrăpăreți.

Ne-am procurat de la localnici oi și capre în stare bună și la preț uimitor de ieftin și, ca urmare, pentru a sărbători apropierea noastră de Malagarazi, am jertfit opt capre, a căror carne a fost împărțită oamenilor mei.

1 noiembrie : Pornind de la tabără, ne-am îndreptat spre nord-vest și, după ce am coborît povîrnișul unui munte, am contemplat în sfîrșit Malagarazi, apa atît de nerăbdător rîvnită. Este un rîu îngust, dar adînc, care străbate o vale gîtuită între două faleze muntoase falnice. Păsări mîncătoare de pești acoperă copacii ce mărginesc malurile sale. Numeroase sate se risipesc în împrejurimi. Bucatele se găsesc din belșug și sînt la preț scăzut.

După ce am urmat malul său stîng, pe distanță de cîteva mile, ne-am oprit la așezările care-l recunosc drept cîrmuitor pe Kiala.

Sperasem că vom fi capabili să trecem imediat rîul, dar s-au ivit dificultăți. Ni s-a spus să ne așezăm tabăra înainte, de a putea fi deschisă orice fel de negociere. Cînd am stat pe gînduri, am fost informați că am putea trece rîul prin vad, dacă dorim, dar nu vom fi ajutați de nici un Mvinza.

Fiind silit să fac popas în ziua aceea, cortul s-a înălțat în mijlocul unuia din sate și baloturile au fost depozitate într-una din colibe, lăsînd patru soldați de pază.

După ce am trimis o solie la Kiala, fiul mai mare al însemnatei căpetenii Nzogera, pentru a-i cere voie să trecem rîul, căci sîntem o caravană paşnică, Kiala ne-a trimis vorbă că omul alb va putea trece rîul după plata a cinzeci şi şase de cupoane de stofă.

Cincizeci şi şase de cupoane însemna aproape un balot întreg ! Era încă un prilej de a face uz de diplomaţie. Bombay şi cu Asmani fură împuterniciţi să trateze cu Kiala cu privire la *honga,* dar le-am atras atenţia că nu urma să depăşească douăzeci şi cinci de doti.

La 6 după amiaza, după ce se tocmiseră timp de şapte ceasuri, cei doi oameni se întoarseră, cu cererea de a plăti treisprezece doti pentru Nzogera şi zece doti pentru Kiala. Bietul Bombay răguşise de tot, dar Asmani încă nu-şi pierduse zîmbetul şi am răsuflat uşurat, felicitîndu-mă, că pretenţia aceea absurdă, care era tîlhărie curată, nu era şi mai exagerată.

Peste trei ceasuri, ni s-au înfăţişat alte cereri. Kiala primise vizita a două căpetenii venite de la tatăl lui, şi, spunîndu-li-se că un alb era la bac, pretinseseră şi ei două puşti şi un butoiaş cu pulbere. Dar răbdarea mea secase şi le-am spus că vor trebui să mi le ia cu forţa fiindcă nu voi admite niciodată să fiu prădat şi jupuit în felul acela.

Bombay şi cu Asmani negociară pînă la 11 noaptea în jurul acestei cereri suplimentare, argumentînd, certîndu-se, ameninţînd, pînă ce Bombay declară că-şi pierde minţile dacă mai stă mult la palavre. I-am spus lui Bombay să ia două cupoane de stofă, cîte unul pentru fiecare căpetenie şi, dacă nu vor considera că au primit de ajuns, voi începe lupta. Darul fu acceptat şi negocierile se încheiară la miezul nopţii.

2 noiembrie : Sîntem pe insula Ihata, la un ceas şi jumătate la vest de Kiala, pe malul stîng al rîului Malagarazi. Am sosit în faţa acestei insule la cinci după amia-

ză. Toată dimineața s-a irosit în vorbărie goală cu proprietarul bărcilor care slujesc ca bac.

Iată condițiile finale puse pentru trecerea întregii caravane : opt yarzi de stofă, plus patru *fundos* [1] de perle roșii, zise sami-sami. M-am învoit să plătesc anticipat și m-am executat pe loc.

Patru oameni, cu poverile lor, intră în bărcile mici — niște piroge prăpădite, informe și avariate. După ce oamenii mei sînt lăsați pe celălalt mal, împreună cu încărcăturile, li se ordonă să rămînă acolo și, spre uimirea mea, mi se înfățișează altă cerere.

Oamenii cu bacul au descoperit că două *fundos* din cele date ca plată erau mai scurte decît măsura obișnuită și că deci trebuie să mai plătim doi *fundos* altminteri, contractul pentru trecerea noastră peste rîu va fi considerat nul și neavenit. Așa că au fost adăugați încă doi *fundos,* dar nu fără zăbovire și multă „discuție", care, în aceste ținuturi, este necesară.

De trei ori au făcut cursa dus-întors pirogele acelea, cînd — vai nouă ! ni s-a prezentat altă pretenție, cu larma și zarva obișnuită, urmată de o ciorovăială aprigă ; de data aceasta ni s-au cerut cinci *khete* [2] pentru omul care conducea pirogele, o *shukka* de stofă pentru un palavragiu, care se atașase de Jumah al nostru, cu obiceiurile lui de babă, acesta nefăcînd altceva decît să stea la palavre și să sporească zarva. Cererile acelea au fost, de asemenea, soluționare.

Soarele cobora spre asfințit cînd ne-am străduit să trecem pe celălalt mal măgarii. „Simba", un frumos și sălbatic măgar kinyamwez, trecu primul, cu o frînghie legată de gît. Ajunsese la mijlocul apei, cînd l-am zărit cum începe să se zbată — un crocodil îl înșfăcase de piept. Zbaterile sărmanului animal erau cumplite. Chowpereh trăgea de frînghie cu toată puterea, dar în zadar,

[1] Patruzeci de șiraguri (n.a.).
[2] Șiraguri (n.a.).

fiindcă măgarul se duse la fund și nu l-am mai văzut. În locul acela, rîul avea o adîncime de cinsprezece picioare. E drept că zărisem în apropiere cîteva capete de un cafeniu deschis, cu ochii mici, strălucitori și spinările solzoase, dînd tîrcoale, dar cine s-ar fi gîndit vreodată că reptilele se vor apropia de bărci, în mijlocul zarvei pe care o făcea bacul ?

Ne-am apucat iarăși de lucru, cam întristați de această pierdere. La ora șase eram cu toții pe malul celălalt, afară de Bombay, care păzea ultimul nostru măgar ; va trece cu el mîine, cînd crocodilii vor fi părăsit rîul.

3 noiembrie : La ce tocmeli n-am fost martori, în aceste ultime trei zile !

Prin ce zbucium am trecut, de cînd am sosit la Uvinza ! Wavinzii sînt mai răi decît wagogii și lăcomia mai insațiabilă. Măgarul nostru a trecut azi dimineață cu asistența unui mganga, vraciul cu leacuri și talismane, care, după ce a mestecat cîteva frunze ale unui copac ce se vede prin preajma rîului, a scuipat pe animal pasta astfel fabricată.

Acest mganga îmi spuse că, după ce își freca trupul cu frunzele mestecate, putea să treacă rîul la orice ceas din zi sau din noapte, fără să aibă a se teme de nimic. Părea foarte convins că leacul acela e cît se poate de puternic.

Pe la ora zece a apărut din direcția Ujiji o caravană alcătuită din optzeci de băștinași ugahhi, trib care ocupă un colț de provincie situată la sud-vest de Tanganica. Le-am cerut vești și ni s-a spus că un *musungu* tocmai sosise la Ujiji, venind din Manyuema. Vestea aceasta m-a făcut să tresar.

— Un om alb ? am întrebat.

— Da, un om alb, replicară ei.

— Cum este îmbrăcat ?

— Ca stăpînul (arătă spre mine).

— E tînăr sau bătrîn ?

— Nu, este bătrîn. Are păr alb pe față. Și pe urmă, este bolnav.

— De unde a venit ?

— Dintr-o țară aflată dincolo de Uguhha, foarte departe, foarte departe, și care se numește Manyuema.

— Adevărat ! Și chiar s-a oprit la Ujiji ?

— Da, abia acum opt zile l-am văzut acolo.

— Crezi că o să mai fie acolo, cînd vom sosi noi ?

— *Sigul* (nu știu).

— A mai fost vreodată pe la Ujiji ?

— Da, dar este multă vreme de atunci.

Urra ! Omul acela este Livingstone ! E Livingstone ! *Nu* poate fi altul decît el. Cine știe, totuși ? S-ar putea să fie altul — un călător venit de pe coasta occidentală. Sau poate Baker ! Nu, Baker nu are barbă albă. Acum trebuie însă să mă zoresc ; dacă află că sosesc, și o tulește, la vestea aceasta ?

I-am întrebat pe oamenii mei dacă vor să ajungă la Ujiji fără a face nici un popas, și apoi le-am promis că, dacă-mi împlinesc dorința îi dăruiesc fiecăruia cîte doi doti de stofă. Au primit cu toții, bucuria lor era aproape la fel de mare ca și a mea — și mă stăpînea o bucurie nebună. Eram mistuit de nerăbdare de a pleca, ca să rezolv această întrebare arzătoare : „Este oare chiar Dr. David Livingstone ?“ Să-mi dea Dumnezeu răbdare ! Dacă ar fi pe-aici drum de fier, sau s-ar găsi măcar cai ! Cu un cal, aș fi la Ujiji în douăsprezece ceasuri.

Am părăsit rîul Malagarazi însoțit de două călăuze procurate de Usehge, bătrînul luntraș care, după ce ne trecuse, se arăta mai amabil cu noi.

După un ceas și mai bine ajungeam la satul Isinga, al căpeteniei Katalambula. Marșul se desfășura de-a curmezișul unei cîmpii saline, care totuși, pe măsură ce înaintam, devenea mănoasă și productivă.

4 noiembrie : Am plecat dis-de-dimineață, cu mare băgare de seamă păstrînd o tăcere adîncă. Ghizii au fost

trimiși înainte la două sute de yarzi unul de altul, ca să putem fi avertizați la timp.

Prima parte a drumului a fost făcută într-o pădure rară cu copaci pitici : pădure care, tot rărindu-se, pînă la urmă a pierit de tot. Am intrat apoi în Uhha, un ținut de cîmpii plate. Sate se vedeau în toate părțile, în mijlocul unor înalte tulpini nălbite, de *sorgo* și de porumb. Erau sate alcătuite din cîte trei, cinci, zece sau douăzeci de colibe în formă de stup. În ele se trăiește într-o desăvîrșită securitate, căci nici unul din aceste cătune nu este înconjurat de o îngrăditură, obișnuita apărare a unei așezări africane.

Un loc împrejmuit cu un șanț îngust, neavînd nici măcar apă, este singurul hotar care desparte Uhha de Uvinza. Intrînd în Uhha, piere orice primejdie venită din partea lui Makumbi.

Ne-am oprit la Kawanga, al cărei șef nu a întîrziat să ne dea a înțelege că el era marele *mutware* din Kimenyi, sub oblăduirea regelui.

Ne-a mai spus că era însărcinat cu strîngerea tributului pentru majestatea sa Kiha. Declară că era singura persoană din Kimenyi — o subdiviziune răsăriteană a ținutului Uhha — care avea dreptul de a cere asemenea tribut și că pentru el ar fi un aranjament foarte satisfăcător, în vreme ce nouă ne-ar scuti o groază de necazuri, dacă ar cădea la învoială pe loc să-i dăm doisprezece doti de stofă bună.

Noi însă nu am socotit că procedeul indicat era cel mai bun, după ce ajunsesem să cunoaștem firea băștinașului african, așa că am purces pe dată la reducerea cererii lui, dar — după șase ore de polemică înfierbîntată — *mutware*-ul nu și-a redus pretențiile decît cu doi doti. Cererea lui a fost apoi rezolvată, cu înțelegerea că ni se va îngădui să străbatem întregul ținut Uhha, pînă la rîul Rusugi, fără a ni se mai stoarce alte biruri.

5 noiembrie : Plecați din Kawanga încă din revărsatul zorilor, ne-am urmat marșul în cîmpia fără hotar, uscată și înălbită, de un fierbinte soare ecuatorial. Mergeam voioși înspre vest, plini de speranțe plăcute, scăpați de orice îngrijorare, spunîndu-ne că ne apropiem de capătul suferințelor noastre, că nimic nu ne va mai opri, că peste cinci zile vom găsi ceea ce venisem să caut la atîta depărtare de lumea civilizată, trecînd peste atîtea stavile și primejdii, și tocmai treceam prin dreptul unui ciorchine de sate, cînd deodată, doi negri, desprinzîndu-se dintr-un grup de băștinași care păreau că ne privesc — alergară înaintea caravanei, cu scopul vădit de a ne împiedica să mai facem un singur pas mai departe.

Caravana mea se opri. Am făcut cîțiva pași în fața tuturor, pentru a-i întreba pe noii sosiți ce doreau. Am fost întîmpinat politicos cu *yambo*-ul cuvenit, apoi cei doi Wahha îmi puseră această întrebare :

— De ce omul alb trece pe lîngă sat fără să vină să-l salute pe șeful nostru și să-i plătească tribut ? Omul alb nu știe oare că aci locuiește un rege din Uhha, căruia arabii și wangwanii îi plătesc un drept de trecere ?

— Cum așa, am plătit aseară tributul căpeteniei din Kawanga, la cererea lui, căci ne-a spus că este însărcinat să-l încaseze.

— Cît ați dat ?

— Zece doti de stofă frumoasă.

— Este chiar sigur ?

— Foarte sigur ; o să vă spună perceptorul însuși.

— Foarte bine, urmă interlocutorul meu, un tînăr chipeș cu înfățișare inteligentă, dar datoria noastră este de a vă opri, în numele regelui, pînă ce căpătăm dovada acestui fapt. Vreți să veniți în satul nostru ; odihniți-vă la umbra copacilor noștri pînă la întoarcerea curierilor pe care-i vom trimite la Kawanga.

— Nu ; soarele s-a înălțat de-abia de un ceas și sîntem grăbiți ; avem mult de mers. Dar, ca să vă convingem

că nu căutăm să scăpăm de tribut, vom rămîne aci și doi soldați de-ai noștri îi vor însoți pe oamenii voștri, ca să le arate cine a primit stofa noastră.

Curierii plecară. Între timp, chipeșul tînăr, care se nimerise să fie nepotul regelui, șopti un ordin la urechea unui flăcău ; acesta se îndepărtă, cu iuțeala unei antilope, în direcția satelor lăsate în urmă. Văzurăm curînd cum sosesc cincizeci de războinici, avînd în fruntea lor pe un bărbat înalt și frumos, îmbrăcat într-o mantie de postav stacojiu, *joho,* din care două capete erau înodate peste umărul lui stîng, pe cap purta o stambă nou-nouță, aranjată în chip de turban și era împodobit cu o bucată de fildeș lustruit, în formă de semilună, care-i atîrna de gît. Și el, și detașamentul pe care-l comanda, erau înarmați toți cu arcuri și lăncii, și mărșăluiau cu o siguranță care arăta că au deplină încredere în rezultatul oricărei ciocniri ce s-ar putea isca.

Eram atunci pe malul oriental al unei ape Pombwe, la mică depărtare de Lukomo, sat din Kimenyi, provincia Uhha.

Acest șef, somptuos înveșmîntat, era, într-adevăr, de o frumusețe remarcabilă. Avea figura ovală, pometii bine plasați, ochii mari, adînciți în orbite, o arcadă frumoasă, fruntea cutezătoare și proeminentă, nasul bine croit, buzele de o tăietură frumoasă, înalt de stat și de proporții desăvîrșite.

Cînd fu aproape de noi îmi spuse, pe un ton absolut cordial :

— *Yambo, bana ?* Ce mai faci, stăpîne ?

— *Yambo, mutware ? i*-am răspuns eu, la fel de cordial.

Ceata lui cu a mea, eu însumi cu războinicii lui, schimbarăm saluturi *yambo,* și în aceste prime raporturi nimic nu trăda nici cea mai mică ostilitate.

Căpetenia se așeză pe călcîie, punîndu-și alături arcul și săgețile ; toți oamenii lui îl imitară.

M-am așezat și eu pe un balot, oamenii mei făcură la fel, luîndu-și povara drept scaun, astfel ca să formeze laolaltă un semicerc în jurul meu. Oștenii wahha erau ceva mai numeroși decît oamenii mei, dar pe cînd ei erau înarmați cu arcuri și săgeți, lăncii și bîte, noi aveam carabine, muschete, revolvere, pistoale și securi.

Întreaga adunare păstra o mutenie desăvîrșită. Marea cîmpie era cufundată într-un calm atît de profund, încît ai fi zis că este părăsită de orice făptură vie, în amiaza orbitoare. În mijlocul acestei tăceri, căpetenia luă cuvîntul :

— Eu sînt Mionvu, zise el, marele *mutware* din Kimenyi și cel mai mare după rege, a cărui locuință o vedeți.

Arătă spre un tîrg mare, învecinat cu niște coline golașe, care se zărea la nord, la vreo zece mile.

— Am venit să vorbesc cu omul alb, urmă căpetenia. Arabii și wangwanii, de cîte ori trec prin acest ținut, nu uită niciodată să-i facă un dar regelui, așa este obiceiul. De ce omul alb nu-i plătește regelui ceea ce i se datorează ? De ce poposește în drum ? De ce nu intră în satul Lukomo, unde avem hrană și umbră și unde am putea discuta treaba pe-ndelete ? Oare omul alb are de gînd să înceapă lupta cu noi ? Știu bine că este mai puternic decît noi. Oamenii lui au puști, iar noi, wahha, avem doar arcuri și săgeți și lăncii, dar Uhha este un ținut mare și satele noastre sînt numeroase. Să privească jur-împrejurul lui-pretutindeni zărește doar meleaguri Uhha, și ținutul nostru se întinde mult mai departe decît poate vedea cu ochii sau străbate cu piciorul într-o zi întreagă. Regele din Uhha este puternic ; totuși, el dorește numai prietenie cu omul alb. Omul alb va voi să aleagă războiul ori pacea ?

Un murmur prelung de încuviințare urmă acestei cuvîntări a lui Mionvu, înălțat de oamenii lui, în timp ce ai mei își exprimau dezaprobarea, îmbinată cu oarecare

stingherească. Cînd tocmai voiam să dau replica, îmi veni în minte cuvintele generalului Sherman, pe care le-am auzit rostindu-le în fața șefilor de triburi Arapahi și Cheyenne, la North Platte, în 1867 ; și am turnat ceva din spiritul acela în tiparul răspunsului dat de mine lui Mionvu, *mutware* din Kimenyi.

— Mionvu, marele *mutware*, mă întreabă dacă am venit aici pentru război. Cînd a auzit vreodată Mionvu de oameni albi care se războiesc cu oameni negri ? Mionvu trebuie să înțeleagă că oamenii albi se deosebesc de cei negri. Oamenii albi nu își părăsesc țara pentru a lupta cu cei negri, nici nu vin aici ca să cumpere fildeș sau sclavi. Vin ca să lege prietenie cu oamenii negri ; vin ca să cerceteze rîurile, lacurile și munții voștri, vin ca să descopere ce fel de țări, ce fel de oameni, de rîuri și lacuri, ce fel de codri și cîmpii, ce fel de munți și dealuri se află pe meleagul vostru. Vin să cunoască feluritele animale care se află în țara oamenilor negri pentru ca, după ce se întorc acasă, să le poată spune regilor precum și bărbaților, femeilor și copiilor albi cele ce au văzut și au auzit în țări atît de îndepărtate de ale lor.

Oamenii albi se deosebesc de arabi și wangwani ; oamenii albi cunosc toate lucrurile și sînt foarte puternici. Cînd luptă ei, arabii și wangwanii o iau la fugă. Noi avem puști mari, care fac o larmă de tunet, și cînd trag cu ele, pămîntul se cutremură ; avem puști ce pot trimite gloanțele mai departe decît bate vederea voastră ; pînă și cu aceste lucruri mici (arătînd spre revolverele mele) aș putea să ucid zece oameni mai iute decît puteți voi să-i numărați. Noi sîntem mai puternici decît wahha. Mionvu a rostit adevărul, cînd a spus acest lucru, totuși noi nu vrem să luptăm. L-aș putea ucide pe Mionvu chiar acum, și cu toate acestea îi vorbesc ca unui prieten.

Eu doresc să fiu prieten cu Mionvu și cu toți oamenii negri. Nu vrea să spună Mionvu ce pot face pentru el ?

Pe măsură ce aceste cuvinte le erau tălmăcite imperfect, presupun, dar măcar inteligibile, pe chipul celor din tribul wahha puteam citi cît de mult le apreciau. O dată sau de două ori mi sa părut că deslușesc ceva apropiat de teamă, dar afirmațiile mele că doresc pacea și prietenia lor le înlăturară orice simțămînt din acestea.

Mionvu replică :

— Omul alb îmi spune că este prietenos. De ce nu vine atunci în satul nostru ? De ce se oprește în mijlocul drumului ? Soarele dogorește tare. Mionvu nu va mai vorbi deloc aici. Dacă omul alb este prieten cu noi, va veni în sat.

— Acum trebuie să poposim. S-a făcut amiaza. Ne-ați întrerupt marșul. Ne vom duce să ne facem tabăra în satul vostru, am spus eu, în același timp, m-am ridicat și le-am făcut semn oamenilor să-și pună pe umeri poverile.

Eram siliți să facem tabără acolo, n-aveam încotro, căci curierii încă nu se întoarseră de la Kawanga. Cînd am ajuns în satul lui, Mionvu se și întinse cît era de lung la umbra sărăcăcioasă aruncată de cîțiva copaci din interiorul *bomei*. Pe la orele 2, curierii se înapoiară, spunînd : este adevărat că șeful statului Kawanga luase zece cupoane de stofă, dar nu în numele regelui ținutului Uhha, ci pentru el însuși !

Mionvu, care era vădit ager la minte, și știa perfect ce urmărește, se ridică îndată și începu să facă legături miniaturale de trestii, cîte zece fire într-una, și îndată îmi înfățișă zece legături din acestea, zicînd :

— Cîte bețișoare, tot atîția doti de stofă pentru rege. Așadar cerea pentru regele din Uhha un *honga* care se ridica la o sută de cupoane de stofă ! — aproape două baloturi.

Venindu-mi în fire din buimăceala mea de nedescris, am oferit a zecea parte.

— Zece doti regelui Uhhei ! Cu neputință ! Nu vă clintiți din Lukomo pînă ce nu plătiți o sută ! exclamă Miovu, pe-un ton semnificativ.

Fără să răspund nimic, m-am retras în bordeiul curățat pentru mine și i-am chemat pe Bombay, Asmani, Mabruki și Chowpereh, ca să ținem sfat. La întrebarea mea, dacă nu ne-am putea croi drum prin Uhha luptînd, fură paralizați de panică și Bombay, cu glas implorator, stărui să cumpănesc bine ce fac, deoarece era zadarnic să intru în război cu wahhii.

— Tot ținutul Uhha este numai cîmpie plată ; nu ne putem ascunde nicăieri. Cel din urmă sat se va ridica împotriva noastră, jur-împrejur, și cum ar putea patruzeci și cinci de oameni să lupte cu mii de inși ?

Ne-ar ucide pe toți, în cîteva minute, și cum ai mai ajunge atunci în Ujiji ?

Gîndește-te la asta, stăpîne scump, și nu îți arunca în vînt viața pentru cîteva zdrențe de stofe !

— Bine, Bombay, dar asta este tîlhărie curată. Ne vom lăsa jefuiți așa ? Îi vom da acestui ins tot ce ne cere ? La fel de bine ar putea să-mi ceară întreaga cantitate de stofă, împreună cu toate puștile mele, fără să-i arătăm că sîntem în stare să luptăm. Pe Mionvu și oamenii lui mai însemnați îi pot ucide cu mîna mea, iar voi îi puteți măcelări pe toți urlătorii ăia de-afară fără multă trudă. Dacă Mionvu și cu fruntașii lui ar fi uciși, n-am mai avea mult de furcă și am putea să ne îndreptăm spre sud pînă la Malagarazi, iar de-acolo să mergem spre vest pînă la Ujiji.

— Nu, nu, stăpîne scump ; nu te gîndi măcar o clipă la una ca asta ! Dacă am merge în apropierea rîului Malagarazi, am da peste Lokanda-Mira.

— Bine, atunci să ne îndreptăm spre nord !

— Pînă-ntr-acolo se întinde ținutul Uhha, iar dincolo de neamul uhha sînt watuții.

— Bine, atunci spuneți ce trebuie să facem ? Trebuie să facem ceva, dar nu trebuie să ne lăsăm jefuiți !

— Plătește-i lui Mionvu ce cere, și haide să ne depărtăm de locurile astea. Aceasta este ultima dată cînd vom fi siliți să plătim. Și peste patru zile vom fi la Ujiji.

— Ți-a spus Mionvu că este ultima dată cînd vom fi nevoiți să plătim tribut ?

— Da, chiar așa mi-a spus.

— Tu ce spui, Asmani ? Să luptăm, ori să plătim ?

Pe fața lui Asmani era așternut zîmbetul obișnuit, dar răspunse :

— Mă tem că trebuie să plătim. Aceasta va fi, negreșit, ultimul prilej.

— Și tu ce zici, Chowpereh ?

— Plătește, *bana ;* este mai bine să ne urmăm drumul în liniște prin ținutul acesta. Dacă am fi deajuns de puternici, ei ne-ar plăti nouă tribut.

Ah, dacă am avea măcar două sute de pușți, cum ar mai fugi mîncînd pămîntul acești wahha !

— Tu ce părere ai, Mabruki !

— Ah, stăpîne, scump ; este tare greu, și oamenii aceștia sînt mari tîlhari. Aș avea poftă să le tai capetele în bucăți, la toți, așa aș face. Dar ai face mai bine să plătești !

Este ultima dată, și ce înseamnă pentru tine o sută de cupoane de stofă ?

— Prea bine, atunci, Bombay și cu Asmani, duceți-vă la Mionvu și oferiți-i întîi douăzeci. Dacă Mionvu refuză, dați-i treizeci. Dacă e nevoie, mai adăugați zece. Fiți risipitori cu vorbele ; urcați încet doti cu doti, dar nu treceți de optzeci. Vă jur că îl împușc, dacă cere mai mult. Plecați și fiți înțelepți !

Pe scurt, la nouă seara, am pus să i se ducă lui Mionvu ceea ce ne învoisem ; șaizeci și patru de doti pentru rege, șase pentru el însuși și cinci pentru subalterni. În total, șaptezeci de *chucka* duble, trei sute de metri de stofă

— un balot întreg și încă un sfert dintr-altul. De-ndată ce le-am plătit, începură să se certe pentru pradă și speram că vor ajunge la bătălie, ca să am o scuză bună de a-i părăsi și a mă cufunda în jungla care credeam că există spre sud, și, sub ocrotirea ei prietenoasă, să ajungem la vest. Dar m-am înșelat : era numai un război de palavre, care se încheie cu zarvă.

6 noiembrie : În revărsatul zorilor, eram în marș, foarte triști și tăcuți. Stocul nostru de pînzeturi primise acolo o lovitură teribilă. Ne mai rămîneau nouă baloturi ceea ce adăugat la mărgelele noastre de sticlă încă neatinse, era suficient pentru ca — administrat cu economie — să ne ducă pînă la Ocean, dar dacă un număr oarecare de căpetenii ca Mionvu s-ar fi găsit în calea noastră, n-am fi avut cu ce să ajungem la Ujiji. Oricît de aproape eram de dînsul, Livingstone îmi părea la fel de departe ca la începutul expediției.

Trecusem peste Pombwe și o luasem de-a curmezișul unei cîmpii care unduia molatec, înălțîndu-se treptat spre niște munți, în dreapta noastră, iar în stînga se înclina spre valea lui Malagarazi, rîu de care eram la o distanță de vreo douăzeci de mile.

Ținutul este populat ; pretutindeni se zăresc sate. Găsești alimente la prețuri scăzute ; lapte din belșug, unt de bună calitate.

După patru ore de mers, am trecut peste un rîu care se numește Kanengi și am intrat în *boma* din Kahirigi, sat întărit a cărui populație e alcătuită din watuți și wahhi.

Am fost înștiințați numaidecît că un frate al regelui din Uhha locuia în acel sat, al cărui șef era.

Vestea a fost prost primită ; am început să suspectez că din nou căzusem într-un viespar.

Efectiv, nu se scurseseră nici două ceasuri de cînd sosisem, că doi wangwani intrară în cortul meu. Am re-

cunoscut în persoana lor pe doi sclavi ai lui Thani bin Abdullah, sclivisitul nostru prieten din Unyanyembe. Cei doi oameni veneau din partea fratelui regelui să pretindă *tributul;* cereau treizeci de doti, o jumătate de balot!

Cerule îndurător! Ce trebuia să fac? Mionvu ne spusese că lichidam tributul pentru tot ținutul Uhha și acum altă cerere! A doua oară ni se îndrugă aceeași minciună, de două ori am fost amăgiți. Nu ne vom mai lăsa păcăliți.

După spusele celor doi wangwani, în drumul nostru mai sînt cinci căpetenii — la două ceasuri depărtare unul de altul — și fiecare încasa tribut, după pilda celor precedenți.

Încă cinci căpetenii și sîntem ruinați, iată un fapt evident. În fața acestei evidențe, ce ne rămîne de făcut? Cum să răzbim pînă la Livingstone, fără a fi reduși la starea de cerșetori?

I-am expediat pe cei doi oameni; pe urmă l-am chemat pe Bombay. I-am spus să se ducă cu Asmani să negocieze *honga* și să-l stabilească „la prețul cel mai scăzut posibil". După asta, mi-am luat pipa și, de voie, de nevoie, privind lucrurile cu înțelepciune, am început să chibzuiesc. Peste o jumătate de ceas, planul meu era făcut. Chiar în noaptea aceasta voi căuta să fie dus la îndeplinire.

De îndată ce tributul a fost plătit, fapt pentru care fiecare s-a arătat bucuros — deși toată diplomația lui Bombay, toată cazuistica lui, nu au putut coborî decît la douăzeci și șase de doti — i-am rechemat pe cei doi sclavi wangwani și i-am întrebat dacă există vreun mijloc de a-i ocoli pe șefii wahhi, care, pe teritoriul rămas în fața noastră, pretind biruri.

Uimiți de întrebare, au declarat mai întîi că nu este cu putință. Dar în cele din urmă, după ce i-am strîns cu ușa, am insistat, unul din ei a declarat că la miezul nop-

ții — sau ceva mai tîrziu — ne va sluji de călăuză și ne va ajuta să apucăm prin jungla, aflată între Uhha și Uvinza. Vom străbate jungla în direcția vestică, fără nici un ocol, și vom ajunge la Ukaranga, fără să mai avem de pătimit alte necazuri. Călăuza este sigură de acest lucru, cu condiția ca plecarea să fie nocturnă și să obțin din partea oamenilor mei o tăcere deplină, pentru a nu trezi pe nimeni trecînd prin satul adormit. Inutil să mai adaug că am acceptat bucuros ajutorul oferit, la asemenea preț.

După ce treaba a fost hotărîtă, ne mai rămîneau multe de făcut. Mai întîi, să ne procurăm merinde pentru cele patru zile pe care urma să le petrecem în junglă. Am trimis imediat doi oameni cu stofă ca să cumpere grîne la orice preț. Înainte de ceasurile opt, aveam provizii pentru opt zile. Neîndoielnic, soarta ne este favorabilă.

7 noiembrie : Nu am dormit nici o clipă noaptea trecută. Cu puțin înainte de miezul nopții, cînd luna începea să se arate pe cer, oamenii mei s-au strecurat tiptil din sat, în mici grupe de cîte patru. La ora trei tot efectivul Expediției era afară din *boma,* fără a fi provocat cea mai mică larmă.

La un șuierat al nostru, noua călăuză a sosit. Am luat-o spre sud, de-a lungul malului drept al rîului Kanengi. Un ceas de marș în această direcție ; pe urmă, caravana a cotit spre apus, de-a curmezișul unei cîmpii ierboase, fără a devia de la această linie, în ciuda obstacolelor întîlnite în cale, destul de supărătoare pentru niște oameni goi. Din cînd în cînd, nori imenși răspîndeau umbre prelungi peste cîmpia pustie și raza lunii era acoperită aproape total, încît situația ne părea cumplită.

Pînă cînd luna
'Nălțată în alaiul ei noros
Lumina-i fără seamăn și regească
În mantie de-argint îmbracă bezna.

Toți oamenii mei mergeau voinicește, fără să murmure, deși erau însîngerați de crudele ierburi tăioase. În sfîrșit, zorile de ambrozie se iviră în toată gingășia, în tot farmecul lor. Cerul se năștea din nou pentru noi, cu îmbărbătătoarele sale prevestiri, cu surîsurile lui pline de făgăduieli.

Cu toată osteneala, oamenii mei au mărit pasul, în timp ce se revărsau zorile și au mărșăluit pînă la ora opt, cînd am zărit în fața noastră sprintenul rîu Rusugi. Am ordonat popasul. În vecinătate era un petic de junglă ; am intrat în el ca să ne luăm micul dejun și să ne odihnim.

Bivoli, antilope — printre care se găseau și elani — însufleteau malurile rîurilor, dar, oricît de puternică era ispita, nici unul n-a fost doborît ; nu îndrăzneam să tragem. Ecoul unei împușcături ar fi alarmat întregul ținut. Am preferat cafeaua și mulțumirea prilejuită de succesul planului nostru.

Stăteam acolo de un ceas, fericiți să ne odihnim, cînd niște oameni încărcați cu sare adusă de pe malurile rîului Malagarazi s-au ivit pe malul celălalt venind spre noi. Ajunși în dreptul ascunzătorii noastre, ne-au descoperit, au aruncat din spinare sacii cu sare, și, scoțînd strigăte de alarmă, au alergat cît îi țineau picioarele către satele care păreau să fie la o distanță de vreo patru mile spre nord.

Hamalilor mei li s-a ordonat să-și ia numaidecît poverile, au trecut rîul și s-au repezit spre o junglă de bambuși care era în fața noastră.

Înainte ! Înainte ! cu pas ferm și hotărît pînă la ora unu cînd, nemaiputînd de osteneală, am ajuns la micul Musunya. Fusese o etapă de nouă ore.

Lacul Musunya este unul din numeroasele bazine circulare pe care le cuprinde această parte din Uhha, unde ele formează o adevărată salbă. La drept vorbind, sînt mai curînd niște uriașe helești, decît lacuri. În timpul perioadei de *masika*, Musunya trebuie să se întindă pe

trei sau patru mile lungime, pe două lățime. Este plin de hipopotami și vînatul nobil, mare, abundă pe țărmurile sale.

Nimic mai calm decît bivuacul nostru ; fiecare stă liniștit. Nici o colibă, nici un foc ; cortul n-a fost desfăcut, pentru ca, la cea mai mică alarmă, să putem pleca fără întîrziere. Mi-am ținut carabina Winchester (un dar din partea prietenului meu Morris, dar foarte prețios în asemenea cumpănă) cu încărcătorul plin, și două sute de cartușe aveam într-un săculeț atîrnat pe umărul meu. Arma fiecărui soldat era și ea încărcată și pregătită, și am dormit ca să ne refacem forțele după atîta osteneală, avînd un sentiment de perfectă securitate.

8 noiembrie : Am pornit în marș cu mult înainte de s-a crăpat de ziuă. În clipa în care a apărut soarele, ieșeam din jungla de bambus unde ne aruncase venirea caravanei cu sare, și ne găseam iar în cîmpul deschis al Uhhei, trecînd din nou pe lîngă cîteva heleșteie mari ; zărirăm lunga perspectivă a unui teren unduit, avînd presărat ici și colo cîte un pîlc de copaci caracteristici, care întrerupeau goliciunea generală.

Ceasurile s-au scurs unul după altul, mergeam fără oprire, străbătînd marile talazuri de pămînt, sub bătaia unui soare de o tărie cu totul africană, dar a cărui arșiță era ușor moderată de adieri binevenite, încărcate de mireazma ierburilor tinere și de parfumul unor flori stranii, ce smălțuiau culorile lor felurite, pînza de un verde palid desfășurată roată sub ochii noștri.

În felul acesta, am atins Rugufu ; nu cel din Ukawendi, ci un rîu cu același nume, care se află mai la nord și care-și aruncă apele în Malagarazi. Curs de apă larg și puțin adînc, Rugufu, la care ajunsesem, se tîrăște spre sud-vest, mișcîndu-și aproape pe nesimțite undele.

În timp ce ne odihneam într-un luminiș adînc, în mijlocul unui petic de junglă situat în apropierea malului

drept, un bubuit îndepărtat, dinspre vest, mi-a izbit auzul.

— Să fie oare tunetul ? am întrebat.

Mi s-a spus că este Kabogo. O nouă întrebare din partea mea. Kabogo, mi s-a răspus, este un munte înalt, situat pe țărmul occidental al Tanganicăi și ciuruit de scobituri adînci, în care se rostogolesc undele apei. Cînd bate vîntul peste lac în văgăunele acelea mari se stîrnește un zgomot asemănător cu *mvuha* (tunetul). Multe ambarcațiuni au pierit în locul acela și băștinașii ba chiar și arabii, au obiceiul de a arunca acolo stofă — *merikani* și *kaniki* — precum și perle, mai cu seamă perle albe, pentru a-l potoli pe *mulungu* (zeul) lacului. Cei care aruncă perle aproape că n-au de ce se teme ; îndeobște, trec lacul fără greutate ; dar oamenii care nu fac acest lucru sînt răsturnați și se înecă totdeauna.

— A ! este un loc îngrozitor !

Răspunsul acesta mi l-a dat călăuza Asmani, cu veșnicul lui surîs, și mi-a fost confirmat de către mai mulți din oamenii mei, care au navigat, de asemenea, pe lac.

Din locul unde ne aflam atunci, Rugufu, sînt pe puțin patruzeci și șase de mile pînă la Ujiji ; din acest ultim punct și pînă la Kabogo — situat, se zice, aproape de Uguhha — sînt mai bine de șaizeci de mile. Astfel, zgomotul valurilor — pe care-l auzeam deslușit — a ajuns pînă la noi de la o depărtare de peste o sută de mile.

Urmîndu-ne călătoria, am mers timp de trei ore prin niște păduri nu prea dese, peste pînze mari dintr-o rocă primitivă, în mijlocul unor adevărate cîmpii de bolovăniș, unde se îngrămădeau mari blocuri detașate ; apoi, străbătînd o mocirlă al cărei teren mișcător părea compus din turbă, ne-am oprit pe malul pîrîului Sunuzzi.

Au fost întîlnite numeroase ciurde de girafe, de bivoli și zebre.

Bivuacul nu este situat la mai mult de o milă de o mare așezare a wahhilor. Sîntem însă cu totul îngropați

în pădure ; prin vecinătate nu trece nici o potecă ; nu facem nici cel mai mic zgomot ; toată lumea păstrează tăcere adîncă, n-am aprins nici un foc. Putem deci să ne odihnim liniștiți, n-o să vină nimeni să ne tulbure.

— Mîine dimineață vom ieși din Uhha, afirmă kirangozi și, dacă în cursul zilei putem merge pînă la Niamtaga, poimîine vom fi la Ujiji.

Răbdare, suflete ! Încă vreo cîteva ceasuri, și vom cunoaște sfîrșitul tuturor acestor peripeții ! Peste cîteva ceasuri voi fi față-n față cu acest „om alb, care are barba cărunță", oricine ar fi el !

9 noiembrie : Ne-am părăsit ascunzișul de pe apa Sunuzzi cu două ore înainte de a se face ziuă și am străbătut pădurea, în direcția nord-vest. Le pusesem botnițe caprelor noastre, de teamă ca nu cumva behăielile lor să ne trădeze. A fost o greșeală ce era cît pe-aci să aibe un sfîrșit tragic.

În clipa în care cerul începea să aibă o nuanță de-un cenușiu pal, am ieșit din juglă și ne-am pomenit pe drumul mare : o potecă bătătorită. Călăuza, crezîndu-se dincolo de hotarul Uhhei, a scos un strigăt de bucurie, repetat de toți oamenii noștri. Care mai de care zorea pasul, înainta cu o nouă vigoare și sporită energie, cînd, pe neașteptate, ne-am trezit în preajma unui sat ai cărui locuitori începuseră să se deștepte.

Am cerut să se facă liniște și caravana se opri imediat. M-am dus lîngă călăuză. Nu știa cum să procedeze. Nu era timp de chibzuială, așa că am ordonat să fie ucise caprele, să fie lăsate pe drum ; să li se taie gîtul puilor, și i-am spus călăuzei să străbată satul în chip cutezător.

Caravana trecu repede și în tăcere avînd călăuza în frunte, cu ordinul de a se afunda în jungla care se vedea spre miazăzi de drum. Am așteptat pînă ce a pierit din vedere ultimul om. Apoi, după ce mi-am pregătit Winchesterul, am încheiat ariergarda urmat de micii mei servanți, care rămăseseră cu mine, ducînd stocul de muni-

ție, și am trecut la rîndul meu. Cînd aproape dispărusem din sat, un om țîșni afară din coliba lui și scoase un strigăt de alarmă, căruia îi răspunse o zarvă de glasuri, ai fi zis că se iscase o ceartă. Curînd am fost însă în junglă, grăbindu-ne să fugim de drum, apucînd-o spre sud și făcînd o ușoară cotitură către vest.

O clipă am crezut că sîntem urmăriți. M-am postat îndărătul unui copac, pentru a-i opri pe dușmani, dacă stăruiau în urmărirea lor, dar nu sosi nimeni.

După ce am mărșăluit astfel o jumătate de ceas, ne-am întors cu fața spre apus. Se luminase bine de ziuă acum : ochii noștri încîntați contemplau vîlcelele nespus de pitorești, văile fermecătoare, despărțite unele de altele, pline de copaci roditori, de flori rare, de pîrîiașe străvezii, care săltau peste pietricele lustruite de vreme. Am trecut, în cele din urmă, prin unul din aceste rîulețe ; o apă limpede, al cărei murmur dulce l-am luat drept o blîndă urare de bun venit ; lăsasem în urmă hotarul ticăloasei provincii Uhha, intrasem în Ukaranga ! Strigăte de bucurie nebună salutară acest eveniment.

Am găsit atunci un drum ușor, un drum neted, pe care fiecare din noi călca cu pas elastic, zorindu-și mersul și uitînd de oboseală, căci simțeam cu toții că ne apropiem de capătul călătoriei.

Ce ne mai păsa acum de obstacolele întîlnite în cale, păduri crude și munți, hățișuri spinoase, mlaștini adînci, ierburi tăioase ? Ce importanță mai au răgetele, strigătele sinistre, tot acest vălmășag de huiete ale lumii sălbatice, ai căror triști auditori am fost ?

Mîine ! Ah ! ziua cea mare e aproape ; putem să rîdem și să cîntăm, stăpîniți de această dispoziție triumfală ! Am fost puși la amarnice încercări, am avut momente cînd ne-am mîniat unii contra altora, cînd necazurile ne sîcîiseră ; dar cine și le mai amintește ? Toate chipurile sînt radioase, nu-i unul care să nu exprime fericirea pe care am meritat-o cu toții.

Ne-am oprit la amiază, ca să prînzim şi să gustăm o clipă de odihnă. Mi-au fost arătate colinele de unde se zăreşte lacul Tanganica ; ele mărginesc la răsărit valea lui Liuche ! În faţa acelei privelişti, nu m-am putut stăpîni. Pînă şi acel popas scurt mă sîcîia ; eram agitat şi nemulţumit. Pornind iar la drum, mi-am îmboldid oamenii, spunîndu-le că mîine va veni şi răsplata. Vor căpăta peşte şi bere cît vor putea să înghită.

Trecerea noastră prin dreptul unui grup de sate ale wakarangilor a stîrnit emoţia vie a tuturor locuitorilor. Am trimis oamenii înaintea caravanei ca să-i liniştească. Atunci au păşit în întîmpinarea noastră şi ne-au urat bun venit. Această primire ne-a mişcat adînc ; era atît de nouă şi deosebită, faţă de cum ne întîmpinaseră turbulenţii wavinzi şi şantajişti uhha, că ne topeam de emoţie. Dar nu aveam vreme să zăbovim ca să ne lăsăm în voia acestei bucurii. O forţă irezistibilă mă tîrăşte, un gînd unic mă stăpîneşte. Mai este încă acolo ? Ştie EL oare că sosesc ? O să fugă ?

Ce frumoasă ţară e Ukaranga ! Dealuri tapisate cu verdeaţă, pe care se văd ciorchine de bordeie conice, cu acoperişuri mari de paie. Coline cu costişe variate, coborînd şi înălţîndu-se pe rînd, ici folosite pentru cultură sau păşunat, dincolo înveşmîntate cu copaci mari ; în altă parte, acoperite de cătune. Ţinutul se aseamănă întrucîtva cu Maryland [1].

Trecem peste Mkuti, un rîuleţ splendid. Escaladăm malul opus şi cutreierăm pădurea, ca nişte oameni care am săvîrşit o ispravă de care sîntem mîndri. Au şi trecut nouă ceasuri de cînd mergem ! Soarele scapătă repede la orizont şi tot nu părem obosiţi.

Iată-ne în împrejurimile aşezării Niamtaga ; în sat se bate toba. Locuitorii fug în păduri ; ne iau drept o bandă de Ruga-Ruga, tîlharii de codru ai lui Mirambo,

[1] Unul din primele 13 state întemeiate de coloniști în America de nord, pe coasta Oceanului Atlantic (n.t.).

care, după ce i-a învins pe arabii din Unyanyembe, vine să lupte și cu cei din Ujiji. Pînă și regele o ia la sănătoasa și toată poporimea, bărbați, femei și copii, îl urmează înspăimîntați. Intrăm în sat și-l luăm în stăpînire pașnică. Pun să mi se ridice cortul, fiecare din nou își statornicește locul de popas.

În sfîrșit, se răspîndește zvonul că sîntem wangwani, care sosesc din Unyanyembe, și locuitorii se arată din nou.

— Mirambo a murit, deci ? — întrebă ei.

— Din nefericire, nu, răspundem.

— Atunci, cum ați izbutit să treceți ?

— Am luat-o prin Ukonongo, Ukawendi și Uhha.

— Oh-li-le !

Toți se pornesc să rîdă cu poftă de spaima trasă și își cer scuze. Îmi este prezentat șeful satului ; îmi spune că se retrăsese mai întîi în pădure pentru a pune la cale planul său de atac ; avea de gînd să se întoarcă și, dacă am fi fost chiar Ruga-Ruga, ne-ar fi nimicit pînă la unul. Sărmanul om habar nu are că noi știam asta ; dar se speriase atît de rău, încît, dacă am fi fost Ruga-Ruga veritabili, nu s-ar mai fi întors.

Totuși, nu eram dispuși să-l necăjim pentru o întorsătură de frază la care ținea. Dimpotrivă, i-am strîns mîna, spunîndu-i că sîntem cît se poate de bucuroși să-l vedem. Dînsul a împărtășit această plăcere și ne-a trimis imediat trei berbeci grași, făină și căni cu bere și miere, pe care ni le-a dăruit. La rîndul meu, l-am făcut să se simtă mai fericit, oferindu-i două *chukka* din cea mai frumoasă stofă a mea. Astfel a fost încheiat între noi un pact prietenesc.

M-am întors în cortul meu, ca să scriu întîmplările zilei. Luînd pana în mînă, i-am spus lui Selim :

— Scoate din ladă hainele mele noi de flanel, unge-mi cizmele, albește-mi cu cretă casca de plută, pune-o o panglică nouă, ca să apar într-o ținută cuviincioasă în fața

omului pe care-l vom vedea mîine și în afața arabilor din Ujiji, căci spinii din junglă și din codru nu mi-au lăsat decît zdrențe pe mine. Noapte bună ! Nu am am decît o noapte de trecut, și-l vom vedea pe omul cu barba căruntă și o să aflăm adevărul.

Vineri, 10 noiembrie : A doua sută treizeci și șasea zi, socotită cu începere de la plecarea noastră din Bagamoyo a cincizeci și una, de la plecarea din Unyanyembe.

Direcția generală a rutei de urmat pentru a ajunge la Ujiji : vest prin sud. Șase ore de marș.

Un timp superb, o dimineață radioasă. Aerul este proaspăt și răcoros. Cerul zîmbește afectuos pămîntului și fiilor săi. Pădurile adînci sînt încununate de frunziș strălucind în cel mai frumos verde posibil. Apa rîului Mkuti, repezindu-se pe sub umbrarul de smarald al copacilor bărboși care-i mărginesc malurile, parcă ne sfidează prin clipocitul său zgomotos să ne luăm la întrecere : care ajunge primul în Ujiji !

Am trecut de ocolul din trestii al satului. Fiecare din noi arăta la fel de fercheș, curat și fericit ca în ziua în care am părăsit Zanzibarul, și care ni se pare rămasă cu un veac în urmă ; am îndurat și am văzut atîtea lucruri de-atunci.

— Înainte, camarazi !

— *Ay wallah, Ay wallah, bana yango !* [1]

Și vitejii cu inima ușoară se urnesc cu pas rapid, care trebuie să ne conducă spre Ujiji. Urcăm mai întîi o colină căptușită cu bambus, pe urmă, coborîm în fundul unei ripe de unde gîlgîie un torent năvalnic. Apoi, pe altă colină, pe o potecă netedă, ajungem pe coasta unei lungi creste, unde înaintăm așa cum pot s-o facă doar oamenii grăbiți, fără griji.

Încă două ceasuri cu mersul acesta sprinten, și din înaltul muntelui povîrnit ce ne ascunde orizontul, că-

[1] Da, în numele lui Alah, stăpîne ! (n.t.).

lăuza mă înștiințează că vom zări lacul. Mă stăpînesc ca să slobozesc strigătul inimii avîntate. Dar să așteptăm, trebuie, mai întîi, să văd.

Zorim pasul. Urcușul anevoios este dus la capăt fără să ne mai tragem sufletul, ca să ne desfătăm mai iute cu măreața priveliște. Am atins culmea : încă nu este aici punctul anunțat. Tot mai departe !

În sfîrșit, chiar acolo în zare, o lumină, o licărire argintie, printre copaci. În fața noastră, lanțul din Uyama și Ukaramba, un zid de o culoare neagră, spălată cu azur. Apoi o imensă pînză de argint, întunecată, un pat poleit, sub un vast polog de un albastru limpede ; drept draperii, munții falnici ; drept franjuri, păduri de palmieri ! Ura ! Tanganica ! Întreaga ceată repetă acest entuziast strigăt de bucurie al anglo-saxonului ; răsună uralele de stentori ; marile păduri și coline par a ne împărtăși triumful.

De aici l-au descoperit Burton și Speke ? îl întreb pe Bombay.

— Nu-mi amintesc, stăpîne ; în orice caz, cred că pe-aici, prin împrejurimi.

Sărmani înaintași greu încercați ! Unul era pe jumătate paralizat, celălalt aproape orb, cînd au sosit pe aceste meleaguri, descria domnul Roderick Murchison sosirea celor doi exploratori în punctul de unde se vede Tanganica.

Și eu ? Ei bine, eram atît de fericit, încît cred că de-aș fi fost chiar orb și paralizat de-a binelea, în acel moment suprem, mi-aș fi redobîndit vederea, mi-aș fi luat în spinare patul și aș fi umblat.

Dar mă simt minunat ; n-am fost bolnav nici măcar o singură zi, de cînd am părăsit Unyanyembe-ul. Ce n-ar da John Shaw ca să fie acum în locul meu ? Cine este cel mai fericit ? El, lăfăindu-se în belșugul care-l înconjoară, cu masă și casă bună, sau eu, în picioare pe a-

cest creştet de munte, privind lacul Tanganica, cu ochii vrăjiţi şi inima mîndră ?

Am coborît versantul apusean al muntelui, avînd în faţa noastră valea rîului Liuche. Pe la unsprezece atingesem deasa panglică de *matete*, care creşte pe ambele sale maluri. Am trecut prin vad — apa era străvezie, apoi am depăşit al doilea chenar şi ne-am aflat în mijlocul grădinilor din Wajiji, adevărate minunăţii de avuţie vegetală. Prea emoţionat ca să sesizez amănuntele, am văzut în grabă şi parţial doar nişte palmieri graţioşi, parcele bine întreţinute, înţesate de legume, şi sătulele înconjurate de fragile îngrăditure de trestii *matete*.

Vestea sosirii noastre va ajunge oare la Ujiji înainte de a fi observaţi ? Îngrijorarea aceasta ne face să dublăm pasul.

Ne tragem răsuflarea pe malul unui pîrîu, apoi escaladăm versantul lung al unui lanţ muntos, cu stînca golaşă ; este ultimul din miriadele de semeni ai săi pe care am fost nevoiţi să le străbatem, singurul ce ne împiedica să vedem lacul, în toată imensitatea lui.

Iată-ne pe creştet ! Ajungem pe panta occidentală. Să ne oprim cititorule ! Portul Ujiji este la picioarele noastre, la mai puţin de cinci sute de yarzi, într-un boschet de palmieri !

În acest ultim moment, nu ne mai gîndim la sutele de mile mărşăluite, la colinele, munţii fără număr, spinii care ne-au umplut de sînge, sutele de păduri străbătute, cîmpiile saline care ne-au băşicat picioarele, la cerul încins de arşiţă care ne-a jupuit pielea ; mlaştinile, deşertul, foamea, setea, frigurile, toate primejdiile au fost învinse !

În cele din urmă, ceasul acesta sublim a sosit, visele şi nădejdiile noastre, aşteptările noastre sînt acum pe cale de a se înfăptui !

Inimile şi simţirile noastre s-au concentrat parcă cu totul în priviri, în timp ce scrutăm printre palmieri şi

căutăm să ghicim în care colibă sau casă locuiește „omul alb" cu barba căruntă despre care am auzit cînd ne aflam pe malul rîului Malagarazi.

— Desfășurați steagurile și încărcați-vă puștile !

— Așa vom face, stăpîne ! răspund oamenii, cu glas înfierbîntat.

— Un, doi, trei — foc !

Aproape cincizeci de puști urlă. Tunetul lor este asemănător cu cel al unei salve de salut trasă de o baterie de artilerie ; vom constata îndată ce efect produce în satul cu înfățișare pașnică de la picioarele noastre.

— Acum, kirangozi, strîngeți rîndurile și salvele să nu se oprească pînă nu sosim în piața tîrgului sau în fața casei omului alb. Mi-ați spus adesea că adulmecați peștele din Tanganica, astăzi îl simt și eu. Vă așteaptă peștele, berea și o îndelungată odihnă. ÎNAINTE, MARȘ !

Nu făcusem nici o sută de yarzi, că salvele noastre repetate au avut efectul dorit.

Am trezit orășelul Ujiji cu vestea că sosește o caravană și am zărit cum oamenii se înghesuiau cu sutele ca să ne iasă în întîmpinare. Era de ajuns vederea steagurilor noastre și dădea de știre, imediat, oricui, că alcătuim o caravană, dar drapelul american purtat cu semeție în frunte de către uriașul Asmani, a cărui față era toată numai zîmbet în ziua aceea — mai degrabă i-a descumpănit, la început.

Totuși, mulți dintre cei ce se apropiau acum de noi își amintiră ce fel de drapel era. Îl văzuseră fluturînd deasupra clădirii consulatului american și înălțat la catargul principal al numeroaselor vase ancorate în portul Zanzibar, și curînd fură auziți cum salutau frumosul drapel cu strigăte : *„Bindera kisungu !"* Drapelul unui om alb ! *„Bandera Marikani !"* Steagul american !

Apoi, cu toții ne-au înconjurat : wajiji, wanyamwezi, wangwani, warunzi, waguhhi, wamanyuemi și arabi. Aproape că ne asurzeau cu strigătele lor :

— *Yambo, yambo, bana! Yambo, bana! Yambo, bana!* adresate fiecăruia din noi.

Nici trei sute de metri nu ne mai despart de sat. Mulțimea crește, oamenii se strîng buluc în jurul meu. Deodată, în mijlocul saluturilor, aud rostindu-se în dreapta mea :

— *Good morning, sir!*

Surprins să aud cuvinte englezești rostite în mijlocul unei mulțimi de negri, întorc brusc capul, căutîndu-l cu privirea pe cel care a adresat acest salut, și văd o figură, avînd cel mai frumos ten negru, dar grozav de însuflețită și voioasă, un om îmbrăcat într-un lung burnus alb și purtînd un turban de stambă — o bucată de *merikani* — în jurul capului său lînos.

— Cine naiba ești dumneata ? îl întreb.

— Mă numesc Susi,' servitorul doctorului Livingstone, îmi spune dînsul, cu un surîs care-i dezvăduie un îndoit șirag de dinți sclipitori.

— Cum ? Doctorul Livingstone este aici ?

— Da, domnule.

— În satul acesta ?

— Da, domnule.

— Ești pe deplin sigur ?

— Sigur, sigur, domnule. Cum așa, chiar în clipa asta m-am despărțit de el.

— *Good morning, sir,* rostește alt glas.

— Încă, unul ! strig eu.

— Da, domnule.

— Bine, care este numele dumitale ?

— Chumah.

— Cum ! Ești Chumah, prietenul lui Weikotani ?

— Da, domnule.

— Și doctorul se simte bine ?

— Nu prea bine, domnule.

— Unde a fost vreme atît de îndelungată ?

— În Manyuema.

— Susi, acum aleargă să-l înştiinţezi pe doctor că sosesc.

— Da, domnule.

Şi plecă, zburînd ca un smintit.

Eram încă la două sute de paşi de casă ; mulţimea se îndesa mereu şi ne cam împiedica să înaintăm. Steagurile şi flamurile erau larg desfăşurate ; arabii şi wamgwanii împingeau spre a-şi face loc printre băştinaşi ca să ne salute, căci socoteau că le aparţinem lor.

— Dar cum aţi putut să treceţi ?

Asta îi minuna grozav pe toţi.

Susi se înapoie curînd, tot în goană, rugîndu-mă să-i spun cum mă cheamă. Doctorul, prea surprins, nu voise să-i dea crezare şi îl întrebase de numele meu, iar el, descumpănit, nu ştiuse ce să-i răspundă.

Dar în timpul alergăturilor lui Susi vestea că această caravană care trăsese salve şi avea steaguri, era chiar a unui alb, căpătase consistenţă. Cei mai de vază arabi din Ujiji : Mohammed bin Sali, Sayd bin Majid, Abid bin Suliman, Mohammed bin Gharib şi alţii se adunaseră în faţa locuinţei lui Livingstone şi acesta li se alăturase, ieşind pe verandă pentru a discuta evenimentul şi a aştepta sosirea mea.

În timp ce se petreceau acestea, avangarda caravanei se oprise cu kirangozi în frunte, ieşind din rînduri, cu steagul ţinut sus.

— Îl văd pe doctor, domnule, îmi spuse Selim.

— Vai, ce bătrîn este ! Are barba albă.

Ce n-aş fi dat să am un mic colţ de deşert prietenos la dispoziţia mea, unde, fără a fi văzut, să-mi pot da frîu bucuriei lăsîndu-mă în voia vreunei pozne nebuneşti să-mi muşc mîinile ca un nătărău, să fac o tumbă, sau să biciuiesc arborii ; în sfîrşit, să domolesc în vreun fel aţîţarea de nestăpînit ! Inima îmi bate în piept de să se spargă ; dar nu trebuie să las să mi se trădeze pe chip emoţia, ca nu cumva să fiu mai prejos de demnitatea cu-

venită unui om alb în asemenea împrejurări extraordinare.

Luînd atunci hotărîrea care mi se păru cea mai demnă, am dat în lături mulțimea și, între două șiruri de curioși alcătuind ca un bulevard viu, m-am îndreptat către semicercul de arabi, în fața cărora stătea, „omul alb cu barba căruntă".

Pe măsură ce mă apropiam cu pași lenți de dînsul, remarcam paloarea și aerul lui istovit și trudit. Avea favoriți și mustață cărunte, purta un pantalon cenușiu de *tweed*, un veston roșu și o casketă albăstruie, cu un galon de aur, căruia i se ofilise strălucirea. Aș fi vrut să alerg la el ; dar prezența gloatei mă făcea laș. Aș fi vrut să-l îmbrățișez ; nu știam însă cum voi fi primit.

Am făcut deci ceea ce-mi inspirau lașitatea și falsul orgoliu ; m-am apropiat cu pas hotărît și, scoțîndu-mi pălăria, i-am spus :

— *Doctorul Livingstone, după cîte îmi închipui ?*

— Da, răspunse dînsul, scoțîndu-și casketa, cu un surîs binevoitor; cordial.

Ne-am acoperit la loc capetele și ne-am strîns cu putere mîinile.

— Îi mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a îngăduit să vă întîlnesc, doctore, am rostit apoi, cu glas tare.

— Sînt fericit că mă aflu aici, zise dînsul, pentru a vă ura bun venit.

M-am întors, după aceea, spre arabi, scoțîndu-mi pălăria ca răspuns la *yambo*-urile lor, iar doctorul mi-i prezentă pe nume, rînd pe rînd. Apoi, uitînd de mulțime, uitînd de oamenii care împărtășiseră primejdiile prin care trecusem, l-am urmat pe Livingstone spre locuința sa.

M-a dus pe veranda lui, mai curînd o platformă de lut, sub largile streșini ale acoperișului și m-a poftit, făcîndu-mi semn cu mîna, să iau loc pe un scaun aparte, a cărui idee i-o sugerase experiența lui cu privire la climatul african : o saltea pusă peste laviță de pămînt ce

reprezenta divanul, o blană de capră deasupra saltelei și, drept spătar, altă blană de capră, țintuită de perete, pentru a feri de contactul cu lutul rece. Am încercat să refuz invitația, căci se cuvenea să stea el acolo ; dar doctorul n-a vrut să cedeze, și am fost nevoit să mă supun.

Ne așezasem amîndoi cu spatele la perete. Arabii se plasară la stînga noastră. În fața noastră, peste o mie de localnici, umplînd pînă la refuz micul scuar, se înghesuiau și comentau acest fapt bizar ; întîlnirea la Ujiji a doi oameni albi, dintre care unul sosea din Manyuema, adică de la apus, iar celălalt din Unyanyembe, deci din răsărit.

Convorbirea începu. Ce subiecte am discutat ? Mărturisesc că habar nu am. Fără nici o îndoială, ne-am pus reciproc diferite întrebări, ca de pildă :

— Pe ce drum ați luat-o ?

— Unde v-ați aflat atîta vreme după ce ați trimis ultimele dumneavoastră scrisori ? Lumea v-a crezut mort.

Da, îmi amintesc că așa a pornit discuția ; n-aș putea preciza însă nici răspunsurile mele, nici ce informații mi-a dat doctorul ; eram prea absorbit. Mă surprindeam scrutînd chipul minunat al acestui om, alături de care stăteam în ceasul acela, în Africa Centrală, privindu-l țintă, studiindu-l și învățîndu-l pe de rost. Fiecare fir din barba lui căruntă, din pletele de pe cap, fiecare zbîrcitură, paloarea trăsăturilor sale, înfățișarea lui obosită, pe care se întipărise o ușoară plictiseală, mă învățau ceea ce fusesem însetat să cunosc încă din ziua în care auzisem cuvintele : „Ia tot ce vrei, dar regăsește-l pe Livingstone !“ Cîte cunoștințe nu se ascundeau în aceste mute mărturii, adevăr curat, cît interes cuprindea lectura chipului său !

Citeam, și în același timp, îl ascultam.

O, cititorule, dacă ai fi fost alături de mine în ziua aceea la Ujiji, cu cîtă elocință ar fi putut fi descrisă

natura muncii acestui om ! De-ai fi fost acolo, doar ca să vezi şi să auzi !

Buzele lui, care nu mint niciodată, îmi dădeau detaliile. Nu pot repeta ce mi-a spus ; eram prea absorbit ca să-mi scot carnetul de însemnări şi să-i stenografiez istorisirea. Avea atîtea lucruri de povestit, încît începea cu sfîrşitul, părînd să uite că trebuia să relateze întîmplări petrecute de-a lungul a cinci sau şase ani. Dar relatarea se revărsa, lărgindu-se mereu „căpătînd proporţii grandioase" şi devenea istorisirea nespus de minunată a unor mari împliniri.

Arabii se ridicară, intuind — cu o delicateţă pentru care le-am fost recunoscător — că simţeam nevoia să fim lăsaţi singuri.

L-am trimis pe Bombay cu ei ca să le dea veştile pe care şi ei ardeau de dorinţa de a le afla, despre starea lucrurilor din Unyanyembe. Sayd bin Majid, unul dintr-înşii, era tatăl lui Saud, viteazul tînăr căzut la Masangi şi care se bătuse cu mine la Zambizo şi fusese ucis în ziua următoare de Ruga-Ruga ai lui Mirambo în pădurea din Wilyankuru. Toţi aveau interese în Unyanyembe, toţi aveau acolo prieteni ; de bună seamă că erau nerăbdători să afle noutăţile care-i priveau.

Am dat ordine ca oamenii mei să fie aprovizionaţi ; pe urmă, l-am chemat pe Kaif-Halek şi l-am prezentat doctorului Livingstone, spunîndu-i că era unul din soldaţii caravanei sale, rămase la Unyanyembe, soldat adus cu mine ca să-i predea personal în mînă depeşele cu care era însărcinat. Era faimosul sac poştal purtînd data de 1 noiembrie 1870, ce îi sosea la treisute şaizeci şi cinci de zile după ce fusese încredinţat purtătorului la Zanzibar. Cîtă vreme, mă întreb, ar fi rămas în Unyanyembe, dacă nu aş fi fost trimis în Africa Centrală în căutarea marelui explorator ?

Livingstone puse sacul pe genunchi, apoi îl deschise brusc, se uită la scrisorile cuprinse în el, luă două care erau de la copiii săi şi chipul i se lumină.

După aceea, îmi ceru să-i povestesc noutăţi.

— Mai întîi scrisorile dumneavoastră, doctore, trebuie să fiţi nerăbdător să le citiţi !

— A ! Am aşteptat ani de zile scrisori, zise el, acum am răbdare, cîteva ceasuri în plus nu mai înseamnă nimic. Spune-mi noutăţile generale ; ce se mai întîmplă prin lume ?

— Fără îndoială, că sînteţi la curent cu anumite fapte ; ştiţi, de pildă, că a fost inaugurat Canalul de Suez şi că acum pe acolo se desfăşoară un tranzit regulat între Europa şi India ?

— Nu ştiam că lucrările au fost terminate. Ei, este o veste mare ! Altceva ?

Şi iată-mă jucînd rolul unui *almanah* al globului terestru, fără să am nevoie nici de exagerări senzaţionale, nici de umplutură de doi bani rîndul.

În anii din urmă, lumea a fost martoră la atîtea lucruri, şi încă atîtea lucruri surprinzătoare ! Drumul de fier al Pacificului terminat, Grant ales preşedinte al Statelor Unite, Egiptul potopit de savanţi, răscoala cretanilor înăbuşită ; regina Isabela a Spaniei a fost alungată de pe tron de revoluţie şi în locul ei s-a numit un regent, Generalul Prim a fost asasinat ; Castelar a electrizat Europa cu ideile lui înaintate privitoare la credinţa religioasă ; Prusia a umilit Danemarca şi a anexat Schleswing-Holsteinul, iar acum armatele ei împresurau Parisul, „Omul Destinului", Napoleon al III-lea, era prizonier la Wilhelmshöhe, împărăteasa Franţei ajunsese fugară iar vlăstarul născut în purpură îşi pierduse pe vecie coroana ; dinastia Napoleonilor fusese stinsă de Bismarck şi de von Moltke, Franţa, trufaşul imperiu, era îngenuncheat în ţărînă.

Ce avalanșe de fapte, pentru un om care iese din adîncul pădurilor virgine ale Manyuemei !

Ascultînd această cronică, doctorul se însufleţise, minunîndu-se întruna de una din cele mai palpitante pagini ale istoriei. Cît de mult păleau faptele mărunte ale barbariei, faţă de aceste evenimente !

Cine ar fi putut spune în ce noi stadii de frămîntare şi de nesiguranţă se zbătea Europa chiar în ceasul acela, în timp ce noi, doi din singuraticii ei copii, repetam povestea ultimelor sale suferinţe şi glorii ?

Poate că ar fi fost vrednice, mai degrabă, să fie istorisite de un liric, Demodocus ; dar, în lipsa unui poet, corespondentul de presă îşi juca rolul cît putea de bine şi de obiectiv.

La scurt răstimp după plecarea lor, arabii ne trimiseră toţi daruri, sub formă de bucate ; Sayd bin Majid, nişte pateuri umplute cu carne, un fel de colţunaşi, Mohammed bin Sali, un pui preparat cu cari ; Moeni Kheri trimisese o tavă cu pilaf şi friptură de capră înăbuşită. Cadourile urmau unul după altul şi, pe măsură ce erau aduse, le atacam cu energie.

Mă bucur de o digestie zdravănă, sănătoasă, pe care mişcarea făcută o stimulase serios, aşa că nu este de mirare că o foloseam în clipele acelea ; dar Livingstone, care se plîngea că îşi pierduse pofta de mîncare, că nu mai poate digera decît cel mult o ceaşcă de ceai, şi asta din cînd în cînd, mînca şi dînsul, mînca la fel de vîrtos ca mine, ca un om înfometat, înzestrat cu un stomac solid şi, văzîndu-mă acum cum dărîm muntele de pateuri cu carne înălţat în faţa noastră, repeta întruna :

— Mi-ai redat viaţa ! Mi-ai redat viaţa !

— Vai ! La naiba ce uituc sînt ! am strigat eu. Selim, du-te iute şi adu sticla ; ştii bine care anume. Să iei cupele de argint !

Selim ştia unde se afla fiecare obiect, se întoarse îndată cu o sticlă de şampanie Sillery, pe care o aduse-

sem pentru această împrejurare. Am umplut vîrf paharul lui Livingstone și am turnat într-al meu puțin din înveselitoarea licoare.

— În sănătatea dumneavoastră, doctore!

— În sănătatea dumneavoastră, domnule Stanley! răspunse el zîmbitor.

Și șampania păstrată ca o comoară pentru această fericită întîlnire a fost băută, însoțită de urările cele mai cordiale, cele mai sincere.

Dar vorbeam întruna, bucatele nu încetau să sosească; toată după-amiaza fu la fel, și de fiecare dată atacul începea din nou pînă cînd am mîncat de m-am înbuibat și doctorul a fost silit să mărturisească și el că mîncase destul.

Totuși, Halimah, bucătăreasa doctorului, era tare agitată și nu-și mai venea în fire. Din clipă-n clipă își scotea capul din bucătărie pentru a se încredința de acest fapt, că se aflau cu adevărat doi oameni albi acolo jos, pe verandă, unde de obicei nu vedea decît unul singur — unul care nu înghițea nici o îmbucătură. Era oare cu putință? Ea, care se temuse că stăpînul său nu va aprecia niciodată cum se cuvine talentele ei culinare, neavînd această posibilitate! Și iată-l că acum mînca, mînca și iar mînca, încît o uluia prin cantitatea extraordinară consumată! Încîntarea bucătăresei aproape că se transforma într-un delir.

Auzeam cum îi melița limba cu toată repeziciunea, cum i se rostogolea în gură, ca să transmită mulțimii faptul de necrezut care o uluia.

Bună și devotată ființă! În timp ce dînsa își revărsa beția de entuziasm, doctorul îmi povestea serviciile pe care i le adusese; neliniștea cumplită ce o cuprinsese cînd salvele noastre vestiseră că sosea caravana altui alb în Ujiji; cum zburase în căutarea lui, copleșindu-l cu fel și chip de întrebări, stăpînită de cea mai mare emoție, părăsindu-l pentru a se asigura de acest fapt, și

ce disperare o apucase din pricina cămării sărace a ciudatei lor gospodării, ce strădanie își dăduse pentru a crea măcar umbra unui ospăț, un festin de Barmecid [1], salvînd aparențele.

— Cum, spusese ea, omul acesta nu e unul de-ai noștri ? Nu aduce belșug de stofă și mărgele ? Ce să mai vorbim despre arabi ! Cine sînt ei, ca să poată fi comparați cu albii ? Ha, nu zău, arabii !

Ne-am continuat conversația, discutînd de unele și de altele ; în primul rînd, despre dezamăgirea ce-o suferise doctorul cînd, sosind la Ujiji, aflase că i se vînduseră toate bunurile, fiind adus la sapă de lemn.

Din stocul de mărfuri lăsat în grija omului trimis de consul, croitorul metis numit Sherif, un beţivan, nu-i rămăseseră nici măcar douăzeci de cupoane. Pe lîngă aceasta, o dizenterie foarte gravă îl adusese într-un hal de plîns și de trei săptămîni, de cînd se afla acolo, abia dacă simțea vreo ameliorare. Mîncase însă bine și începea să se și simtă mai întremat, mai în puteri.

La fel cu toate celelalte, și ziua aceea, măreață prin fericirea trăită, pînă la urmă apuse. Urmîndu-ne dialogul, cu fața spre răsărit, priveam cum umbra năpădește rapid palmierii, se tîrăște pe bastioanele munților ce-i trecusem în dimineața aceea și care se topeau grăbit în zare.

Plini de recunoștință față de cel care dăruiește și împarte orice fericire, ascultam tunetul sonor al valurilor lacului Tanganica și tot corul intonat de gîzele nopții.

Ceasurile se scurseră, noi ne aflam tot acolo, cu mintea stăpînită de întîmplările remarcabile ale zilei. Deodată, mi-am amintit de depeșele primite, pe care doctorul încă nu le citise.

— Doctore, am exclamat, și scrisorile dumneavoastră ? Nu vă mai reţin.

---

[1] Personaj din *O mie și una de nopți*, nobil din Bagdad, care pune la încercare pe un sărac, invitîndu-l mai întîi la un ospăț imaginar (n.t.).

— Da, răspunse dînsul, le voi citi. S-a făcut tîrziu, noapte bună, şi Dumnezeu să te copleşească cu binecuvîntările sale !

— Noapte bună, doctore, îngăduiţi-mi să sper că veştile pe care le veţi afla vor fi pe placul dumneavoastră.

Acum am izbutit să vă relatez, stimaţi cititori, prin intermediul jurnalului meu de călătorie : *Cum l-am găsit pe Livingstone,* întocmai cum rezultă din însemnările ce au consemnat evenimentul chiar în seara acelei zile mari. Am fost potrivnic ideii de a reduce această evocare, printr-un proces de scurtări şi suprimări, la o simplă naraţiune rece, fiindcă, dacă aş fi procedat astfel, nu aş fi fost capabil să întipăresc pe hîrtie ce sentimente îi copleşeau şi tulburau pe fiecare membru al Expediţiei noastre, precum şi pe mine personal, în zilele care au precedat descoperirea exploratorului considerat pierdut, şi mai cu seamă în ziua în care, spre norocul amîndorura, al doctorului Livingstone şi al meu, ne-am putut strînge mîinile, pecetluind o puternică prietenie născută în ceasul ce a fost martorul acelei stranii întîlniri.

Vîrstnicul explorator, deşi fusese adesea minţit în chip crud, contrar tuturor aşteptărilor, mă primise ca pe un adevărat prieten, iar căldura cordială cu care acceptase salutul meu, curtoazia cu care îmi oferise adăpost chiar în locuinţa lui, candoarea plină de simplitate ce se desprindea din întreaga lui conversaţie, devenită şi mai cuceritoare prin neobişnuita modestie a comportării sale şi prin firea lui blajină — mi-au trezit o reacţie atît de intensă în favoarea lui, încît în clipa cînd am rostit, la despărţire „Noapte bună", am simţit o vagă teamă momentană, ca nu cumva deplinătatea bucuriei trăite în seara aceea să fie micşorată şi stîrbită de vreo ursită invidioasă, înainte ca soarele să se înalţe din nou peste Ujiji.

SFÎRŞITUL PĂRŢII ÎNTÎIA

PARTEA A DOUA

ÎNTOARCEREA LA OCEANUL INDIAN

Capitolul XII

ŞEDEREA CU LIVINGSTONE LA UJIJI. RELATAREA PERSONALĂ A LUI LIVINGSTONE: CĂLĂTORIILE, NECAZURILE ŞI DEZAMĂGIRILE LUI

„Dacă între noi e sădită iubire, vom avea relaţii neînchipuit de desfătătoare şi cît se poate de folositoare; dacă nu, îţi vei pierde vremea, iar tu nu vei izbuti decît să mă plictiseşti. Îţi voi părea nerod, iar reputaţia mea va fi falsă.

Toate însuşirile mele sînt magnetizante şi educ nu prin lecţii, ci văzîndu-mi de treburile mele."

EMERSON [1] — *Oameni de seamă.*

În dimineaţa următoare, m-am trezit brusc, tresărind. Încăperea arăta ciudat! Era o casă, nu cortul meu!

A, da! mi-am amintit că îl descoperisem pe Livingstone şi eram în locuinţa lui. Am ascultat atent, pentru ca situaţia care mi se contura treptat să-mi poată fi confirmată de sunetul vocii lui. Nu am auzit nimic, decît murmurul monoton al undelor.

Stăteam întins liniştit pe pat. Un pat! Da, era un culcuş rudimentar rezimat pe patru picioare, cu frunze de palmier împrăştiate peste cadrul de lemn, în chip de saltea şi cu blana mea de urs întinsă pe deasupra, ţinînd locul oricărui aşternut. Am început să mă supun unui strict interogatoriu mental şi să-mi analizez situaţia.

---

[1] Filozof şi moralist american. (Ralph Waldo), născut 1803, la Boston, fiul unui pastor. Mort la 1882 (n.t.).

— Pentru ce am fost trimis aici ?

— Pentru a-l găsi pe Livingstone.

— L-ai găsit ?

— Da, desigur ; nu mă aflu oare în locuința lui ? Al cui e oare compasul care atîrnă colo, în cuier ? Ale cui sînt hainele, cui aparțin cizmele acestea ? Cine citește ziarele acelea — numerele din *Saturday Review* și din *Punch* care zac aruncate pe podea ?

— Prea bine, și ce ai de gînd să faci acum ?

— Azi dimineață îi voi spune cine m-a trimis aici și ce misiune m-a adus în preajma lui. Apoi îl voi ruga să-i scrie domnului Bennett și să-i transmită tot ce crede el necesar. N-am venit aici ca să-l prad de aceste noutăți. Mie îmi ajunge faptul că l-am găsit. Asta înseamnă succes deplin. Dar voi obține un succes și mai mare dacă îmi dă scrisorile pentru domnul Bennett și așterne pe hîrtie recunoașterea acestei întîlniri.

— Crezi că va face asta ?

— De ce nu ? Am venit pînă aici ca să-i fac un serviciu. El nu mai are mărfuri. Eu am. El nu mai are nici un om. Eu am. Dacă-i fac eu un serviciu, nu va fi și el dispus să-mi facă unul ? Ce spune poetul ?

Nădejdi de prieteni n-ai,
Dar cel ce-n tine un prieten a găsit,
Toți bunu-l vor, dar prețul nu-l plătesc :
De-aceea-n lume prietenii-s minuni.

Eu, unul, plătisem prețul cuvenit, venind de la asemenea depărtare ca să-i fac un serviciu. Dar, după cît l-am putut cunoaște în seara trecută, cred că nu este chiar așa de ursuz și mizantrop cum fusesem îndemnat să mi-l închipui. A manifestat o emoție nețărmuită, în pofida monosilabelor cu care mi-a urat bun venit, cînd ne-am strîns mîna. Dacă ar fi fost un om pe care l-ar fi sîcîit orice fel de persoană venită după el, nu m-ar fi primit în felul acesta, nici nu m-ar fi poftit să stau la el, ci ar

fi refuzat cu îndărătnicie să mă primească şi mi-ar fi spus să-mi văd de treaba mea. Nici naţionalitatea mea nu-l deranjează, căci a spus :

— Aici, englezii şi americanii sînt o apă şi-un pămînt. Vorbim aceeaşi limbă şi avem aceleaşi idei.

— Întocmai, doctore ; sînt de acord cu dumneavoastră. Aici, măcar, americanii şi englezii să se aibă ca fraţii şi îmi puteţi porunci să fac pentru dumneavoastră orice-mi stă în putere ; sînt la dispoziţia dumneavoastră.

M-am îmbrăcat în linişte, intenţionînd să hoinăresc agale pe malul lacului Tanganica, înainte ca doctorul să se trezească ; am deschis uşa, care a scîrţîit oribil din ţîţîni, şi am ieşit pe verandă.

— Bună, doctore ! V-aţi şi sculat ? Sper că aţi dormit bine ?

— Bună dimineaţa, domnule Stanley ! mă bucur că te văd. Sper că te-ai odihnit bine. Am stat tîrziu aseară, citindu-mi corespondenţa. Mi-ai adus şi veşti bune, şi rele. Dar stai jos ! Îmi făcu loc alături de el.

— Da, mulţi prieteni de-ai mei au murit între timp. Fiul meu mai mare a avut un accident nefericit, mă refer la băiatul meu, Tom ; al doilea fecior al meu, Oswell, e la facultate, studiază medicina, şi-mi scrie că se descurcă bine. Agnes, fata mea mai mare, a făcut o croazieră de plăcere cu un yacht, fiind invitata „domnului Parafină" Young şi a familiei sale. Domnul Roderick e, de asemenea zdravăn, sănătos şi îşi exprimă speranţa de a mă vedea în curînd. Mi-ai adus un adevărat bilanţ.

Aşadar, omul acela nu era o nălucire, iar scenele de ieri nu erau doar rodul unui vis !

Şi mi-am aţintit privirea asupra lui, cu încordare, deoarece astfel mă încredinţam că nu fugise peste noapte, aceasta fiind marea spaimă care nu-mi dăduse pace în timp ce călătoream spre Ujiji.

— Ei, doctore, am rostit, probabil că vă întrebaţi de ce am venit aici ?

— E adevărat, răspunse el, mi-am pus această întrebare. Mai, întîi, te-am considerat un emisar al guvernului francez, trimis în locul locotenentului Le Saint, care a murit la cîteva mile mai sus de Gondokoro. Am auzit că ai ambarcaţiuni, oameni berechet şi provizii, şi am fost realmente convins că eşti vreun ofiţer francez, pînă în clipa cînd am zărit drapelul american ; ca să fiu sincer, am fost mai degrabă bucuros că este aşa, fiindcă nu aş fi putut sta de vorbă cu el în limba franceză ; iar dacă el nu ar fi avut habar de engleză, nostimă pereche de albi am mai fi fost aici, în Ujiji !

Ieri nu am vrut să te întreb, pentru că am considerat că nu este treaba mea.

— Ei, bine, am exclamat eu rîzînd, mă bucur pentru dumneavoastră că sînt american şi nu francez şi că ne putem înţelege perfect fără ajutorul vreunui tălmaci. Văd că arabii se minunează de faptul că dumneavoastră, un englez, şi eu, un american, ne înţelegem. Trebuie să avem grijă să nu le spunem că englezii s-au războit cu americanii, că persistă nişte revendicări „Alabama", nerezolvate, şi că există şi oameni, care vă urăsc în America — Fenianii [1].

— Dar, serios, doctore, acum să nu te sperii cînd îţi voi spune ce caut eu aici, pe *dumneata !*

— Pe mine ?

— Da.

— Cum aşa ?

— Foarte bine. Ai auzit despre *New York Herald ?*

— A, cine nu a auzit de acest ziar ?

— Fără ştirea sau consimţămîntul tatălui său, domnul James Gordon Bennett, fiul domnului James Gordon Bennett, proprietarul ziarului *Herald,* m-a însărcinat să te găsesc, să culeg toate ştirile posibile despre descoperirile dumitale pe care vei fi dispus să mi le dai, şi dacă

[1] Asociaţia secretă irlandeză, care ducea pretutindeni lupta contra englezilor, folosind mai ales mijloace teroriste (n.t.).

am posibilitatea, să te ajut, cu mijloacele puse la dispoziția mea.

— Tînărul domn Bennett ți-a spus să pleci în căutarea mea, să mă găsești și să mă ajuți? Atunci, nu e de mirare că aseară l-ai lăudat atît de mult pe domnul Bennett.

— Îl cunosc, sînt mîndru s-o spun și știu că, pe deplin, corespunde spuselor mele. Este un om entuziast, înflăcărat, generos și sincer.

— Nu zău! Îi sînt foarte îndatorat, și stima ce-mi arătați voi, americanii, mă face să mă simt mîndru. Ai venit tocmai la țanc, fiindcă începusem să mă gîndesc că voi fi nevoit să cerșesc ajutorul arabilor. Pînă și ei cam duc lipsă de pînzeturi și sînt prea puține mărgele în Ujiji. Individul ăla, Sherif, m-a jefuit de-a binelea. Aș vrea să-mi pot exprima mulțumirile către domnul Bennett în cuvinte potrivite; dar dacă nu voi fi în stare, te rog să nu mă consideri mai puțin recunoscător.

— Și acum, doctore, după ce am terminat cu această mică treabă, Ferajji ne va aduce micul dejun, dacă nu ai nimic împotrivă.

— Mi-ai deșteptat pofta de mîncare, zise exploratorul. Halimah e bucătăreasa mea, dar ea nu ți-ar putea deosebi niciodată ceaiul de cafea.

Ferajji, bucătarul nostru, era gata, ca de obicei, cu un ceai excelent și o farfurie de clătite fierbinți; „minciunele" cum le zicea doctorul. Niciodată nu m-am dat în vînt după genul acesta de dulciuri, prăjite într-o tigaie, dar îi erau necesare doctorului, care își pierduse aproape toți dinții din pricina călătoriei în Luanda. Fusese constrîns să reziste hrănindu-se cu boabe de porumb crud; în regiunea aceea nu se găsea fărîmă de carne, și efortul făcut pentru a rontăi boabele de porumb îi slăbise dinții. Eu preferam pîinișoarele din porumb de Virginia care, după părerea mea, aduceau cel mai mult cu pîinea ce se putea obține în Africa Centrală.

Doctorul spuse că mă socotise un om nespus de bogat și de deprins cu luxul, cînd văzuse marea cadă cărată pe umerii unuia din oamenii mei ; dar în dimineața aceea, mă considera încă și mai luxos, cînd fură aduse — scînteietoare și strălucitoare de curățenie — cuțitele și furculițele mele, farfuriile și cestile, ceainicul și linguriţele de argint, cînd fu desfășurat un covor persan bogat și moale, și gazda mea remarcă buna îngrijire asigurată de Mercurii mei de culoarea șofranului și a abanosului.

Acesta a fost începutul vieții noastre la Ujiji. Înainte de sosirea mea, nu mă gîndeam la el ca la un prieten. Pentru mine era doar un „obiectiv" — un subiect grozav pentru un cotidian, în egală măsură cu alte subiecte cu care se desfată lacomul public iubitor de noutăți. Străbătusem cîmpuri de bătălie, fusesem martor la revoluții, la războaie civile, la *„emeutes"* [1] și masacre ; stătusem în apropierea unui ucigaș osîndit la moarte, ca să consemnez pentru cititori ultimele lui zbateri și suspine ; dar niciodată nu fusesem chemat să consemnez ceva care să mă miște atît de puternic ca necazurile și suferințele îndurate de omul acela, privațiunile și dezamăgirile încercate, a căror istorisire se revărsa în asemenea clipe în urechile mele. Am început cu adevărat să-mi dau seama că „Zeii din ceruri veghiază cu dreptate treburile omenești." Am început să recunosc în desfășurarea lucrurilor mîna unei Pronii atotcîrmuitoare și binevoitoare.

Faptele pe care le înșir mai jos sînt ieșite din comun și vrednice de meditat asupra lor. Mi se încredințase misiunea de a da de urma lui Livingstone într-o zi din luna octombrie a anului 1869. Domnul Bennett avea banii pregătiți, iar eu eram gata pentru călătorie. Dar, ia aminte, cititorule, că nu am pornit direct la îndeplinirea misiunii mele de cercetare. Am avut multe sarcini de dus la capăt, înainte de a purcede la realizarea ei, și am

[1] Răzvrătiri (fr.) (n.t.).

fost nevoit să călătoresc multe mii de mile. Presupunînd că de la Paris aş fi plecat de-a dreptul în Zanzibar poate că după şapte-opt luni m-aş fi aflat la Ujiji, dar în perioada aceea Livingstone nu s-ar fi găsit acolo, şi aş fi fost silit să-l urmez pe cărările ocolite pe care apucase, prin pădurile virgine din Manyuema şi în susul întortocheatului curs al fluviului Lualaba, pe o distanţă de sute de mile. Timpul pe care mi-l ceruse călătoria mea pe Nil, îndărăt la Ierusalim, după aceea pînă la Constantinopol, prin Rusia meridională, în Caucaz şi Persia, fusese folosit de Livingstone pentru a face rodnice descoperiri la vest de Tanganica. Formulînd altă ipoteză : să zicem că aş fi sosit în Unyanyembe în partea a doua a lunii iunie şi că, din cauza războiului aş fi fost reţinut trei luni în Unyanyembe, ducînd acolo o existenţă zbuciumată, timorată şi plină de nerăbdare. În intervalul acela, în timp ce eu mă zbăteam în fel şi chip şi eram întîrziat de o serie de accidente, Livingstone fusese constrîns să se întoarcă la Ujiji, în aceeaşi lună. A durat din iunie şi pînă-n octombrie ca să mărşăluiască pînă la Ujiji. Acum, în luna septembrie, mă smulsesem din paralizarea pe care mi-o impuseseră accidentele şi peripeţiile şi mă îndreptasem în mare grabă spre sud-vest, către Ukonongo, apoi o luasem spre vest pînă la Kawendi, după aceea, urmasem ruta nordică, cu direcţia Uvinza, pe urmă mersesem spre vest, către Ujiji, la numai trei săptămîni după sosirea doctorului, ca să-l găsesc odihnindu-se pe veranda locuinţei sale, cu faţa întoarsă spre est, direcţia din care venisem eu. Dacă aş fi plecat direct de la Paris în căutarea lui, s-ar fi putut să-l pierd ; dacă aş fi fost în măsură să plec direct la Ujiji din Unyanyembe, s-ar fi putut să-l pierd.

Zilele veneau şi treceau, scurgîndu-se în chip tihnit şi fericit, sub coroanele de frunziş ale palmierilor din Ujiji. Tovarăşul meu se înzdrăvenea treptat şi i se ridica moralul. Simţea cum îi pulsează din nou viaţa în vine ;

vitalitatea lui epuizată se refăcea, entuziasmul pentru munca sa îi renăştea, creştea, ajungînd pe o culme care îl făcea să simtă dorinţa de a fi iar pe picioare şi de a trece la acţiune. Dar ce putea el să facă, cu cinci oameni şi cincisprezece-douăzeci de doti ?

Într-o zi l-am întrebat :

— Doctore, ai văzut capătul de nord al lacului Tanganica ?

— Nu, am încercat să mă duc pînă acolo, dar wajiji au făcut tot ce au putut ca să mă jupoaie, la fel cum au păţit Burton şi Speke, şi nu aveam o mare cantitate de pînzeturi. Dacă m-aş fi dus la capătul lacului, n-aş fi putut merge pînă în Manyuema. Cumpăna apelor era tema cea mai importantă ; şi aceasta o reprezenta cursul Lualabei. Faţă de această problemă, întrebarea dacă există vreo legătură între Tanganica şi lacul Albert N'Janza devine absolut insignifiantă. Marea cumpănă a apelor o reprezintă fluviul acesta, care curge de la al unsprezecelea grad de latitudine sudică, şi i-am urmat cursul pe o distanţă de peste şapte grade, spre nord. Chambezi, numele purtat de extremitatea lui sudică, cuprinde în bazinul lui o mare zonă din teritoriul situat la sud de cel mai meridional izvor al lacului Tanganica ; de aceea, trebuie să fie cel mai important. Personal, nu am nici cea mai mică îndoială asupra faptului că lacul acesta este Tanganica superioară, iar cel numit de Baker Albert N'Yanza este Tanganica inferioară, legate între ele de o apă care curgea de la unul la celălalt. Aceasta este credinţa mea, bazată pe faptele relatate de arabi, şi pe o probă făcută cu plante acvatice, pentru a determina direcţia cursului. Dar, ca să fiu sincer, niciodată nu m-am prea gîndit la asta.

— Ei, bine, dacă aş fi în locul dumitale, doctore, înainte de a părăsi Ujiji, l-aş explora şi aş înlătura îndoielile existente asupra acestui subiect, pentru ca, după ce vei pleca de aici, să nu trebuie să te întorci pe acelaşi

drum. Societatea regală de geografie acordă o mare importanță acestei presupuse legături și declară că dumneata ești singura persoană capabilă să o soluționeze. Dacă îți pot fi de vreun folos, sînt la dispoziția domniei tale. Deși eu personal nu am venit în Africa în calitate de explorator, subiectul acesta îmi stîrnește curiozitate grozavă și-aș fi dispus să te însoțesc. Am cu mine vreo douăzeci de oameni care se pricep la vîslit, avem, cu toptanul, arme de foc, pînzeturi și mărgele și dacă sîntem capabili să procurăm de la arabi o pirogă, am pune lesne treaba la cale.

— A, putem obține o pirogă de la Sayd bin Majid. Omul acesta a fost foarte amabil cu mine și, dacă a existat vreodată un *gentleman* printre arabi, atunci acela e el.

— Va să zică, s-a stabilit, plecăm împreună ?

— Sînt gata, în clipa cînd vei fi și dumneata.

— Eu sînt la ordinele domniei tale. Nu îi auzi pe oamenii mei cum ți se adresează cu cuvintele „Marele Stăpîn", iar mie îmi spun „Micul Stăpîn" ? Niciodată nu i-ar sta bine unui „Mic Stăpîn" să preia el comanda.

Ajunsesem acum să cunosc ce fel de om era Livingstone. Desfid pe oricine s-ar afla în societatea lui fără a izbuti să-i sondeze temeinic firea, fiindcă este un om care nu știe ce înseamnă ascunzișul, și la el ceea ce apare la suprafață este însăși realitatea din sufletul lui. Nu fac altceva decît să-mi aștern pe hîrtie opinia personală despre omul Livingstone, așa cum l-am văzut eu, nu așa cum se prezintă el însuși ; așa cum îl știu eu că este, și nu cum am auzit vorbindu-se despre el.

Am trăit alături de el de la *10 noiembrie 1871* pînă la *14 martie 1872 ;* am fost martor la comportarea avută de el în tabără și în cursul marșurilor, și impresia pe care mi-a lăsat-o este o admirație fără rezerve.

Tabăra este locul cel mai potrivit în care omul își dezvăluie slăbiciunile și-n care îndeletnicirile favorite își arată partea urîtă, dacă el este superficial sau incapabil.

Cred că este posibil, totuși ca Livingstone, cînd se află în tovărășia unei persoane nepotrivite cu el, să se simtă sfîșiit. Știu prea bine că și eu m-aș lăsa imediat stăpînit de o dispoziție asemănătoare, dacă un om ar avea un caracter atît de fățarnic, încît ar fi cu neputință să călătorești în compania lui. Am văzut oameni în a căror companie nu simțeam altceva decît un fel de paralizare de care consideram că este de datoria mea să nu mă simt scăzut în proprii mei ochi — să mă descotorosesc cît mai curînd. Dar Livingstone avea un caracter demn de admirația mea, care îmi stimula tot entuziasmul și nu stîrnea altceva decît cea mai sinceră admirație.

Doctorul Livingstone este un om de vreo șaizeci de ani, deși, după ce se întremase complet, arăta mai degrabă ca un bărbat care nu a trecut de cincizeci de ani. Părul lui mai are încă o nuanță șatenă, dar este vîrstat ici și colo de cîte o șuviță cărunță, pe la tîmple ; favoriții și mustățile sale sînt încărunțite de tot. Se bărbierește zilnic. Ochii lui, căprui, păstrează o strălucire remarcabilă. Are o privire ageră și pătrunzătoare, ca un uliu. Doar dantura lui trădează slăbiciunea vîrstei, călătoria grea și anevoioasă prin Luanda a făcut prăpăd.

Statura lui, care de curînd a căpătat un aspect îndesat, e cu puțin peste medie ; este doar ușor încovoiat la umeri. Cînd merge, are un pas ferm dar greoi, ca al unui om prea muncit sau vlăguit. Este deprins să poarte o șapcă de ofițer de marină, cu un cozoroc semicircular, după care a fost identificat de-a lungul și de-a latul Africii. Cînd l-am întîlnit prima dată, în îmbrăcămintea lui se vedeau urme de cîrpeli și de reparații, dar era de o curățenie scrupulos păstrată.

Am fost făcut să cred că Livingstone are un temperament mizantropic, că e ros de *spleen,* că și-a pierdut mințile, că este cu totul alt om decît acel David Livingstone pe care lumea îl știa drept reverend misionar ; că nu ține nici un fel de însemnări, nu scrie nici un fel de

observații, decît acelea pe care să nu le poată citi altă persoană afară de el ; și, înainte de a fi pornit spre Africa Centrală, îmi ajunsese la urechi zvonul că s-ar fi însurat cu o prințesă africană.

Am pretenția, cu tot respectul, de a-mi exprima o opinie care diferă de toate afirmațiile menționate anterior. Nu garantez că ar fi un înger, dar se apropie de stadiul angelic atît cît îi este posibil unei ființe omenești. N-am văzut nici urmă de mizantropie sau *spleen* la el ; cît despre afirmația că îi place sporovăiala, pot spune că doctorul Livingstone este absolut contrariul : este rezervat, cît nici nu se poate spune ; iar celor care susțin că doctorul Livingstone s-a schimbat, nu le pot declara altceva decît că, pesemne, nu l-au cunoscut niciodată, fiindcă este un fapt notoriu că doctorul era un filon de umor pe care și-l manifesta ori de cîte ori se afla printre prieteni. Trebuie, de asemenea, să cer îngăduința de a corecta afirmația gentlemanului care mi-a comunicat că Livingstone nu-și ia nici un fel de însemnări, nici nu face observații. Uriașul *Jurnal* al lui Letts pe care l-am dus acasă fiicei sale, este doldora de însemnări, și sînt acolo teancuri de file umplute cu observațiile sale, în cursul ultimei călătorii întreprinse în Manyuema, singur ; iar, în mijlocul registrului, vezi filă după filă, coloană după coloană, de cifre înșirate cu grijă.

Am primit din partea lui o misivă lungă, trimisă prin bunăvoința domnului Thomas Mac Lear, și nu conține nimic altceva decît observații. În timpul celor patru luni cît am stat cu el, am remarcat cum în fiecare seară își trecea pe hîrtie cu cea mai mare grijă însemnările zilnice ; o cutie încăpătoare de aluminiu, pe care o ducea cu el, conținea nenumărate carnete de însemnări făcute în tabără, și vă pot spune că cuprinsul lor va vedea cîndva lumina tiparului. Hărțile desenate de el vădesc, de asemenea, o mare acuratețe și hărnicie. Cît despre zvonul, care a circulat cu privire la însurătoarea lui în

Africa, nu este necesar să spun mai mult decît că este totalmente neîntemeiat şi e absolut înjositor pentru un *gentleman* să facă astfel de aluzii în legătură cu numele lui David Livingstone.

Din persoana lui Livingstone se desprinde un afabil *abandon* [1] care n-a rămas fără înrîurire asupra mea. De cîte ori se pornea pe rîs, era ceva contagios în reacţia lui, care mă îndemna să-l imit. Era un rîs asemănător cu cel al lui Herr Teufeldröckh — un hohot de rîs îi scutura făptura, din cap pînă la călcîie. Dacă istorisea o întîmplare o relata în aşa fel, încît să-l convingă pe auditor de autenticitatea ei; faţa lui se aprindea atît de puternic de hazul maliţios al păţaniei, încît eram sigur că întîmplarea merita să fie istorisită şi ascultată.

Trăsăturile ofilite care mă şocaseră la prima noastră întîlnire, pasul greoi, trădînd vîrsta înaintată şi călătoriile anevoioase, barba căruntă şi umerii încovoiaţi, desmînteau firea reală a omului. Sub acel aparent aer de uzură, se ascundea un neţărmurit izvor de bună dispoziţie şi un umor nesecat; rama aceea tocită încadra un suflet tînăr şi nespus de exuberant.

În fiecare zi, auzeam din gura lui o droaie de glume şi anecdote plăcute, povestiri vînătoreşti interesante, în care prietenii lui, Oswell, Webb, Vardon şi Gorden Cumming, erau mai totdeauna principalii actori. La început, nu am fost sigur dacă nu cumva jovialitatea aceea, umorul şi revărsarea lui de vitalitate fizică nu erau rezultatele unei forme de isterie voioasă; dar, de vreme ce am constatat că se manifestau în mod constant, cît timp eram în societatea lui, sînt obligat să le consider trăsături naturale la el.

Alt lucru, care mi-a atras în mod deosebit atenţia, a fost uimitoarea capacitate de a reţine a memoriei sale. Dacă ne amintim de numeroşii ani petrecuţi de doctor în

[1] Degajare (fr.) (n.t.).

Africa, lipsit de cărți, se cuvine să-i apreciem memoria drept ieșită din comun, odată ce era capabil să recite poeme întregi din opera lui Byron, Burns, Tennyson, Longfellow, Whittier și Lowell.[1] Motivul pentru care se bucura de memoria aceea excepțională poate fi găsit, cumva, în faptul că aproape toată viața sa, putem spune, trăise cufundat în sinea lui. Zimmerman, un mare cercetător al firii omenești, se pronunța în această materie : „Mintea neîmpovărată de nimic își aduce aminte de tot ce a citit, tot ce a plăcut ochiului său și i-a încîntat urechea, și cugetînd asupra fiecărei idei pe care fie observația, fie experiența personală, fie convorbirile avute, le-au zămislit în mintea lui, dobîndește noi informații prin mijlocirea fiecărei meditații.

Intelectul contemplă toate scenele precedente ale vieții sale ; privește cu anticipație tot ceea ce va să vină și contopește toate ideile culese din trecut și din viitor în savurarea momentului actual."

Doctorul a trăit într-o lume ce s-a rotit înlăuntrul lui, din care rareori s-a trezit, doar ca să se ocupe de satisfacerea necesităților practice ale lui și ale oamenilor din jurul său ; apoi, se cufunda din nou în aceeași fericită lume interioară, pe care desigur că a populat-o cu proprii lui prieteni, cu relațiile și rudele sale, cu lecturile, ideile și asociațiile familiare spiritului său, astfel că, oriunde s-ar fi aflat sau de orice ar fi fost înconjurat, lumea lui personală exercita totdeauna o atracție mai puternică asupra minții sale cultivate, decît cea avută de circumstanțele exterioare.

Studiul schițat asupra personalității doctorului Livingstone nu ar fi complet, dacă nu am avea în vedere și latura evlavioasă a caracterului său. El nu împărtășește o religie de tip teoretic, ci credința sa constă dintr-o practică statornică, deschisă, sinceră. Nu este o atitudine de-

[1] Primii trei, poeți englezi, ceilalți poeți și gînditori americani reprezentativi din secolul al XIX-lea (n.t.).

monstrativă, nici zgomotoasă, ci se manifestă într-un mod liniștit, concret și este totdeauna în acțiune. Nu este agresiv, aspect care uneori devine stînjenitor, dacă nu chiar penibil. La el religia își evidențiază cele mai frumoase trăsături : îi cîrmuiește conduita, nu numai față de slujitorii lui, ci și față de băștinași, de mahomedanii bigoți și de toate persoanele care vin în contact cu dînsul. Fără această înclinare, Livingstone, cu temperamentul lui năvalnic, cu entuziasmul și moralul lui ridicat, cu curajul lui, ar fi devenit cu siguranță un companion insuportabil și un stăpîn aspru. Religia l-a îmblînzit și a făcut din el un *gentleman* creștin : ceea ce era neșlefuit și năvalnic a fost rafinat și domolit ; religia a făcut dintr-însul omul cel mai sociabil și stăpînul cel mai indulgent — un om în a cărui societate este o plăcere să te găsești.

La Livingstone, am văzut multe trăsături amabile. Niciodată nu uită să fie gentil ; niciodată nu-l părăsește optimismul. Nici un fel de neliniști, nici o tulburare a minții, nici îndelungata absență de-acasă și prelungita despărțire de neamurile lui, nimic nu-l poate face să se plîngă. El gîndește că, „pînă la urmă totul se va sfîrși cu bine" ; asemenea încredere în bunătatea Proniei îl însuflețește. Împrejurări potrivnice și-au bătut joc de el, fiind jucăria unor nemernici trimiși din Zanzibar ; deși a fost călcat în picioare și covîrșit de hărțuieli, totuși nu a dezertat nici o clipă de la misiunea încredințată de domnul Roderick Murchison.

A sacrificat severului dictat al datoriei, și numai ei, căminul său și toată tihna și înlesnirile, plăcerile, rafinamentele și confortul vieții civilizate. Îl caracterizează un eroism spontan, inflexibilitatea tipică romanului, fermitatea care nu dă îndărăt de la nici un efort, a anglo-saxonului — niciodată nu și-a părăsit munca, cu toate că inima lui duce dorul căminului ; niciodată nu a renunțat

la vreuna din obligațiile ce-i reveneau, pînă cînd nu poate pune cuvîntul *FINIS* la capătul operei lui.

Dar puteți lua oricare latură doriți din personalitatea doctorului Livingstone și să o analizați cu minuțiozitate, și arunc mănușa oricărui om în stare să-i găsească un cusur. Știu că este susceptibil ; dar așa este oricare făptură înzestrată cu o minte aleasă și o fire generoasă. Este susceptibil cînd i se pune la îndoială vreo afirmație, sau dacă este criticat. Una din trăsăturile sale cele mai marcate este o mare dragoste de adevăr, ceea ce dovedește că este un om care respectă cele mai stricte principii și nutrește cele mai conștiincioase scrupule ; fiind astfel, este natural să se arate susceptibil și să se ferească de orice atac adus onestității observațiilor făcute de el și acurateței relatărilor sale. Este conștient că a trudit cu zel și sîrg spre propășirea geografiei și a științei, că și-a dat toată silința și a fost atît de exact pe cît i-au îngăduit împrejurările. Criticii de rînd rareori țin seama de împrejurări, ei — fără a lua deloc aminte la munca depusă pentru a putea obține cea mai mică doză de informație geografică, într-o țară nouă, împresurat de primejdii și greutăți de neconceput, de felul celor înfățișate de meleagurile Africii Centrale — par să găsească o satisfacție din a face harcea-parcea, din a reduce la zero rodul unor îndelungați ani de trudă, aruncînd săgeți ascuțite muiate în veninul ridiculizării și al sarcasmului.

Fără îndoială, Livingstone se poate înșela în cîteva din concluziile trase asupra anumitor puncte din geografia Africii Centrale, dar nu este el omul dogmatic și categoric care să refuze probe contrarii. Negreșit, cînd se aduc argumente împotriva constatărilor sale, pretinde o autoritate mai înaltă decît simpla teorie abstractă. Întreaga lui existență reprezintă o mărturie împotriva netemeiniciei teoriei pure, și toată truda lui de ani și ani ar fi zadarnică, dacă o simplă teorie ar putea fi folosită drept

dovada valabilă împotriva observației personale și a cercetării științifice răbdătoare.

Repulsia manifestată de el față de eșafodarea de supoziții și ipoteze privitoare la natura, forma și configurația unei materii concrete imutabile, cum este globul pămîntesc, rezultă din faptul că un om care se lasă pe seama teoriilor elaborate asupra unui subiect atît de neteoretic cum este Africa Centrală, nu-și dă osteneala să se deplaseze la fața locului pentru a le demonstra, supunîndu-le la verificarea explorării. Opinia exprimată de doctor asupra unui asemenea personaj este că nu se arată omul potrivit pentru împlinirea datoriei sale, că riscă să devină ușor sclavul teoriei, o închipuire voluptoasă, care-l va pune la picioarele ei.

Livingstone are ferma convingere că un om care își bizuie unica lui cunoștință asupra geografiei Africii, exclusiv pe teorie, nu merită nici un pic de credit. Tocmai teama lui de a fi discreditat și criticat, fiind făcut astfel să apară în ochii lumii întregi ca un om care și-a irosit atîția ani prețioși în Africa doar de dragul de a împovăra mintea geografilor cu teorii — acest fapt l-a reținut vreme atît de îndelungată în Africa, unde s-a zbătut din răsputeri pentru a verifica valoarea principalei teorii pe care a îmbrățișat-o și de care nu se va despărți pînă ce nu o va fi dovedit, sau va fi desmințită de realitate.

Această teorie principală constă din convingerea lui că în largul și puternicul fluviu Lualaba a descoperit izvoarele Nilului. Temeiurile care îl fac să nutrească această credință sînt, de asemenea natură și pondere, încît îl îndeamnă să disprețuiască avertismentul ce i se dă că vîrsta este necruțătoare și că vechea lui constituție de fier se șubrezește. El se arată sigur că speculațiile sale asupra acestui punct vor fi confirmate ; are convingerea că este destul de robust pentru a-și continua explorările pînă ce va fi în stare să se întoarcă în patria lui, anunțînd că Lualaba nu este altceva decît Nilul.

Descoperind că un neînsemnat rîu numit Chambezi care azi are obîrşia între 10° şi 12° latitudine sudică, curge spre vest, apoi spre nord, trecînd prin mai multe lacuri, avînd cînd numele de Chambezi, cînd de Luapula, iar apoi fiind întîlnit drept Lualaba, şi că urmează direcţia către nord pe o distanţă de mai bine de şapte grade, Livingstone a devenit adeptul ferm al opiniei că apa al cărei curs îl va urma era chiar Nilul egiptean. Neizbutind să-şi continuie explorările mai sus de 4° latitudine sudică, din lipsă de provizii, s-a decis să se întoarcă la Ujiji pentru a şi le procura.

Iar acum, după ce le-a obţinut, intenţionează să se întoarcă la punctul unde şi-a întrerupt munca. Are să urmeze marele fluviu pînă ce se va stabili în mod categoric ce nume trebuie să-i fie dat acestei nobile căi de apă, al cărui curs l-a cercetat cu preţul atîtor greutăţi şi trudiri, subminîndu-şi sănătatea.

Tuturor stăruinţelor de a se întoarce, tuturor ispitelor sclipitoare oferite de cămin şi de nenumăraţii săi prieteni, le dă acelaşi ferm răspuns :

— Nu, nu mă înapoiez pînă ce nu-mi duc la capăt munca.

I-am auzit adesea pe slujitorii noştri discutînd meritele fiecăruia dintre noi.

— Stăpînul vostru, le spun slujitorii mei oamenilor lui Livingstone, este un om bun, un om foarte bun ; el nu vă bate, fiindcă are inimă blajină ; dar al nostru — vai şi amar ! este aprig şi aspru — înfierbîntat ca focul — *mkali sana, kana moto*.

De unde, în momentul sosirii sale la Ujiji, arabii şi metişii îl urau şi-i puneau bețe în roate în fel şi chip, datorită amabilităţii sale nedezmințite şi firii blînde, plăcute, dovedite, ajunsese să cucerească toate inimile. Pînă şi musulmanii nu treceau niciodată pe lîngă casa lui fără a intra ca să-i aducă omagiile lor şi să-i spună : „Binecuvîntarea Domnului să pogoare asupra domniei voastre".

În fiecare duminică dimineața, își adună în jur mica lui turmă de credincioși și le citește rugăciuni și un capitol din *Biblie*, pe un ton natural, neafectat și sincer, iar, după aceea, ține în limba kisawahili o scurtă cuvîntare inspirată de subiectul citit, fiind ascultat cu interes și atenție.

Mai există un aspect al caracterului lui Livingstone, asupra căruia cititorii cărților scrise de el și cercetătorii călătoriilor sale, desigur, că sînt dornici să fie informați — anume, abilitatea cu care rezistă climatului înspăimîntător al Africii Centrale și urmărirea energică a explorărilor. Energia aceasta consecventă este o însușire înnăscută, a lui și a rasei sale. Doctorul este un foarte frumos exemplu de perseverență, îndărătnicie și tenacitate, ce caracterizează spiritul anglo-saxon ; dar capacitatea lui de a rezista climatului nu este datorită numai firii fericite native, ci și vieții de o strictă cumpătare dusă. Un bețivan și un om cu deprinderi vicioase nu ar fi fost niciodată în stare să reziste climatului Africii Centrale.

A doua zi după sosirea mea la Ujiji, l-am întrebat pe doctor dacă nu simțea cîteodată dorința de a-și vizita patria și de a-și acorda un răgaz, după cei șase ani petrecuți în explorări, și răspunsul dat îl dezvăluie pe deplin. Mi-a spus :

— Aș ține tare mult să mă duc acasă și să-mi mai revăd copiii, dar nu mă rabdă inima să abandonez sarcina ce mi-am luat, cînd lucrarea este aproape dusă la capăt. Îmi mai trebuie doar șase-șapte luni ca să identific adevăratul izvor, descoperit de mine, cu brațul Nilului Alb, cercetat de Petherick, sau cu lacul Albert N'Yanza al domnului Samuel Baker, numit de băștinași „Chowambe". De ce să mă duc acasă înainte ca misiunea mea să fie îndeplinită, și astfel să fiu silit să mă mai întorc aici o dată ca să fac ceea ce pot realiza foarte bine chiar în lunile următoare ?

— Şi de ce v-aţi întors de la asemenea distanţă, l-am întrebat, fără a vă încheia misiunea pe care spuneţi că o aveaţi de îndeplinit ?

— Pur şi simplu, fiindcă am fost constrîns. Oamenii nu mai voiau să se clintească din loc, nici cu un pas. S-au răzvrătit şi au luat hotărîrea secretă — dacă eu aş fi insistat să meargă mai departe — de a stîrni o răzmeriţă în ţinut, şi după ce ar fi izbutit m-ar fi părăsit ; în asemenea caz, aş fi fost omorît. Era primejdios să merg mai departe. Explorasem şase sute de mile ale cursului de apă, trasasem pe hartă toţi tributarii principali care-şi varsă apele în canalul central de drenaj, dar cînd eram pe cale de a începe explorarea ultimei sute de mile, oamenilor mei le-a pierit curajul şi au început să mă saboteze sub toate formele posibile. Acum, după ce am făcut cale întoarsă şapte sute de mile, ca să-mi procur un nou stoc de provizii şi altă escortă, mă trezesc lipsit pînă şi de mijloacele minime necesare pentru a subsista mai mult de cîteva săptămîni şi cu trupul şi mintea bolnave.

Acum pot face o pauză pentru a întreba pe oricare om brav cum s-ar fi comportat într-o asemenea criză. Mulţi ar fi fost cuprinşi de zorul înfrigurat de a ajunge acasă, pentru a vesti explorările continuate şi noile lor descoperiri şi pentru a domoli neliniştea familiei mîhnite şi a prietenilor, care aşteaptau întoarcerea. Negreşit că făcuse destui paşi către soluţionarea problemei ce stăpînise mintile colegilor săi savanţi, membrii Societăţii Regale de Geografie. Nu era o explorare cu rezultate negative ; era o strădanie anevoioasă, cinstită, depusă ani în şir, dovedise jertfire de sine, răbdare atotîndurătoare şi o tărie de cuget exaltată, cum nu izbutesc să aibe oamenii obişnuiţi.

Presupunînd că Livingstone s-ar fi întors în grabă spre coasta Oceanului, după ce descoperise lacul Bangwelo, ca să dea lumii geografice această veste, pe urmă, s-ar fi înapoiat în interior ca să descopere Maero şi apoi

ar fi dat iarăşi fuga spre Zanzibar, după care s-ar fi dus îndărăt încă o dată, ca să descopere Kamolondo şi să dea iarăşi fuga spre coastă. Acest procedeu nu ar fi fost conform cu caracterul lui Livingstone. El trebuia nu numai să descopere Chambezi, lacul Bangwelo, fluviul Luapula, lacul Moero, fluviul Lualaba şi lacul Kamolondo, ci trebuia totodată să-şi mîne neobosit înainte paşii, ca să contribuie la întregirea identificării măreţului sistem lacustru-fluvial.

Dacă ar fi urmat pilda exploratorilor obişnuiţi, ar fi dat buzna de colo-colo ca să comunice noutăţile descoperite, în loc de a explora, şi ar fi fost capabil să scrie cîte un volum pe tema descoperirii fiecărui lac şi să cîştige mulţi bani pe această cale. Cuprinsul cărţilor sale se întemeiau pe destule luni de explorare constantă.

Lucrarea sa *Călătoriile unui misionar* îmbrăţişează o perioadă de şaisprezece ani ; cartea sa asupra Zambeziului, alţi cinci ani, şi dacă, marele călător mai are zile pentru a se întoarce acasă, cea de a treia carte scrisă de el, cea mai însemnată din toate, va trebui să consemneze observaţiile făcute în decurs de opt sau nouă ani.

Livingstone are ca principiu să facă temeinic orice îşi ia sarcina de a înfăptui, şi în conştiinciozitatea cu care îşi efectuează munca el găseşte — în pofida dorului de casă, devenit cîteodată copleşitor — într-o anumită măsură, mulţumire, dacă nu fericire. Pentru oameni cu o alcătuire sufletească diferită, o lungă şedere în mijlocul sălbaticilor din Africa ar fi privită cu oroare ; totuşi, în această sihăstrie mintea lui Livingstone este capabilă să găsească plăcere şi hrană pentru meditaţiile sale filosofice. Minunăţiile naturii virgine, pădurile măreţe şi munţii sublimi, rîurile veşnice şi izvoarele marilor lacuri, comorile minunate ale pămîntului, splendorile firmamentului tropical, contemplate zi şi noapte — toate fenomenele terestre şi celeste sînt ca o mană cerească pentru un om însufleţit de asemenea spirit de sacrificiu şi devotat

filantropism. El se poate simți vrăjit de simplitatea primitivă a fiilor întunecați la culoare ai Etiopiei, în mijlocul cărora a petrecut atîția ani din viața sa ; are o încredere nezdruncinată în capacitățile lor ; observă virtuți în firea lor acolo unde alții nu văd nimic altceva decît sălbăticie, și oriunde a călătorit printre ei, s-a străduit să înalțe un popor care părea uitat de Dumnezeu și de creștini.

Într-o noapte mi-am scos carnetul de note și m-am pregătit să consemnez, întocmai cum istorisea cu gura lui, tot ce avea de spus despre călătoriile sale, și fără nici o șovăială și-a reluat experiențele, pe care le înfățișez în rezumat astfel :

Doctorul David Livingstone a părăsit insula Zanzibar în luna martie a anului 1866. În ziua de 7 a lunii următoare pleca din golful Mikindany către interior, însoțit de o expediție formată din doisprezece *sepoi* [1] din Bombay, nouă oameni proveniți din Johanna — una din insulele Comore — șapte sclavi eliberați și doi oameni din ținutul Zambezi, pe care îi luase cu el ca să experimenteze cum se comportă. Mai avea șase cămile, trei bivoli, doi catîri și trei măgari. Adunase, astfel, în jurul său, treizeci de oameni dintre care o duzină de *cipai* urmau să joace rolul de gardă a expediției. Majoritatea lor erau înarmați cu carabine Enfield, primite în dar de doctor din partea guvernului din Bombay. Bagajul expediției consta din zece baloturi de pînzeturi și doi saci cu mărgele, ce urmau să servească drept monedă de schimb destinată cumpărării produselor necesare întreținerii, în ținuturile pe care doctorul intenționa să le viziteze. Pe lîngă „banii" aceia împovărători, oamenii caravanei mai cărau cîteva lăzi cu instrumente științifice, cronometre, termometre, sextant și orizont giroscopic, lăzi conținînd haine, doctorii și obiecte de uz personal. Expediția călă-

[1] Soldați indieni din armata anglo-indiană. Cuvîntul vine din persană — *sipahi*, fiind introdus de portughezi (n. t.).

tori în susul malului stîng al fluviului Rovuma — o rută mai semănată de obstacole nici nu ar fi putut să găsească. Mile și mile de-a rîndul, Livingstone și însoțitorii lui fură siliți să-și taie drum cu securile prin inima unor jungle dese și aproape de nepătruns, care se înșirau pe malurile fluviului. Drumul era o simplă potecă de picior, ce-i călăuzea în modul cel mai capricios prin mijlocul vegetației stufoase, căutînd cea mai lesnicioasă deschidere ivită, fără să-i pese ce direcție lua. Pagazii erau în stare să înainteze de ajuns de ușor ; dar cămilele, din pricina taliei lor enorme, nu puteau face nici un pas fără ca securile expediției să intre în acțiune, croind o cărare. Aceste unelte de pădurari erau necesare aproape întotdeauna ; dar înaintarea expediției era adesea întîrziată din cauza copacilor și a oamenilor din insula Johanna, care nu aveau chef să muncească.

Curînd după plecarea de la țărm a expediției, acești oameni au început să se plîngă și să murmure, și în orice împrejurare, cu fiecare prilej, trădau o ostilitate premeditată față de continuarea călătoriei. În scopul de a-l împiedica pe doctor să își urmeze ruta și nutrind speranța că acest lucru îl va forța să se întoarcă pe coastă, oamenii aceia tratau cu atîta cruzime animalele, încît în scurtă vreme nu mai rămase nici unul în viață. Dar cum uneltirea aceea dădu greș, se apucară să-i instige pe băștinași împotriva albilor, pe care îi acuzau în chip necugetat că ar practica rituri stranii. Deoarece planul acela avea cei mai mari sorți de reușită și cum era primejdios să aibe în preajma lui asemenea oameni, doctorul ajunse la concluzia că era mai bine să renunțe la serviciile lor și, în consecință, îi trimise pe *cipai* îndărăt pe coastă. Dar nu fără a le fi furnizat mijloacele de subzistență suficiente pentru călătoria lor pînă la destinație. Oamenii aceia aveau o faimă atît de proastă, încît băștinașii pomeneau de ei numindu-i „sclavii doctorului". Unul din cele mai urîte păcate ale lor era năravul de a-și da puș-

tile și muniţiile spre a fi cărate de prima femeie sau de primul băieţaş întîlnit în cale. Ei îi convingeau să facă această corvoadă, folosind ameninţări sau făgăduieli imposibile de adus la îndeplinire. Un ceas de marş era de ajuns ca să-i ostenească, iar, după aceea, se lungeau în mijlocul drumului ca să-şi jelească soarta amară şi să urzească noi planuri pentru a sabota ţelurile conducătorului lor. Către asfinţit, îşi făceau îndeobşte apariţia la locul de tabără, avînd înfăţişarea unor oameni pe jumătate morţi. Firește, că astfel de indivizi formau doar o escortă ca vai de lume căci, dacă expediţia ar fi fost atacată de vreun trib de băştinaşi nomazi dispunînd de cea mai mică forţă ofensivă, doctorul nu ar fi putut să organizeze nici cea mai slabă apărare, şi nu i-ar fi rămas altă alternativă, decît să se predea şi să fie ruinat.

Doctorul şi mica lui caravană sosiseră în ziua de 18 iulie 1866, într-un sat aparţinînd unei căpetenii de wahiyou, situat la opt zile de marş, în sudul Rovumei şi a cărui aşezare domina obîrşia lacului Nyassa. Teritoriul întins între fluviul Rovuma şi acest sat de wahiyou era o pustietate unde nu întîlneai nici o vietate ; în cursul traversării sale, Livingstone şi cu expediţia lui suferiră amarnic de foame şi de pe urma dezertării oamenilor.

Pe la începutul lui august 1866, doctorul sosi în ţinutul lui Mponda, o căpetenie statornicită în vecinătatea lacului Nyassa. În drum spre această aşezare, doi dintre sclavii eliberaţi dezertară. Tot acolo, în Wekotani, un *protégé*[1] insistă să i se dea drumul, pretextînd că îşi găsise fratele pierdut, neadevăr descoperit ulterior de doctor. Mai pretinse, de asemenea, că familia lui locuia pe ţărmul răsăritean al lacului Nyassa. Susţinu, mai departe, că soţia favorită a lui Mponda era chiar sora lui. Dîndu-şi seama că Wekotani nu voia nici în ruptul capului să-l însoţească mai departe, doctorul îl luă cu dînsul la

[1] Protejat (fr.) (n.t.).

Mponda. Acesta, cu acel prilej, îl văzu pentru întîia oară în viața lui, și după ce îl aprovizionară pe flăcăul acela nerecunoscător cu pînzeturi și mărgele suficiente pentru a se putea întreține pînă ce „fratele lui mai mare" avea să-l cheme, îl lăsă pe lîngă căpetenie, asigurîndu-se, mai întîi, că va avea parte de un tratament onorabil. Doctorul îi mai dăduse lui Wekotani hîrtie de scris, deoarece tînărul știa să scrie și să citească — asemenea „cuceriri" ale educației sale se înfăptuiseră la Bombay, unde fusese dat la școală — astfel ca, oricînd ar avea chef, să le poată scrie prietenilor săi englezi, sau însuși doctorului. Livingstone îl sfătuise apoi să nu participe la vreuna din incursiunile făcute, de obicei, de compatrioții săi, oamenii din ținutul Nyassa, asupra triburilor vecine, în scopul de a pune mîna pe sclavi. Descoperind că cererea lui de a fi concediat avusese succes, Wekotani făcu ce făcu ca să-l momească și pe Chumah, alt protejat de-al doctorului, tovarăș și prieten la cataramă cu Wekotani, să plece din serviciul doctorului și să vină după el, promițîndu-i că-i va da, ca mită, o nevastă și *pombe* cît îi va pofti inima, de la „fratele lui mai mare". Cînd Chumah îi raportă doctorului toată tărășenia, fu sfătuit să nu plece, deoarece el (doctorul) nutrea bănuiala grozavă că Wekotani voia să-și facă un sclav din colegul său. Chumah se retrase atunci, în chip înțelept, din mrejele ademenitorului său. De la reședința lui Mponda, doctorul purcese pînă la „călcîiul" lacului Nyassa, în satul unui șef de trib pe nume Babista, care avea nevoie de doctorii pentru o boală de piele. Cu amabilitatea lui obișnuită, rămase în satul acelei căpetenii, ca să-i trateze maladia.

În timd ce se găsea acolo, un arab corcit sosi de pe țărmul apusean al lacului și relată că fusese prădat de o bandă de mazitu, într-un loc de care doctorul și cu Musa, șeful oamenilor din insula Johanna, știau prea bine că se aflau la o depărtare de cel puțin 150 de mile nord-vest,

de cel unde poposiseră ei. Musa însă, din motive cu totul personale — ce vor ieşi îndată la iveală — ascultă cu sufletul la gură istorisirea arabului, şi-i acordă un credit total. După ce rumegase bine detaliile ei oribile, veni la doctor să-i înşire pe larg tot ce auzise, cu urechi atît de dornice. Exploratorul ascultă răbdător naraţiunea, care, prin intermediul relatării lui Musa, nu-şi pierdea nimic din copleşitoarea ei semnificaţie, şi apoi îl întrebă pe Musa dacă îi dădea crezare.

— Da, răspunse pe dată Musa, el îmi spune mie adevărul adevărat. Eu întreb pe el bine şi el îmi spune adevărul adevărat.

Totuşi, doctorul declară că nu crede istorisirea aceea, deoarece acei mazitu nu s-ar fi mulţumit să prade pe un călător, ci l-ar fi asasinat; dar sugeră, cu gîndul de a îndepărta temerile subalternilor săi musulmani, să se ducă amîndoi la căpetenia la care trăseseră şi acesta, fiind un om cu scaun la cap, va fi în stare să-i sfătuiască dacă povestirea menţionată putea să pară exactă sau nu... Se duseră deci împreună la căpetenia Babisa care, după ce auzi povestea arabului, nu şovăi o clipă să-l denunţe drept mincinos, întrucît istorisirea lui nu avea nici cea mai mică bază reală, argumentînd pentru a-şi justifica opinia că, dacă vreo bandă de mazitu ar fi bîntuit în ultima vreme prin împrejurimi ar fi trebuit să audă şi el, destul de curînd.

Musa izbucni însă în strigăte:

— Nu, nu, doctore; nu, nu, nu; nu vreau mers mazitu; nu vreau mazitu ucide la mine. Vreau să-mi văd tatăl, mama, copilul, în Johanna. Nu vreau de loc mazitu.

Acestea sînt declaraţiile lui Musa *ipsissima verba*[1].

La care doctorul replică:

— Nici eu nu vreau ca aceşti mazitu să mă omoare, dar de vreme ce ţi-e frică de ei, îţi promit că vom merge

[1] *Cu înseşi vorbele lui* (lat.) (n.t.).

drept spre apus pînă ce vom ajunge foarte departe de locurile bîntuite de ei.

Musa nu se mulțumi cu promisiunea, ci se perpeli ca pe jar, și gemea mai departe, zicînd :

— Dacă am avea cu noi două sute de puști, m-aș duce ; dar ceata noastră mică o vor ataca la vreme de noapte, și ne vor ucide pe toți.

Doctorul îi repetă făgăduiala :

— Dar îți spun că nu voi merge prin apropierea lor : mă voi duce spre apus.

Nici nu se întoarse bine cu fața la apus, că Musa și hamalii din insula Johanna o luară la sănătoasa, ca un singur om.

Comentînd purtarea lui Musa, doctorul declară că a simțit un puternic imbold de a-i împușca pe Musa și pe alt conducător de clică, dar era totuși bucuros că nu își mînjise mîinile cu sîngele lor ticălos.

Peste o zi sau două, alt om din caravana lui — pe nume Simon Price — veni la doctor cu același basm despre banda de mazitu, dar constrîns de numărul redus al membrilor expediției să înăbușe orice fel de tendințe de a dezerta și de a fi slab de înger, doctorul îi astupă gura numaidecît și îi interzise cu asprime să mai rostească măcar o dată numele de mazitu.

Dacă băștinașii nu l-ar fi ajutat, desigur că ar fi pierdut orice nădejde de a pătrunde în interiorul sălbatic și neexplorat al continentului, unde era acum pe cale de a pune piciorul.

— Din fericire, după cum declară doctorul cu smerenie, mă aflam atunci într-un ținut, după ce părăsisem țărmurile lacului Nyassa, unde nu călcase picior de negustător de sclavi ; era un meleag nou și virgin, și, bineînțeles, cum am constatat întotdeauna în asemenea cazuri, băștinașii se arătau realmente mai buni și ospitalieri, și mi-au transportat bagajele de la un sat la altul în schimbul unor cantități foarte mici de pînzeturi. La nevoie,

călătorul era ajutat cu multă grijă la orice de aceşti băştinaşi simpli şi nesofisticaţi.

Părăsind această regiune ospitalieră pe la începutul lunii decembrie 1866, doctorul pătrunse într-un ţinut unde tribul mazitu se lăsase în voia obişnuitelor sale înclinări spre tîlhărie. Ţinutul fusese stors de ultima fărîmă de provizii, pieriseră toate vitele, iar locuitorii emigraseră în alte locuri, ieşind din raza de acţiune a acelor feroci jefuitori. Membrii expediţiei, din nou asediaţi de o foame mistuitoare, erau siliţi să recurgă la fructele furnizate de unele părţi ale ţinutului. La răstimpuri, situaţia acelei caravane aflată la mare anaghie se înrăutăţea de dezertările membrilor lipsiţi de inimă, aceştia nu o dată s-au făcut nevăzuţi, cu echipamentul personal al doctorului, luînd cu ei haine, schimburi, rufărie etc. În timp ce nenorociri şi necazuri de tot felul îi frînau, mai mult sau mai puţin, paşii, doctorul străbătuse, în siguranţă, ţinuturile Babisa, Bobenba, Barungu, Ba-ulungu şi Luanda.

În ţinutul Luamba trăieşte faimosul Cazembe, pe care l-a făcut cunoscut, cel dintîi, europenilor, doctorul Lacerda, exploratorul portughez. Cazembe este un cîrmuitor nespus de inteligent; este un bărbat înalt, viguros, care poartă o îmbrăcăminte cu totul aparte, o stofă stacojie, cu desen, croită ca un *kilt* [1] admirabil. În această ţinută de gală, regele Cazembe l-a primit pe doctorul Livingstone, înconjurat de căpeteniile şi de garda sa personală. O căptenie care fusese trimisă în misiune de regele şi de sfatul bătrînilor, ca să descopere tot ce se putea afla despre omul alb, se ridică apoi în picioare dinaintea adunării şi, cu glas puternic, raportă rezultatul anchetei întreprinse: auzise că omul alb venise ca să caute şi să cerceteze ape, fluvii şi mări; deşi pe el nu-l tăia capul ce nevoie ar avea omul alb de asemenea lucruri, nu avea nici o îndoială că urmărea un ţel bun.

[1] Fustanelă tipică portului scoţian (n.t.).

Apoi Cazembe întrebă ce-şi propunea doctorul să facă şi încotro se gîndea să se ducă. Doctorul răspunse că se gîndise să mărşăluiască spre sud, deoarece auzise despre o seamă de lacuri şi rîuri care se aflau în direcţia aceea.

Cazembe întrebă :

— Ce nevoie te poate mîna într-acolo ? Apa este aici, aproape. Prin împrejurimi găseşti sumedenie de ape mari.

Înainte de a ridica şedinţa adunării sfetnicilor, Cazembe dădu ordin ca omul alb să fie lăsat să meargă netulburat şi nestingherit prin cuprinsul ţării sale. Spuse că era primul englez pe care-l văzuse în viaţa lui, şi că îi fusese simpatic.

La scurt timp după ce fusese prezentat regelui, regina intră şi ea în încăpătoarea casă de primire, înconjurată de o gardă personală formată din amazoane înarmate cu lăncii. Era o tînără femeie chipeşă, înaltă, atrăgătoare, şi negreşit că se gîndise să facă o impresie puternică asupra bădăranului acela alb, fiindcă se înveşmîntase în modul cel mai regal posibil şi era înarmată cu o lancie înspăimîntătoare. Dar înfăţişarea ei, deosebindu-se mult de ceea ce-şi închipuise doctorul, îl făcu să rîdă, lucru care strică efectul urmărit, căci rîsul doctorului era atît de contagios, încît însăşi amfitrioana fu cea dintîi care-l imită, iar amazoanele, ca nişte curtene experimentate, îi ţineau isonul. Foarte descumpănită de această întîmplare, regina fugi îndărăt în încăperile ei, urmată de docilele sale demoazele de onoare ; o retragere absolut lipsită de demnitate şi atît de neregească, comparată cu majestuoasa intrare făcută în prezenţa doctorului. Dar Livingstone ar avea multe de povestit despre primirea lui la această curte şi despre această interesantă pereche regală, şi cine poate relata mai bine şi mai viu scenele la care a fost martor, şi care îi aparţin exclusiv lui, decît el însuşi ?

Curînd după sosirea sa în ţinutul Luanda, sau Londa, şi înainte de a fi depăşit hotarul districtului guvernat de

Cazembe, trecuse un rîu numit Chambezi, un curs de apă realmente important. Asemănarea de nume cu acel vast și nobil fluviu din sud, a cărui descoperire va fi pe veci legată de numele lui, îl induse în eroare pe Livingstone, în perioada aceea, și în consecință nu îi dădu atenția cuvenită, avînd credința că Chambezi nu era decît obîrșia lui Zambezi și deci nu avea nici o legătură cu izvoarele fluviului din Egipt în căutarea cărora pornise. Vina lui era că prea se bizuise cu ochii închiși pe corectitudinea informațiilor portugheze. Pentru a rectifica această eroare, l-a costat multe luni de trudă sîcîitoare.

De la începutul anului 1867, perioada sosirii sale în cuprinsul stăpînirii lui Cazembe, pînă la jumătatea lunii martie 1869, cînd sosise la Ujiji, fusese absorbit aproape integral de corectarea elementelor eronate și a afirmațiilor inexacte făcute de exploratorii portughezi. Portughezii, vorbind despre rîul Chambezi, îl menționau în mod invariabil ca pe „propriul nostru Zambezi" — adică, fluviul Zambezi care curge prin posesiunile portugheze din Mozambic. „Dacă te duci prin ținutul lui Cazembe venind din Nyassa" — spuneau ei — „vei trece în drum peste propriul nostru Zambezi." Asemenea informație categorică și repetată — transmisă nu numai oral, ci și inclusă în cărțile și hărțile lor — era, firește, de natură să creeze confuzii. Cînd doctorul a constatat că ceea ce vedea el și cele descrise de ei nu se potriveau, îndemnat de dorința sinceră de a fi corect, ca nu cumva el să se fi înșelat, se apucă să întreprindă din nou călătoria pe meleagurile străbătute în cursul expedițiilor precedente. Parcurse iară și iară diferitele ținuturi scăldate de numeroasele rîuri ale complicatului sistem hidrografic cercetat, de parcă ar fi fost un suflet chinuit. Puse iară și iară aceleași întrebări diferitelor persoane întîlnite, pînă cînd fu obligat să renunțe la ele, ca să nu i se spună: „Omul acesta s-a smintit, i s-a suit apa la cap!"

Dar călătoriile întreprinse și truda lui plictisitoare din Luanda și din ținuturile adiacente stabiliseră, mai presus de orice îndoială — mai întîi faptul că Chambezi este un rîu complet diferit de fluviul Zambezi al portughezilor, și, în al doilea rînd, că Chambezi, pornind cam din jurul gradului al unsprezecelea de latitudine sudică, nu este altul decît cel mai sudic tributar al marelui Nil, ceea ce acorda faimosului fluviu o lungime de peste 2000 de mile de latitudine, în linie dreaptă, așa că devenea al doilea fluviu din lume, ca lungime, după Mississippi. Numele real și adevărat al Chambezului este Dombazi. Cînd Lacerda și urmașii lui portughezi, venind în țara lui Cazembe, au trecut peste Chambezi și i-au auzit rostit numele, în chip foarte firesc l-au așternut pe hîrtie drept „propriul nostru Zambezi", și, fără a se interesa mai departe, i-au schițat cursul ca și cum ar fi urmat direcția presupusă de ei.

În cursul cercetărilor făcute în regiunea aceea, atît de rodnică în descoperiri, Livingstone, ajunse la un lac situat la nord-est de stăpînirea lui Cazembe, pe care băștinașii îl numea Liemba, după ținutul cu același nume cu care se mărginea el la est și la sud. Trasînd conturul lacului spre nord, doctorul Livingstone descoperi că nu era altul decît Tanganica — mai bine zis, extremitatea sa sud-estică, semănînd foarte mult, pe harta lui, cu o schiță a Italiei. Latitudinea capătului sudic al acestei mari întinderi de apă este, cu aproximativ, 8°42' sud, ceea ce reprezintă astfel, de la nord la sud, lungimea totală de 360 de mile geografice. De la extremitatea meridională a lacului Tanganica, Livingstone străbătu ținutul Marungu și dădu peste lacul Moero. Urmărind să treacă pe hartă conturul acestui lac, care are cam vreo șaizeci de mile lungime, pînă la capătul lui sudic, descoperi un rîu numit Luapula, care intra în lac venind din direcția aceea. Urmînd cursul lui Luapula spre sud, descoperi că iese din vastul lac Bangwelo cu o suprafață aproape tot atît

de mare ca a lacului Tanganica. Explorînd apele ce se vărsau în lac, descoperi că cel mai însemnat dintre tributarii aceia era Chambezi, astfel că izbutise să traseze integral cursul lui Chambezi, de la izvor pînă la lacul Bangweolo, ca și ieșirea lui pe la capătul nordic al lacului, sub numele de Luapula, și descoperise că intră apoi în lacul Moero. Se înapoie, din nou, în districtul lui Cazembe, pe deplin încredințat că rîul care curgea spre nord pe o distanță de trei grade latitudine nu putea fi același cu cel ce se îndrepta spre sud sub numele de Zambezi, chiar dacă între numirile lor putea să existe o asemănare remarcabilă.

La reședința lui Cazembe, găsi un metis bătrîn, cu barbă albă, pe nume Mohammed bin Sali, ținut acolo de către rege ca un fel de prizonier în libertate, din pricina anumitor împrejurări suspecte care însoțiseră sosirea și șederea lui în ținut. Datorită înrîuririi lui Livingstone, Mohammed bin Sali obținu eliberarea. În drum spre Ujiji, doctorul avu motive de a regreta amar că își folosise trecerea în favoarea acelui corcit. Se dovedi a fi un nemernic cît se poate de nerecunoscător, care otrăvea mințile puținilor ciraci ai doctorului și le cîștiga simpatiile vînzîndu-le favorurile concubinelor sale, reducîndu-i astfel la un fel de robie. Îl părăsiră cu toții pe doctor, afară de doi — pînă și credincioșii Susi și Chumah îl părăsiră pentru a intra în serviciul lui Mohammed bin Sali. Dar se căiră curînd și se întoarseră la cel căruia îi juraseră devotament. Din ziua în care îl avusese pe bătrînul acela josnic în preajma lui, tot felul de amare nenorociri se ținură scai de doctor, pînă în clipa sosirii sale la Ujiji, în martie 1869.

De la data sosirii sale pînă la sfîrșitul lui iunie 1869, rămase la Ujiji, datînd de acolo acele scrisori care — deși lumea civilizată punea încă la îndoială supraviețuirea lui — convinseseră mințile savanților din Societatea Regală de Geografie și ale prietenilor săi că mai era în viață

și că povestirea lui Musa era o născocire, deși ingenioasă, zămislită de un dezertor poltron. În cursul acelei perioade, îi veni gîndul de a face ocolul lacului Tanganica într-o ambarcațiune, dar arabii și cu băștinașii erau atît de porniți să jupoaie pielea de pe el încît, dacă ar fi purces în întreprinderea aceea, tot ce-i rămînea din bunuri nu i-ar fi permis să exploreze cumpăna apelor, al cărei punct inițial îl descoperi a fi departe, spre sud de districtul lui Cazembe, cam în jurul paralelei 11, în rîul numit Chambezi.

În zilele, cînd ostenitul căpitan Burton își găsise un repaus la Ujiji, după marșul făcut de la coastă, de lîngă Zanzibar — ținutul spre care își îndreptase pașii Livingstone după plecarea lui din Ujiji — le era necunoscut arabilor, cu excepția unor vagi zvonuri. Se pare că domnii Burton și Speke nu auziseră niciodată de ținutul acela.

Speke, geograful Expediției Burton, aflase de un loc numit Urua, pe care îl situă pe harta lui conform direcției generale indicate de arabi, dar chiar cei mai întreprinzători dintre arabi, porniți în căutarea de fildeș, atinseseră doar fruntariile regiunii Rua, așa cum o numeau localnicii și Livingstone, căci Rua este un ținut imens, întins de la nord la sud pe șase grade de latitudine și avînd o lățime încă nedefinită, de la est la vest.

La sfîrșitul lunii iunie 1869, Livingstone părăsea Ujiji și călătorea către Uguhha, pe malul apusean al lacului, plecînd în ultima și cea mai mare serie de explorări ; rezultatele acestora fu descoperirea ulterioară a unui lac de proporții considerabile pus în legătură cu Moero prin marele rîu numit Lualaba și care era continuarea salbei de lacuri descoperite în prealabil de doctor.

Din portul Uguhha porni, în compania unui grup de negustători, pe o rută orientată aproape direct spre vest, către ținutul Urua. Cincisprezece zile de marșuri neîntrerupte îi aduseseră pînă la Bambarre, primul contuar important de fildeș din Manyuema, sau — după cum

pronunță băștinașii, Manyuema. Aproape șase luni în șir fu reținut la Bambarre de niște ulcerări la picioare, din care țîșnea puroi cu sînge de-ndată ce le punea pe pămînt. Cînd se însănătoși, porni într-o direcție nordică, și, după cîteva zile, ajunse la un lat rîu lacustru, numit Lualaba, care curgea spre nord și vest, și în unele locuri spre sud, în modul cel mai zăpăcitor. Rîul avea o lățime variind între o milă și trei mile. Printr-o perseverență nețărmurită, izbuti să urmeze cursul lui capricios pînă ce văzu că apa Lualabei intră în îngustul și lungul lac Kamolombo, cam pe la 6°30' latitudine. Înregistrînd din nou traseul rîului spre sud, ajunse la punctul unde văzuse cum Luapula intră în lacul Maero.

Te simți entuziasmat cînd auzi cum descrie Livigstone frumusețile peisajului de la Moero. Încins din toate părțile de un brîu de munți înalți, Moero își revarsă apele care-i prisosesc printr-o adîncă despicătură, în sînul munților. Năvalnicul și mărețul rîu bubuie și tună ca o cataractă, năpustindu-se prin hăul acela, dar curînd, după ce își părăsește albia adîncă și limitată, își desface noianul de ape în calma și larga Lualaba, ce se întinde peste mile și mile de teren. După ce face mari coturi la vest și la sud-vest, și apoi se arcuiește către nord, intră în lacul Kamolombo. Băștinașii îi spun Lualaba, doctorul însă, în scopul de a-l deosebi de alte rîuri cu același nume, i-a dat numele de „Rîul lui Webb", după domnul Webb, înstăritul proprietar al lui Newstead Abbey, pe care doctorul îl apreciază drept unul dintre cei mai vechi și mai nedesmințiți prieteni de-ai lui. Departe, spre sud-vest, de Kamolombo, se află alt lac mare, care își varsă apele prin intermediul importantului rîu Loeki, sau Lomami, în marele Lualaba. Acest lac, cunoscut de băștinași sub numele de Chebungo, doctorul Livingstone l-a botezat „Lincoln", urmînd a fi de acum înainte desemnat în cărți și pe hărți sub numele de Lacul Lincoln, în amintirea lui Abraham Lincoln, președintele nostru asa-

sinat. Această inițiativă a fost determinată de impresia vie lăsată asupra minții exploratorului de un pasaj din discursul rostit de președinte la instalarea sa — fragment pe care l-a auzit citit de pe amvonul unei biserici englezești — pasaj legat de cauzele ce l-au îndemnat pe Lincoln să dea Proclamația Dezrobirii, document memorabil datorită căruia 4.000.000 de sclavi și-au dobîndit pentru totdeauna libertatea. Pentru a cinsti memoria celuia ale cărui strădanii depuse în folosul rasei negre merită elogiile tuturor oamenilor de bună credință, Livingstone a făurit astfel un monument mai durabil decît arama sau piatra.

Puțin mai la nord de Kamolondo, la intrarea de sud-sud-vest a rîului Webb, se află un mare rîu numit Lufina, dar brațele care se varsă pe un traseu propriu, de la obîrșie direct în Lualaba, sînt atît de numeroase, încît nici nu ar încăpea pe harta doctorului, așa că le-a lăsat netrecute, cu excepția celor mai importante. Continuîndu-și itinerariul spre nord, trasînd cursul Lualabei prin toate cotiturile și coturile ei nenumărate și întortocheate, pînă la paralela 4 sudică, a ajuns într-un loc unde a auzit de alt lac situat la nord pe care l-a reîntîlnit în drumul lui. Dar aici e mai cuminte să-ți acorzi, cititorule, un răgaz și să citești ce urmează după acest pasaj, și astfel... Acesta a fost cel mai îndepărtat punct atins în explorările relatate, loc de unde fusese constrîns să se întoarcă, făcînd din nou drumul obositor pînă la Ujiji, cale de 700 mile.

Nădăjduiesc că din această sumară schițare a minunatelor explorări întreprinse de doctorul Livingstone, cititorul cel mai superficial, ca și cel ce se ocupă de geografie, va înțelege ce grandios sistem de lacuri este conectat datorită rîului Webb. Pentru a-l ajuta, să aruncăm o privire asupra hărții ce însoțește această carte. Cititorul va avea atunci o idee clară asupra înfăptuirilor doctorului Livingstone în cursul celor trei ani îndelun-

gați, precum și asupra contribuțiilor aduse la studiul geografiei Africii. Doctorul nu are nici cea mai mică îndoială asupra faptului că rîul, purtînd diferite numiri — curge dintr-un lac într-altul, păstrînd direcția nordică, cu toate marile coturi întortocheate și sinuozitățile lui — este în realitate Nilul, adevăratul Nil. Multă vreme el a manifestat un mare scepticism, din pricina coturilor adînci și a cotiturilor făcute spre vest și chiar spre sud-vest, dar după ce a trasat drumul urmat de la izvor la Chambezi, de-a lungul a 7 grade de latitudine — adică de la paralela a unsprezecea sudică, pînă la 4 grade latitudine nordică — a fost silit să ajungă la concluzia că nu poate fi alt curs de apă decît Nilul. S-a gîndit că ar fi Congo-ul, dar a descoperit că izvoarele fluviului Congo sînt Kassai și Kwango, două rîuri care izvorăsc de pe versantul occidental al obîrșiei Nilului, cam la latitudinea lacului Bangweolo, și i s-a vorbit despre alt rîu, numit Lubilash, care izvorăște de la nord și curge spre vest.

Lualaba, însă, opinează doctorul, nu poate fi fluviul Congo, din pricina marii sale întinderi și a volumului de apă, și din cauza curgerii sale continue către nord, printr-o vale largă și întinsă, zăgăzuită la est și la vest de niște munți uriași. Altitudinea celui mai nordic punct pînă la care doctorul a trasat cursul minunatului rîu depășea cu puțin 2000 de picioare [1], astfel că, deși Baker indică acest lac la 2700 de picioare peste nivelul mării, totuși, Bahr-Ghazal [2], prin care brațul Nilului Alb descoperit de Petherick ajunge în Nil, e situat doar la 2000 de picioare, în care caz există o posibilitate ca Lualaba să nu fie altul decît brațul descoperit de Petherick.

E bine cunoscut faptul că diferitele contuare pentru comerțul cu fildeș au fost stabilite cam cu 500 de mile

[1] Cam 650 de metri (n.t.).
[2] Apa gazelelor (n.t.).

mai sus, pe brațul descoperit de Petherick. Trebuie să ne amintim de acest amănunt, cînd ni se spune că Gondokoro, aflat la 4° latitudine nordică, are o înălțime doar cu puțin mai mare de 2000 de picioare peste nivelul mării. Unele persoane pot considera o afirmație surprinzătoare ipoteza că două rîuri indicate pe hartă ca avînd înălțimea de 2000 de picioare peste nivelul mării, situate la o distanță de 8° latitudine, sînt unul și același curs de apă. Dar trebuie să ne înfrînăm simpla exprimare a mirării și să ținem seama de amănuntul că acest puternic și lat rîu numit Lualaba este un fluviu lacustru cu o lărgime întrecînd pe cea atinsă de Mississippi ; că din loc în loc această masă de apă formează lacuri cu suprafață întinsă, apoi, restrîngîndu-se la albia unui rîu lat, dă naștere din nou altui lac, și așa mai departe, pînă la paralela a patra nordică, și chiar și dincolo de acest punct, doctorul a auzit despre încă un mare lac, existent la nord.

Trebuie să așteptăm, de asemenea, pînă ce altitudinile celor două rîuri — Lualaba, unde doctorul a făcut un popas, și punctul sudic de pe Bahr-Ghazal, unde a fost Petherick, vor fi cunoscute cu desăvîrșită acurateță.

Acum, de dragul argumentării, să presupunem că îi atribuim acestui lac fără nume o lungime de 6 grade latitudine — cum ar putea fi cel descoperit de Piaggia, exploratorul italian, lac din care brațul Nilului Alb identificat de Petherick iese prin niște mlaștini acoperite de stufăriș, în Bahr-Ghazal, și apoi trece în Nilul Alb, la sud de Gondokoro. Folosind această metodă, putem presupune că cele două rîuri sînt unul și același, căci dacă lacul se întinde pe atîtea grade de latitudine ar fi înlăturată necesitatea de a explica diferența de altitudine care trebuie să existe în mod firesc între două puncte ale unui fluviu aflate la o distanță de 8° de latitudine.

În același timp, instrumentele de observație și de măsurat altitudinea folosite de Livingstone se poate să fi în-

registrat o eroare, și e foarte probabil că așa s-a întîmplat — supuse cum au fost ele unei manevrări brutale, în decursul a aproape șase ani de călătorie. În ciuda aparentei dificultăți, create de problema altitudinii, mai există alt motiv puternic de a crede că rîul Webb, sau Lualaba, este Nilul. De la obîrșie acest fluviu, de-a lungul căruia Livingstone a călătorit pe o asemenea distanță, curge printr-o vale ce se întinde la nord și la sud, între două falnice lanțuri de munți, estic și vestic.

Această vale sau cumpănă a apelor, în timp, ce e stabilit că nu are ca tributari pe Kassai și Kwango, primește afluenți care vin de la mare distanță dinspre vest; de exemplu, are ca tributari însemnați pe Lufira și Lomani, precum și mari rîuri venite dinspre est, cum sînt Lindi și Luambo și, în vreme ce cei mai inteligenți exploratori și negustători portughezi afirmă că Kassai, Kwango și Lubilash reprezintă obîrșiile fluviului Congo, nimeni nu a emis încă ipoteza că mărețul fluviu care curge spre nord și este cunoscut de băștinași sub numele de Lualaba, ar fi Congoul.

Fluviul acesta ar putea fi Congoul, ori poate Nigerul. Dacă Lualaba e situată la numai 2000 de picioare peste nivelul mării, iar lacul Albert N'yanza la 2700 de picioare, Lualaba nu poate intra în acest lac. Dacă Bahr-Ghazalul nu se întinde, prin intermediul vreunui braț, cu opt grade mai sus de Gondokoro, atunci Lualaba nu poate fi Nilul. Dar ar fi prematur să lansăm teorii dogmatice asupra acestui subiect. Livingstone va soluționa personal această controversă, și dacă descoperă că este fluviul Congo, va fi primul care își va recunoaște eroarea.

Livingstone admite că izvoarele Nilului nu au fost găsite, deși el a trasat cursul Lualabei pe o distanță de șapte grade latitudine, spre nord; și, deși nu are nici măcar o fărîmă de îndoială că acest rîu este de fapt Nilul, încă nu se poate spune că problema Nilului a fost elucidată și încheiată. Din două motive:

1. Doctorul a auzit de existența a patru izvoare, două care dau naștere unui rîu curgînd spre nord, Rîul lui Webb, sau Lualaba, și a unui fluviu care se îndreaptă spre sud, acesta fiind Zambezi. A auzit în repetate rînduri despre aceste izvoare, din gura băștinașilor. De mai multe ori a ajuns la o distanță de 100 și 200 de mile de ele, dar totdeauna s-a interpus vreun obstacol care l-a împiedicat să se ducă să vadă la fața locului. Conform spuselor celor care le-au văzut, țîșnesc de ambele laturi ale unui dîmb sau platforme orizontale ce nu conțin nici o piatră. Unii au descris locul ca pe un mare mușuroi de furnici. Unul din aceste izvoare, despre care se spune că are lățimea unui om, fiind situat pe una din laturi, nu poate fi văzut din cealaltă parte. Aceste izvoare trebuie să fie descoperite și se impune stabilirea poziției lor. Doctorul presupune că ele nu s-ar afla la sud de lacul Bangweolo. În scrisoarea trimisă de el ziarului *Herald* afirmă : „Aceste patru guri mari de apă țîșnitoare, situate atît de aproape unele de altele, și dînd naștere la patru mari rîuri, corespund, într-o anumită măsură, descrierii făcute despre izvoarele fără fund ale Nilului, de către arhivarul Minervei, în orașul Sais din Egipt, părintele tuturor călătorilor, Herodot".

Pentru informarea acelora dintre cititorii mei care s-ar putea să nu aibe originalul la îndemînă, includ următorul extras, din traducerea lui Herodot făcută de Cary :

„Cu privire la izvoarele Nilului, nici un om dintre toți egiptenii, libienii sau elinii, cu care am stat de vorbă, nu a cutezat a spune vreodată că ar ști ceva, afară de arhivarul tezaurului Minervei, din cetatea Saisului, în Egipt. Acel om, cu adevărat, părea a mă lua cumva în batjocură, zicînd a fi încredințat cu desăvîrșire că stăpînește adevărul ; totuși, în istorisirea lui, s-a înșirat precum urmează : Sînt deci munți ce se înalță într-un pisc ascuțit, aflați undeva, între cetatea Sienei, în Tebaida,

și Elefantina. Numele acestor munți sînt, unul Crophi, celălalt Mophi ; izvoarele Nilului, cu adîncuri fără fund, curg între munții aceștia ; jumătate din cuprinsul de apă se revarsă de-a curmezișul Egiptului către miazănoapte, iară cealaltă jumătate străbate Etiopia și pornește către miazăzi. Despre adîncul fără fund al izvoarelor Nilului, grăiat-a el, Psammitichus, craiul Egiptului a făcut dovada, căci, punînd luminăția sa a fi înnodată o funie de multe mii de stînjeni lungime, tot nu a putut da de fund."

Așadar, aceasta a fost părerea arhivarului ; dacă, de bună seamă, gura lui rostit-a curatul adevăr ; *văzînd,* după luminile mele, că în acel loc sînt vîrtejuri puternice și bulboane, astfel, încît, cum apa bate în pereții de stîncă, cînd este lăsată în adînc o undiță de sondaj, nu poate atinge fundul. Nu am fost în stare a cunoaște mai multe de la nimeni. Dar m-am învrednicit a afla, purtîndu-mi cercetările cît mai departe cu putință, ducîndu-mă și văzînd cu ochii mei totul, pînă hăt la Elefantina, și pe lîngă acestea, am căpătat știre din auzite.

Cînd un călător urcă spre obîrșie pe fluviu, mai sus de cetatea Elefantina, ținutul este povîrnit ; acolo, din această pricină, este nevoie să legi o funie de laturile amîndouă ale unei bărci, precum se face cu boul înjugat la plug, și, în acest chip, să se purceadă mai departe, dar de se va întîmpla ca funia să fie ruptă, barca este purtată în voia undelor de tăria curentului.

Asemenea ținut se întinde cale de patru zile, iară Nilul pe acest meleag este la fel de furtunos ca și Meandrul [1] ; sînt douăsprezece *schene* [2] de-a lungul cărora ești nevoit să plutești în acest fel ; iară după aceea, vei ajunge la o cîmpie netedă, unde Nilul curge jur-împreju-

[1] Mic fluviu întortocheat, din Asia Mică, de la care s-a creat termenul „meandră" (n.t.).

[2] Măsură greacă menționată și de Pliniu — echivalentă cu 30—60 stadii, 5—10 km. (n.t.).

rul unui ostrov ; numele acestuia este Tachompso. Etiopienii locuiesc ținutul ce urmează îndată după Elefantina, precum și jumătate din ostrov ; cealaltă jumătate este locuită de egipteni. În apropierea acestui ostrov, se întinde un mare lac, pe țărmurile căruia sălășluiesc etiopieni nomazi. După ce vei străbate cu luntrea-ți acest lac, vei ajunge la albia Nilului, care curge în el : atunci vei fi nevoit să pășești pe țărm și să călătorești patruzeci de zile și patruzeci de nopți pe marginea fluviului, căci în mijlocul lui se înalță stînci ascuțite și se zăresc multe luntre scufundate, printre care nu este cu putință a cîrmi nimic plutitor. După ce ai lăsat în urmă patruzeci de zile și patruzeci de nopți acest ținut, trebuie să urci pe puntea altei bărci și să mergi pe apă douăsprezece zile, iară apoi vei ajunge la o cetate de seamă, pe nume Mervoe : această așezare zice-se a fi cetatea de scaun a întregii Etiopii. Locuitorii ei nu se închină altor zei decît lui Jupiter și lui Bacchus, dar pe aceștia îi cinstesc cu mare strălucire. Au, așijderi, un oracol al lui Jupiter, și poartă acești oameni război ori de cîte ori zeul lor le cere printr-un semn dat de oracol, și anume, împotriva acelui vrăjmaș arătat de zeu. Pornind mai departe pe apă de la această cetate, vei sosi în ținutul Automolilor într-un răstimp egal cu cel ce ți-a luat drumul de la Elefantina pînă la cetatea de scaun a etiopienilor. Acești automoli sînt numiți după numele lui Asmak, care, în graiul Greciei, înseamnă : „Cei care stau de-a stînga craiului". Aceștia, în număr de două sute și patruzeci de mii din tribul războinicilor egipteni, s-au răzvrătit împotriva etiopienilor în următoarea împrejurare. Sub domnia craiului Psammitichus, la Elefantina o garnizoană stătea de strajă împotriva etiopienilor, iară alta stătea în cetatea Daphnae peluziană, împotriva arabilor și a sirienilor, iară alta la Marea împotriva libienilor ; și chiar în vremea mea, garnizoane ale persanilor sînt rînduite în aceleași locuri ca și sub domnia lui Psammitichus, căci

ele sînt de strajă la Elefantina şi la Daphnae. Acum, egiptenii, după ce îşi îndepliniseră datoria doi ani la rînd, nu fură schimbaţi, drept care, după ce ţinuseră sfat între dînşii şi ajunseră la o hotărîre a obştei întregi, se răzvrătiră cu toţii împotriva lui Psammitichus şi se duseră în Etiopia. Auzind acestea, Psammitichus porni pe urmele lor, iară cînd îi ajunse, stărui asupră-le cu multe şi multe temeiuri şi îi conjură să nu dea uitării pe zeii părinţilor lor, pe copii şi soaţe. Dar unul dintre dînşii zice-se a-şi fi descoperit (spaţiu alb în original) şi a fi grăit : „Oriunde afla-ne-vom, vom găsi deopotrivă, şi soaţe, şi copii". Oamenii aceştia, cînd ajunseră în Etiopia, se înfăţişară craiului etiopienilor, arătîndu-se gata a intra în slujba lui, şi cîrmuitorul le dădu răsplata următoare : Erau o seamă de etiopieni ce-şi depărtaseră inima de la monarhi, pe aceştia le ceru noilor veniţi să-i alunge şi să ia în stăpînire cu totul pămînturile lor. Prin statornicirea acestor oameni în mijlocul lor, etiopienii se făcură mai civilizaţi şi învăţară purtările şi obiceiurile egiptenilor.

Acum se ştie despre Nil că cere o călătorie şi o drumeţie pe uscat de patru luni încheiate, pe lîngă partea cursului de apă aflată în Egipt, întrucît după ce au fost puse faţă-n faţă şi cumpănite spusele unora şi ale altora, întocmai atîtea luni se ştie că sînt petrecute de un om care călătoreşte de la Elefantina pînă în ţara automolilor. Fluviul acesta curge de la apus, dinspre scăpătatul soarelui, dar dincolo de acel loc, nimenea nu este în stare a vorbi cu siguranţă, deoarece restul ţinutului este pustiu din pricina unei arşiţe peste măsură de neîndurătoare. Am auzit însă următoarea istorisire, de la nişte cirenieni, care zic că s-au dus la oracolul lui Amon şi acolo le-a fost hărăzit a sta de vorbă cu Etearchus, crai peste amonieni, şi că, printre alte subiecte, s-a nimerit a se cuvînta despre Nil, precum că nimeni nu-i ştia izvoarele ; Etearchus a grăit că nişte nasamonieni veniră odată

la dînsul — semința asta este libiană și locuiește prin părțile Sirtelor, și ținutul lor se afla la mică depărtare, spre răsărit de golful Sirtelor — și că, anume, cînd sosit-au aici nasamonieni, și fură întrebați, dacă pot ei da și alte vești privitoare la deșerturile Libiei, au răspuns că se aflau printre dînșii cîțiva flăcăi îndrăzneți, feciorii unor oameni puternici, și că aceștia, după ce ajunseseră la vîrsta bărbăției, își făuriseră fel și chip de planuri nesăbuite — și, mai mult încă, aleseseră pe cinci din numărul lor, prin tragere la sorți, pentru a cerceta cu piciorul deșerturile Libiei și a vedea de nu cumva ar putea face alte descoperiri decît cei care, pînă la dînșii, pătrunseseră în locurile cele mai depărtate. (Căci, cu privire la părțile Libiei de-a lungul mării de Miazănoapte, începînd dinspre Egipt, de la promontoriul Solois, unde este capătul Libiei, libienii și felurite popoare din cuprinsul Libiei ajung cu toții pînă acolo, afară de acele părți stăpînite de greci și fenicieni ; cu privire însă la părțile aflate dincolo de hotarul acestei mări, și la acele popoare care ajung, în cutreierările lor, pînă la țărmul mării, în părțile de jos Libia este bîntuită de fiare sălbatice ; iară pretutindeni, dincolo de colțul acela de țărm, sînt numai nisipuri peste nisipuri, o întindere cu desăvîrșire stearpă și suferind o înfricoșătoare uscăciune și lipsă de apă.

Istorisiră aceia mai departe că, după ce tinerii, însărcinați de cei de-o seamă cu ei, purceseră la drum, luîndu-și cu chibzuință apă și merinde destule, au trecut mai întîi printr-un ținut nelocuit ; iară după ce l-au străbătut pe acesta, ajunseră ei la meleagul bîntuit de fiare sălbatice ; iară, după aceea, merseră de la un capăt la celălalt al deșertului, croindu-și drum către apus ; și cînd străbătură mult tărîm nisipos, într-o călătorie care ținu multe zile, în cele din urmă, zăriră un pîlc de copaci crescînd într-o cîmpie ; și ziceau mai departe că se apropiaseră și începuseră a culege pometul ce creștea pe ramul aces-

tora ; iară în vreme ce culegeau ei, cîțiva oameni tare scunzi, avînd mai puțin decît jumătate de stat de om, se iviră și, punînd mîna pre dînșii îi tîrîșeră cu otuzbirul și nasamonienii nici că înțelegeau o iotă din graiul lor, nici aceia ce-i răpiseră nu-l pricepeau pe-al nasamonienilor. Cu toate acestea, îi duseră printre întinse mlaștini și rovine iară cînd trecuseră de acestea, ajunseseră la o cetate în care toți locuitorii erau de aceeași mărime ca și cei care-i mînaseră într-acolo și negri la piele : iară în preajma cetății curgea un mare fluviu, purtîndu-și apele de la apus la răsărit și ziceau că în el fuseseră văzuți crocodili.

Pînă aici am așternut pe pergament istorisirea lui Etearchus Amonianul ; la care poate fi adăugit, precum mă încredințează cirenienii, „că omul acela spune că nasamonienii se înturnaseră cu toții teferi în ținutul lor de baștină și că oamenii, pînă la care ajunseseră, erau cu toții necromanți."

Etearchus, așijderi, se bătea cu gîndul că acest fluviu, care curge prin preajma cetății lor, este Nilul ; și înfățișa temeiul următor : căci Nilul curge dinspre Libia și o taie prin mijloc ; și-i așa cum îmi clădesc eu gîndurile, deducînd lucruri necunoscute din acelea cunoscute, pornește dintr-un punct corespunzător cu Istrul. Fiindcă Istrul, începînd din țara celților și de la cetatea Pyrene, împarte în două Europa, prin cursul lui, dară celți se află dincolo de Columnele lui Hercule și stau în hotar cu teritoriile cirenienilor, statorniciți în capătul din urmă al Europei, către soare-apune ; Istrul, curgînd de-a curmezișul întregii Europe, își încheie călătoria vărsîndu-se în Pontul Euxin, unde este așezată o colonie de milesieni, la Istria.

Acum, Istrul, întrucît curge prin ținuturi cu populație deasă, îndeobște este cunoscut ; dar nimenea nu este în stare a cuvînta despre izvoarele Nilului, fiindcă Libia prin care curge, este nelocuită, stearpă și pustie.

Așadar, cu privire la acest fluviu, atît cît mi-a stat în putință a cerceta, am și spus cele aflate. Deci, el se varsă în mare în Egipt, iară Egiptul se află, cît se poate de aproape, în partea dimpotriva munților Celiciei ; de-acolo pînă la Sinope, schelă la Pontul Euxin, pentru un om harnic este în linie dreaptă, cale de cinci zile, iară Sinope se află pe țărmul din fața celui unde Istrul își varsă apele în mare. De aceea, gîndesc că Nilul, străbătînd întregul cuprins al Libiei, poate prea bine a fi asemuit cu Istrul. Astfel se înșiră, așadar, istorisirea ce sînt în stare a vă înfățișa cu privire la Nil."

2. Rîul lui Webb trebuie să aibă cursul trasat pînă la punctul unde are o legătură cu vreo porțiune a vechiului Nil.

După ce vor fi îndeplinite aceste două acțiuni — atunci, și numai atunci, va putea fi elucidat misterul Nilului. Cele două ținuturi prin care minunatul rîu lacustrian, Lualaba, curge cu sumedenie de lacuri și vaste întinderi de apă, sînt : Rua — desemnat de Speke sub numele de Uruwa, și Manyuema. Pentru prima dată, Europei i se aduce la cunoștință că între Tanganica și izvoarele cunoscute ale Congoului sînt regiuni înțesate de mii și mii de oameni de rasă neagră, care n-au văzut sau nu am auzit niciodată de oameni albi, care dincolo de hotarele Africii se agită atît de zgomotoși și de aferați. În mințile celor ce au avut norocul de a vedea primul specimen al acestei remarcabile rase albe în persoana doctorului Livingstone, se pare că el a făcut o impresie favorabilă, deși — din pricina înțelegerii greșite a țelului său și din cauza asocierii lui cu arabii, care desfășoară o activitate oribilă acolo — viața sa a fost primejduită nu numai o dată. Aceste două ținuturi întinse, Rua și Manyuema, sînt populate de autentici păgîni, cîrmuiți — nu cum se întîmplă cu stăpînirile din Kargwah, Urundi și Uganda, de regi despotici — ci fiecare sat de sultanul sau șeful lui. Cei mai isteți dintre acești mici

șefi de trib par să nu aibe habar de tot ce există dincolo de o rază de treizeci de mile de așezările lor. La trei mile depărtare de Lualaba, doar o mînă de oameni auziseră vreodată de marele rîu. Firește, asemenea ignoranță răspîndită printre localnici cu privire la propria lor țară a sporit greutățile întîmpinate de Livingstone și truda lui. În comparație cu acești băștinași, toate triburile și neamurile africane cu care a venit pînă acum în contact Livingstone pot fi considerate civilizate; totuși, în domeniul artizanatului, acești sălbatici din Manyuema erau cu mult superiori tuturor celor întîlniți în alte părți. Acolo unde alte triburi și neamuri se mulțumeau cu piei de animale azvîrlite neglijent peste umeri, oamenii din Manyuema confecționau postav din ierburi alese, care poate fi comparat, în avantajul lui, cu cel mai frumos postav împletit din iarbă găsit în India. Mai cunosc și arta de a vopsi aceste împletituri în culori variate — negru, galben și purpuriu. Wangwanii sau oamenii eliberați din sclavie din Zanzibar, uimiți de frumusețea țesăturii, au fost foarte dornici să-și schimbe straiele de bumbac cu cele din postav de ierburi alese și pe aproape fiecare negru din Manyuema l-am văzut purtînd acest postav indigen, din care și-au croit elegante *damire*, jachete scurte arabe. Aceste ținuturi sînt, de asemenea, foarte bogate în fildeș. Febra care domnește, de a pleca în Manyuema, pentru a schimba niște mărgele de prost gust pe prețioșii colți de elefant, este la fel de intensă și cam de același gen cu cea care i-a împins pe oameni să plece spre trecătorile și zăcămintele aurifere aluvionare din California, Colorado, Montana și Idaho, vine imediat după pepitele de aur din Australia și filoanele diamantifere din Colonia Capului. În prezent, Manyuema este El Dorado-ul arabilor și al triburilor de Mamrima. Sînt numai patru ani de cînd primul arab s-a înapoiat din Manyuema, încărcat cu asemenea avuție de fildeș și doldora de vești despre cantitățile fabuloase aflate acolo,

încît din ziua aceea vechile drumuri bătute, din ținuturile Karagwah, Uganda, Ufipa și Marungu, au devenit, prin comparație, pustii. Oamenii din Manyuema, necunoscînd valoarea prețiosului articol, clădeau colibe rezemate pe pilaștri și colonete de fildeș. Stîlpii de fildeș constituie o privelişte comună în Manyuema și, auzind de aceste realități, nimeni nu se mai poate minuna de palatul de fildeș al regelui Solomon. De multe generații, oamenii aceștia au folosit colții de fildeș ca ușori de uși și suporturi de streșini, pînă ce au putrezit cu totul și și-au pierdut orice fel de valoare. Sosirea arabilor i-a învățat însă curînd valoarea articolului mult rîvnit. Prețul lui s-a urcat acum considerabil, deși este încă uluitor de ieftin. În Zanzibar, valoarea fildeșului, calculată *per* frasilah de 35 de livre, variază între 50 și 60 de dolari, după calitate. În Unyanyembe, este de 1,10 dolari funtul, dar în Manyuema îl poți cumpăra dînd o cantitate de aramă care valorează de la un cent pînă la un cent și un sfert pentru fiecare funt de fildeș. Arabii însă au cusurul de a strica o piață prin rapacitatea și cruzimea lor. Înarmată cu muschete, o mică ceată de arabi devine invincibilă față de un neam ca al Manuyemezilor, care, pînă nu demult, nu auziseră niciodată zgomotul făcut de o armă de foc. Descărcarea unei muschete le inspiră o teroare ucigătoare, și e aproape cu neputință să-i îndemni să înfrunte țeava unei puști. Ei cred că arabii au furat fulgerul din cer și că împotriva unor asemenea oameni arcul și săgeata nu au nici un efect. Nu sînt cîtuși de puțin lipsiți de curaj și au declarat adesea că, dacă nu ar fi la mijloc puștile, nici un arab nu s-ar întoarce cu viață din ținutul lor ; aceasta tinde să facă dovada că s-ar angaja bucuroși într-o luptă cu străinii care s-au făcut singuri atît de respingători, dacă n-ar fi faptul că buimăcitoarea explozie a prafului de pușcă seamănă spaima în rîndurile lor.

În oricare țară ar pătrunde arabii, parcă se străduiesc să-și facă numele și neamul odios. Dar sursa principală a acestei stări de lucruri nu este firea arabului, nici culoarea pielii sau numele lui, ci pur și simplu negoțul cu sclavi. Cîtă vreme se permite menținerea comerțului cu sclavi în Zanzibar, acești oameni — altminteri întreprinzători — arabii, vor atîța împotriva lor flacăra urii băștinașilor din tot cuprinsul Africii.

Pe ruta principală care duce din Zanzibar în interiorul Africii, aceste acte de cruzime sînt necunoscute, pentru bunul motiv că băștinașii, fiind înarmați cu puști și învățați cum să folosească aceste arme, nu se sfiesc cîtuși de puțin să treacă la fapte, dacă li se oferă un prilej. După ce și-au dat seama, prea tîrziu, de nebunia comisă vînzînd puști băștinașilor, arabii încep azi să jure răzbunare împotriva oricărei persoane care, pe viitor, va vinde o pușcă unui localnic. Dar ei s-au făcut vinovați cu toții de aceeași greșală și este ciudat că nu și-au dat seama că au comis o nesocotință cînd s-au apucat să vîndă arme.

În zilele de odinioară, cînd erau ocrotiți de escorta lor alcătuită din sclavi și înarmată cu puști, arabii puteau călători prin Unguhha, Urori, Ukonongo, Ufipa, Karagwah, Unyoro și Uganda, neavînd decît un toiag de drumeție în mînă ; acum însă, este imposibil, și pentru ei, și pentru oricare alt călător, să încerce așa ceva. Fiecare pas pe care îl face, înarmat sau nu, este minat de primejdii. În apropierea coastei Oceanului îl opresc wasegahii și îi cer tribut, sau îi oferă alternativa războiului ; cînd intră în Ugogo, este supus zi de zi la aceeași pretenție apăsătoare, sau îi rămîne înfricoșătoarea alternativă. Wanyamwezii se arată, de asemenea, foarte dispuși de a folosi același avantaj ; ruta spre Karagwah este înțesată de dificultăți ; teribilul Mirambo le stă în drum, le înfrînge lesne forțele unite și face incursiuni ajungînd chiar pînă în pragurile caselor lor din Unyanyembe, iar dacă au

reuşit să treacă de Mirambo, se ridică în faţa lor o căpetenie — Swaruru — care le cere tribut după numărul baloturilor caravanei, şi este zadarnic să-ţi măsori forţele.

Aceste observaţii sînt legate de comerţul cu sclavi iniţiat de arabi în Manyuema. Hăituiţi pe ruta dintre Zanzibar şi Unyanyembe, de băştinaşii ameninţători, care cu mîini pătate de sînge sînt gata să răzbune cel mai mic afront, arabii se reţin acum de la răpirea de oameni, între lacul Tanganica şi Oceanul Indian ; dar în Manyuema, unde băştinaşii sînt sfioşi, nehotărîţi şi împărţiţi în mici triburi slabe, negustorii îşi recapătă îndrăzneala şi lasă frîu slobod înclinaţiilor lor spre vînătoarea şi răpirea de oameni.

Relatările doctorului despre această regiune nouă sînt cît se poate de deplorabile. A fost spectator fără voie la o faptă oribilă — masacrul comis asupra locuitorilor unui district populat, care se adunaseră în piaţa tîrgului, situat pe malurile Lualabei, aşa cum fuseseră deprinşi s-o facă veacuri în şir. Se pare că wamanyuemezii se dau în vînt după tîrguieli, preţuindu-le ca pe *summum bonum*[1] al desfătărilor omeneşti. Găsesc o plăcere fără margini să pălăvrăgească, tocmindu-se pînă în pînzele albe pentru ultima fărîmă de monedă a lor — ultima mărgea ; iar cînd au cîştigat partida, căreia îi închină iscusinţa lor deosebită, se simt nespus de fericiţi. Femeile lor simt o veritabilă pasiune pentru acest mod de tîrguieli şi, cum sînt tare frumoase, piaţa tîrgului pesemne că exercită o atracţie nemaipomenită asupra gintei masculine.

Într-o asemenea zi, tocmai cînd era în plină desfăşurare o scenă similară, Tagamoyo, un arab corcit, însoţit de escorta lui de sclavi înarmaţi, a declanşat un masacru general, fără a face nici o discriminare, trăgînd în plin salvă după salvă de gloanţe în densa masă de fiinţe. Se presupune că erau de faţă vreo 2000 de persoane, şi la pri-

[1] Bunul suprem (lat.) (n.t.).

mul zgomot de împușcături, sărmanii oameni s-au repezit cu toții la pirogele lor. În graba aceea înfricoșătoare, pentru a evita să fie împușcați, pirogele au încet să fie depărtate de țărm de primii norocoși care au pus mîna pe ele ; cei care n-au fost la fel de norocoși, s-au azvîrlit în apele adînci ale Lualabei și deci mulți dintre ei au devenit pradă ușoară voracității crocodililor care roiau în jurul acestei scene ; majoritatea și-au primit moartea seceraţi de gloanțele neîndurătorului Tagamoyo și ale ticăloasei sale bande. Doctorul apreciază, ca și arabii înșiși, că vreo 400 de persoane, majoritatea femei și copii, și-au pierdut viața în acest episod, în timp ce mult mai mulți au căzut în robie. Această samavolnicie este doar una din numeroasele la care a fost martor fără voie, și este absolut incapabil de a descrie repulsia resimțită față de inumanii ei autori.

Sclavii proveniți din Manyuema obțin un preț mai ridicat decît cei din oricare alt ținut, din cauza înfățișării lor chipeșe și a docilității ce-i caracterizează. Femeile, cum a repetat de multe ori doctorul, sînt făpturi înzestrate cu un farmec remarcabil și nu au nici o trăsătură comună — exceptînd părul — cu negrii de pe coasta occidentală. Pielea lor are o nuanță foarte deschisă, nasul este frumos cizelat și nu au buze exagerat de pline, în vreme ce maxilarul prognat este neobișnuit. Aceste femei sînt căutate cu ardoare ca neveste, de către arabii corciți de pe Coasta Orientului, și pînă și arabii de spiță pură, din Oman, nu se dau în lături să se însoare cu ele.

La nord de Manyuema, Livingstone a dat peste o semințe cu ten de culoare deschisă, de nuanța portughezilor, sau chiar a cuarteronilor [1] din Luisiana noastră, care sînt indivizi foarte frumoși și întru totul remarcabili prin spiritul lor descurcăreț și chibzuința dovedită în mate-

[1] Persoane care au un sfert de sînge negru în vinele lor (n.t.).

rie de comerț. Femeile sînt experte pescuitoare de stridii, ce se găsesc din belșug în Lualaba.

Rua, într-un loc numit Katanga, este un colț bogat în aramă, iar minele lui de cupru erau exploatate de mult. În albia unui pîrîu, s-a găsit aur, spălat de ape, în fragmente avînd formă de creioane, sau în particule mari cît un bob de mazăre despicat în două.

Doi arabi au mers pînă acolo, încît au întreprins prospectări, căutînd acest metal prețios ; dar, cum ignoră arta mineritului, încercările de a crea exploatări au sorți de izbîndă cam reduși.

Doctorul Livingstone a fost întors din drum de la aceste descoperiri de o extremă importanță și interes, cînd era aproape în pragul succesului, din cauza refuzului categoric al oamenilor săi de a-l urma mai departe. Se temeau să mai înainteze, dacă nu sînt însoțiți de un efectiv numeros ; și deoarece nu putea procura oameni din Manyuema, doctorul, vrînd-nevrînd, s-a întors cu fața spre Ujiji.

Drumul de înapoiere a fost lung și istovitor. Acum călătoria nu mai prezenta nici un fel de interes pentru el. Făcuse mai înainte același itinerar, mergînd spre vest, plin de speranțe și năzuințe înălțătoare, nerăbdător să atingă ținta ce-i făgăduia odihnă după truda depusă, și iată că se întorcea gonit de eșec, sabotat și cu planurile dejucate, cînd aproape văzuse cu ochii ținta, și fiind silit să facă, la înapoiere, același drum cu piciorul, copleșit de așteptări dezamăgite și de speranțe înfrînte care-l obsedau ; nu e de mirare că bravul lui suflet bătrîn aproape sucombase și constituția sa robustă fusese aproape distrusă.

Livingstone sosi la Ujiji la 16 octombrie, fiind aproape la un pas de moarte. Pe drum încercase să se îmbărbăteze singur, de vreme ce devenise imposibil să se măsoare cu îndărătnicia oamenilor săi, zicîndu-și : „N-o să-mi trebuie multă vreme ; încă cinci sau șase luni ; nu mai

contează, din moment ce situația aceasta nu poate fi împiedicată. Am mărfurile mele la Ujiji și pot angaja alți oameni, pornind totul de la capăt."

Acestea sînt cuvintele și speranțele prin care încerca să se legene singur cu iluzii că totul va fi încă cum trebuie ; dar imaginați-vă ce șoc trebuie să fi suferit, cînd află că omul în paza căruia încredințase toate bunurile lui, pentru a fi păstrate în siguranță, vînduse pînă și ultimul balot, ca să capete în schimb fildeș.

În seara înapoierii lui Livingstone la Ujiji, Susi și Chuma, doi dintre cei mai credincioși oameni ai lui, fură văzuți vărsînd lacrimi amare. Doctorul îi întreabă ce-i durea și atunci îi ajunseră la urechi pentru întîia oară veștile rele ce-l așteptau.

Cei doi îi spuseră :

— Toate lucrurile noastre sînt vîndute, domnule ! Sherif a vîndut totul ca să capete fildeș.

Mai tîrziu, chiar în seara aceea, Sherif veni în persoană să-l vadă și îi întinse mîna, fără rușine, dar Livingstone îl dădu la o parte, zicîndu-i că nu poate da mîna cu un tîlhar.. Drept scuză, Sherif afirmă că ghicise, întrebînd *Coranul,* iar filele cărții sfinte îi spuseseră că El Hakim (Doctor, în limba arabă), murise.

Livingstone era adus acum la sapă de lemn ; abia dacă îi mai rămăsese cu ce să se întrețină, el și oamenii lui, o lună de zile, după care avea să fie constrîns să cerșească de la arabi.

Doctorul afirmă în continuare că, dacă Speke indică altitudinea lacului Tanganica ca fiind de numai 1800 picioare peste nivelul mării, trebuie să fi căzut în greșeală, deoarece menționase frecvent *Anno Domini* [1], o simplă scăpare de condei, căci altitudinea, după cum precizează Livingstone, este de 2800 de picioare — stabilită pe baza

[1] Anul Domnului, anul curent (lat.) (n.t.).

punctului de fierbere sau trece cu puțin de 300 de picioare, dacă te bizui pe indicațiile barometrului.

Doctorul avea să se plîngă de multe lucruri, fiindcă îi fuseseră trimiși sclavi cărora să li se încredințeze mărfurile, după ce de-atîtea ori îi rugase fierbinte pe emisarii lui din Zanzibar să îi trimită pentru expediție oameni liberi. Un efort foarte mic din partea celor însărcinați să-i expedieze proviziile și uneltele le-ar fi putut oferi posibilitatea de a procura oameni liberi, buni și devotați, dar dacă ei se mulțumiră — după ce primiseră o scrisoare de la doctorul Livingstone — să trimită la Ludha Damji după oameni, nu mai e de mirare că au intrat în serviciul lui sclavi necinstiți și incapabili. Nu este nou faptul descoperit de doctor, cînd declară că un negru liber este de o sută de ori mai capabil și mai demn de încredere decît un sclav. Cu veacuri în urmă, Eumeu, păstorul, îi spunea lui Ulise :

Zeus legiut-a : cel ce-i înrobit,
la trup și la suflet e-njumătățit.

Petrecusem la Ujiji destule zile fericite și sosise vremea să ne pregătim pentru „croaziera" noastră pe lacul Tanganica. Livingstone se întrema văzînd cu ochii, datorită dietei diferite pe care i-o asigura bucătarul meu. Nu-i puteam oferi o cină ca acelea de care au avut parte Jupiter și Mercur, cînd au fost găzduiți în căsuța umilă a lui Baucis și Filemon [1]. Noi nu avem zmeura castei Minerva, nici cireșe culese din pom, andive, ridichi, smochine uscate, curmale, mere îmbujorate și înmirezmate și struguri, dar aveam la dispoziție brînzeturi și unt făcute cu mîna mea, ouă abia scoase din cuibar, pui, berbec fript, pește pescuit din lac, smîntînă deasă și zer, vin obținut din palmieri de Guineea, pătlăgele vinete, castra-

[1] Pereche legendară pentru dragostea ce și-au purtat-o pînă la adînci bătrînețe, ducînd o viață rustică foarte idilică (n.t.).

veți, cartofi dulci, alune și fasole, miere albă adusă din Ukaranga, savurosul *singve*, un fruct asemănător cu pruna din pădurile de lîngă Ujiji, piinișoare și clătite din făină de porumb, în loc de pîine de grîu.

În timpul arșiței amiezii, stăteam la adăpostul verandei noastre, discutînd diferitele proiecte comune, iar în faptul zilei, și pe înserat căutam răcoarea malurilor lacului, făceam cîte o promenadă în sus și în jos pe plajă, ca să respirăm adierile răcoroase, care încrețeau fața apei și rostogoleau neliniștita spumă a undelor, pînă departe, în interiorul țărmului neted și nălbit.

Era în anotimpul uscat, și aveam vremea cea mai plăcută posibilă: temperatura nu depășea niciodată 80 de grade Fahrenheit la umbră (circa 35° Celsius).

Piața tîrgului, care domina întinsul argintiu al apei, nu ne înfățișa nimic amuzant sau instructiv. Fruntașii mai tuturor triburilor, care locuiau în împrejurimile lacului, puteau fi găsiți acolo în fiecare zi. Erau wajiji păstori și plugari, cu turmele și cirezile lor; erau pescari veniți din Ukaranga și Kaole, de dincolo de Bangwe și chiar din Urundi, cu anșoa pescuită de ei, pe care o numeau *dogara*, cu siluri, bibani și alte soiuri de pești; erau negustători de ulei de palmier, veniți mai cu seamă din Ujiji și Urundi, cărînd oale mari de cîte cinci galoni, pline cu ulei roșcat, avînd consistența untului; erau negustători de sare din cîmpiile saline ale ținuturilor Uvinza și Uhha; erau negustători de fildeș din Uvira și Usowa; erau constructori de pirogi din Ugoma și Urundi; erau telalii de mărunțișuri din Zanzibar, care vindeau gravuri de doi bani și samsari care schimbau mărgele *mutunda* pe *sami-sami*, *songomazzi* și *sofi*. Mărgelele *sofi* sînt ca niște țăndări din țeava unor pipe groase de ceramică, avînd o lungime de vreun deget și jumătate și au o mare căutare aici.

În piața tîrgului puteau fi găsiți waguhhi, wamanyuemezi, wagomi, waviri, wasigi, warunzi, wajiji, wahi,

wavinzi, wasovi, vangwani, wakawenzi, arabi și wasawahili, prinși în focul unor flecăreli și tocmeli zgomotoase. Cu capul descoperit și cu trupul aproape gol, flăcăii făceau curte unor Phylis [1], cu piele neagră și capete lînoase, care nu știau cum să mai roșească sub privirile arzătoare ale îndrăgostiților, ca și suratele lor albe ; bătrînele matroane bîrfeau, la fel cu femeile în vîrstă de pretutindeni ; copiii se jucau și rîdeau și se hîrjoneau, ca și copiii din țările noastre ; iar bătrînii, rezimați în lănciile sau arcurile lor, erau la fel de palavragii în Piața Mare din Ujiji ca și bătrînii din alte climate.

[1] Personaj convențional din idile pastorale, apărînd mai ales în literatura manieristă a secolelor al XVI-lea, al XVII-lea (n.t.).

CROAZIERA NOASTRĂ PE LACUL TANGANICA. EXPLORAREA CAPĂTULUI DE NORD AL LACULUI. DESCOPERIM CĂ RÎUL RUSIZI INTRĂ ÎN LAC. ÎNAPOIEREA LA UJIJI.

„Resping categoric afirmația că «vreo interpretare greșită a instrucțiunilor primite de mine din partea Societății Regale de Geografie, cu privire la poziția Nilului Alb» m-a făcut să nu-mi dau seama de imensa importanță pe care o are stabilirea cu certitudine a direcției urmate de rîul Rusizi. Adevărul este că ne-am străduit din răsputeri ca să ajungem pînă acolo, și am eșuat în tentativa noastră.“ Din volumul lui Burton : *Zanzibar*.

„Mărturia unanimă adusă de băștinași cu privire la Rîul Rusizi, care ar fi un afluient, constituie argumentul cel mai concludent că, realmente, își continuă cursul după ce iese din lac“. Speke.

„De aceea, pretind pentru lacul Tanganica, onoarea de a fi REZERVORUL CEL MAI SUDIC AL NILULUI, pînă cînd vreo dovadă mai categorică, obținută prin observație făcută la fața locului, va determina altă concluzie.“ Findlay, membru în S.R.G.

Dacă Livingstone și cu mine, după ce ne pusesem în gînd să vizităm capătul nordic al lacului Tanganica, fiind siliți de pretențiile sau spaimele absurde ale unui echipaj format din wajiji, am fi decis să ne întoarcem în Unyanyembe fără a fi rezolvat problema pusă de rîul Rusizi, negreșit că am fi meritat să fim întîmpinați de toți cei

de acasă cu chicoteli și batjocuri unanime. Dar eșecul suferit de căpitanul Burton, prin angajarea unor wajiji și a acelei ridicule căpetenii sălbatice, Kannena, ne avertizase asupra rolului negativ la care ne puteam aștepta să-l aibe astfel de oameni în soluționarea unei probleme geografice. Aveam destui marinari de apă dulce cu noi, care se aflau cu totul la ordinele noastre. Dacă am fi izbutit doar să obținem împrumutarea unei pirogi, chibzuiam că totul ar fi putut să iasă bine.

Adresîndu-ne lui Sayd bin Majid, acesta ne-a permis de-ndată, cu generozitate, să folosim piroga lui la orice ne-ar putea fi necesară. După ce am angajat doi ghizi wajiji, plătindu-i cu doi doti de cap, ne-am pregătit să înălțăm pînzele din portul Ujiji, cam la vreo săptămînă și ceva după intrarea mea în tîrgușor.

Am și arătat mai sus cum am ajuns, doctorul și cu mine, să luăm asupra noastră sarcina de a explora jumătatea nordică a lacului Tanganica și rîul Rusizi, despre care s-au spus și s-au scris atîtea lucruri.

Înainte de a ne lansa în această întreprindere, doctorul Livingstone nu-și fixase prea precis ruta pe care voia să o urmeze, deoarece situația lui era cu-adevărat deplorabilă. Nu mai avea alți servitori decît pe Susi, Chumah, Hamoydah, Gardner și Halimah — bucătăreasa lui și nevasta lui Hamoydah — la aceștia se adăuga Kaif-Halek, omul pe care l-am silit să mă urmeze din Unyanyembe pentru a-i preda stăpînului său corespondența primită între timp.

Pînă unde ar fi putut mărșălui doctorul Livingstone cu pîlcul acela de oameni și cele cîteva fețe de masă și șiraguri de mărgele care îi rămăseseră din depozitul risipit în vînt de imbecilul Sherif ? Era o întrebare ce te punea în încurcătură.

Dacă doctorul Livingstone s-ar fi bucurat de o sănătate normală, obișnuita lui rezistență și cugetul lui neînduplecat ar fi dat un răspuns expeditiv. Ar fi putut să

împrumute ceva pînzeturi de la Sayd bin Majid, la un preț exorbitant, strîngînd o cantitate suficientă pentru a-l duce pînă în Unyanyembe și la coasta oceanului. Dar cît de mult ar fi fost nevoit să stea cu brațele încrucișate la Ujiji, așteptînd și tot așteptînd mărfurile ce se spunea că ar fi în Unyanyembe, lăsat pradă unor mari speranțe, nădăjduind zi de zi că războiul se va încheia — nădăjduind săptămîni după săptămîni că va primi vestea sosirii mărfurilor sale? Cine știe cîtă vreme sănătatea lui slăbită ar mai fi suportat diferitele dezamăgiri la care avea să fie supus?

Deși am păstrat toată deferența cuvenită față de vasta experiență acumulată de doctorul Livingstone în calitate de explorator, mi-am îngăduit cutezanța de a sugera următoarele soluții pe care le puteam adopta, la alegere:

1. Să ne ducem acasă, să ne luăm odihna bine meritată și de care, așa cum reieșea chiar atunci, aveam atît de mare nevoie.

2. Să ne îndreptăm spre Unyanyembe, să recepționăm acolo mărfurile lui și să înrolăm un număr de pagazi suficient, pentru a-i permite doctorului să călătorească oriunde ar voi, spre Manyuema sau spre Rua, și să rezolvăm problema Nilului, ceea ce spunea că este tocmai pe cale de a face.

3. Să mergem în Unyanyembe, să luăm în primire caravana lui, să înrolăm oameni și să încercăm să facem joncțiunea cu domnul Samuel Baker, eventual ducîndu-ne în Muanza ca să pornim pe apă prin ținutul Ukerewe sau Victoria N'yanza, în bărcile mele — pe care aveam să le montez — pînă la palatul Mtesa din Uganda, ocolindu-i astfel pe Mirambo și Swaruru din Usui, care l-ar fi prădat dacă ar fi urmat drumul obișnuit al caravanelor, spre Uganda; apoi, de la Mtesa să ajungem la Kamrasi, regele din Unyoro, unde desigur că va auzi de marele om alb; despre el se spunea că s-ar afla, împreună cu un efectiv numeros, la Gondokoro.

4. Să ne ducem în Unyanyembe, să luăm în primire caravana doctorului, să înrolăm oameni şi să ne întoarcem la Ujiji, iar de acolo îndărăt în ţinutul Manyuema, prin Uguhha.

5. Să o pornim spre Rusizi trecînd prin Ruanda, şi aşa mai departe, pînă la Itara, Unyoro şi să ajungem la Baker.

Pentru fiecare din aceste variante, indiferent pe care o socotea el ca fiind mai operativă, eu şi cu oamenii mei eram gata să-l ajutăm, atît ca escortă, cît şi pentru transportul bagajelor, pe cît puteam mai bine. Dacă ar fi ales varianta întoarcerii în patrie, l-am informat că aş fi mîndru să-l escortez, şi m-am considerat la dispoziţia lui — eram dispus să călătoresc numai cînd doctorul ar fi dorit acest lucru şi să fac tabără doar cînd dădea el de ştire că ar vrea.

6. Ultima variantă de acţiune sugerată a fost să-mi permită a-l însoţi pînă în Unyanyembe, unde putea să primească mărfurile lui şi unde eu aş fi fost în măsură să-i livrez un stoc îmbelşugat de pînzeturi şi mărgele de primă calitate, pe lîngă puşti şi muniţii, ustensile de bucătărie, îmbrăcăminte, bărci, corturi, etc. şi unde s-ar fi putut odihni într-o casă confortabilă, în vreme ce eu aş fi zorit să ajung la coastă, să organizez acolo o expediţie compusă din cincizeci sau şaizeci de oameni devotaţi, bine înarmaţi, cu care i-aş fi putut trimite o provizie de obiecte de lux şi bunătăţi necesare, sub forma unor înlesniri personale.

După o îndelungată chibzuinţă, se decise să adopte ultima variantă sugerată, deoarece îi părea că ar fi lucrul cel mai realizabil şi cel mai bun, deşi nu ezită să comenteze apatia de neconceput a agentului său din Zanzibar, atitudine care îi provocase atîtea necazuri şi supărări, precum şi o mărşăluire istovitoare, pe un traseu de sute de mile.

Mica noastră „Corabie“ — deşi nu era altceva decît o pirogă, instabilă, scobită în trunchiul unui copac *mvule* din Myoma — era un soi de *Argo* [1] africană pornită într-o întreprindere mai nobilă decît faimosul ei prototip grec. Nu aveam nici o misiune mercenară, nu pornisem după nici un fel de Lînă de Aur, ci poate spre a descoperi pentru comerţ o arteră capabilă să aducă corăbiile de pe Nil pînă la Ujiji, Usowa şi chiar pînă la Marangu. Nu ştiam ce am putea descoperi în călătoria noastră spre capătul nordic al lacului Tanganica ; presupuneam că vom găsi că Rusizi este un afluent al lacului Tanganica şi curge pînă la lacurile Albert sau Victoria N'yanza. Băştinaşii şi arabii ne spuseră că Rusizi ieşea din lac.

Sayd bin Majid afirmase că piroga lui va putea să transporte treizeci şi cinci de oameni şi 3500 livre de fildeş. Acţionînd pe baza acestei informaţii, am îmbarcat douăzeci şi cinci de oameni, dintre care cîţiva depozitaseră saci cu sare, în scopul de a face comerţ cu băştinaşii ; dar cînd am împins-o de pe ţărm în apă, lîngă Ujiji, am descoperit că ambarcaţiunea fusese prea încărcată şi se afundase pînă la marginea bordului. Întorcîndu-ne la ţărm, am debarcat şase oameni şi am dat jos sacii cu sare, ceea ce ne-a lăsat cu şaisprezece vîslaşi, plus Selim, Ferajji, bucătarul, şi cei doi ghizi wajiji.

După ce ne-am asigurat astfel echipajul corespunzător, am împins din nou piroga şi am îndreptat-o spre insula Bangwe, aflată la patru sau cinci mile de *bunder*-ul [2] din Ujiji. În timp ce treceam pe lîngă această insulă, ghizii ne-au informat că arabii şi wajijii se adăpostiseră acolo în cursul unei incursiuni făcute de watuţi — petrecută cu cîţiva ani în urmă — cînd aceştia veniseră şi invadaseră Ujiji, masacrînd o mulţime de lo-

[1] Corabia pe care au pornit legendarii căutători ai Lînei de Aur spre Colchida lui Iason, căpătînd astfel numele de argonauţi (n.t.).

[2] Termen anglo-indian pentru *chei* (n.t.).

cuitori. Cei care se refugiaseră pe insulă erau singurele persoane care scăpaseră de prăpăd, căci watuții trecuseră tîrgul Ujiji prin foc și sabie.

După ce am lăsat în urmă insula și am urmat diferitele coturi și dantelări ale țărmului, am ajuns în dreptul minunatului golf Kigoma, care se evidențiază imediat ca avînd calitățile unui excelent port, ocrotit împotriva vînturilor variabile ce suflă peste lacul Tanganica. Pe la 10 dimineața, ne-am tras spre satul Kigoma, deoarece se ridica vîntul de răsărit și amenința să ne mîne spre largul apei. Pentru cei dornici de călătorii de plăcere, care nu se grăbesc prea mult, Kigoma este totdeauna primul port pentru pirogele pornite spre nord din Ujiji. În dimineața următoare, în revărsatul zorilor, ne-am ridicat cortul, am stivuit bagajele, am gătit, ne-am băut cafeaua și am pornit-o iarăși către nord.

Lacul era de un calm desăvîrșit; apele lui, avînd o culoare verde închis, oglindeau azurul senin de deasupra. Hipopotamii scoteau capetele ca să respire, alarmant de aproape de piroga noastră, iar apoi și le cufundau din nou în unde, ca și cum s-ar fi jucat de-a v-ați ascunselea cu noi. Sosind în partea opusă înaltelor coline împădurite din Bemba și fiind la o milă de țărm, am considerat că prilejul este favorabil pentru a sonda adîncimea apei, a cărei culoare părea să indice o mare adîncime. În locul respectiv am găsit că lacul avea treizeci și cinci de stînjeni.

În ziua aceea, ne-am urmat plutirea în imediata apropiere a țărmului, avînd în preajmă un șir de coline frumos împădurite și înveșmîntate în iarbă verde, înclinîndu-se abrupt, aproape precipitat, în adîncimile mării de apă dulce, înălțîndu-se dominatoare chiar deasupra capetelor noastre. Pe cînd dădeam ocol mai multor capuri sau puncte, în sufletul nostru se nășteau speranțe mari în ivirea vreunei noi minuni, sau în dezvăluirea vreunor imagini și peisaje desfătătoare, pe măsură ce cutele adînci

ale țărmului se deschideau dinaintea ochilor noștri. Și nici nu am fost dezamăgiți. Colinele împădurite avînd o întreagă avuție de crînguri și dumbrăvi cu copaci frumoși, dintre care mulți erau în floare, încununați cu o sclipitoare revărsare de petale, răspîndind o mireasmă neînchipuit de dulce, înălțîndu-și creștetele și siluetele cu contururi variate — unul piramidal, altul înfățișînd un trunchi de con ; unul neted ca suprafața unei mese, altul în muchii, ca acoperișul în pantă abruptă al unei biserici ; unul cu o superbă țișnire, avînd o siluetă plană, altul zimțat și sălbatic — ne atrăgeau nespus de mult interesul ; iar imaginile îmbietoare, peste fire de iarbă, din capul cîtorva golfuri, stîrniră multe exclamații de admirație. Era lucrul cel mai natural din lume să resimt cea mai profundă admirație pentru acea succesiune de imagini de o tihnită frumusețe peisajistică, dar doctorul avea tot atît de multe lucruri de spus despre ele ca și mine, deși, după cum vă puteți închipui prea bine, era saturat de imagini de același gen, cu mult mai frumoase, cu mult mai minunate, așa că ar fi trebuit să-și fi epuizat de multă vreme orice capacitate de a admira peisajele naturale.

De la Bagomoyo pînă la Ujiji, nu văzusem nimic care să se poată compara cu priveliștile acelea — nici una din acele așezări pescărești, aflate la umbra unui boschet de palmieri și platani, banani și mimoze, cu grădini de casava, în dreapta și-n stînga unor păduri de palmieri și petece de ogoare cu cereale luxuriante dînd spre un golf tihnit, ale cărui ape domoale în revărsat de ziuă oglindeau frumusețile colinelor ce le adăposteau de vijeliile turbulente și dezlănțuite ce se porneau atît de des din spatele lor.

Era evident, că pescarii se socoteau oameni înstăriți. Lacul le furniza peștele de care aveau nevoie, hrană mai mult decît deajuns, iar cei harnici găseau o droaie de lucruri de vînzare. Costișele povîrnite ale colinelor, culti-

vate de gospodine, ofereau, din belşug, grîne, ca : *durra* şi porumb, pe lîngă casava, nuci „de pămînt", sau alune sălbatice, şi cartofi dulci. Palmierii le dau ulei, iar platanii, fructe delicioase, din abundenţă. Rîpile şi viroagele adînci îi aprovizionează cu arborii înalţi cu siluetă mlădioasă, din care îşi cioplesc cu barda pirogele. Natura i-a aprovizionat cu dărnicie cu tot ce-şi poate dori inima sau stomacul unui om. Cînd contempli ceea ce pare-atît din punctul lor de vedere, cît şi din afară — o desăvîrşită şi totală fericire — îţi vine în gînd cît de amarnic trebuie să suspine oamenii aceştia, cînd sînt mînaţi de-a curmezişul pustiei întinse între ţinutul din preajma lacului şi cel maritim, de dorul unor cămine atît de plăcute, cugeţi la nefericiţii care, cumpăraţi de arabi pentru doi doti, sînt duşi pe sus la Zanzibar pentru a culege cuişoare sau a trudi din greu ca hamali !

Pe măsură ce ne apropiam de Niasanga, locul ales pentru cea de a doua tabără a noastră, comparaţia între nobilul alai de coline pitoreşti şi intrîndurile unduioase ale ţărmului, cu decorul lor pastoral şi agricol, şi ţărmurile bătrînului Pontus, se impunea foarte mult. La cîteva minute înainte de a ne trage piroga pe uscat, s-au petrecut două mici incidente. Am împuşcat o maimuţă enormă cu faţă de cîine, care măsura din vîrful nasului pînă la capătul cozii patru picioare şi nouă degete ; faţa avea o lungime de opt degete şi jumătate, corpul ei cîntărea cam vreo 100 de livre. Nu avea coamă sau ciuf la capătul cozii, dar corpul ei era acoperit cu un păr lung, sîrmos. Fură văzute o droaie de specimene din acestea, precum şi dintre cele foarte active, cu cap de pisică şi din cele mai mici cu coadă lungă. Celălalt incident a fost vederea unei şopîrle de mari dimensiuni, avînd cam 2 picioare şi 6 degete [1] lungime, care se piti la adăpost, bălăngănindu-se, înainte ca noi s-o fi observat bine. Doc-

[1] Cca. 77 centimetri (n.t.).

torul opină că trebuie să fie un exemplar de *Monitor terrestris*.

Ne-am făcut tabăra sub un banian; împrejurimile noastre constau acum din apele de un cenușiu deschis ale lacului Tanganica, un amfiteatru de coline și satul Niasanga, situat la gura rîuleţului cu acelaşi nume, cu crîngul lui de palmieri, cu desișuri de platani și petece de ogoare semănate cu grîne și casava. În apropierea cortului nostru, erau vreo cinci-șase piroge, mari și mici, aparținînd sătenilor. Cortul nostru își avea intrarea în fața superbei întinderi de apă dulce, invitînd la el briza, și ne oferea priveliștile din îndepărtatele ținuturi Ugoma și Mkasamba, și insula Muzimu, ale cărei coame apăreau în culoarea albastru-închis. La picioarele noastre erau pietricele curate și bine spălate de unde, grămădite în firave șiruri și grămăjoare de jocul neobosit al valurilor. O cercetare întreprinsă printre pietricelele acelea ne-ar scoate la iveală materialul movilelor muntoase ce se înalță în dreapta și în stînga noastră; erau acolo mostre de șisturi, conglomerat de gresie, o argilă albă dură, o argilă avînd nuanța ocru, conținînd multe crîmpeie de fier, cuarț polisat, etc.

Aruncîndu-ne privirea prin deschiderea cortului nostru, puteam vedea de ambele laturi cîte un șir de trestii înalte, formînd un fel de gard între plajă și terenul cultivat din jurul satului Niasanga. Printre păsările văzute acolo, cele mai cunoscute erau voioasele codobaturi, privite de către băștinași ca niște vestitori de bine și soli ai păcii, cel mai mic rău făcut lor stîrnește imediat ciuda unanimă și e pasibil de amendă. Afară de cei înclinați spre fărădelegi, aceste păsări nu trezesc nimănui pofta de a comite violențe. Cînd am păşit pe uscat, zburară să ne întîmpine, legănîndu-se în văzduh în fața noastră, încît puteam lesne să punem mîna pe ele. Celelalte păsări erau ciori, turturele, ereți de apă, vulturi-pescari, *ibis neyra*

și *ibis religiosa* [1], cîrduri de păsări *uhydah* [2], gîște sălbatice, plutinde, rîndunele de Iava, ulii și pajure.

În locul acela, doctorul suferi o criză de dizenterie — zice că este singurul punct slab al construcției sale — și, după cum am aflat ulterior, este un rău care-l supără deseori. Orice preocupare ce-i tulbura mintea, sau orice neregularitate ivită în regimul său alimentar, era sigur că se va sfîrși printr-un atac de dizenterie, care, în ultima vreme, căpătase un caracter cronic.

Ziua a treia a călătoriei noastre pe lacul Tanganica ne-a dus pînă la rîul și satul Zasi, după ce vîslirăm patru ceasuri. De-a lungul liniei drumului, munții se înălțau pînă la 2000 și 2500 de picioare peste nivelul apelor lacului. Îmi imaginam că decorul urma să devină tot mai pitoresc și însuflețit, cu fiecare pas, și îl judecam ca întrecînd cu mult în frumusețe tot ce văzusem în împrejurimile lacului George sau pe fluviul Hudson. Primitoarele cotloane din capătul multor golfulețe constituie cele mai admirabile peisaje, pline cum sînt de palmierii cu penaj de o frumusețe veșnică și de largile cununi verzi ale platanilor. Aceste scobituri au fost toate luate în stăpînire de către pescari, și colibele lor conice, ca niște stupi, se ivesc mereu de sub frunziș. Astfel, țărmurile lacului sînt extrem de populate; fiecare terasă, fiecare mic platou și bucățică de teren plan sînt ocupate.

Zasi este ușor de recunoscut după o grupă de coline conice care se înalță în apropiere și sînt numite Kirasa. Drept în fața lor, la o depărtare de circa o milă de țărm, am făcut un sondaj și am înregistrat adîncimea de 35 de stînjeni, ca și în ziua precedentă. Ajungînd mai departe cu o milă, am dat drumul la întreaga lungime a sondei mele, 115 stînjeni, și nu am atins fundul. Trăgînd la suprafață otgonul, s-a rupt și am pierdut plum-

[1] *Ibis* negru și *ibis* evlavios (lat.) (n.t.).

[2] Pasăre de dimensiunea unui canar, originară din Dahomey — neagră cu picățele albe (n.t.).

bul, împreună cu trei sferturi din frînghie. În legătură cu această întîmplare, doctorul mi-a declarat că efectuase un sondaj în fața falnicului munte Kabogo, la sud de Ujiji, înregistrînd marea adîncime de 300 de stînjeni. Pierduse și el plumbul și 100 de stînjeni din otgonul lui, dar îi mai rămăseseră aproape 900 de stînjeni aflați în piroge. Sperăm să folosim acest lung otgon de sondaj cînd vom străbate lacul de-a curmezișul, de la țărmul estic la cel vestic.

În ziua a patra, am ajuns la Nyabigma, o insulă nisipoasă din Urundi. Trecusem linia de hotar dintre Ujiji și ținutul Urundi cu o jumătate de oră înainte de a ajunge la Nyabigma. Rîul Mshala este considerat de ambele neamuri ca fiind linia despărțitoare cea mai indicată, deși aici se află grupuri de warunzi care au emigrat dincolo de frontieră, în Ujiji de exemplu, *mutware*-ul și sătenii din populata așezare Kagunga, aflată la o depărtare de un ceas, la nord de Zasi. Se mai găsesc, de asemenea, cîteva mici grupuri de wajiji, care au profitat de frumoasele și mănoasele pămînturi din deltele rîurilor Kasokwe, Namusinga și Luaba — dintre care primele două se varsă în Tanganica în acest golf, lîngă capul unde este situat satul Nyabigma.

De la Nyabigma poți avea o privelişte foarte bună asupra curbei adînci făcute de marele lanț muntos întins de la capul Kazinga pînă la Kasufu, pe o distanță de douăzeci chiar treizeci de mile. Este un peisaj cît se poate de impunător, șirul acesta mare și neregulat de munți cocoșați și cu creste dantelate. Rîpe și hăuri adînci oferă deschizături prin care se strecoară numeroasele pîraie și rîuri ce se nasc în fundal ; un stol de nori pali și lînoși le învăluie mai totdeauna ca un giulgiu piscurile. De la poalele lor, se întinde o largă cîmpie aluvionară, de o bogăție indescriptibilă, înțesată de palmieri, platani și copaci umbroși. Pretutindeni, zărești ciorchine-ciorchine de sate. Prin această cîmpie aluvionară, curg Luaba, sau

Ruaba, pe latura nordică a capului Kitunda, și Kasokwe, Namusinga și Mshala, la sud de capul menționat. Deltele acestor rîuri, ce-și deșartă bogăția undelor în Tanganica, sînt străjuite din toate părțile de un gard des alcătuit din hățișuri de *matete* — o specie de iarbă gigantică — și de papirus. În unele delte, cum sînt ale rîurilor Luaba și Kasokwe, s-au format rovine unde jungla de *matete* și papirus devine de nepătruns. În adîncurile lor sînt heleșteie, tihnite și adînci, frecventate de felurite păsări acvatice, ca : gîște, rațe sălbatice, becațe, rațe șuierătoare, pescărușl și ibișl, berze, cocori și pelicani. Dar este o trudă nespus de anevoioasă, pentru sportivul pornit în căutare de vînat, să ajungă pînă în bîrlogurile și ascunzișurile lor ; este o trudă adesea întîmpinată de mari primejdii, din pricina naturii perfide a acestor mlaștini și smîrcuri precum și din cauza înfricoșătoarelor atacuri de malarie care, în aceste regiuni, este consecința invariabilă a ceasurilor petrecute cu veșmintele umede pe tine și cu picioarele ude.

La Nyabigma, ne-am pregătit împărțind fiecăruia dintre oamenii noștri muniții pentru zece focuri, în eventualitatea unei încăierări cu warunzii, aflați la depărtare de două etape, dacă ei ar fi provocat asemenea ciocniri, manifestîndu-și prea ostentativ antipatia și prejudecata față de străini.

În zorii celei de a cincea zile, am părăsit portul din insula Nyabigma și, în mai puțin de o oră, am ajuns la capul Kitunda. Acest cap este o platformă joasă constituită din conglomerat de gresie, întinsă pe o distanță de vreo opt mile, de la poalele marii curbe a lanțului muntos, unde-și au izvorul Luaba și rîurile surori. Traversînd golful adînc la extremitatea căruia întîlnești delta Luabei, am ajuns la capătul Karefu. În împrejurimi sînt numeroase sate. De acolo am putut privi, în liniște, o serie de puncte sau capuri, Kigongo, Katunga și Bugu-

luka, și am trecut de toate acestea înainte de a face un popas în fermecătoarea poziție de la Mukungu.

La Mukungu, unde ne-am oprit, în cea de a cincea zi a croazierei noastre, ni s-a cerut un *honga,* sau un tribut. Pînzeturile și mărgelele, care ne-au asigurat întreținerea în cursul călătoriei pe lac, îmi aparțineau, dar doctorul Livingstone, fiind mai vîrstnic, mai experimentat și „personajul" expediției, a avut însărcinarea de a satisface toate cererile de acest gen. De nu știu cîte ori trecuse prin încercarea plicticoasă ce-ți macină sufletul de a rezolva problema unui *honga,* și ardeam de nerăbdare să văd cum va duce la capăt această treabă marele explorator.

Mateko (un om care deține un post inferior unui *mutwâre)* din Mukungu a cerut doi doti și jumătate. Aceasta era pretenția lui, adusă la cunoștință cu puțin înainte de a se întuneca. Doctorul întrebă dacă nu ni s-a trimis nici un dar. I se răspunse :

— Nu, acum este prea tîrziu ca să mai căpătăm ceva ; dar, dacă plăteam tributul, Mateko ar fi fost dispus să ne dea ceva, cînd urma să ne înapoiem.

Auzind aceste vorbe, Livingstone zîmbi, și cum Mateko se afla chiar în fața lui, îi spuse :

— Prea bine, dacă nu puteți obține nimic pentru noi acum și intenționați să ne dăruiți ceva cînd ne întoarcem, e mai bine să ne păstrăm *honga* pînă atunci.

Mateko a fost luat cam prin surprindere și făcu nazuri la orice propunere de acest fel. Văzîndu-l nemulțumit, l-am îndemnat să ne aducă o oaie — o singură micuță mioară — fiindcă stomacurile noastre erau aproape goale după o așteptare de mai mult de o jumătate de zi. Apelul avu succes, căci moșneagul plecă zorit și ne aduse un miel și o oală de trei galoni, plină ochi cu *zogga* dulce și tare (un grog din vin de palmier) și, în schimbul lor, doctorul îi dădu doi doti și jumătate de pînzeturi.

Mielul fu tăiat şi, cum ne bucuram de o digestie sănătoasă, carnea lui ne-a priit, dar, cît priveşte efectele acelei *zogya* sau grog din vin de palmier a fost vai şi amar.

Susi, nepreţuitul adjunct al doctorului Livingstone, şi Bombay, conducătorul caravanei mele, cei doi oameni însărcinaţi cu supravegherea navigaţiei pirogei, deoarece se îmbibase prea nesăbuit, ca nişte bureţi, de ameţitoarea licoare, adormiră buştean, aşa că dimineaţa, doctorul şi cu mine furăm siliţi să regretăm pierderea mai multor lucruri preţioase şi indispensabile. Printre ele, pot fi menţionate : parîma de sondaj de 900 de stînjeni a doctorului, 500 de capse, cămăşi şi focoase de cartuşe pentru armele mele şi nouăzeci de gloanţe de muschetă, aparţinîndu-mi tot mie. Pe lîngă aceste obiecte, foarte utile într-un eventual conflict cu ostilii warunzi, fuseseră furate un sac mare de făină şi întregul stoc de zahăr alb al doctorului. Era a treia oară cînd încrederea mea în cinstea lui Bombay îmi adusese o mare pagubă, şi a nouăzeci şi noua oară cînd eram constrîns să regret amarnic că dădusem crezare orbeşte elogiilor bombastice pe care i le adusese Speke. Numai laşitatea firească a unor tîlhari ignoraţi îi oprise pe sălbatici să care cu ei întreaga pirogă, cu tot conţinutul ei, ducîndu-i totodată pe Bombay şi Susi în sclavie. Îmi pot imagina prea lesne mirarea voioasă stîrnită de priveliştea şi de gustul delicios al zahărului doctorului şi uimirea cu care trebuie să fi privit răufăcătorii strania muniţie a wasungilor. E de sperat, cu toată sinceritatea, că nu s-au vătămat cu gloanţele explozive şi cu cămăşile cartuşelor din pricina ignorării naturii conţinutului lor ucigător — în cazul din urmă, lada şi cu conţinutul ei trebuie să fi dovedit o adevărată cutie a Pandorei [1].

[1] Fecioară frumoasă, plăsmuită de Hefaistos din lut şi apă. Pentru a-l pedepsi pe Prometeu fiindcă furase focul din cer, Jupiter l-a convins pe Erimeteu, fratele titanului, să primească în dar pe Pandora împreună cu o cutie superbă. Dar din cutie au ieşit toate relele, rămînînd speranţa pe fund (n.t.).

Tare necăjiți de pierderea suferită, am pornit la drum, la ora obișnuită, în a șasea zi a călătoriei noastre acvatice. Am făcut cabotaj [1] prin apropierea a diferite promontorii joase formate de rîurile Kigwena, Kikuma și Kisunwe ; iar cînd vreunul din golfuri făgăduia un anumit interes, cîrmeam piroga conform cu dantelăriile lui. În timp ce călătoream astfel pe apă — și fiecare zi scotea la iveală decoruri și peisaje similare — în dreapta noastră se înălțau munții din Urundi, dezvăluind ici și colo rîpe și viroage prin care diferite rîuri și pîraie își găseau loc de trecere spre a se vărsa în marele lac ; la poalele lor, se aflau cîmpiile aluvionare unde înfloreau palmierul de ulei și plăcutul platan, în timp ce salbe de sătulețe se înșirau sub umbrarul lor. Cînd și cînd, treceam prin dreptul unor lungi și înguste fîșii de plajă, acoperite cu pietriș sau nisipoase, pe care se improvizau piețe unde se vindeau peste zi produsele de bază ale obștilor respective. Apoi, am trecut pe lîngă largi rovine mocirloase, formate de numeroasele pîraie izvorîte din munți, în locurile unde înfloreau din plin *matete* și papirus. Munții, acum, se apropiau de apă cu costișele lor coborînd abrupt pînă la marginea acesteia ; pe urmă, se îndepărtau, alcătuind cute adînci, la poalele cărora în mod sigur că vedeai o cîmpie aluvionară avînd o lățime între una și opt mile. Aproape fără întrerupere, observam piroge cu fundul plat menținute cu vigoare aproape de creasta undelor, vădind o temerară sfidare a catastrofei, cum ar fi darea peste cap a ambarcațiunii și înfulecarea echipajului de către crocodilii hulpavi. Cîteodată, zăream o pirogă plutind la mică distanță în fața noastră ; pe dată, oamenii noștri intonînd în cor un cîntec, începeau să se străduiască din răsputeri ca să o întreacă. Observînd eforturile noastre, băștinașii se încordau și ei asupra misiunii ce le revenea, și cum vîsleau stînd în picioare și goi pușcă, ne ofereau

[1] Navigație pe lîngă coaste — după numele corăbierului francez Cabot (sec. XVI-lea) (n.f.).

prilejul unui studiu detaliat de anatomie comparată. Sau vedeam cîte un grup de pescari tolăniți alene *în puris naturalibus* [1] pe plajă, aruncînd priviri pline de curiozitate asupra pirogelor cînd lunecau prin dreptul lor ; după aceea, treceam prin fața unei flote de piroge ale căror proprietari stăteau liniștiți în colibele lor, ocupați cu mînuirea undiței și a cîrligului, sau aruncîndu-și năvoadele, ori cîte doi oameni aranjîndu-și pînzele lungi lîngă țărm, gata să le tragă ; sau copiii lor zbenguindu-se fără teamă prin apă, în vreme ce mamele îi urmăreau cu priviri aprobative, de sub umbra vreunui copac, atitudine din care deduc că nu sînt prea mulți crocodili prin lac, decît prin vecinătatea gurilor de rîuri mai însemnate.

După ce am trecut pe lîngă scundul promotoriu Kisunwe, format de rîul Kisunwe, sub ochii noștri s-a ivit capul Murembwe aflat la patru-cinci mile depărtare ; terenul despărțitor de punctul acela era format din pămînturi scunde, o plajă nisipoasă și acoperită cu pietriș. Lipite de plajă sînt șiruri-șiruri de sate, în timp ce țărmul, furnicînd de oameni, arată cît de populate sînt ținuturile din spate. Cam pe la jumătatea drumului dintre Kisunwe, este un ciorchine de sate numit Bikari, care are un *mutware* deprins să ia *honga*. Cum nu eram deloc capabili să ne măsurăm forțele, să ne irosim cît de puțin timpul, cu orice așezare închinată spre fărădelegi, evitam cu grijă toate satele cu o reputație proastă printre wajiji. Dar uneori pînă și ghizii wajiji se înșelau și nu o dată ne-au dus în locuri primejdioase. Evident, ghizii nu aveau nici un motiv să nu se oprească la Mikari, deoarece era a doua tabără de la Mukungu ; fiindcă pentru ei un popas în umbra răcoroasă a platanilor era de-o mie de ori preferabil șederii într-o pirogă instabilă, unde rămîneau nemișcați ca niște piese sculptate în lemn.

[1] Cum îl făcură mamele lor (lat.) (n.t.).

Dar mai înainte ca ei să-şi fi declarat obiecţiile şi preferinţele, locuitorii din Bikari ne strigară cu glasuri zgomotoase să venim la ţărm, ameninţîndu-ne cu răzbunarea marelui Wami, dacă nu ne oprim. Şi cum vocile nu aduceau de fel cu cele ale sirenelor, am refuzat cu încăpăţînare să le îndeplinim cererea. Dîndu-şi seama că ameninţările nu le foloseau la nimic, recurseră la pietre şi, în consecinţă, azvîrliră în noi cu mare tragere de inimă. Cum un bolovan căzu la doi paşi de braţul meu, am sugerat să le răspundem trimiţînd un glonte în imediata apropiere a picioarelor lor ; Livingstone însă, deşi nu rosti un cuvînt, totuşi, arătă în chip destul de lămurit că nu aproba cîtuşi de puţin această reacţie. Deoarece aceste demonstraţii de ostilitate erau departe de a fi binevenite, şi vedeam semne similare aproape de cîte ori treceam prin dreptul unui sat, ne-am urmat ruta pînă ce am ajuns la Murembwe Point, care — fiind delta unui rîu cu acelaşi nume — era bine protejat de o perie lată de junglă ghimpoasă, trestiiş tăios şi un hăţiş des de stufăriş şi papirus, de care se putea feri prea bine şi cel mai cutezător Urundi, mai ales, dacă ţinea minte că dincolo de mlaştina aceea neospitalieră erau puştile străinilor pe care semenii lui îi provocaseră cu atîta grosolănie. Ne-am tras piroga la ţărm acolo şi, pe un petec îngust de nisip curat, Ferajji, bucătarul nostru, gata oricînd, în orice strîmtoare, îşi aprinse focul şi ne înşghebă porţii destule din cea mai delicioasă cafea mocca. În ciuda primejdiilor dînd încă tîrcoale, eram într-adevăr fericiţi ; şi ne-am făcut şi mai gustos micul dejun, adăugîndu-i o mică filozofie morală ce ne-a ridicat, fără să ne dăm seama, la nivelul unor fiinţe infinit superioare păgînilor de care eram împrejuraţi ; iar din clipa aceea, ne-am uitat de sus la ei, sub influenţa licoarei de mocca şi a filozofiei morale dobîndite, cu un dispreţ calm, nelipsit de o anumită doză de compătimire. Doctorul ne relată cîteva experienţe trăite printre oamenii cu aceleaşi înclinări, nu întîrzie

însă să le pună pe seama nechibzuitei purtări a arabilor şi a corciţilor, bazîndu-se pe înţelepciunea lui de om cu vastă experienţă ; sînt de acord, fără nici o rezervă, cu această opinie a sa.

De la Murembwe Point, după ce ne-am sorbit cafeaua şi ne-am încheiat conversaţia despre etică, ne-am continuat voiajul cîrmuindu-ne ambarcaţiunea spre capul Sentakeyi, unde, deşi, pînă acolo erau opt sau zece mile, speram să ajungem înainte de înserat. Wangwanii au tras la rame cu sinceră bunăvoinţă, dar se scurseră zece ore, noaptea se lăsa, iar noi ne aflam încă departe de Sentakeyi. Cum aveam parte de o frumoasă noapte cu lună şi eram pe deplin conştienţi de situaţia periculoasă în care ne-am putea trezi, oamenii consimţiră să mai vîslească încă un ceas sau două. Pe la ora 1 noaptea, am tras piroga la ţărm, într-un loc pustiu — o sfoară de nisip curat cu o lungime de vreo treizeci de picioare şi lată de vreo zece-douăsprezece, avînd masate, de ambele laturi, ţăndări de stînci. Acolo, am socotit că, păstrînd un anumit grad de tăcere, am putea să scăpăm neobservaţi şi să nu fim siciiţi, pentru cîteva ceasuri, după care, fiind odihniţi, ne-am putea continua călătoria. Ceainicul nostru fierbea, oamenii făcuseră un focşor şi umpluseră oala lor de pămînt negru cu apă pentru *poridge*, cînd sentinela pusă să stea de veghe zări cum nişte siluete negre se strecurau spre bivuacul nostru. Fiind strigaţi, intruşii se arătară numaidecît şi ne salutară cu adresarea localnicilor : „*Wake*".

Ghizii noştri le explicară că sîntem wangwani şi intenţionăm să stăm pînă dimineaţa, cînd, dacă aveau ceva de vînzare, vom fi bucuroşi să facem negoţ cu ei. Oamenii spuseră că vestea aceea îi bucura şi, după ce mai schimbară cîteva cuvinte — interval în care noi am observat că, încercau să-şi întipărească în minte detaliile taberei — se depărtară. La plecare, promiseseră să se întoarcă dimineaţa, cu alimente, legînd prietenie cu noi. În timp

ce ne beam ceaiul, pîndarii ne avertizară de sosirea unui al doilea grup, care procedă la aceleași schimburi de saluturi și observație atentă, ca și cel dintîi. Aceștia plecară și ei, peste măsură de exuberanți, după părerea mea, și fură urmați curînd de un al treilea pîlc, care veniră și plecară ca și ceilalți. Din tot acest du-te-vino, am dedus că prin satele din jur se răspîndea rapid vestea apariției noastre, și am remarcat două piroge învîrtindu-se în sus și-n jos cu o grabă ceva mai mare decît socoteam noi că ar avea în mod obișnuit sau că ar fi necesară. Aveam bune temeiuri de a fi suspicioși ; aceste seminții nu obișnuiesc sub nici un pretext, cel puțin nu între Ujiji și Zanzibar, să se țină de vizite și saluturi după ce s-a așternut bezna ; nu este permis nimănui să iscodească într-o tabără, după căderea nopții, fără să se tragă în intrus ; iar foiala aceea în sus și-n jos, voioșia aceea de o ostentativă exuberanță, la sosirea unei mici cete de wangwani, care în multe părți din ținutul Urundi ar fi privită ca o întîmplare foarte banală, erau judecate, în ansamblu, foarte suspecte.

În vreme ce doctorul și cu mine ajungeam la concluzia că mișcările acelea erau fie preliminariile, fie semnele ostilității, un al patrulea pîlc, foarte turbulent și gălăgios, veni să ne viziteze.

De data aceasta, ne-am amînat cina și am socotit că a bătut ceasul să acționăm.

După ce al patrulea pîlc plecă, dedîndu-se unor extravagante manifestări de entuziasm, oamenii expediției fură zoriți să-și ia locurile în pirogă și, după ce se așezară cu toții iar pîndarii fură îmbarcați și ei, am împins ambarcațiunea, făcînd-o să lunece în apă, chiar în ceasul al unsprezecelea. În clipa cînd piroga lunecă afară din penumbra vag luminată ce ne înconjura, am atras atenția doctorului asupra mai multor siluete întunecate ; unele se ghemuiau îndărătul stîncilor din dreapta noastră, iar altele se tîrau peste ele, ca să obțină poziții bune sau mai

bune ; în același timp, niște indivizi se apropiau din stînga poziției noastre, în același mod suspect ; și deodată, un glas ne strigă din vîrful micii faleze de lut ce domina fîșia nisipoasă unde abia adineauri ne odihnisem.

— Am lucrat cu cap, țipă doctorul, în timp ce țîșneam ca o săgeată peste luciul apei, lăsîndu-i cu buzele umflate, îndărătul nostru, pe candidații la tîlhărie.

Și în împrejurarea aceea, mîna mi-a fost oprită să tragă cîteva focuri bune, țintite cum trebuie — ca un avertisment pentru ei să se abțină de a mai molesta străinii, pe viitor — de simpla prezență a doctorului, care, după cum gîndeam eu, dacă gestul acela ar fi fost realmente necesar, nu ar fi ezitat să spună cuvîntul cuvenit.

După ce am mai vîslit șase ceasuri, în cursul cărora, am dat ocol capului Sentakeyi, ne-am oprit în sătulețul de pescari Mugeyo, unde ni s-a îngăduit să dormim nesupărați. În revărsatul zorilor, ne-am continuat călătoria, și, pe la orele opt, am ajuns la satul prietenosului *mutware* din Magala. Vîslisem, „dintr-un foc", optsprezece ore, ceea ce, cu viteza de două mile și jumătate pe oră, făcea o etapă de patruzeci și cinci de mile. Luînd relevmentele taberei noastre de la capul Magala, unul din punctele cele mai proeminente (ale țărmului) cînd călătorești spre nord, pornind de la Ujiji, am descoperit că întinsa insulă Muzimu, care intrase în raza noastră vizuală încă de cînd ocolisem capul Bangwe, lîngă Ujiji Bunder, avea orientarea sud-sud-vest și că țărmul vestic se apropiase considerabil de cel estic, lățimea lacului fiind, în punctul acela, de vreo opt-zece mile.

Aveam o panoramă bună a înălțimilor vestice, ce păreau să aibe o altitudine mijlocie, ridicîndu-se cam la vreo 300 de picioare peste nivelul lacului. Piscul Luhanga, înălțîndu-se puțin mai la nord-vest de Magala, s-ar putea să aibe o altitudine cu 500 de picioare mai mare, iar Sumburizi, situat ceva mai la nord de Luhanga — unde locuia Mruta, sultanul din Uvinza, ținutul aflat

peste drum de partea aceea din Urundi — este cu vreo 300 de picioare mai ridicat decît înălțimile învecinate. Spre nord de capul Magala, lacul se pierdea în zarea depărtată, între două lanțuri alpine care se întîlneau într-un punct aflat la vreo treizeci de mile spre nord de noi.

Warunzii din Magala erau foarte curtenitori și le plăcea să privească pe îndelete. Roiau prin jurul intrării cortului și își aținteau privirile asupra noastră cu nespusă perseverență, de parcă am fi fost vrednici de cel mai intens interes, dar susceptibili de a pleca brusc și pe vecie.

Mutware-ul veni să ne vadă după amiază, tîrziu, învești mîntat cu mare fast. Se dovedi a fi unul din flăcăii pe care îi remarcasem în gloata privitorilor, pentru înfățișarea lui arătoasă și dantura sa frumoasă, pe care și-o expunea, fiindcă îl podidea mereu rîsul. Nu îl puteam confunda cu nimeni, deși pentru ocazia aceea solemnă se împodobise cu multe ornamente din fildeș, cu coliere și cu grele brățări de aramă, avînd și cerculețe de sîrmă în jurul gleznelor. Admirația, pe care i-am mărturisit-o, fu împărtășită și, în schimbul celor doi doti de pînză și a unui *fundo* de *sami-sami* oferiți de noi, el ne dărui un porc gras, o oaie cu coadă lată și o oală plină cu lapte. În situația noastră, prețul plătit și darurile primite erau cît se poate de rezonabile.

La Magala, am auzit că bîntuia războiul între Mukambe, spre al cărui ținut ne îndreptam și Warumashanya, un sultan dintr-un district învecinat, și am fost sfătuiți — doar dacă nu cumva intenționam să sprijinim pe vreuna din aceste căpetenii împotriva celeilalte — că ar fi mai bine pentru noi să facem cale întoarsă. Dar, cum pornisem la drum ca să soluționăm problema rîului Rusizi, asemenea judecată nu trăgea deloc în cumpănă în luarea hotărîrii noastre.

În dimineața celei de a opta zile de la plecarea din Ujiji, ne-am luat rămas bun de la ospitalierii locuitori

din Magala şi ne-am îndreptat către ţinutul lui Mukamba, care se zărea cu ochiul liber. Curînd după trecerea hotarului dintre Urudi propriu-zis şi partea cunoscută sub numele de Usige, se stîrni dinspre sud-vest o furtună şi înfricoşătorul balans al pirogei, în valuri şi printre ele, ne avertiză să nu mai înaintăm, aşa că am întors prova ambarcaţiunii spre satul Kisuka, aflat la patru mile spre nord, acolo unde, în Usige, începe Mugera.

La Kisuka veni să ne vadă un mgwana care trăia în preajma lui Mukamba şi ne dădu asupra războiului iscat între cîrmuitorul lui şi Warumashanya amănunte din care părea că aceste două căpetenii erau, necontenit, la cuţite. La urma urmei, este un fel mai potolit de a lupta. Unul din adversari întreprinde o incursiune în ţinutul celuilalt şi izbuteşte să se facă nevăzut cu o cireadă de vite, ucigînd unul sau doi oameni luaţi prin surprindere.

Se scurg săptămîni sau poate chiar luni, mai-nainte ca potrivnicul lui să treacă la represalii şi să reuşească o captură, în mod similar, şi atunci este restabilit un echilibru, nefiind nici una din părţi în cîştig. Rareori, se atacă cu curaj şi pe faţă, firea africanului fiind, categoric, pornită împotriva oricărui sistem energic de a purta război.

Punîndu-i diferite întrebări, acest *mgwana* ne mai dădu apoi informaţii cu mult mai interesante, privitoare la Rusizi. Ne spuse, fără ezitare, cu aerul unui om care ştie absolut totul despre subiectul abordat, şi ca şi cum orice persoană în stare să-i pună la îndoială spusele ar putea fi catalogată drept un măgar şi jumătate, că rîul Rusizi ieşea din lac, continuîndu-şi cursul spre ţinutul lui Suna (Mtesa).

Spre ce alt ţinut mai putea să curgă ? întrebă el.

Doctorul Livingstone era înclinat să-i dea crezare ; mai bine zis, era mai dispus să accepte lucrurile aşa cum declara el, pînă ce proprii noştri ochi aveau să-i confirme informaţiile. Eu eram mai înclinat să-i pun la îndoială

spusele, după cum i-am și mărturisit doctorului : mai întîi, versiunea aceea era prea frumoasă ca să fie adevărată ; în al doilea rînd, individul manifesta prea mult entuziasm discutînd despre un subiect care nu era cu putință să-l intereseze. Exclamațiile lui : „Barikallah" și „Inshallah" erau cu mult prea înflăcărate ; răspunsurile date de el concordau prea mult cu propriile noastre dorințe. Doctorul punea mare bază pe relatarea unui *mgwana* întîlnit de el cu mult mai la sud, care afirmase că bunicul, sau părintele lui Rumanika — în momentul actual cîrmuitorul Karagwahului — se gîndise să sape de-a lungul albiei rîului Kizamgule, în scopul ca pirogele lui să se poată duce la Ujiji pentru a face acolo negoț. Din pricina acelei relatări, îmi închipui — care coincide cu credința lui fermă și deseori exprimată, că apele lacului Tanganica se scurgeau printr-o deschidere undeva — doctorul privea cu părtinire spusele acelui mgwana ; dar, pe măsură ce înaintăm cu povestirea, vom vedea cum se vor sfîrși toate acestea.

În a noua dimineață de la plecarea din Ujiji, cam la două ceasuri de cînd se înălțase soarele pe cer, am trecut de delta lată a lui Mugere, un rîu care dă și numele districtului de pe țărmul răsăritean cîrmuit de Mukamba. Ajunsesem chiar în fața celei mai sudice din cele trei guri ale rîului, unde am descoperit că există o deosebire netă în culoarea apei. O linie de demarcație aproape dreaptă, trasă de la est la vest de la gura rîului, ar servi foarte bine pentru a evidenția deosebirea existentă între cele două pînze de apă. În partea sudică, apa era curată, avînd o nuanță verde deschis ; la nord de linia imaginară, era noroioasă și se vedea deslușit cum curentul are direcția nordică. Curînd, după depășirea primei guri a rîului, am ajuns la a doua, și apoi la a treia gură a rîului, fiecare avînd o lățime de numai cîțiva yarzi, dar fiecare vărsînd în lac suficientă apă pentru

a ne permite să urmărim linia dintre diferitele curente la 5-6 lungimi dincolo de gurile respective.

Mai sus de a treia gură a lui Mugere se ivi un cot, cu grupuri de sate înșirate pe țărmul lui. Acestea erau așezările lui Kukamba, și într-unul din ele locuia chiar căpetenia. Băștinașii de pe meleagurile acelea încă nu văzuseră nici un alb și, bineînțeles, de-ndată ce am debarcat, am fost înconjurați de o droaie de oameni, toți înarmați cu lăncii lungi, singura armă vizibilă printre ei, cu excepția unor bîte și, ici și colo, cîte o toporișcă.

Am fost conduși într-o colibă, pe care am împărțit-o cu doctorul. Ce s-a întîmplat în ziua următoare îmi amintesc doar ca prin ceață, deoarece am fost doborît la pat de un atac de malarie, primul suferit de cînd părăsisem ținutul Unyanyembe. Îmi aduc aminte vag că am încercat să ghicesc cam ce vîrstă ar avea Mukamba, remarcînd că avea o înfățișare, în același timp, chipeșă și oglindind bune intenții față de noi. Iar în intervalele de tăcere torturată și de cădere în inconștiență, am văzut — sau era o nălucire, silueta lui Livingstone, mișcîndu-se spre mine, și am simțit, sau mi s-a năzărit că simt — mîna lui Livingstone pusă cu duioșie pe fruntea sau pe membrele mele fierbinți. Între Bagamoyo și Unyanyembe suferisem mai multe atacuri de malarie, fără să am nimic sau pe nimeni care să-mi aline migrena și durerea sîcîitoare și răscolitoare, sau să aducă o rază de lumină printre perspectivele sumbre și mohorîte care, în mod fatal, se adună la căpătîiul călătorului bolnav și solitar. Dar, deși atacul acela de malarie era mai grav ca de obicei, deoarece timp de trei luni beneficiasem de o imunitate față de el, nu am regretat prea mult producerea lui, fiindcă am devenit obiectul amabilităților foarte duioase și părintești a bunului om în tovărășia căruia mă aflam în zilele acelea.

În dimineața următoare, dat fiind că mă întremasem puțin după atacul de malarie, cînd Mukamba veni să ne

dăruiască un bou, o oaie și o capră, am fost în stare să ciulesc urechile la răspunsurile date de el despre rîul Rusizi și capătul lacului. Veșnic veselul și entuziastul *mgwana* era și el de față, și nu se arătă măcar cu un dram mai rușinat cînd, prin intermediul lui, căpetenia ne spuse că rîul Rusizi, unindu-și apele cu Ruanda sau Luanda, la o depărtare de două zile de drum pe apă, sau o zi de mers pe uscat, de la capătul lacului, curgea în Tanganica.

Astfel, nădejdile noastre, atițate oarecum de asigurările categorice și repetate, căpătate, că rîul își urma cursul depărtîndu-se către Karagwah, se năruiseră la fel de vertiginos cum se clădiseră.

I-am plătit lui Mukamba *honga,* constînd din nouă doti și nouă *fundo* de *sami-sami, lunghio, muzurio n'zige.* Basmalele imprimate, pe care le avusesem din belșug în Unyanyembe, ar fi făcut treabă bună aici. După ce-și primi darul, căpetenia i-l prezentă doctorului pe fiul său, un flăcău înalt, de vreo optsprezece ani, cu gîndul să devină fiu adoptiv al doctorului, dar, cu un rîs bonom, doctorul se descotorosi de orice fel de înrudire din acestea, deoarece obiceiul era instituit cu unicul scop de a-i mai stoarce ceva pînzeturi. Mukamba primi reacția lui Livingstone cu inimă ușoară și nu insistă ca să obțină mai mult.

În a doua seară petrecută de noi la reședința lui Mukamba, Susi, slujitorul doctorului, se îmbătă strașnic datorită dărniciei cu care căpetenia împărțise *pombe,* făcînd chiar risipă. Tocmai cînd se crăpa de ziuă, am fost trezit auzind cîteva zgomote pătrunzătoare, ca niște trozniturі. Am ascultat atent și am descoperit că larma venea din coliba noastră. Era provocată de doctor care, pe la miezul nopții simțise cum cineva vine și se întinde alături de el în același pat, și crezînd că eram eu, cu amabilitatea lui nedesmințită, făcuse loc și se culcase pe marginea patului.

Dar dimineaţa, simţind cam răcoare, se deşteptase de-a binelea şi înălţîndu-se în coate spre a vedea cine era „partenerul" de pat, descoperise, spre marea lui mirare, că nu era altul decît slujitorul lui negru, Susi.

Acesta, făcîndu-se stăpîn pe păturile doctorului şi înfăşurîndu-se în ele, în modul cel mai egoist, ocupa aproape în întregime patul. Doctorul, cu blîndeţea lui caracteristică, în loc să pună mîna pe o vargă, se mulţumise să-l bată pe spate pe Susi, zicînd :

— Fii bun, Susi, scoală-te. Te afli în patul meu. Cum de-ai îndrăznit omule, să te îmbeţi în aşa hal, după ce de-atîtea ori îţi spusesem să nu mai bei ? Scoală-te !

Nu vrei ? Poftim, încasează asta şi asta ! şi-i dădea nişte ghionţi uşori.

Totuşi, Susi, îşi vedea mai departe de somn şi mîrîia, aşa că stăpînul continua să-l ghiontească, pînă ce chiar şi pielea groasă a lui Susi începu să simtă ceva şi se trezi de-a binelea, dîndu-şi seama ce lipsă de devotament şi nepăsare faţă de stăpînul lui dovedise, uzurpîndu-i pînă şi patul. După acest *exposé* [1] al năravului său faţă de „micul stăpîn", cum eram numit eu, Susi se simţi grozav de abătut.

A doua zi, în amurg, ne-am îmbarcat şi am trecut de partea cealaltă a lacului, căci Mukamba venise să-şi ia rămas bun de la noi şi ne rugase ca, de-ndată ce ajungem prin părţile stăpînirii fratelui său, Ruhinga — al cărui ţinut se întindea la capătul lacului — să trimitem piroga îndărăt să-l ia, iar între timp să lăsăm în preajma lui doi oameni de-ai noştri, înarmaţi cu puşti ca să-l ajute să se apere, în caz că Warumashanya l-ar ataca, imediat după plecarea noastră.

În nouă ceasuri am sosit la capătul lacului în Mugihena, ţinutul lui Ruhinga, fratele mai mare al lui Mukamba. Uitîndu-ne înapoi, ca să vedem de unde veneam,

[1] Denunţ, dezvăluire (fr.) (n.t.).

am observat că tăiasem lacul în diagonală, străbătîndu-l de la sud-est spre nord-vest ; cu alte cuvinte, de la Mugera care pe țărmul de est era situat la cel puțin zece mile de punctul cel mai nordic, ajunsesem la Mugihewa, așezare situată în punctul cel mai nordic al țărmului apusean. Dacă ne-am fi continuat ruta de-a lungul țărmului răsăritean și astfel am fi plutit în jurul capătului de nord al lacului, am fi trecut prin Mukanigi, ținutul lui Warumashanya, și Usumbura lui Simveh, aliatul și prietenul său. Dar urmînd un itinerar ca acela descris mai sus, am sosit la extremitatea lacului fără a întîmpina nici un fel de dificultate.

Ținutul în care ne aflam acum, Mugihewa, este situat în delta rîului Rusizi. Este un teren extrem de plat, cea mai ridicată parte a lui neavînd nici zece picioare peste nivelul lacului, presărat cu numeroase adînciturî năpădite de cea mai duhnitoare iarbă *matete* și cel mai înalt soi de papirus, și scobituri asemănătoare unor iazuri, umplute cu apă stătătoare, care put, răspîndind malarie în toată legea. Ele slujesc ca pășuni pentru creșterea unor întinse cirezi de vite, fiindcă acolo unde terenul nu este acoperit de plante de mlaștină, produce o iarbă bogată, dulce. Oile și caprele, mai cu seamă primele, arată totdeauna bine, și deși nu suferă comparație cu rasele englezești sau americane, sînt cele mai frumoase văzute în Africa.

În acest ținut, se zăresc numeroase sate, deoarece spațiile dintre adînciturile menționate nu sînt ocupate de jungla putrezită și luxuriantă comună altor părți din continentul african. De n-ar fi kolquall, euforbia, originar din Abisinia, pe care unii șefi de trib au pus să fie sădiți în chip de apărare, în jurul satelor — ai putea vedea de la un capăt la celălalt al ținutului Mugihewa. Apele din jurul lacului de la țărmul răsăritean pînă la cel apusean, mișună de crocodili. De pe maluri

am numărat zece capete de crocodili și ni s-a spus că rîul Rusizi era plin de ei.

Ruhinga, care veni să ne vadă îndată ce ne-am statornicit tabăra în satul lui, era un om nespus de jovial; totdeauna izbutea să vadă ceva ce-i stîrnea cheful de rîs; deși era mai în vîrstă cu cinci, poate șase ani, decît Mukamba — el pretindea că a împlinit o sută de ani — nu avea nici jumătate din demnitatea mezinului său, nici nu era privit cu atîta admirație de poporul lui. În schimb, Ruhinga cunoștea mai bine ținutul decît Mukamba și avea o memorie admirabilă, fiind capabil să-și împărtășească în mod inteligent cunoștințele acumulate asupra regiunii. După ce ne-a făcut onorurile satului, în calitate de căpetenie, și ne-a dăruit un bou și o oaie, lapte și miere — nu am întîrziat să ne străduim a dobîndi de la el cît mai multe informații cu putință.

Informațiile căpătate de la Ruhinga pot fi sintetizate după cum urmează: ținutul care mărginește capătul lacului, de la Urundi propriu-zis, pe țărmul estic, pînă la Uvira, pe cel vestic, este împărțit în următoarele districte:

Primul: Mugere, cîrmuit de Mukamba, zonă prin care se vărsau în lac micile rîuri Mugere și Mpanda.

Al doilea: Mukanigi, cîrmuit de Warumashanya, ocupa în întregime capătul nord-estic al lacului, porțiune pe unde se varsă în lac micile rîuri Karindwa și Mugerawa Kanigi.

Al treilea: În jumătatea de est a districtului, și în capătul lacului, se află Usumbura, cîrmuit de Simveh, aliatul și prietenul lui Warumashanya, care se întinde pînă la țărmul răsăritean al rîului Rusizi.

Al patrulea: Începînd de pe țărmul apusean al lui Rusizi pînă la extremitatea nord-vestică a lacului, se afla Mugihewa — ținutul lui Ruhinga.

Al cincilea: De la Uvira spre vest, mergînd spre nord pînă dincolo de Mugihewa și depășind-o pe latura

nordică, ajungînd pînă la colinele din Chamati, era Ruwenga, un ținut cîrmuit, de asemenea, de Mukamba.

Dincolo de Ruwenga, de la colinele din Chamati pînă la rîul Ruanda, era ținutul Chamati. La vest de Ruwenga, cuprinzînd toți munții din direcția aceea, cale de două zile de marș, era Uashi. Sînt diviziunile cele mai mici ale ținutului cunoscut îndeobște sub numele de Ruwenga și Usige, ținuturile Usumbura, Mukanigi și Mugere. Dar toate acestea reprezintă numai o parte și o parcelă din Urundi, care include toate regiunile limitrofe ale lacului de la rîul Mshala, pe malul estic, pînă la Uvira, pe cel vestic — necesitînd o călătorie de zece zile, dacă te îndrepți direct spre nord, de la capătul lacului, și de o lună, dacă pornești într-o direcție nord-estică, cu destinația Murukuko, capitala lui Mwezi, sultanul tuturor provinciilor din Urundi. Exact la nord de Urundi este Ruanda, o țară foarte întinsă.

Rîul Rusizi — după spusele lui Ruhinga — izvorăște din apropierea unui lac despre care se spune că ar avea o lungime cît de la Mugihawa pînă la Mugere, și este lat ca din Mugihawa pînă în ținutul lui Warumashanya, adică optsprezece mile lungime pe circa opt mile lățime. Lacul este înconjurat de munți pe latura nordică și cea apuseană : în partea de sud-vest a unuia din acești munți, își are obîrșia Rusizi — la început, un mic torent, dar pe măsură ce-și urmează calea spre lac, primește ca tributari rîurile Kagunissi, Kaburan, Mohira, Nyamagana, Nyakagunda, Ruviro, Rofubu, Kamimvira, Myove, Ruhuha, Mukindu, Sangé, Rubirizi, Kiriba și ultimul, rîul Ruahda, acesta părînd a fi cel mai însemnat din toate. Lacul Kivo poartă numele ținutului în care este situat. De-o parte a lui este Mutumbi (probabil Utumbi, menționat de Speke și Baker), la vest este Ruanda, la est Urundi. Căpetenia din Kiro poartă numele de Kwansibura.

După atît de multe detalii minuțioase primite despre rîul Rusizi, nu ne mai rămînea decît să-l vedem. În a doua dimineață de la sosirea noastră la Mugihewa, am făcut rost de zece vîslași vînjoși și am pornit în explorarea capătului lacului și a gurii rîului Rusizi.

Am aflat că acest capăt nordic al lacului era crestat, avînd șapte golfuri largi, fiecare deschizîndu-se pe-o lățime avînd între o milă și jumătate și trei, că niște sfori de nisip prelungi și late, năpădite de *matete,* despărțeau fiecare golf de cel următor. Primul, pornind de la vest la est, în partea cea mai lată, spre extremitatea sudică a ținutului Mugihewa, avea cam trei mile lățime și servea drept linie de demarcație dintre districtul Ruwenga al lui Mukamba și Mugihewa lui Ruhinga ; avea, de asemenea, o adîncime de două mile. Al doilea golf se deschidea la o milă de extremitatea sudică a ținutului Mugihewa, ținînd pînă în satul lui Ruhinga, la capătul golfului, și aveai de făcut o milă peste altă sfoară de nisip, care se termina printr-o insuliță.

Al treilea golf se întindea pe aproape o milă, pînă la o lungă sfoară de nisip, la capătul căreia se găsea altă insulă, avînd o lungime de o milă și un sfert, și alcătuia latura vestică a celui de-al patrulea golf, la capătul căruia era delta lui Rusizi.

Acest de-al patrulea golf, la baza lui, avea o adîncime de circa trei mile, și se adîncea în interiorul uscatului cu o jumătate de milă, mai mult decît toate celelalte. Sondajele indicau o adîncime de șase picioare și aceeași adîncime se menținea la cîteva sute de picioare depărtare de vărsarea brațului principal al rîului Rusizi. Curentul abia se tîra ; nu parcurgea mai mult de o milă pe oră. Deși țineam fără întrerupere binoclul la ochi, cercetînd cu privirea împrejurimile în căutarea rîului, nu am putut zări brațul principal pînă ce nu am fost la 200 de picioare de el, și chiar atunci, doar observînd cu atenție prin ce deschizătură ieșeau, în lac, pirogele pescari-

lor. În punctul acela, golful se strîmtase, ajungînd de la două mile la o lățime de numai 200 de picioare. Invitînd o pirogă să ne arate drumul, o mică flotilă de piroge ne precedă, stăpînii lor fiind îmboldiți de pură curiozitate.

I-am urmat; peste cîteva minute, urcam în susul cursului de apă foarte rapid, deși avea o lărgime de numai zece picioare. Am vîslit amonte, pe o distanță de vreo jumătate de milă, curentul fiind foarte puternic; am vîslit între șase și opt mile pe oră și am ajuns destul de departe spre a constata natura rîului la gurile lui. Am putut vedea că își lărgea albia și se răsfira în miriade de canale, învolburîndu-se în jurul unor smocuri încîlcite de rogoz și iarbă *matete*, și că dădea impresia unei mlaștini. Am urcat pe brațul central, sau principal. Brațul apusean avea o lățime de circa opt yarzi. După ce ne întorsesem în golf, am observat că brațul cel mai estic avea cam șase yarzi lățime și vreo zece adîncime, dar apa era foarte leneșă. În felul acesta, examinasem toate cele trei guri și înlăturasem toate îndoielile cauzate de alternativa dacă Rusizi se vărsa în lac, sau ieșea din el. Nu era necesar să urcăm mai sus pe cursul lui, întrucît rîul propriuzis nu oferea absolut nimic vrednic de observație.

Întrebării: „Rusizi este un afluent al lacului, sau iese din el?“ — i s-a dat pentru totdeauna răspuns. Asupra acestui punct nu mai încăpea nici cea mai mică îndoială, la proporții nici nu putea fi comparat cu rîul Malagarazi; pe de altă parte, nu este, nici nu ar putea fi navigabil pentru alte ambarcațiuni decît cele mai mici piroge.

Singurul lucru demn de remarcat cu privire la el este faptul că abundă în crocodili, dar nu a fost văzut măcar un singur hipopotam, ceea ce poate fi luat drept altă dovadă a adîncimii sale reduse.

Golfurile situate la est de Rusizi au aceeași conformație ca și cele de la vest. Judecînd cu chibzuială, după lărgimea fiecărui golf și a diferitelor limbi de ni-

sip despărţitoare, se poate spune că lăţimea lacului are vreo douăsprezece sau patrusprezece mile. Dacă ne-am fi mulţumit pur şi simplu să ne uităm la conformaţia terenului şi la locul de întîlnire dintre lanţul muntos estic şi cel vestic, am fi spus şi noi că lacul se sfîrşea într-un punct, aşa cum l-a schiţat pe hartă căpitanul Speke. Dar explorarea întreprinsă a spulberat această idee.

Dealul Chamati reprezintă terminaţia nordică a lanţului vestic şi pare, la un examen superficial, că se reazimă pe munţii Ramata din lanţul estic, aflaţi în faţa lui Chamati ; dar o vale lată de vreo milă desparte cele două lanţuri, şi prin valea aceea, Rusizi curge spre lac [1]. Deşi Chamati încheie şirul vestic, cel estic continuă cîteva mile dincolo de acest loc, spre nord-vest. După ce iese din această largă strungă, Rusizi pare că aleargă într-o matcă largă, cu un curent puternic, de-a curmezişul unei întinse cîmpii aluvionare, formată din sedimentele aduse chiar de rîu, risipit într-o sută de canale, pînă cînd, apropiindu-se de lac, se varsă în el prin numai trei braţe, aşa cum am descris mai sus.

Nu voi omite să declar aici că, deşi doctorul şi cu mine am fost nevoiţi să luptăm cu puternicul curent al rîului Rusizi cînd curgea sprinten şi năvalnic, ducîndu-şi apele în Tanganica, doctorul mai este şi astăzi adeptul credinţei că — indiferent de rolul jucat de Rusizi — trebuie să fie pe undeva o deschidere şi pentru Tanganica, bazîndu-se pe faptul că toate lacurile de apă dulce au asemenea deschideri. Doctorul este capabil să-şi expună opiniile şi motivele mai argumentat decît m-aş pricepe eu în locul lui şi, ca nu cumva să prezint deformat su-

1 După o răbdătoare investigaţie întreprinsă asupra capătului nordic al lacului, şi după ce ne-am convins, pe calea observaţiei personale, că Rusizi curge în lac, zvonul băştinaşilor, adus în patrie de domnul Samuel Baker că între Tanganica şi Albert N'yanza există o legătură acvatică, încă îşi mai găseşte numeroşi susţinători (n. a.).

biectul, îl voi lăsa deoparte pînă ce va avea prilejul de a şi le explica singur ; cu vastele sale cunoştinţe asupra Africii, va fi în măsură să facă acest lucru spre folosul lui.

Pentru mine un lucru rămîne evident, şi cred că şi pentru doctor : că domnul Samuel Baker va trebui să mute lacul Albert N'yanza cu unul dacă nu chiar cu două grade latitudine mai jos. Acest binecunoscut explorator a marcat pe hartă lacul lui mult prea departe în interiorul Warundi, în timp ce Ruanda a fost plasată pe latura estică, cînd de fapt o mare porţiune din această regiune, dacă nu toată, s-ar cuveni să fie trecută la nord de ceea ce, pe harta lui, a desemnat sub numele de Usige. Nu trebuie să fie dispreţuite informaţiile comunicate nouă de către un om înzestrat cu inteligenţa lui Rushinga, fiindcă dacă lacul Albert s-ar situa într-o rază de o sută de mile de Tanganica, cu siguranţă, că acest şef de trib ar fi auzit de existenţa lui, chiar dacă nu l-ar fi văzut cu ochii lui. El este de obîrşie din ţinutul Mutumbi, şi a călătorit din ţinutul acela în Mugihewa, districtul pe care-l cîrmuieşte acum. L-a văzut pe Mwezi, marele rege al ţării Urundi, şi îl descrie ca fiind un bărbat de vreo patruzeci de ani şi un om foarte bun la suflet.

Munca noastră era acum încheiată ; nu mai aveam ce să ne reţină la Mugihewa. Ruhinga fusese peste măsură de amabil şi ne dăduse mereu alţi boi ca să-i tăiem şi să-i mîncăm. Mukamba se purtase la fel. Soţiile lor ne aprovizionaseră cu lapte şi unt din belşug, şi acum aveam stocuri serioase din ambele alimente.

Doctorul făcuse o serie de observaţii privitoare la latitudine şi longitudine, stabilind că Mugihewa era situată la 3° şi 19' latitudine sudică.

La 7 decembrie, dis-de-dimineaţă, am părăsit Mugihewa şi, vîslind pe lîngă extremitatea sudică a insulelor Katangara, ne-am apropiat de înălţimile din Uashi, în preajma liniei de hotar dintre ţinutul lui Mukamba şi

Uvira. Linia de frontieră este considerată a fi o rîpă largă, în adîncurile căreia creşte un crîng de copaci înalţi, frumoşi şi cu trunchiuri drepte, din lemnul cărora băştinaşii îşi fac pirogele.

Trecînd pe rîul Kanyamabengu, care se varsă în lac în apropiere de terenul rezervat tîrgului din Kirabula, punctul limită ajuns de Burton şi Speke în explorările efectuate pe lacul Tanganica, am cîrmit spre sud, de-a lungul ţărmului vestic al lacului, şi am mai navigat încă o jumătate de oră pînă la Kavimba, unde ne-am oprit ca să ne pregătim micul dejun.

Satul unde locuia Mruta, regele ţinutului Uvira, se zărea din tabăra noastră şi observam cum grupuri de oameni urcau şi coborau munţii mult mai des decît socoteam că ar fi de bun augur pentru noi. Pe lîngă aceasta, în apropiere, era un grup de wajiji cu înfăţişări jalnice, care fuseseră prădaţi doar cu cîteva zile mai înainte de sosirea noastră, fiindcă încercaseră, aşa cum credeau wavirii, să se sustragă plăţii tributului. Fapte de felul acestora, precum şi cunoştinţele avute de noi despre starea generală de insecuritate din ţinut, rezultatul numeroaselor războaie în care erau angajate districtele din Tanganica, ne determinară să nu facem popas la Kavimba.

Ne-am suit repede în ambarcaţiunea noastră, înainte ca wavirii să se fi strîns laolaltă, şi am pornit spre sud, înfruntînd o vijelie puternică, care se abătu asupra noastră venind dinspre sud-vest. După ce am tras zdravăn la rame vreo două ore, faţă-n faţă cu furtuna iscată rapid, am îndreptat prova ambarcaţiunii către un golfuleţ liniştit, aproape ascuns printre trestiile înalte şi am debarcat acolo ca să înnoptăm.

Cunoscînd primejdiile înconjurătoare, ştiind că un om sălbatic şi necruţător era duşmanul cel mai rău de care aveam a ne teme, ne-am pus în joc toate energiile disponibile ca să construim o îngrăditură înaltă, din tufi-

şuri ghimpoase, şi apoi, după ce munca fusese isprăvită, ne-am aşezat să cinăm, şi ne-am lăsat în voia somnului ; nu însă înainte de a fi postat sentinele pentru a ne păzi piroga, ca nu cumva cutezătorii tîlhari din Uvira s-o poată face nevăzută ; în asemenea caz, am fi intrat într-o frumoasă încurcătură şi am fi căzut pradă unei nenorociri amarnice.

Cînd se crăpa de ziuă, părăsind punctul Kukumba, după ce luasem pe sponci o gustare, cafea, brînză şi plăcinte făcute cu făină de *doarra,* am pornit din nou în direcţia sudului. Focurile noastre de tabără scăpaseră neobservate de pescarii bănuitori şi cu ochi ageri din Kukumba ; dar precauţiunile luate şi straja vigilentă rînduită înainte de a ne retrage la culcare se dovediseră o garanţie eficace împotriva tîlharilor din Uvira.

Pe măsură ce înaintam, urmînd traseul nostru, ţărmurile apusene ale lacului se înfăţişau mai falnice şi mai cutezătoare decît înălţimile împădurite din Urundi şi dîmburile bărboase din Ujiji. O creastă din spate — avangarda munţilor înălţaţi dincolo de ea — se dezvăluie printre culmile strînse între ele ca în chingile liniei frontale a munţilor, atingînd o altitudine variind între 2500 şi 3000 de picioare peste nivelul lacului. Printre vălurile primului şir de munţi se ridicau coline izolate, de o mărime respectabilă, abrupte şi prăpăstioase, dar foarte pitoreşti ca decor. Cea mai mare parte dintre aceste coline aveau coame rotunde şi netezite, sau dacă nu, creştetul lor prezenta o formă tabulară. Creasta ce învăluia aceste coline trimitea printre ele, ca nişte săgeţi, din loc în loc, prelungiri asemănătoare unor promontorii, avînd conturul în pantă domoală, desemnate de mine pe hartă sub titulatura de „capuri alpine", sau puncte. Cînd dădeam roată pe lîngă asemenea puncte, imediat ne scoteam la iveală compasele ca să luăm relevmentele şi să observăm direcţiile avute de toate reperele topografice mai însemnate, demne de interes. Deseori, aceste capuri sînt

formate din cîmpii aluvionare, prin mijlocul cărora, cu siguranță, că va fi descoperit un rîu oarecare. Astfel de cîmpii aluvionare îmbietoare, cuprinse spre sud-vest și nord într-un măreț arc montan, prezintă cel mai luxuriant și încîntător decor. Vegetația pare a crește acolo în mod spontan. Pîlcuri de palmieri *Elacis Guineansis* ascund în verdeață vreun sat de culoare cafenie stinsă ; în jur, se zărește un alai fastuos de majestuoși și superbi copaci *mvule ;* un larg cuprins este acoperit de tulpinile de *sorghum,* cu verdele lor viu, cu crestetele ca niște parașute ale mimozelor ; predomină o dungă de nisip alb, pe care pirogele băștinașilor sînt trase departe de bătaia sonoră și capricioasă a undelor ; pescarii se profilează tolăniți alene la umbra unui copac ; toate acestea sînt scene înfățișate privirii, în timp ce navigam în piroga noastră, pe luciul lacului Tanganica. Cînd ne săturam de vraja romantică a sălbaticelor decoruri ecuatoriale, de tipul celor descrise mai sus, n-aveam decît să ne ridicăm ochii spre vîrfurile marilor munți, ivindu-se dominatori, sumbri și impunători, în dreapta noastră ; să urmărim creionarea ușoară a norilor *cirus* pe boltă, care le atingeau în treacăt piscurile, lunecînd pribegi către nord, purtați de vîntul ce se pornea, să urmărim formele schimbătoare luate de nori, de la barele orizontale, lînoase, ale maselor de *cirus,* pînă la noianul mai dens, mai mohorît, al norilor *cumulus,* care prevesteau furtună și ploaie și se statorniceau curînd în grupuri impresionante — clădindu-se asemenea unor Alpi așezați peste alți Alpi, unul deasupra celorlalți ; știam că furtuna pe care o purtau în pîntecul lor sta gata să se stîrnească și era timpul să ne căutăm un adăpost.

Trecînd de Muikamba, am văzut cîteva crînguri de *mvule* înalți. Pînă hăt, la Bemba, wabembii ocupă crestele munților, în vreme ce wavirii cultivă cîmpiile aluvionale înșirate de-a lungul bazei și a povîrnișurilor mai joase ale munților. La Bemba, ne-am oprit să ne procu-

răm bucăți de ceramică pentru pipă, conformîndu-ne tradiția wajijilor, convinși că vom trece cu bine lacul și vom avea o soartă norocoasă, dacă respectăm această veche tradiție.

Trecînd de Ngovi, am ajuns în dreptul unui cot adînc, unde țărmul se curba pînă la capul Kobagi, la o distanță de zece mile. Cînd făcusem cam două treimi din drumul acela, am ajuns la un grup de ostroave — trei la număr — toate foarte abrupte și stîncoase ; cel mai mare avea o lungime de vreo 300 de picioare la bază, și vreo 200 de picioare lățime. Acolo am făcut pregătiri pentru a poposi peste noapte. Locuitorii insulei erau un bătrîn cocoș împodobit cu un penaj de o somptuoasă strălucire, un sturz colorat gălbui bolnăvicios, o barză cu capul ca un ciocan, și doi șoimi pescari care, trezindu-se că le luasem în stăpînire domeniul rezervat cu religiozitate, își luară zborul către insulița cea mai apuseană ; din locul unde se cocoțară, continuară să ne măsoare cu privirea în modul cel mai solemn.

Deoarece pronunțam cu o mare greutate numele acestor ostroave, Kavuncweh, doctorul, cunstatînd că erau singurele locuri noi pe care aveam probabilitatea de a le descoperi, le boteză insulețele „New York Herald" ; și, ca o confirmare a noii denumiri, ne-am strîns mîna. O minuțioasă estimare a poziției lor stabili că se aflau la 3°41' latitudine sudică.

Vîrful celei mai mari dintre insulițe era o poziție foarte adecvată pentru a lua relevmente, și am folosit cu prisosință prilejul oferit, deoarece din punctul acela puteai dispune de cele mai cuprinzătoare priveliști asupra largului și prelungului lac și a șirurilor înconjurătoare, de munți impunători. Se vedeau limpede colinele Ramata și am marcat direcția lor ca fiind nord-nord-est ; capul Katanga, sud-est prin sud ; Șentakeyi, est-sud-est ; Magala, est prin nord ; punctul sud-vestic al insulei Muzimu l-am marcat sud, iar punctul ei nordic, sud, sud-est.

În zorii zilei de 9 decembrie, ne-am pregătit să ne reluăm voiajul. O dată sau de două ori, în cursul nopții, fusesem vizitați de pescari, dar veghea noastre neîntreruptă împiedecă orice șterpeleală. Mi s-a părut însă că oamenii de pe țărmul opus, care fuseseră musafirii noștri nepoftiți, pîndeau cu ardoare orice ocazie de a se năpusti asupra pirogei noastre, sau de a ne lua chiar pe noi drept prada lor corporală, iar oamenii noștri au fost foarte serios influențați de gînduri similare, dacă judecam după tragerea de inimă cu care vîsliră vîrtos ca să ne îndepărtăm de ultimul nostru loc de popas.

Sosind la capul Kabogi, intram pe teritoriul wasanzilor. Am știut că avem de-a face cu un trib diferit după salutul *„Moholo"* cu care ne întîmpină un grup de pescari, deoarece cel al wavirezilor era *„Mako"*, la fel cu neamurile din Urundi, Usige și Uhha.

Am zărit curînd capul Luvumba — o povîrnită proiecție în afară a unei creste muntoase, care-și trimitea o ramificație pînă departe, în lac. Deoarece se apropia o furtună, ne-am îndreptat spre un golfuleț primitor și comod, care se ivea înainte de un sat și trăgîndu-ne piroga pe uscat, am început să ne înălțăm cortul și să facem alte pregătiri pentru a înnopta acolo.

Localnicii părînd a fi destul de pașnici și politicoși, n-am văzut nici un motiv de a bănui că nutresc vreo ostilitate față de arabi și de wangwani. În consecință, ne-am gătit dejunul și, ca de obicei, ne-am întins ca să tragem un pui de somn, după amiaza. Am adormit curînd și tocmai visam ceva în cortul meu, pierdut într-o fericită uitare a încăierării și conflictului care se stîrnise de cînd mă dusesem eu la culcare, cînd am auzit un glas strigîndu-mă :

— Stăpîne ! stăpîne ! Scoală-te, iute ! Aici o să înceapă îndată o luptă !

Am sărit ca ars, și, smulgîndu-mi din rastel centironul cu revolverul și cartușiera, am ieșit afară din cort.

Nici vorbă, părea să domnească o vrajbă teribilă între două tabere ; deoparte era o ciurdă de băştinaşi zgomotoşi, cu aer răzbunător, iar de cealaltă, oameni din expediţia noastră. Şapte-opt oameni de-ai noştri se refugiaseră îndărătul pirogei şi-şi ţineau puştile încărcate pe jumătate ţintite asupra gloatei furibunde, al cărei număr creştea din clipă în clipă — dar pe doctorul Livingstone nu l-am putut zări nicăieri.

— Unde este doctorul ? am întrebat.

— S-a dus dincolo de dealul acela, cu compasul lui, domnule, zise Selim.

— E cineva cu el ?

— Sînt Susi şi Chumah.

— Tu, Bombay, trimite doi oameni să-l avertizeze pe doctor şi să-i spună să vină în grabă aici.

Dar chiar în momentul acela doctorul şi cu cei doi oameni ai săi se iviră pe sprînceana dealului, aruncîdu-şi privirile în jos, în modul cel mai bonom, asupra scenei eroi-comice pe care o înfăţişa mica depresiune unde ne stabilisem. Fiindcă, într-adevăr, în ciuda aspectului serios al situaţiei, erau îmbinate acolo şi multe elemente comice : un tînăr, gol puşcă, beat turtă şi abia ţinîndu-se pe picioare, izbea în nisip cu singura pînză care-i acoperea şalele ţipînd şi urlînd ca un apucat ; prin această atitudine şi prin tonul adoptat, declara, în limbajul ştiut de el, că nici un mgwana sau arab nu va pune măcar o clipă piciorul pe ţărmul sfînt al usanzilor. Părintele său, sultanul, era în acelaşi hal de ebrietate ca şi el, deşi comportarea lui trăda aceaşi violenţă.

Între acestea, doctorul sosise la faţa locului şi Selim îmi strecurase în mînă carabina Winchester, cu încărcătorul plin de cartuşe. Doctorul întrebă cu calm ce se întîmplă acolo şi ghizii wajiji răspunseră că oamenii de pe meleagul acela voiau ca noi să plecăm, deoarece erau în raporturi de ostilitate cu arabii, din pricină că fiul mai mare al căpeteniei din Muzimu — insula spaţioasă,

aflată chiar aproape în fața noastră — fusese omorît în bătăi de un beluc numit Khamis, în Ujiji, pentru că tînărul cutezase să arunce o privire în haremul acestuia, iar de atunci pacea fusese ruptă cu totul între wasanzi și arabi.

După ce ne-am sfătuit cu ghizii, doctorul și cu mine am ajuns la concluzia că era mai bine să ne străduim a-l pacifica pe sultanul local printr-un dar, decît să ne considerăm jigniți de trăsnaia unui flăcăiandru beat. În furia lui dementă, încercase să-l înjunghie pe unul din oamenii mei cu vîrful unei unelte. Acest act fusese socotit ca o declarație de începere a ostilităților, și soldații mei erau destul de dispuși să se războiască; nu aveam însă nici o nevoie să pornim lupta cu o gloată năucită de băutură căci — dacă am fi vrut — am fi putut curăța locul folosind doar revolverele noastre.

Doctorul, dezgolindu-și brațul, le spuse că el nu era nici mgwana nici arab, ci om alb, că arabii și wangwanezii nu aveau aceeași culoare a pielii ca noi. Eram oameni albi, deosebindu-ne întru totul de cei pe care erau ei deprinși să-i vadă, că nici un negru nu suferise vreo vătămare din partea unui alb. Această cuvîntare păru să aibă un mare efect, căci după o scurtă acțiune de lămurire, cu binele, tînărul bețiv și monarhul său nu mai puțin „făcut" fură îndemnați să stea jos și să discute în liniște. În conversația avută cu noi se referiră frecvent la Mombo, feciorul lui Kisesa, căpetenia din Muzimu, care fusese omorît cu brutalitate.

— Da, omorît cu brutalitate! exclamară ei de mai multe ori, în graiul local, ilustrînd, printr-o pantomimă cît mai fidelă, cum murise nefericitul tînăr.

Livingstone continua să discute cu ei într-un fel blînd, părintesc, iar protestele lor vehemente și zgomotoase împotriva cruzimii arabilor erau pe cale să se stingă, cînd bătrînul sultan se ridică deodată și începu să se învîrte în sus și-n jos, atițat, iar într-una din aceste vînzoleli,

își crestă intenționat piciorul cu tăișul ascuțit al lănciei sale, și după aceea exclamă că wangwanii l-au rănit!

La strigătul scos de el o jumătate de gloată se zori să o ia la sănătoasa, dar o babă care avea în mînă un toiag zdravăn, cu trupul unei șopîrle sculptat în capătul lui, începu să-l ia la trei păzește pe sultan, cu toată energia limbii sale volubile, învinuindu-l că avea poftă să-i vadă pe toți uciși și alte femei îi ținură isonul, sfătuindu-l pe șeful tribului să stea liniștit și să accepte darul pe care eram dispuși să i-l facem.

Dar este evident că era nevoie de prea puțin pentru a-i face pe toți bărbații aflați în scobitura aceea mică să înceapă o încăierare sîngeroasă. Atitudinea gentilă, răbdătoare a doctorului avu o înrîurire mai puternică decît oricare alt argument pentru a-i convinge pe toți să evite vărsarea de sînge, cîtă vreme mai rămăsese măcar cea mai mică șansă de a se ajunge la o rezolvare amicală, și, pînă la urmă, avu cîștig de cauză. Sultanul și cu feciorul lui fură amîndoi trimiși să-și vadă de treabă, bucurîndu-se de întorsătura lucrurilor.

În timp ce doctorul purta discuții cu ei și se străduia să le domolească aprigul clocot al pasiunilor, eu ordonasem să fie strîns cortul, să fie puse pe apă pirogele, și bagajele stivuite cum trebuie, iar cînd negocierile se încheiară amical, l-am rugat pe doctor să sară în ambarcațiune, deoarece pacea aceea aparentă era doar o acalmie înainte de dezlănțuirea furtunii; pe lîngă aceasta i-am spus că în echipajul nostru avem parte și de două-trei făpturi lașe care, în cazul cînd s-ar isca altă tulburare, n-ar fi oprite de nici un scrupul ca să ne părăsească pe amîndoi acolo.

Pe la ora 4,30 p.m., am început să vîslim de-a lungul lacului, pornind de la capul Luvumba; la orele 8, eram în dreptul capului Panza, extremitatea nordică a insulei Muzimu, la 6 a.m. ne aflam la sud de Bikari și trăgeam tare înspre Mukungu, situat în Urundi, localitate în care

am sosit la orele 10 a.m., după ce traversarea lacului ne luase şaptesprezece ore, ceea ce — calculînd media orară de două mile şi jumătate — ne dă totalul aproximativ de treizeci şi cinci de mile în linie dreaptă, ca lăţime, şi o distanţă ceva mai mare de patruzeci şi trei de mile, de la capul Luvumba.

La 11 decembrie, după şapte ore de vîslit, am sosit iarăşi în pitoreasca aşezare Zasi, în ziua de 12, eram la fermecătorul golfuleţ Niasanga, iar la orele 11 a.m., dădusem ocol pe lîngă Bangwe şi în faţa noastră se zărea Ujiji.

Am intrat în port foarte liniştit, fără să tragem obişnuita salvă, deoarece gloanţele şi praful de puşcă erau cam pe sfîrşite. Cînd am debarcat, soldaţii noştri şi notabilităţile arabe veniră pînă la marginea apei ca să ne ureze bun sosit.

Mabruki avea un bilanţ bogat de istorisit : toate întîmplările petrecute în lipsa noastră. Acest om credincios, căruia îi lăsasem în grijă locuinţa lui Livingstone, îşi îndeplinise misiunea mai presus de orice laudă. Kalulu se opărise şi avea pe piept o arsură înfiorătoare, cu carnea încă crudă. Mabruki îl pusese în lanţuri pe Marora, pentru că rănise unul din măgari. Bilali, poltronul acela bîlbîit, un veritabil tiran al femeilor, stîrnise tulburare în piaţa tîrgului şi fusese tăbăcit cu străşnicie de către Mabruki, cu băţul. Şi, veste mai presus de toate îmbucurătoare, primisem, din partea consulului american din Zanzibar, o scrisoare purtînd data de 11 iunie. Plicul conţinea telegrame expediate din Paris, unele recente, chiar din 22 aprilie acelaşi an ! Bietul Livingstone exclamă : „Şi eu nu am nimic. Ce plăcut este să ai un prieten adevărat şi bun !“

Voiajul nostru pe lacul Tanganica ţinuse douăzeci şi opt de zile, interval în care parcursesem pe apă peste 300 de mile.

Capitolul XIV

CĂLĂTORIA NOASTRĂ DE LA UJIJI LA UNYANYEMBE

Ne-am simţit chiar ca acasă cînd ne-am aşezat pe blana noastră de urs negru, pe covorul persan cu colorit vioi şi pe rogojinile noi, curate, ca să ne odihnim cu spatele rezemat de perete, sorbindu-ne ceaiul cu aerul unor oameni care savuraseră confortul, flecărind pe tema incidentelor din timpul picnicului, cum persista Livingstone să numească voiajul întreprins de noi pînă la rîul Rusizi. Părea că se întorseseră vremurile bune de odinioară, a căror amintire ne plăcea să o evocăm, deşi locuinţa noastră era destul de umilă ca aspect şi slujitorii noştri nu erau decît nişte barbari goi, dar în apropierea acelei case îl întîlnisem pe el — Livingstone în persoană — după marşul plin de peripeţii făcut din Unyanyembe ; pe aceeaşi verandă unde ne aflam acum ascultasem minunata povestire a doctorului despre acele regiuni îndepărtate, încîntătoare, situate la vest de lacul Tanganica ; în acelaşi ungher, am pătruns prima dată în intimitatea lui, iar de atunci admiraţia ce-i port a sporit clipă de clipă, şi mă simt în al nouălea cer cînd doctorul mă informează că trebuie să meargă în Unyanyembe sub ocrotirea escortei mele şi pe propria-mi cheltuială. Vechile ziduri de lut, căpriorii goi, străvechiul acoperiş de stuf şi veranda aceea veche, cu aerul ei ciudat, vor păstra pentru mine un interes istoric cît

voi trăi, și de aceea, cîtă vreme mai am putința, mi-am dat osteneala de a imortaliza umila clădire bătrînă făcînd o schiță cu mîna mea. Am spus abia adineauri că admirația mea pentru Livingstone a sporit. Este adevărat. Omul căruia eram pe cale de a-i lua un interviu, la fel de calm și placid cum aș sta de vorbă cu oricare personaj de renume în scopul special de a-i defini structura sufletească sau de a-i cunoaște în amănunțime opiniile, m-a cucerit.

Avusesem intenția de a-i lua un prelungit interviu, de a relata detaliat tot ce mi-a spus, de a trasa portretul vieții și al figurii sale, apoi să-i fac o plecăciune, să-i spun *„au revoir"* [1] și să mărșăluiesc îndărăt. În mintea mea era solid înrădăcinată ideea că se lăsa împins de bruscheţe și avea maniere deosebit de dezagreabile și care aveau să mă facă să mă cert cu el imediat.

Dar Livingstone, om dintr-o bucată, creștin nobil, inimă generoasă, suflet sincer, a acționat ca un erou, m-a invitat în casa lui, mi-a spus că e bucuros să mă vadă și s-a însănătoșit dinadins, ca să dovedească adevărul conținut în afirmația lui — „M-ai readus la viață" ; iar cînd eu am căzut la pat, avînd malarie, legănîndu-mă între viață și moarte, el m-a îngrijit ca un tată, și acum s-a împlinit mai mult de o lună de cînd sîntem împreună.

Vă mai poate prinde mirarea, atunci, că îmi place omul acesta, avînd fața oglindă a firii sale, inima însăși esența bunătății umane, cu țeluri atît de înalte, încît uneori mă fac să izbucnesc în exclamații năvalnice :

— Dar familia dumitale, doctore, desigur că ar vrea atît de mult să te vadă ! Lasă-mă să te ademenesc ca să vii cu mine acasă. Îți promit să-ți asigur transportul pe fiecare palmă de teren, de aici pînă la coasta oceanului. Vei avea cel mai bun măgar de călărie care se poate găsi în Unyanyembe. Nu vei trebui decît să faci aluzie

[1] La revedere (fr.) (n.t.).

la dorințele dumitale, și îți vor fi pe dată satisfăcute. Dă-le încolo de izvoare ale Nilului, te rog, haide, vino în patrie și odihnește-te ! Pe urmă, după un an de odihnă, cu sănătatea restabilită, te poți întoarce ca să isprăvești tot ce ai de făcut.

Dar răspunsul suna :

— Nu, într-adevăr, aș ține tare mult să-mi văd familia. Scrisorile copiilor mei mă înduioșează nespus, dar trebuie să nu mă întorc în patrie ; trebuie să-mi duc la capăt misiunea. Numai lipsa proviziilor m-a reținut. Aș fi încheiat descoperirea cursului Nilului cu acest episod, trasîndu-i albia pînă la joncțiunea ei fie cu lacul indicat de Baker, fie cu brațul Nilului identificat de Petherick. Dacă mi-aș fi continuat ruta încă o lună, aș fi putut spune : „Munca mea este terminată".

Unii din oamenii aceia care-l întorseseră pe doctor din drumul spre interesantele sale descoperiri, se aflau încă în Ujiji și mai aveau în mîinile lor carabinele Enfield dăruite de guvern, arme pe care intenționau să le rețină pînă ce aveau să fie plătite salariile ; dar cum fiecare dintre ei primiseră, din partea consulului englez, un avans în valoare de 60 de dolari, la Zanzibar, cu clauza stipulată în contract că se obligau să-și urmeze stăpînul oriunde avea să le ceară să meargă, și cum ei nu numai că nu merseseră acolo unde li se ceruse să îl însoțească, ci și dejucaseră și sabotaseră planurile, era o absurditate ca o mînă de oameni să triumfe asupra doctorului, păstrînd armele dăruite de guvernul din Bombay.

Îi ascultasem pe șeicii arabi, prieteni de-ai doctorului sfătuindu-i cu blîndețe să le restituie ; fusesem martor la îndărătnicia răzvrătiților, și tocmai atunci, pe *burzani*-ul din casa lui Sayd bin Majid, am profitat de ocazie pentru a spune ce-mi stătea pe inimă, și a-mi înfățișa părerea asupra acelui caz. Am procedat astfel nu numai spre binele acelor sclavi încăpățînați, ci și spre lămurirea arabilor, și le-am spus răspicat că era bine că

îl găsisem pe Livingstone în viață, căci dacă s-ar fi atins de-un singur fir de păr din capul lui, m-aș fi întors pînă la coastă pentru a reveni cu un efectiv suficient de puternic ca să-mi îngăduie să-l răzbun. Așteptam zi de zi să văd cum îi sînt restituite lui Livingstone armele acelea, sperînd că nu voi fi silit să folosesc forța, dar după ce se scursese o lună sau chiar mai mult, și armele încă nu fuseseră înapoiate, am cerut permisiunea de a le recăpăta eu, ceea ce mi s-a acordat. Susi, viteazul slujitor al lui Livingstone, fu trimis imediat, cu o duzină de oameni, pentru a recupera armele, și peste cîteva minute eram în posesia carabinelor, fără a mai avea alte necazuri din pricina aceea.

Doctorul luase hotărîrea de a mă însoți în Unyanyembe în scopul de a-și primi proviziile, expediate din Zanzibar la 1 noiembrie 1870. Întrucît, eu eram însărcinat cu escorta, era de datoria mea să studiez bine diferitele rute existente de la Ujiji în Unyanyembe. Eram suficient de conștient de dificultățile și răspunderile implicate, cît timp aveam să escortez un om atît de însemnat. Pe lîngă aceasta, în împrejurarea aceea, erau puse în joc și sentimentele mele personale. Dacă lui Livingstone i se întîmpla cel mai mic rău, din pricina vreunei neglijențe comise de mine, cîtă vreme se afla în compania mea, imediat s-ar fi spus : „Aha ! dacă nu ar fi plecat la drum cu Stanley, acum ar mai fi fost în viață !"

Mi-am scos harta — cea desenată cu mîna mea — în care aveam desăvîrșită încredere, și am schițat un itinerar capabil să ne ducă pînă în Unyanyembe fără a fi siliți să plătim tribut un singur cupon de pînză, și fără a întîlni în cale nimic mai rău decît o junglă ; o rută care să ne dea putința de a-i evita pe toți wavinzii și wahhii prădalnici. Această rută pașnică, oferind deplină securitate, ducea pe apă, către sud, de-a lungul țărmului ținuturilor Ukaranga și Ukawendi, pînă la capul Tongwe. Sosind la capătul Tongwe, m-aș fi găsit în fața satului

Itaga, cîrmuit de sultanul Imrera, în districtul Rusawa din Ukawendi ; după aceea, am fi apucat-o pe vechiul meu drum, pe care îl străbătusem cînd venisem din Unyanyembe, cu destinația Ujiji. I-am explicat doctorului proiectul și el a recunoscut numaidecît că este foarte realizabil și prezintă mare securitate, iar dacă atingem țărmul la Imrera, cum propuneam eu, avea să ne dovedească dacă harta făcută de mine era corectă sau nu.

Sosisem la Ujiji, din croaziera întreprinsă cu scopul de a face unele descoperiri, în nordul lacului Tanganica, la 13 decembrie ; de la data aceea, doctorul începuse să scrie epistole către numeroșii săi prieteni și să transcrie în „mamutul" lui, *Jurnalul lui Lett,* din însemnările făcute în carnetele sale de tabără, informațiile prețioase dobîndite în cursul anilor cînd călătorise la sud și la vest de Tanganica. Am schițat un portret al lui Livingstone, în timp ce stătea pe verandă, cu mînecile suflecate și cu registrul acela uriaș pe genunchi ; iar micul desen de pe frontispiciul cărții reprezintă un portret admirabil al doctorului, deoarece artistul care m-a ajutat, înzestrat cu un ochi intuitiv, văzuse defectele schiței făcute de mine și, datorită acestei intervenții, am posibilitatea de a-l aduce sub ochii cititorului exact cum l-am văzut eu — pe cînd sta și medita la toate cîte întîlnise în cursul îndelungatelor lui marșuri.

Curînd după sosirea mea la Ujiji, se repezise la hîrtia lui de corespondență și adresase o scrisoare lui James Gordon Bennett, Esq., în filele căreia îi transmitea mulțumirile sale ; și după ce sfîrșise de scris, i-am cerut să adauge pe plic cuvîntul „Junior", întrucît tînărului domn Bennett îi era îndatorat. Am considerat scrisoarea admirabilă și i-am cerut doctorului să nu mai adauge un singur cuvînt. Simțămintele inimii sale își găsiseră expresia în cuvintele pline de recunoștință scrise ; și, dacă îl cunoaștem bine pe domnul Bennett, știam că avea să fie mulțumit de cuprins. Căci lui nu-i păsa atît de noutățile

geografice, cît de faptul grozav de important, dacă Livingstone era în viață sau murise.

În ultima parte a lunii decembrie, scria misive adresate copiilor lui, domnului Roderick Murchison și lordului Granville. Intenționase să-i scrie și contelui de Clarendon, dar mi-a revenit trista misiune de a-l informa despre moartea acelui distins nobil.

Între timp, îi pregăteam pe membrii expediției pentru marșul de înapoiere în Unyanyembe, împărțind echitabil baloturile și bagajele, încăpătoarele cutii de tablă ale doctorului ca și ale mele, între oamenii mei, doarece luasem hotărîrea de a le permite oamenilor doctorului să pornească în marș ca niște pasageri, drept răsplată pentru că își îndepliniseră în chip atît de nobil datoria față de stăpînul lor.

Sayd bin Majid plecase la 12 decembrie, către ținutul lui Mirambo, pentru a da bătălie cu acel Bonaparte negru, răzbunînd astfel uciderea fiului său Soud în codrii din Wilyankuru, și luase cu dînsul trei sute de inși vînjoși, din Ujiji, înarmați cu puști. Bătrînul șef, încă plin de curaj, ardea de mînie și revoltă, și înfățișa o frumoasă figură de războinic, avînd alături pușca lui de 7 picioare. Înainte de a pleca spre Rusizi, îi urasem *bon voyage* [1] și îmi exprimasem speranța că vor scăpa lumea Africii centrale de tiranul Mirambo.

La 20 decembrie, anotimpul ploios își făcu apariția cu ropote de ploaie însoțite de tunete, fulgere și grindină; termometrul scăzu la 66° fahrenheit. În seara aceleeași zile, am suferit un atac de urticarie, sau „bășicare", pentru a treia oară de cînd sosisem în Africa și îndurasem suferințe crîncene; și aceasta fu premergătorul unui atac de malarie care ținu patru zile. Era de tipul malign, dovedit a fi fatal pentru atîția exploratori, pe Zambezi, pe Nilul Alb, pe Congo și pe Niger. Capul îți zvîcnește,

[1] Călătorie bună (fr.) (n.t.).

pulsul îţi sare ca nebun, inima se zbate chinuită, în timp ce gîndurile suferindului rătăcesc într-o lume stranie, cum numai fantezia unui om bolnav poate crea. Acesta era al patrulea atac de malarie, din ziua cînd îl întîlnisem pe Livingstone. Ațîțarea produsă de marșul dificil și speranțele mari nutrite necontenit de mintea mea, îmi menținuseră trupul aproape invincibil față de un atac de malarie, cîtă vreme înaintasem spre Ujiji, dar la două săptămîni după ce marile eveniment se consumase, energia mea se relaxase, mintea îmi era cu desăvîrșire liniștită, așa că am devenit victima malariei.

Sosi crăciunul, iar doctorul și cu mine ne hotărîsem ca ziua aceea binecuvîntată și care din vremi străbune se bucura de mare cinstire, să fie întîmpinată la fel ca în țările anglo-saxone, sărbătorind-o atît cît ne îngăduia tîrgul Ujiji. În seara ajunului, frigurile mă lăsaseră cu totul, iar în dimineața de crăciun, deși eram extrem de slăbit, m-am ridicat din pat, m-am îmbrăcat și, i-am ținut lui Ferajji, bucătarul, o adevărată conferință asupra importanței pe care o are ziua aceasta pentru oamenii albi, străduindu-mă să strecor în mintea îmbuibatului și lingușitorului nătărău cîteva iscusite secrete ale artei culinare. Oi grase, cu coada lată, capre *Zogga* și pombe, ouă, lapte proaspăt, banane, *singwe,* făină de calitatea întîia, pește, ceapă, cartofi, etc. etc. au fost procurate din piața din Ujiji și de la bunul bătrîn Moeni Kheri. Dar, vai, din vina slăbiciunii mele, Ferajji a stricat friptura și crema „lapte de pasăre" a fost arsă — dineul a fost un eșec. Pușlamaua aceea cu creierul plin de seu a scăpat de o chelfăneală numai din pricină că nu am fost în stare să ridic mîinile să-l pedepsesc ; dar aveam o înfățișare înspăimîntătoare și alarmantă, capabilă să nimicească pe oricine afară de Ferajji. Nerodul bucătar, cu capul lui tare, nu făcu altceva decît să chițotească, și cred că avu ulterior răsplata de a înfuleca plăcintele,

crema și friptura pe care neglijența lui le stricase pentru gîtlejurile europene.

Înainte de a pleca, Sayd bin Majid lăsase consemnul să ni se permită a folosi piroga lui pentru călătoria noastră spre casă, iar Moeni Kheri avu amabilitatea de a ne împrumuta în același scop uriașa lui ambarcațiune. Expediția, sporită acum cu persoana doctorului și cu cei cinci slujitori ai săi și bagajele lui, necesita utilizarea unei piroge suplimentare. Aveam cîteva capre de lapte și o provizie de oi grase, pentru a rezista în junglă din Ukawendi, a cărei traversare eram pe cale să o încerc. Buna Halimah, bucătăreasa lui Livingstone, avea gata un sac de făină fină, așa cum numai ea putea să pregătească, îndemnată de afectuosul devotament ce-i arăta stăpînului său. Hamoydah, soțul ei, contribuise, de asemenea, în mod gratuit, și cu multă atenție, la realizarea acestui important articol alimentar. Am cumpărat pentru doctor un măgar, singurul disponibil în Ujiji, ca nu cumva în cursul marșului acela lung, doctorul să sufere din cauza vechiului său dușman : dizenteria. Pe scurt, eram aprovizionați din plin cu hrană, oi, capre, brînzeturi, pînzeturi, măgari și piroge, suficiente ca să facem față pînă la o mare depărtare ; nu mai aveam nevoie de nimic.

Ziua de 27 decembrie a sosit ; este ziua fixată pentru plecarea noastră din Ujiji. Probabil că sînt pe cale să-mi iau adio pe veci de la portul al cărui nume va fi pentru totdeauna sfințit în amintirea mea. Pirogele — trunchiuri mari de copaci pentru cherestea, scobite — sînt încărcate cu lucruri bune ; vîslașii au trecut la locurile lor ; drapelul Angliei este înălțat la prova pirogii doctorului ; drapelul american flutură și foșnește voios deasupra pirogii mele ; și nu le pot privi fără a simți o anumită mîndrie pentru că cele două națiuni anglo-saxone sînt reprezentate în ziua aceasta pe asemenea mare interioară, în fața naturii sălbatice și a barbariei.

Sîntem escortaţi pînă la ambarcaţiunile noastre de neguţătorii arabi de vază, de copiii stăpîniţi de admiraţie ai unyamwezilor, de oamenii liberi din Zanzibar, de waguahhi şi wajiji minunîndu-se, de aprigi warunzi, care, în ziua aceasta, sînt liniştiţi, chiar mîhniţi de plecarea oamenilor albi.

„Încotro pleacă ?“ se întreabă cu toţii.

La 8 p.m., pornim, împărţim în dreapta şi-n stînga cuvintele de despărţire, în timp ce arabii şi, *quid nunc* [1] îşi flutură mîinile spre noi, urîndu-ne drum bun. Vreo doi-trei dintre ei au încercat să ne spună ceva sentimental şi afectuos, mai cu seamă păcătosul dovedit de Mohammed bin Sali ; dar deşi făţiş nu mi-am manifestat sub nici o formă dezaprobarea cuvintelor adresate, sau a modului emfatic în care mi-a scuturat mîna, nu am regretat deloc să-i văd ultima oară mutra, după ce îl trăsese pe sfoară cu perfidie pe Livingstone, în 1869. Am fost rugat stăruitor să transmit în Unyanyembe *„Mengi salaams“* la toată lumea dar dacă aş fi făcut astfel, cum era evident că dorea el, nu m-aş fi mirat cîtuşi de puţin dacă toţi m-ar fi considerat drept un imbecil care nu se mai poate vindeca.

Am împins piroga în apă, depărtînd-o de malul lutos, la poalele pieţii, în vreme ce caravana rămasă pe uscat, împovărată de bagaje, sub conducerea uriaşului Asmani şi a lui Bombay, îşi începea călătoria către sud, de-a lungul ţărmului lacului. Ne înţelesesem să ne întîlnim la gura fiecărui rîu, ca să-i transportăm de pe un mal pe celălalt.

Doctorul, aflat în piroga lui Sayd bin Majid, care era cam cu o treime mai mică decît cea luată sub comanda mea, trecu în frunte, cu drapelul britanic, ţinut drept, falnic, pe o prăjină de bambus, unduind în urmă ca un meteor stacojiu. Ambarcaţiunea mea — avînd un echipaj alcătuit din marinari wajiji, angajaţi ca să ducă pirogele

[1] Te miri cine (lat.) n.t.).

îndărăt de la capul Tongwe la Ujiji Bunder — venea în dreptul pupei celei din față și avea un băț mult mai înalt pentru drapel, pe care fu înălțat veșnic frumosul „Stele și Dungi". Înălțimea lui neobișnuită ne atrase din partea doctorului — care-și simțea patriotismul și loialitatea ațîțate — observația că va reteza cel mai înalt palmier ca să aibă și el un port-drapel potrivit, fiindcă nu se cuvenea ca drapelul britanic să fie cu atîta mai scund decît cel al Statelor Unite.

Soldații noștri nu erau măcar cu un dram mai prejos de noi, ca bună dispoziție, și îmbrățișau cu inima ușoară gîndul de a pleca în Unyanyembe. Se porniră să intoneze cîntecul entuziast al luntrașilor din Zanzibar, avînd refrenul extatic :

Kinan de re re Kitunga

și se îndepărtară de uscat vîslind ca niște năluci, pînă ce fură siliți să-și tragă sufletul, fiind complet sleiți, în timp ce nădușala țîșnea ca aburii din porii trupurilor șiroind de sudoare. După ce se răcorira și se înviorară, se aplecară iarăși asupra vîslelor, înălțînd cîntecul din Mrima :

O mama, re de mi ky

care curînd îi îmboldi iarăși la un efort nesăbuit. Prin aceste succesiuni de țîșniri frenetice, întreceri, țipete, cîntece, transpirație, rîsete, gemete și pufăieli, oamenii noștri dădeau frîu slobod voioșiei lor, pe măsură ce se înstăpînea peste mințile lor gîndul că se îndreaptă spre patrie și că, datorită rutei adoptate de mine, între noi și Unyanyembe nu se mai ivea nici ceața mai mică primejdie.

I-am păcălit pe wahezi, ocolindu-i ! ha ! ha !
Wavinzii n-or să ne mai necăjească ! ha ! ha !
Mionvu nu mai poate scoate pînzeturi de la noi ! hi ! hi !
Și Kiala n-are să ne mai vadă nicicînd ! ha ! ha !

țipau ei, întrerupîndu-și cîntul prin bruște explozii de rîs, însoțite de înfricoșătoare și rapide izbiri ale apei, date cu vîslele care făceau ca țepenele piroge bătrîne să tremure de la cap la coadă.

Detașamentul de uscat al Expediției părea să ne împărtășească atîtarea și oamenii își alăturau glasurile în dezlănțuitele refrene ale nebunescului cîntec african. Îi privim cum zoresc pasul ca să păstreze aceeași cadență cu noi, pe cînd dădeam ocol capurilor și promontoriilor și trăgeam la rame de-a cumerzișul golfurilor ale căror margini erau acoperite de rogoz, trestii și stufăriș. Firavul și agilul Kalulu, micuții Bilali și Majwara, erau văzuți mînînd în goană turma de oi, caprele și măgarii care aparțineau caravanei; pînă și animalele păreau că iau parte la bucuria generală.

Natura, de asemenea, trufașa, sălbateca natură, cu domul ei falnic și azuriu, boltit și înflorit; cu întinsul și adîncul ei de verdeață smălțuit în culori vii și cu nețărmurirea copleșitoare din stînga noastră; cu imensa ei pînză de apă sclipitoare, aruncînd reflexe; cu seninătatea sa cumplită și intensă, ne împărtășea și ne sporea bucuria.

Pe la ceasurile 10 a.m., am sosit în satul lui Kirindo, bătrîna căpetenie care se remarcase prin deosebita bunătate arătată față de doctorul Livingstone, în vreme ce arabilor le purta pică. Pentru arabi, atitudinea aceea era de neexplicat; pentru doctor, era o consecință firească: el nu îi vorbise decît cu cuvinte amabile și sincere, pe cîtă vreme toți arabii i se adresau de parcă nici n-ar fi fost și el om, cu atît mai puțin un șef de trib.

Reședința lui Kirindo este așezată la gura rîului Liuche care este foarte largă; rîul mustește printr-un codru de *eschinomenae* (conifer, *Kauri*). Locul acela era unul din punctele de întîlnire stabilite între caravana de pe țărm și cea de pe lac, pentru ca pirogele să-i poată trece pe toți de partea cealaltă, la o distanță de o milă

și jumătate. Gura rîului Liuche formează golful Ukaranga, numit astfel deoarece pe partea opusă, unde urma să îi trecem pe camarazii noștri de pe uscat, era situat satul Ukaranga, la cîteva sute de yarzi de lac. Tot bagajul fu scos din piroga mai mare și stivuit frumușel în cea mai mică, și cîțiva vîslași de mîna întîia își luară locurile la rame și se depărtară, avîndu-l la bord pe doctor, care trebuia să supravegheze aranjarea taberei la Ukaranga ; în acest timp, eu am rămas în urmă ca să priponesc măgarii nărăvași și rău nărăviți și să-i grămădesc la o parte în fundul pirogei mai mari, ca să nu intervină nici un risc de a ne răsturna și a fi apoi înghițiți de crocodilii înfometați. Aceștia pîndeau, toți prin jur, așteptîndu-și prilejul. Ciurda de capre fură apoi îmbarcate și ele, împreună cu cîți putură să se urce dintre oamenii noștri. Vreo treizeci rămîneau în urmă cu mine, și piroga trebuia să se întoarcă pentru noi.

Am ajuns cu toții teferi la Ukaranga, deși am trecut primejdios de aproape de o cireadă de hipopotami. Trecerea largei guri a rîului Liuche, fiind pe atunci revărsat, fu terminată în vreo patru ore.

În ziua următoare, menținînd aceeași ordine ca și cea avută la plecarea din Ujiji, ne-am continuat drumul spre sud, detașamentul de pe lac ținîndu-se cît putea mai aproape de țărm ; totuși, cînd vîntul și vremea prielnică ne permitea, țîșneam cutezător înainte, ca săgeata, de-a curmezișul numeroaselor golfulețe care dantelează malurile lacului Tanganica. Malurile erau înveșmîntate într-un verde frumos, efectul ploilor din ultima vreme ; apele lacului erau oglinda fidelă a firmamentului albastru de deasupra noastră. Hipopotami, întîlneam cu duiumul. Cei pe care i-am observat în ziua aceea erau colorați cu inele roșietice în jurul bazei urechilor și pe ceafă. Un monstru, scoțînd capul la suprafață cam tîrziu, fu surprins de piroga îndreptată spre el în plină viteză și, cuprins de mare spaimă, făcu un plonjon grozav, care ne

dezvălui întreaga lungime a corpului său. La jumătatea drumului dintre gura rîului Malagarazi și vărsarea în lac a lui Liuche, am văzut pe mal o tabără — cea a lui Mohammed bin Gharib, un wasawahili care figura adesea — în narațiunea orală a aventurilor și călătoriilor sale făcută mie de Livingstone — ca unul dintre cei mai amabili și buni musulmani din Africa Centrală. Îmi părea a fi un om cu fire amabilă, avînd o față rareori întîlnită și care purta întipărită o caracteristică neobișnuită: sinceritatea.

Pe măsură ce înaintam spre sud, vegetația de pe maluri era cu adevărat tropicală, fiecare cotitură dezvăluia noi frumuseți. Undele își îngăduiseră stranii extravaganțe cu roca moale calcaroasă, din care sînt făurite majoritatea stîncilor și a falezelor abrupte, văzute pe cînd ne apropiam de gura rîului Malagarazi.

Am ajuns la gura rîului Malagarazi pe la ceasurile 2 p.m., după ce vîslisem optsprezece ore în șir de la Ukaranga. Detașamentul de pe țărm sosi pe la ceasurile 5 p.m., foarte obosit.

A doua zi fu folosită pentru a-i trece pe membrii caravanei peste gura largă a rîului, aducîndu-i în tabăra noastră, situată cu vreo două mile la nord de rîu. Este un rîu care, pentru o obște civilizată, ar fi de neprețuit folos ca să scurteze distanța dintre coasta oceanului și Tanganica. S-ar putea face o etapă de aproape o sută de mile pe acest curs de apă, de ajuns de adînc în toate anotimpurile pentru a permite navigația pînă la Kiala, în ținutul Uvinza, de unde ar putea fi ușor construită o șosea dreaptă, pînă în Unyanyembe. Misionarii ar putea, de asemenea, să recolteze aceleași avantaje, pentru turneele de convertire întreprinse de ei în Uvinza, Uhha și Ugala. Urmîndu-ne drumul, în ziua de 30, și ocolind pitorețtile capuri Kagongo, Mviga și Kivoe, am ajuns, după vreo trei ceasuri de vîslit, în fața satelor așezate la gura năvalnicului și nămolosului Rugufu. Acolo am fost ne-

voiți din nou să transportăm caravana sosită pe uscat peste gura infestată de crocodili a acestui rîu.

În dimineața zilei de 31, am trimis o pirogă cu mai mulți oameni în căutare de alimente, prin cele două-trei sate, vizibile pe malul celălalt al apei. Cu patru doti au fost cumpărate provizii suficiente, pentru patru zile, caravanei noastre alcătuite din patruzeci și opt de persoane. Apoi, ne-am pus în mișcare, după ce l-am informat pe Kirangozi că destinația noastră era Urimba și cerîndu-i să se țină cît mai aproape cu putință de țărmul lacului, acolo unde era practicabil acest gen de navigație, dar dacă nu, să se descurce cum va putea mai bine. De la vărsarea lui Rugufu, peste ale cărui izvoare trecusem în ruta noastră — urmată în voia hazardului — către Ujiji, pînă la Urimba, o distanță care cere șase zile de călătorie pe apă, nu există sate, și, prin urmare, nici hrană disponibilă. Detașamentul de pe uscat însă, primise, înaintea plecării din Ujiji, rații pentru opt zile, și, în dimineața aceea, căpătase, pentru încă patru zile, merinde distribuite fiecărui om, astfel că nu era în primejdie de a flămînzi, chiar dacă ramificațiile muntoase care acum se desfăceau din lanțul central, pieptișe și abrupte, una după alta, i-ar fi împiedicat să mențină comunicația cu noi. Trebuie să fie clar înțeles că asemenea călătorie nu fusese încă niciodată încercată, pînă la noi, de către vreun arab sau wasawahili, și fiecare pas înainte era făcut ignorînd cu desăvîrșire pe unde ruta aleasă avea să-i ducă pe oamenii noștri de pe țărm.

Ocolind promontoriul povîrnit la Kivoe, a cărui creastă bărboasă de sihlă și a cărui coamă zimțată, împădurită pînă la marginea apei, cu golfulețele lui desfătătoare și cu tihnitele ascunzișuri, ar fi putut lesne să trezească efuziunea poetică unei firi înzestrate cu acest dar, am îndrăznit să tăiem, de-a curmezișul, valurile din golful Kivoe și am luat-o de-a dreptul spre capul următor, Mizo-

hazy, îndărătul căruia, din cauza vîntului și a valurilor stîrnite, am fost siliți să poposim peste noapte.

După Mizohazy se ivește cutezătorul cap Kabogo — nu teribilul Kabogo, în jurul numelui căruia a fost țesut un val de mister de către băștinașii superstițioși ; nu Kabogo al cărui tunet și huet cumplit fuseseră auzite cînd trecusem peste Rugufu, în fuga noastră de wahezi — ci un loc din Ukaranga, de ale cărui stînci dure și neprimitoare s-au lovit, scufundîndu-se, multe piroge. Am trecut lipit de zidurile lui care îți interzic accesul, mulțumită apelor liniștite ale lacului Tanganica.

În apropiere de Kabogo, se află cîțiva frumoși *mvule*, foarte potriviți pentru construirea de piroge și aici nici nu dai peste băștinași scandalagii, gata să se ciorovăie pentru privilegiul de a tăia acești copaci.

De-a lungul marginii lacului și cam la vreo trei picioare mai sus de luciul apei, am observat foarte clar, pe suprafața netedă a coamelor stîncoase de la capul Kabogo urma întipărită de cota maximă atinsă de lac. Aceasta arată că Tanganica, în cursul anotimpului ploios, se ridică cu vreo trei picioare mai sus de nivelul din anotimpul uscat și că, în lunile următoare, evaporarea duce apa la nivelul normal. Numărul rîurilor pe lîngă care am trecut în această călătorie mi-a îngăduit să observ dacă, așa cum mi se spusese, exista în lac vreun curent avînd direcția nord. Mie mi-a părut că, atîta vreme cît suflă vîntul dinspre sud-vest, sud sau sud-est, masa de apă cafenie a rîurilor se tălăzuia spre nord, dar se nimeri ca, pe cînd străbăteam o dată sau de două ori, gura unui rîu, după o trîmbă de vînt pornită dinspre nord-vest și nord, apele noroioase să fie văzute apucînd-o mai la sud de gurile de vărsare, amănunt ce mă face să trag concluzia că nu există nici un curent permanent în Tanganica, cu excepția celor provocate de vîntul nestatornic.

Găsind un cuib comod într-un golf dintr-un loc numit Sigunga, am tras la mal pentru a prînzi. Un ostrov aflat la gura golfului ne sugeră că ungherul acela era frumos așezat pentru a se statornici acolo misionari ; în fundal se zăreau coline povîrnite, în chip măreț, avînd între ele și golf o limbă de pămînt vălurită, fiecare palmă de loc fiind acoperită de păduri, ceea ce sporea atracțiile înfățișate de un asemenea ungher. Ostrovul, pe care s-ar putea clădi foarte bine un sat măricel și asigurînd o apărare perfectă, ar putea — de dragul prudenței — să cuprindă și misiunea, și pe enoriașii ei ; golful, zăvorît de brațe ale uscatului, le-ar ocroti pescuitul și ambarcațiunile destinate comerțului ; terenul mănos dintre coline și golf ar oferi posibilități de a întreține o populație de peste o sută de ori mai numeroasă decît cea a ostrovului. Lemn pentru a-și construi pirogele și a-și dura casele ar avea la îndemînă ; ținutul înconjurător le-ar dărui vînat din belșug, iar docilul și cuviosul neam din Ukaranga abia așteaptă păstori sufletești.

De la frumosul Sigungu, după un scurt popas, am pornit iar la drum și, după trei ore, am ajuns la gura rîului Uwelasia. Fiindcă hipopotamii și crocodilii erau numeroși pe-acolo, ne-am amuzat trăgînd în ei, sperînd totodată ca astfel să atragem atenția detașamentului nostru de pe uscat, ale cărui puști nu le mai auzeam de cînd părăsisem Rugufu.

La 3 ianuarie, am părăsit Uwelasia și, trecînd pe lîngă capul Herembe, ne-am găsit în golful Tongwe. Golful acesta are o lărgime de cca. treizeci și cinci de mile și se întinde de la capul Herembe pînă la capul Tongwe. Trezindu-se atît de aproape de destinația lor, căci Urimba era la numai șase mile de capul Herembe, oamenii din ambele ambarcațiuni se aplecară asupra ramelor și, cu țipete, strigăte și rîsete, se încurajară reciproc să dea tot ce pot. Drapelele celor două mari națiuni anglo-saxone se încreteau și fîlfîiau jucăuș în briza lină, cînd apropiin-

du-se gata să se dezmierde, cînd aplecîndu-se iarăşi într-o parte, ca doi îndrăgostiţi pe care sfiala îi opreşte să se îmbrăţişeze. Mica ambarcaţiune bine echilibrată a doctorului se menţinea în frunte, şi drapelul cu fond stacojiu şi cruce al Angliei flutura dinaintea mea, părînd să spună frumoasei surate, care înainta lent la pupa ei : „vino, vino ; Anglia deschide calea".

Dar nu era oare locul Angliei să fie în frunte acolo ? Ea şi-a cîştigat acest drept, descoperind Tanganica ; America a venit doar pe locul al doilea.

Urimba, cu toate că este un district întins din Kawendi, are un sat cu acelaşi nume populat cu refugiaţi veniţi din Yombeh care au găsit că delta rîului Loajeri, deşi este unul din cele mai nesănătoase locuri — la fel de rău ca şi Rusizi — e mult preferabilă vecinătăţii sultanului Pumburu, din Kawendi-ul meridional. Învingătorii i-au pus bine pe goană, în aşa hal, încît se pare că au produs un şoc al sistemului lor nervos, deoarece aceşti oameni sînt foarte timizi şi neîncrezători cu străinii şi sub nici un cuvînt nu au vrut să ne permită intrarea în satul lor, lucru de care — ca să spun adevărul — am fost tare bucuros, după ce am aruncat o privire asupra gunoiştei duhnitoare unde zăcea tabăra lor. Presupun că pentru un alb ar fi moarte curată să doarmă o singură noapte în imediata vecinătate a acestui sat puturos — ce zic, ba chiar la două mile depărtare, în oricare din laturile aşezării.

Conducînd coloana în marş pînă la sud de sat, am găsit un loc adecvat pentru tabără, în extremitatea sudestică a golfului Tongwe, cam la o milă şi jumătate spre vest de semeţul pisc Kivanga, sau Kakungu. În urma unei observaţii făcute de doctor, am aflat că sîntem la 5°54' latitudine sudică.

Nici unul din băştinaşi nu auzise nimic despre detaşamentul nostru de pe uscat şi, cum delta rîurilor Loajeri şi Mogambazi se întindea pe vreo cincisprezece mile şi

deci înfățișa locul cel mai de netrecut, fiind absolut plat, năpădit de cele mai înalte desișuri de *matete, eschinomenae* și de hățișuri ghimpoase, inundate de apă, era zadarnic să ne obosim oamenii căutîndu-i pe ceilalți, într-un ținut atît de neprimitor. Nu se putea procura nici un fel de provizii, fiindcă satele erau într-o stare de semi-înfometare, locuitorii trăind de azi pe mîine din puținul ce le arunca în năvoade *Fortuna* zgîrcită.

A doua zi de la sosirea noastră la Urimba, am dat o raită prin interior, însoțit de servantul meu, Kalulu, care ducea splendida carabină cu două țevi a doctorului (marca Reilly nr. 12), căutînd vînat. După ce am umblat vreo milă, am dat peste o ciurdă de zebre. Tîrîndu-mă de-a bușilea, am izbutit să mă strecor pînă la o sută de picioare de ele — dar mă găseam într-un loc rău — înconjurat de stufișuri joase și înțepătoare, iar mușteie *tse-tse* care aterizau pe cătarea carabinei mușcîndu-mă de nas și repezindu-se în ochii mei, mă zăpăciră de tot. Ca să mai adauge ceva nemulțumirii mele, eforturile făcute pentru a mă degaja din mijlocul spinilor alarmară zebrele, care ridicară toate capul privind spre suspectul obiect din tufiș. Am tras spre pieptul uneia din ele dar — cum era de așteptat — n-am nimerit ținta. Zebrele se depărtară în galop, la vreo trei sute de picioare distanță, și eu m-am năpustit în cîmp deschis și, ridicînd în grabă cu mîna stîngă cocoșul armei, am țintit într-un mascul trufaș, care alerga în pas regesc înaintea semenilor lui, și ajutat de șansă, i-am trimis un glonte drept în inimă. Altă împușcătură norocoasă doborî și ea un gîscan uriaș, care avea un soi de pinten ascuțit și cornos pe partea din față a fiecărei aripi. Această provizie de carne a adus o contribuție materială la alimentarea caravanei, pentru străbaterea regiunii necunoscute ce se întindea, între noi și Mrera, în Rusawa și Kawendi.

Abia în a treia zi scursă de la sosirea noastră în tabăra din Urimba sosiră și camarazii de pe uscat. Zăriseră imensul nostru drapel, înălțat pe o prăjină de bambus avînd douăzeci de picioare lungime, pe deasupra celor mai impunători copaci din apropierea taberei, încă de cînd isprăviseră ascensiunea ascuțitei și semeței creste dindărătul lui Urembe, la cincisprezece mile depărtare, și, mai întîi, îl luaseră drept o pasăre uriașă — dar în rîndurile lor erau ochi ageri și, călăuziți de aceștia, ajunseră în tabără, întîmpinați cum numai niște oameni pierduți și regăsiți pot fi întîmpinați.

În tabăra aceea, am suferit alt atac de malarie provocat de vecinătatea deltei păcătoase, căci numai vederea ei îmbolnăvea pînă și măduva din mine !

La 7 ianuarie, am ridicat tabăra și ne-am îndreptat fețele spre est, și, pentru mine, spre patrie ! Totuși, cu părere de rău.

Avusesem parte de destulă fericire și plăcere, și de cea mai plăcută tovărășie găsită de mine pe malurile lacului. Văzusem destule peisaje fermecătoare care, asemenea unor sirene, te invitau la tihnită odihnă ; peisaje blînde, unde nu întîlneai nici harță sau tumult, nici încleștare sau înfrîngere, nici speranță sau dezamăgire, ci doar odihnă — o toropitoare, indolentă și totuși plăcută odihnă. Și doar cîteva handicapuri de suportat. Erau frigurile ; era lipsa de cărți, de ziare ; nu puteai avea acolo o soție de același sînge cu tine ; nu găseai teatre, hoteluri și restaurante, nici un fel de stridii pe East River, nici plăcinte umplute cu tocătură, sau turte cu făină de ovăz — nimic care să fie vrednic de dragostea unui gîtlej rafinat.

Astfel că, întorcîndu-mă spre a-mi lua rămas bun de la lac — în clipa aceea placid — și de la munții albăstrii, care se albăstreau tot mai mult pe măsură ce piereau în zare, de ambele laturi, am avut curajul de a rosti cum-

plitul cuvînt : adio ! — fără a vărsa măcar o lacrimă, fără a scoate nici un suspin.

Drumul nostru ne ducea prin valea rîului Loajeri, după ce i-am părăsit delta, o vale care se îngusta întruna, pînă ce se strînse într-o viroagă gîtuită de trecerea rîului care acum tuna și gemea, năvala lui, neîntîmpinată de vreun obstacol, părînd să influențeze însăși aerul ce-l respiram. Strunga aceea ce se tot strîmta devenea apăsătoare, și, la țanc, drumul se cățără pe un dîmb, pe urmă, pe o terasă, apoi, pe o colină, și, în sfîrșit, pe un munte, unde am poposit ca să ne facem tabără.

Pe cînd ne pregăteam să alegem locul potrivit, doctorul arătă cu degetul spre ceva, în tăcere, și deodată pretutindeni domni o liniște de moarte. Chinina luată dimineața părea să aibă efect pînă în cea mai mică cută a creierului meu, dar un rău amarnic mai stăruia peste ființa mea și, deși tremuram sub povara grea a carabinei Reilly, m-am tîrît înainte, spre locul arătat de doctor. M-am trezit privind în jurul unei rîpe abrupte, pe a cărui buză opusă se căznea să se cațere o bivoliță frumoasă. Tocmai ajunsese în vîrful rîpei și se întorcea ca să-și supravegheze vrăjmașul, cînd am izbutit să-i vîr un glonț chiar îndărătul osului umărului și aproape de șira spinării, care-i scoase un geamăt profund de durere.

— E împușcată mortal ! E împușcată, exclamă doctorul, ăsta e un semn sigur că ai nimerit-o !

Și oamenii din caravană înălțară chiar un strigăt, salutînd perspectiva de a avea carne. Al doilea glonte, vîrît în șira spinării, făcu animalul să îngenunchieze, iar al treilea îi puse capăt zilelor. Astfel, am făcut rost de un stoc de provizii. Carnea tăiată și uscată pe foc, după obiceiul wangwanilor îi va ajuta să ajungă departe, cu mult dincolo de pustia nelocuită întinsă dinaintea noastră. Pentru doctor și pentru mine, am oprit limba, cocoașa și cîteva bucăți alese, pe care le-am să-

rat bine, şi peste cîteva zile am avut carne de vită conservată, de calitatea întîia. Ar fi nimerit să mărturisesc că wangwanii au adus mai multe elogii carabinei decît vînătorului.

În ziua următoare, ne-am continuat marşul spre est, sub călăuzirea *Kirangozi*-ului nostru; dar era evident, după ruta luată de el, că habar nu avea de ţinutul prin care treceam, deşi îi turuise gura ca să ne facă să credem că ştia absolut totul despre Ugondo, Yombeh şi districtele cîrmuite de Pumburu. Cînd fu rechemat de la postul lui din fruntea caravanei, eram pe care de a coborî în albia rapidului Loajeri şi, în spatele lui, se vedeau trei şiruri de munţi de netrecut, pe care ar fi trebuit să-i străbatem într-o direcţie nord-estică, cu totul în afara rutei noastre. După ce m-am consultat cu doctorul Livingstone, m-am pus chiar eu în fruntea caravanei, şi, urmînd linia crestei, am ieşit din direcţia est în cea cuvenită, fără a ne păsa de felul cum se desfăşura drumul. La intervale, o potecă bătută de drumeţi se încrucişa cu cărarea pe care apucasem noi şi, după ce am urmat-o o bucată de drum, am ajuns la locul unde Loajeri era trecut prin vad. Rîul Loajeri îşi are izvorul la sud şi sud-est de piscul Kakungei. Am scos maximum ce se putea deţine din poteca aceea, după trecerea rîului, pînă ce am ajuns la drumul principal, care duce din Karah la Ngondo şi Pumbaru, în Kawendiul meridional.

În ziua de 9, după ce am părăsit tabăra, am lăsat în urmă poteca drumeţită şi am căutat o breşă în arcul format de colinele aflate dinaintea noastră, deoarece Pumburu era în război cu seminţia din Manya Msenge, un district al Kawendiul nordic. Ţinutul mişuna de vînat, peste tot vedeai bivoli şi zebre cu droaia. Printre copacii mai demn de menţionat erau palmierii *hyphene* [1] şi *bo-*

[1] Specie de palmieri cu trunchiul ramificat (n.t.).

rassu [1] și un arbore cu un fruct de mărimea unei ghiulele de 600 de fungi, numit de unii dintre băștinași *mabyah* [2] și ale cărui semințe, după spusele doctorului, sînt prăjite și mîncate. Nu sînt recomandate ca aliment pentru europeni.

În ziua de 10, punîndu-mă în fruntea oamenilor mei, cu compasul în mînă, am condus timp de trei ore marșul spre est. Sub privirile noastre, s-a desfășurat un frumos parc natural ; dar ierburile erau foarte înalte și anotimpul ploios, care începuse de-a binelea, îmi făcea munca excesiv de antipatică. Trebuia să-mi croiesc drum cu forța prin ierburile acelea înalte ajungîndu-mi pînă la piept și, cu compasul în mînă, să conduc expedi*ț*ia, deoarece nu se vedea nici cel mai mic semn de cărare și ne aflam acum într-o regiune necălcată de nici un călător. Ne-am așezat tabăra pe malul unui pîrîiaș ce curgea spre nord ; era unul din afluenții rîului Rugufu.

Ziua de 11 m-a găsit tot înotînd prin ierburi, care îmi făceau duș cu stropi de ploaie la fiecare pas. În două ore de drum, am trecut peste un pîrîu cu roci sienitice lunecoase în albia lui, care arătau urmele acțiunii unor torenți furioși. Ciuperci erau din belșug, și încă foarte mari. Trecînd prin apă, un bătrîn pagaz dintre unyamwezi, cu trupul ros de ani, rosti pe-un ton jalnic : „*Kibuyu* meu mort", voind să spună că alunecase și, în cădere își spărsese plosca, care în graiul kisawahili se numește *kibuyu*.

Pe malul răsăritean am poposit pentru a prînzi și, după un marș de un ceas și jumătate, am ajuns la alt pîrîu, pe care l-am considerat a fi Mtambu, mai ales din cauza similarității reliefului regiunii, deși harta mea mă informa că așa ceva era cu neputință. Decorul încon-

[1] Palmier evantai — aria de răspîndire : Africa, Arabia, Madagascar (n.t.).

[2] În graiul kisawahil, „mabyah", „moyah", „byah", înseamnă rău, neplăcut (n.t.).

jurător era aproape identic, iar spre nord remarcasem o colină de formă tabulară, similară cu muntele Magdala descoperit de mine la nord de Imrera, în timp ce mergeam spre Malagarazi. Deși mersesem doar trei ceasuri și jumătate, doctorul era foarte ostenit, deoarece ținutul era teribil de anevoios de parcurs.

În ziua următoare, străbătînd mai multe lanțuri alpine, avînd jur-împrejurul nostru peisaje superbe, care mai de care mai frumoase, sub ochii noștri se ivi un puternic și sprinten torent, cu albia scufundată la o mare adîncime între enormi pereți falnici, din gresie ; în defileul acela urla și vîjîia, făcînd o larmă de mică Niagara.

După ce ne-am văzut tabăra instalată pe o pitorească movilă, m-am gîndit să mă străduiesc pentru a procura ceva carne, articol pe care regiunea aceea interesantă părea să-l promită. Am ieșit după pradă, cu micul meu Winchester, luînd-o de-a lungul malurilor apei, spre est. Am umblat vreun ceas sau două, priveliștea devenind tot mai pitorească și fermecătoare, și apoi m-am cățărat pieptiș, pe o rîpă ce arăta a fi deosebit de promițătoare. Fără succes, am urcat pas cu pas malul și vă puteți închipui uimirea mea cînd m-am trezit în fața unui elefant, care își ținea urechile mari și late întinse ca niște pînze umflate de vînt — era chiar monstrul colosal, întruchiparea puterii în lumea africană. Mi s-a năzărit cînd i-am văzut trompa întinsă înainte, ca un deget ce avertizează, că aud un glas spunîndu-mi : *Siste, Venator !* [1]

Cît despre faptul dacă glasul venea din imaginația mea sau nu, cred că alarma o dăduse, în realitate, Kalulu, care trebuie să fi țipat : *„Tembo, tembo ! bana, yango !“* „Ia seama ! un elefant ! un elefant, stăpîne !“

Căci mica pușlama o luase la sănătoasa de-ndată ce descoperise colosul acela cumplit într-o vecinătate atît de

[1] „Oprește-te, vînătorule !“ (lat.) (n.t.).

apropiată. Revenindu-mi din încremenire, am socotit că e prudent să mă retrag și eu — mai ales cînd aveam în mînă o puşcoacă cu boabe de mazăre, încărcată cu cartuşe oarbe. Întorcînd capul, l-am văzut cum îmi face cu trompa semne, pe care le-am tălmăcit astfel : „Rămas bun, tinere ; ai avut noroc că ai plecat la timp, fiindcă aveam de gînd să te fac terci."

Pe cînd mă felicitam pentru inspirația mea, o viespe se năpusti aprigă și îşi înfipse acul în gîtul meu, aşa că pentru după amiaza aceea mi-au fost spulberate plăcerile anticipate de imaginația mea.

Sosind în tabără, i-am găsit pe oameni bombănind ; proviziile lor se sfîrşiseră și, cel puțin pentru trei zile, nu exista nici o perspectivă de a procura altele. Cu lipsa de prevedere obişnuită la gămani, îşi mîncaseră rațiile de cereale, consumaseră tot stocul de carne de zebră și bivol, uscată, și acum țipau ca din gură de şarpe că sînt lihniți de foame.

Se zăreau numeroase urme lăsate de animale, dar cum ne aflam în anotimpul ploios, vînatul era risipit prin toate părțile, pe cînd dacă am fi întreprins călătoria prin codrii aceia în anotimpul uscat, cămările noastre ar fi fost în fiecare zi aprovizionate cu carne proaspătă.

Pe la şase și ceva, pe cînd doctorul și cu mine ne luam ceaiul în aer liber, în fața cortului, o cireadă de elefanți, doisprezece la număr, a trecut la vreo 800 de picioare distanță de noi. Cei doi fundi ai noştri, Asmani și Mabruki Kisesa, fură expediați numaidecît în urmărirea lor. M-aş fi dus eu însumi cu carabina mea Reilly de calibru mare, numai că eram mult prea ostenit. Am auzit curînd focurile trase de armele lor și am sperat că izbîndiseră, căci astfel ar fi putut să fie procurat un îmbelşugat stoc de carne, în vreme ce nouă ne-ar fi fost asigurată o friptură delicioasă, savuroasă, dintr-o bucată de picior de elefant — dar peste un ceas se întoar-

seră fără rezultat ; izbutiseră doar să verse sînge, arătîndu-ne şi nouă cîţiva stropi pe o frunză.

E nevoie de o carabină foarte bună ca să ucizi un elefant african. O puşcă încărcată prin chiulasă, de calibru 8, cu un glonte exploziv Frazer, plasat în tîmpla animalului, cred că ar doborî un elefant la fiecare foc. Faulkner face cîteva afirmaţii extraordinare despre vînători care au mers pînă în faţa unui elefant şi i-au vîrît un glonţ în frunte, omorîndu-l imediat. Povestea, este, însă, atît de incredibilă, încît aş prefera să nu-i dau atenţie ; mai cu seamă cînd declari că gura ţevii a rămas întipărită pe trompa elefantului. Exploratorii africani — îndeosebi cei care manifestă gust pentru vînat, — ţin prea mult să istorisească întîmplări depăşind hotarul verosimilului, pentru ca nişte oameni obişnuiţi să-i mai creadă. Asemenea istorisiri trebuie să fie primite cu o bună doză de măsură, de dragul amuzamentului pe care-l oferă cititorilor din patria lor. Pe viitor, ori de cîte ori voi auzi pe cineva susţinînd că a sfărîmat spinarea unui antilope la 600 de picioare depărtare, voi fi înclinat să cred că a fost adăugată o cifră dintr-o scăpare de condei, sau să atribui pretenţia aceea unei greşeli de tipar, pentru că asemenea performanţă este aproape imposibil de realizat, într-un codru african. Poate să ţi se întîmple odată, dar niciodată nu poţi săvîrşi asemenea ispravă de două ori consecutiv. O antilopă reprezintă o ţintă foarte mică, la distanţa de 600 de picioare ; dar, oricum, toate aceste istorii fac parte din dreptul divin al vînătorului care călătoreşte pînă în Africa doar de dragul sportului.

În ziua de 13, ne-am continuat marşul, trecînd peste cîteva creste ; iar seria de ascensiuni şi coborîri ne desvălui văi şi munţi ce nu mai fuseseră niciciînd explorate ; pîraie curgînd în direcţia nordică, umflate de ploi, şi măreţe păduri virgine, în a căror penumbră crepusculară nici un alb nu mai pusese, pînă atunci, piciorul.

În ziua de 14, am fost martorii acelorași peisaje — o serie neîntreruptă de creste longitudinale, paralele între ele și cu lacul Tanganica. În direcția estică, fețele acestor creste prezintă coaste pieptișe și terase povîrnite, ce se înalță din văi adînci, în timp ce povîrnișurile vestice au pante mai domoale. Acestea sînt trăsăturile tipice ale ținutului Ukawendi, bazinul acvatic estic ce alimentează Tanganica.

În una din aceste văi, în ziua aceea, am dat peste o colonie de maimuțe cu barbă roșcată, ale căror urlete sau gemete răsunară printre tancuri, cînd descoperiră caravana noastră. Nu am fost în stare să mă apropii de ele, fiindcă se cocoțau în copaci și de acolo își lătrau spre mine sfidarea, pe urmă săreau pe pămînt cînd perseveram în înaintarea mea, și m-ar fi atras curînd în urmărirea lor, dacă nu mi-aș fi amintit brusc că absența mea ținea în loc expediția.

Către amiază, am zărit piscul nostru Magdala, importantul munte dominator, a cărui masă se înălța dreaptă și încruntată și ne atrase privirile cum se ridica deasupra cîmpiei în toată măreția lui, cînd zoream de-a lungul marii creste a lui Rusawa, mergînd către rîul „Crocodilului". Am recunoscut vechea, mistica frumusețe a cîmpiei învești mîntate în copaci din jurul muntelui. Atunci avea culori ofilite și o aură neguroasă îl acoperea drăgăstos ; acum verdele lui viu strălucea. Fiecare părticică de vegetație, piatră, iarbă, copac, era însuflețită de o viață tumultoasă, efectul ploilor necontenite. Rîuri ce nu curgeau în zilele acelea de arșiță văratecă, acum fumegau și se repezeau năvalnic printre periile dese de arbori vînjoși, urlînd răgușit prin dumbrăvi. Am trecut cu piciorul multe din aceste pîraie, care se varsă toate în Rugufu.

Ukawendi cel frumos și plin de vrajă ! Ce se poate măsura cu farmecul naturii sălbatice, libere, luxuriante, spontane, întîlnite în ținuturile tale ? Vreo țară din Eu-

ropa ? Nu. Vreun meleag cunoscut în Asia ? Unde ? Poate, în India. Da, sau, să zicem Minelia [1] și Imeritia [2]. Pentru că acolo găsești rîuri înspumate, dai peste gurguie pitorești, zărești dealuri cutezătoare, munți ambițioși și codri întinși, cu șiruri falnice și solemne de copaci cu trunchiuri drepte ca lumînarea, curate, printre care poți vedea hăt, departe, prelungi priveliști, la fel ca aici. Doar în Ukawendi poți să constați cum vegetația crește parcă văzînd cu ochii, pămîntul este atît de darnic, firea atît de bună și de iubitoare, încît fără a nutri nici o năzuință de a te stabili pe aceste locuri, nici dorința de a trage în piept aerul tare, mai mult decît este necesar, oricine se simte atras în mod irezistibil de ele, și în minte ți se insinuează gîndul că — deși sub exteriorul acesta de o frumusețe captivantă, fascinantă, al ținutului, totul este hîd — această urîțenie ar putea fi înlăturată de popoarele civilizate și întreaga regiune ar putea fi făcută la fel de sănătoasă pe cît este de productivă. Chiar cînd mă împleticeam sub povara cumplitei malarii, cu mintea tot mai înveninată, cu creierul clătinîndu-se sub șocul frigurilor ce se succedau fără întrerupere — deși știam că malaria născută din însăși frumusețea aceea, îmi submina în mod lent constituția și săpa cu perfidie puterile minții și trupului meu — am privit ademenitorul chip al ținutului cu o dragoste vibrantă și simțeam cum mă învăluie o anumită tristețe cînd fiecare zi mă vedea retrăgîndu-mă din ținut și mă simțeam dispus să mă cert cu soarta care părea că mă izgonește din Ukawendi.

În cea de-a doua zi a marșului nostru, pornind de la malul lacului Tanganica, am zărit din nou descoperirea noastră, „Muntele Magdala", înălțîndu-se ca un nour negru,

[1] Ținut din sud-vestul munților Caucaz, unde legenda situa Colchida (n.t.).

[2] Ținut din Georgia, pe litoralul Mării Negre (n.t.).

spre nord-est, amănunt după care am ştiut că ne apropiem de Mrera şi că tentativa noastră icariană de a străbate jungla nelocuită din Ukawendi avea să fie în curînd încununată de succes. Împotriva sfaturilor colective date de ghizii noştri, înfruntînd sugestiile ipotetice formulate de sufletele ostenite şi flămînde din expediţia noastră, am perseverat să mă las orientat numai de compas şi de harta făcută de mine. Ghizii se zbăteau în fel şi chip să mă convingă a-mi modifica ruta şi să o pornesc într-o direcţie sud-vestică, şi dacă mi-aş fi plecat urechea la spusele lor, fără îndoială că m-ar fi dus în partea sud-estică din Ukonongo sau în Ufipa de nord-est. Soldaţi experimentaţi şi veterani întrebau întristaţi dacă eram decis să-i omor prin înfometare, de vreme ce ruta pe care ar fi trebuit s-o urmez era la nord-est; dar am preferat să acord toată încrederea compasului. Peste capetele noastre nu strălucea nici o rază de soare, cînd ne croiam drum prin pădurea virgină, înfruntînd hăţişurile junglei, trecînd peste pîraie, căţărîndu-ne pe creste piepţişe şi coborînd în adîncul văilor. Codrii erau acoperiţi de o trîmbă deasă de aburi, adesea ploaia ne făcea ciuciulete; firmamentul era o genune de aburi cenuşii. Doctorul avea desăvîrşită încredere în mine, aşa că m-am ţinut neabătut de drumul meu.

De-ndată ce-am ajuns la locul ales pentru tabără, oamenii s-au împrăştiat care încotro prin pădure, căutînd hrană. Prin preajmă a fost găsit un boschet de copaci singvue. Ciuperci creşteau din belşug şi au fost de ajuns pentru a potoli foamea mistuitoare pentru oamenii caravanei. Dacă vremea n-ar fi fost atît de ploioasă, aş fi fost capabil să procur vînat pentru tabără, dar oboseala de care sufeream şi frigurile ce mă sleiseră m-au împiedicat cu desăvîrşire să ies din tabără odată ce am făcut popas. Teama de lei, numeroşi prin vecinătate, alcăror urlet teribil era auzit zi şi noapte, îi descuraja în asemenea măsură pe vînători încît, deşi am oferit ca

premii cinci doti de pînză pentru fiecare animal ucis adus în tabără, nimeni nu a cutezat să pătrundă prin dumbrăvile acelea mohorîte sau prin înfricoşătoarele perii de copaci, dincolo de întăritura prietenoasă a taberei.

În dimineaţa celei de a zecea zile, i-am asigurat pe oameni că sîntem în apropierea hranei ; i-am îmbărbătat pe cei mai potoliţi cu făgăduiala unei hrane abundente şi-am astupat gura celor mai scandalagii bufoni, avertizîndu-i să nu-mi mai pună la încercare răbdarea ca nu cumva să ajung la lovituri mînioase ; şi apoi am pornit-o spre est de la nord, de-a curmezişul pădurii, cu efectivul aproape epuizat al expediţiei tîrîndu-se cu chiu cu vai, abia mişcîndu-se, îndărătul meu. Fără doar şi poate că situaţia era pur şi simplu disperată şi i-am compătimit pe bieţii oameni mult mai mult decît se compătimeau ei înşişi ; şi deşi de faţă cu ei am scos flăcări pe nări, cînd erau dispuşi să se întindă pe jos şi să abandoneze totul, niciodată n-a fost cineva mai departe de gîndul de a-i nedreptăţi. Eram prea mîndru de comportarea lor ; dar în împrejurările acelea era primejdios — ba chiar ar fi fost un gest sinucigaş — să reiasă că stau la îndoială sau am vreo ezitare cu privire la ruta urmată. Simplu fapt că tot nu mă abăteam cu un pas de la ruta mea, trasată conform micului indicator, era preţios, şi deşi se jeleau în cuvinte plîngăreţe, cu feţe trase, îmi urmau paşii, cu o încredere oarbă, emoţionîndu-mă realmente. Pe mile şi mile în şir ne-am opintit pe pajişti în pantă lină, avînd în dreapta şi în stînga imaginile unor frumuseţi silvestre şi de parc natural, iar în faţa noastră o panoramă cum arareori se poate vedea. Într-un ritm ce în curînd lăsa grosul expediţiei mult în urmă , călcam voinicește, însoţit de cîţiva viteji care — în ciuda poverilor lor grele — ţineau pasul cu mine. După vreo două ore urcam un povîrniş uşor al unei creste ce promitea să decidă, în cîteva minute, dacă schiţa hărţii mele corespundea adevărului sau era inexactă. Îndată

am ajuns la versantul estic al crestei și la vreo cinci mile depărtare și 1000 de picioare sub platoul înalt pe care ne aflam, am deslușit cu privirea valea Imrerei !

Pe la amiază eram în vechea noastră tabără. Băștinașii se strînseră roată în jurul nostru, aducîndu-ne stocuri de alimente și felicitîndu-ne, fiindcă ne dusesem pînă în Ujiji și ne întorsesem. Dar a trecut mult pînă ce a sosit și ultimul membru al expediției. Picioarele doctorului erau rănite și sîngerau din cauza istovitorului marș. Ghetele lui ajunseseră în ultimul hal de uzură, și le tăiase și sfîrtecase atît de rău cu un cuțit, ca să-și mai ușureze picioarele bășicate, încît orice om din efectivul nostru ar fi refuzat să primească asemenea dar, indiferent cît de arzătoare era ambiția lui de a-și vîrî picioarele în încălțări *à la wasungu*.

Asmani, ghidul nostru, rămase absolut înmărmurit cînd descoperi că fragilul compas știa drumul mai bine decît el și își exprima solemn opinia că așa ceva nu putea minți. Reputația lui suferi mult de pe urma acestei măsurări a forțelor cu „lucrușorul", și, după aceea, de cîte ori se lăuda că ar cunoaște ținutul, ascultătorii se îndoiau mult de spusele lui.

După ce am poposit o zi ca să ne refacem forțele, la 18 ianuarie 1872, ne-am continuat voiajul către Unynyembe. La cîteva mile dincolo de Imrera, Asmani se rătăci iarăși și am fost obligat să-i arăt drumul, cîștigîndu-mi astfel credit și cinstire suplimentare în calitate de ghid și conducător. Ghetele mele erau într-o stare foarte proastă și era tare greu să decizi care încălțăminte se prezenta mai rău, a mea, sau a doctorului. O mare schimbare apăruse pe chipul ținutului, de cînd trecusem pe acolo îndreptîndu-mă către nord, *en route* spre Ujiji. Ciorchini de struguri sălbatici atîrnau acum puzderie de-a lungul drumului, boabele de grîu se pîrguiseră suficient pentru a le putea culege și prăji ca aliment ; feluritele plante ale meleagului acela își revărsau noianul

de flori, iar pădurile adînci şi ierburile ţinutului erau mai verzi ca oricînd.

În ziua de 19, am sosit în satul părăsit al lui Mpokwa. Picioarele doctorului erau tare iritate şi vătămate de marş. Făcuse pe jos tot drumul din Urimba pînă acolo, deşi avea un măgar, în timp ce eu — spre marea mea ruşine, trebuie s-o spun — din cînd în cînd călărisem, ca să-mi drămuiesc efortul şi să pot fi capabil de a vîna, după sosirea caravanei în tabără.

Două colibe au fost golite şi puse la dispoziţia noastră, dar tocmai cînd ne aranjasem ca la noi acasă, camarazii noştri cu ochi ageri descoperiră cîteva ciurde de săltăticiuni în cîmpia situată la vest de Mpokwa. Devorînd în pripă un coltuc de pîine cu cafea, m-am depărtat în grabă, avîndu-l pe Bilali ca servant şi luînd cu mine faimoasa carabină Reilly a doctorului şi un stoc de gloanţe explozive Frazer. După ce am trecut, cufundîndu-mă pînă la brîu într-un pîrîu adînc şi m-am udat iarăşi, şi croindu-mi drum printr-un hăţiş des, am ajuns la un brîu subţire de păduri prin care am fost obligat să mă tîrăsc şi, într-o jumătate de oră ne aflam la vreo sută patruzeci de yarzi de un pîlc de zebre muşcîndu-se în joacă, la umbra unui copac cu crengi larg resfirate. Ridicîndu-mă brusc, le-am atras atenţia ; dar devotata şi bătrîna mea carabină era dusă la umăr şi : trosc ! trosc ! — scuipară foc ambele ţevi, şi două zebre frumoase, un mascul şi o femelă, căzură moarte sub pomul unde stătuseră. Peste cîteva secunde, grumazurile lor erau retezate şi, după ce am dat un semnal vestind succesul meu, am fost curînd înconjurat de o duzină de oameni de-ai noştri, care îşi dădură glas încîntării, aducînd elogii meritelor carabinei mele, deşi se rostiră foarte puţine cuvinte de laudă pentru mine. Cînd m-am întors la tabără cu carnea obţinută, am primit din partea doctorului felicitări ; le-am preţuit cu mult mai mult deoarece el

știa, dintr-o îndelungată experiență, ce înseamnă să fii țintaș.

Cînd părțile comestibile ale celor două zebre au fost atîrnate pe cîntar, am constatat, conform cifrelor stabilite de doctor în persoană, că aveam 719 livre de carne bună, ceea ce — împărțit între patruzeci și patru de oameni — făcea puțin peste 16 livre pe cap. Bombay, îndeosebi, era foarte fericit, deoarece avusese un vis în care figuram și eu, rolul de căpetenie ce-mi revenea fiind acela de a împușca animale, în dreapta și-n stînga ; și cînd mă văzuse plecînd cu minunata carabină Reilly, nu avusese nici o îndoială asupra succesului meu, așa că le dăduse oamenilor ordinul de a fi gata să vină după mine, de îndată ce vor fi auzit detunăturile armei.

Pasajele următoare sînt citate din *Jurnalul* meu :

20 ianuarie, 1872 : Astăzi a fost zi de popas. Ieșind din tabără la vînătoare, am văzut o cireadă de unsprezece girafe. După ce am trecut pîrîul Mpokwa, am izbutit să ajung la o sută cincizeci de yarzi de una din ele și să trag asupra ei ; dar, deși am rănit-o, nu am reușit s-o răpun, cu toate că țineam foarte mult să obțin pielea unei girafe.

În cursul după amiezii, m-am dus în estul satului și am dat peste o cireadă de șase girafe. Am rănit una din ele, dar a scăpat cu fuga, în pofida eforturilor mele.

Ce fărpturi remarcabile sînt ! Ce frumoși sînt ochii lor mari și limpezi ! Aș fi putut să jur că ambele focuri fuseseră un succes, dar ele pieriră în zare cu portul semeț al unui *clipper* [1] pe cale să iasă în larg. Cînd alergau, aveau o mișcare stîngace, dislocată, aducînd cu contorsiunile unei *nautch* [2] indiene sau ale unei *danseuse* [3] te-

[1] Corabie pentru curse rapide, cele mai renumite fiind cele destinate rutei San Francisco — China (n.t.).

[2] Baiaderă (anglo-indiană) (n.t.).

[3] Dansatoare (fr.) (n.t.).

bane — o mișcare visătoare, ondulantă, la care pînă și coada, cu lungul ei franj de păr negru, părea că participă.

Doctorul, știind cum să consoleze pe un tînăr vînător pasionat, dar dezamăgit, atribui insuccesul meu faptului că trăsesem cu gloanțe de plumb, prea moi pentru a pătrunde prin pielea groasă a girafelor, și mă sfătui să-mi topesc gamelele de zinc folosind metalul obținut ca să dau mai multă duritate plumbului. Nu era prima dată cînd aveam motiv de a-l considera pe doctorul Livingstone un admirabil companion de călătorie ; nimeni nu se pricepea atît de bine ca el să consoleze pe cineva pentru ghinionul avut ; nimeni nu știa atît de bine cum să te înalțe în proprii tăi ochi.

Dacă ucideam o zebră, nu comenta imediat că prietenul său Oswell, renumitul vînător sud-african și cu el, ajunseseră de multă vreme la concluzia că cea mai gustoasă carne din Africa era cea de zebră ? Dacă împușcam bivoliță, mă asigura că era cel mai bun exemplar din specia ei și coarnele ei meritau să fie transportate pînă în patrie ca trofee ; și ce grasă era !

Dacă mă întorceam cu mîna goală, sugera că vînatul era tare sălbatic, sau că oamenii din jur făcuseră vreun zgomot și vînatul se speriase, și cine mai poate pîndi cu spor niște animale gata alarmate ?

Era într-adevăr cel mai chibzuit companion și, știind că fiecare cuvînt rostit de el era adevăr curat, mă mîndream cu lauda lui cînd izbîndeam și mă consolam lesne cînd aveam un eșec.

Ibrahim, bătrînul pagaz căruia i se sfîșiase inima în Ukawendi, cînd se spărsese vechiul lui *Kibuyu,* înainte de a părăsi Ujiji investise pînzeturile agonisite într-un sclav provenit din Manyuema, care purta numele de Ulimengo — ceea ce înseamnă „Lumea". Pe cînd ne apropiam de Mpokwa, Ulimengo se făcu nevăzut cu toate bunurile stăpînului său, constînd din cîteva cupoane de

pînză și un sac cu sare, pe care se gîndise să-l ducă în Unyanyembe pentru a face negoț. Ibrahim era nemîngîiat și își jelea întruna pierderea, în fiecare zi, pe un ton atît de lugubru, încît ceilalți oameni, în loc de a-l compătimi, rîdeau de el.

L-am întrebat de ce cumpărase un astfel de sclav și dacă tot și-l luase de ce nu-l hrănea ?

El îmi ripostă, înțepat :

— Cum, nu era sclavul meu ? Pînza cu care mi l-am cumpărat nu era a mea ? Dacă pînza era a mea, nu puteam să-mi iau cu ea ce pofteam ?

De ce vorbiți așa !

În seara aceasta inima lui Ibrahim s-a veselit, căci Ulimengo s-a înapoiat cu sarea și cu pînza, iar bătrînul cel chior dănțuia copleșit de o bucurie nețărmurită și veni cu sufletul la gură să-mi împărtășească vestea cea bună.

— Luați aminte, „Lumea" s-a întors. Sigur. Sarea și pînza mea sînt tot la el. Sigur.

Drept care i-am replicat că pe viitor ar face mai bine să îl hrănească, deoarece sclavii au nevoie de hrană la fel cu stăpînii lor.

De la orele 10 p.m. pînă la miezul nopții, doctorul a fost absorbit făcînd observații asupra stelei Canopus. Rezultatul a fost că a stabilit cu certitudine poziția districtului Mpokwa, din Utanda, ținutul Ukonongo : latitudinea sudică 6°18'40". Comparînd rezultatul acela cu poziția trecută pe harta mea, pe cale de estimație, am descoperit că diferența dintre noi era de numai trei mile ; eu situasem pe hartă punctul acela la 6°15' latitudine sudică.

Ziua următoare a fost rezervată popasului. Picioarele doctorului erau atît de inflamate și vătămate, încît nici nu mai puteau suporta ghetele. Călcîiele mele ajunseseră și ele carne vie și am tăiat cu sete cercuri

mari în pielea încălțărilor, ca să fiu în stare să mă mișc.

După ce mi-am transformat gamelele de zinc în gloanțe și mi-am făcut rost de un măcelar și un servant, am pornit-o către fermecătorul parc natural și cîmpia de la vest de rîul Mpokwa, însuflețit de hotărîrea lăudabilă de a obține ceva ; și nevăzînd nici urmă de animal în cîmpie, am trecut peste o coamă și am ajuns la o depresiune largă, acoperită cu ierburi înalte, avînd ici și colo cîte un pîlc de palmieri *hyphene* și cîte o mimoză rătăcită printre ei. Am văzut un grup de girafe, care ciuguleau din ramurile acestora și am început să le țin urma strecurîndu-mă prin ierburi, folosind avantajul oferit de mușuroaiele acoperite de iarbă înaltă ca să mă pot apropia de sperioasele sălbăticiuni mai înainte ca ochii lor mari să mă poată descoperi. Am izbutit să ajung la 175 de yarzi de ele, datorită uneia din acele curioase cocoașe de pămînt, dar dincolo de acest mic accident de teren nici un om nu se putea tîrî fără a fi observat — atît de rară și de măruntă era iarba. Am tras adînc aer în piept, mi-am șters fruntea asudată și m-am așezat să-mi iau un răgaz ; asistenții mei negri, la fel ca mine, erau aproape cu răsuflarea tăiată din pricina încordării și a marilor speranțe deșteptate de prezența apropiată a regeștilor animale. M-am jucat drăgăstos cu greaua carabină Reilly, mi-am inspectat cartușele și, pe urmă, m-am ridicat și m-am întors cu arma reglată pentru tir ; am ochit bine, îndelung, temeinic ; apoi mi-am aplecat din nou țeava ca să aranjez cătarea, am ridicat-o încă o dată am lăsat-o să cadă. O girafă își întoarse capul pe jumătate, pentru ultima oară mi-am ridicat arma, am privit rapid regiunea inimii, și am tras. Animalul se împletici, se legănă, pe urmă porni într-un scurt galop, dar sîngele țîșnea într-un val gros din rană, și înainte de a fi parcurs 200 de yarzi se opri ca pironit locului, cu urechile aplecate pe spate, și îmi permise să

vin pînă la 20 de yarzi de el, cînd, după ce capul îi fu străpuns de un glonț turnat din zinc, căzu mort.

— *Allah ho, akhbar !* strigă Khamisi, măcelarul meu, cu înflăcărare. Asta zic și eu carne, stăpîne !

M-am simțit cuprins mai degrabă de tristețe decît de alt sentiment, la vederea nobilului animal întins fără viață înaintea mea. Dacă i-aș fi putut reda suflarea, cred că aș fi făcut-o. M-am gîndit : ce mare păcat era că unor asemenea animale splendide, atît de bine adaptate pentru a fi în slujba omului în Africa, nu li se putea schimba întrebuințarea, devenind folositoare la altceva decît ca simplă hrană. Caii, catîrii și măgarii mureau în regiunile acelea infestate de boli ; dar ce binecuvîntare ar însemna pentru Africa dacă am putea domestici girafele și zebrele, spre folosința exploratorilor și a negustătorilor ! Călare pe o zebră, un om ar fi capabil să ajungă la Ujiji după o lună de la plecarea din Bagamoyo, pe cînd mie îmi fusese necesare peste șapte luni ca să străbat distanța aceea !

Girafa moartă măsura 16 picioare și 9 degete de la copita anterioară dreaptă pînă în creștetul capului, și avea proporții dintre cele mai mari, deși unele, s-a constatat, că măsurau mai bine de 17 picioare. Era stropită peste tot trupul cu pete mari negre, aproape rotunde.

L-am lăsat pe Khamisi să se îngrijească de dobitocul mort, în timp ce eu mă întorceam în tabără pentru a-i trimite oameni să taie trupul în bucăți și să transporte carnea pînă în sătulețul nostru. Dar Khamisi se cățără într-un copac, de teama leilor, și vulturii se abătură asupra leșului, astfel că în clipa sosirii oamenilor la fața locului, ochii, limba și o mare parte din posterior erau mîncate. Părțile rămase cîntăreau după cum urmează, cînd fură aduse și puse pe cîntar :

un picior din spate	134 livre
alt picior din spate	136 livre
un picior din față	160 livre

alt picior din față	160 livre
măruntaiele	158 livre
gîtul	74 livre
crupa	87 livre
pieptul	46 livre
ficatul	20 livre
plămînii	12 livre
inima	6 livre
Grelutatea totală a porțiunilor comestibile	933 livre
Pielea și capul	181 livre

În următoarele trei zile, am suferit de pe urma unui grav atac de malarie și n-am fost în stare să mă clintesc din pat. Am utilizat remediile mele obișnuite, care constau din colocint și chinină; experiența mi-a arătat însă că folosirea exagerată a aceluiași calmant îi slăbește efectul și că ar fi mai sănătos pentru exploratori să ia cu ei diferite medicamente menite să provoace reacția cuvenită ficatului, cum sînt: colocintul, calomelul, rășina de *jalapa* [1], sărurile de Epsom; și că nici un dram de chinină nu trebuie să fie luat pînă ce medicamente de felul acestora nu vor fi pregătit în prealabil organismul pentru primirea ei.

Rețeta prescrisă de doctor contra atacului de malarie constă din 3 grăunțe de rășină de jalapa și 2 grăunțe de calomel, cu un adaus de tinctură de cardamonă, doar atît cît să prevină iritarea stomacului, totul amestecat sub formă de pilulă; aceasta urmează să fie luată de îndată ce cineva începe să simtă toropeala și istovirea excesivă, simptome premergătoare malariei africane. Peste un ceas sau două se recomandă a se bea o ceașcă de cafea fără zahăr și fără lapte, pentru a stimula o reac-

[1] Calmant obținut dintr-o plantă cu rădăcini tuberculifere — *Exogenia purya*, care crește în Mexic între 3000—5000 metri înălțime. Medicamentul se numește *Pulvis jalapae*.

ție mai rapidă. De asemenea, părerea doctorului este că odată cu pilula aceasta trebuie să fie luată și o doză de chinină ; dar așa cum mi-a dovedit experiența mea personală — deși nu cîntărește mai nimic, față de tot ce a îndurat el — chinina este inutilă pînă ce doctoria ajutătoare nu și-a făcut efectul. Stomacul meu n-ar fi putut suporta niciodată chinina, decît luată după un calmant. Un binecunoscut misionar din Constantinopol le recomandă exploratorilor trei grăunțe de emetic tartaric, pentru a preveni revărsarea fierei în stomac ; dar reverendul doctor s-ar putea să uite că medicamentul dereglează reacțiile unei părți mult mai mari a organismului decît stomacul și, deși în unul sau două cazuri de atacuri ușoare, e posibil ca leacul acesta să fi dat rezultate, judecat în ansamblu este un remediu prea violent pentru un om slăbit aflat în Africa. M-am tratat eu însumi cu conștiinciozitate după această metodă, în treipatru împrejurări, dar nu aș putea să o recomand fără rezerve. Pentru cazuri de urticarie, aș putea indica să se ia trei grăunțe din acest emetic ; dar atunci o spălătură stomacală ar face față la fel de bine necesităților.

În ziua de 27, am pornit-o spre Misonghi. Cam pe la jumătatea drumului, am văzut cum coloana din capul expediției o ia la goană, și motivul fugii păru că se transmite vertiginos, de la un om la altul, în rîndurile din spate, pînă ce măgarul meu se porni să dea din copite și să se arate nărăvaș. Într-o secundă, mi-am dat seama ce isca atîta zarvă și iritare : un nor de albine sălbatice bîzîiră în jurul capului, iar trei sau patru din roi mi se așezară pe obraz și mă înțepară groaznic. Am alergat nebunește vreo jumătate de milă, purtîndu-ne la fel de sălbatic ca și bietele dobitoace înțepate.

Cum etapa aceea presupunea un marș neobișnuit de lung, mă îndoiam că doctorul va putea umbla, fiindcă picioarele îi erau rău betegite, așa că am luat hotărîrea de a trimite îndărăt patru oameni, cu *Kitanda ;* dar bă-

trînul erou viguros refuză să fie transportat și făcu tot drumul pînă la tabără mergînd pe jos, după un marș de optsprezece mile. Fusese înțepat într-un hal înfricoșător pe cap și pe față ; albinele se așezaseră cu droaia în părul lui ; dar după ce căpătă o ceașcă de ceai cald și ceva de mîncare, era la fel de voios și vioi de parcă în viața lui n-ar fi străbătut o milă cu piciorul.

La Mrera, în Ukonongo central, am poposit o zi ca să măcinăm grînele și să ne pregătim merindele de care s-ar fi putut să avem nevoie pentru a trece prin pustiul aflat între Mrera și Manyara.

În ziua de 31 ianuarie, la Mwaru, aflată sub cîrmuirea sultanului Ka-Mirambo am întîlnit o caravană condusă de un sclav al lui Sayd bin Habib, care veni să facă o vizită în tabăra noastră, ascunsă într-un hățiș des de junglă. După ce se așeză și sorbi o cafea, l-am întrebat :

— Ce vești ai adus din Unyanyembe, prietene ?

— Veștile mele sînt bune, stăpîne.

— Cum merge războiul ?

— A, unde este acum Mirambo ? Mănîncă pînă și piei de animale. E lihnit de foame. Sayd bin Habib, stăpînul meu, are în mîinile lui Kirira. Arabii detună din puștile lor la porțile ținutului Wilyankuru. Sayd bin Majid care a venit din Ujiji pînă în Usagozi în douăzeci de zile, l-a prins și l-a măcelărit pe „Moto" (Foc), regele. Simba din Kasera a luat armele în apărarea tribului său, Mkasiwa din Unyanyembe. Căpetenia ugunzilor a trimis cinci sute de oameni pe cîmpul de bătaie. Hu-hu, unde este Mirambo acum ? Peste o lună, va fi mort de foame.

— Veștile-s într-adevăr mari și bune, prietene.

— Da, slavă lui Allah !

— Și încotro te îndrepți cu această caravană ?

— Sayd, fiul lui Majid, care a venit din Ujiji, ne-a vorbit despre drumul urmat de omul alb, ne-a zis că el a ajuns teafăr la Ujiji și acum face cale întoarsă spre

Unyanyembe. Astfel că ne-am gîndit : dacă omul alb a putut merge pînă acolo, vom fi şi noi în stare. Luaţi aminte, arabii vin cu sutele pe drumul deschis de omul alb, ca să ia fildeşul din Ujiji.

— Eu sînt acel om alb.

— Domnia voastră ?

— Cum aşa, s-a răspîndit zvonul că aţi murit, că aţi căzut în luptă cu wazavirii.

— O, prietene, acestea sînt cuvintele lui Nyara, fiul lui Khamis. Vezi (l-am arătat pe Livingstone) — acesta este omul alb, părintele meu [1], pe care l-am văzut la Ujiji. Merge cu mine în Unyanyembe ca să-şi ia pînzeturile ; după aceea se va înapoia la marile ape.

— Minunat ! Ce-aţi grăit e adevărul adevărat.

— Ce ai să-mi spui despre omul alb rămas în Unyanyembe ?

— Care om alb ?

— Cel lăsat de mine în casa lui Sayd, fiul lui Selim, în locuinţa mea din Kwihara.

— A murit.

— A murit !

— Vă spun adevărul.

— Nu cumva vrei să spui că acel om alb e chiar mort ?

— Ba vă spun adevărul — e mort.

— De cîtă vreme ?

— S-au împlinit multe luni.

— De ce a murit ?

— *Homa* (friguri).

— Au mai murit şi alţii dintre oamenii mei ?

— Eu nu ştiu.

— De-ajuns.

M-am uitat la doctor, cuprins de milă, şi el mi-a zis :

---

[1] În Africa, tradiţia politeţei te învaţă să te adresezi persoanelor mai vîrstnice numindu-i „Baba" (Părinte) (n.t.).

— Ţi-am spus eu. Cînd mi l-ai descris ca pe un alcoolic, am ştiut că nu poate supravieţui. Oamenii dedaţi patimei beţiei nu pot supravieţui în aceste ţinuturi, la fel cu cei înrobiţi altor vicii. Cazurile mortale întîmplate în rîndurile membrilor expediţiei întreprinse de mine pe fluviul Zambezi le atribui, în mare măsură, aceleiaşi cauze.

— Ah, doctore, doi dintre noi, albii, s-au dus. Dacă frigurile astea durează mult, e rîndul meu — sînt al treilea.

— A, nu, nicidecum. Dacă erai să mori de friguri, ai fi murit la Ujiji, cînd ai avut atacul acela grav de malarie. Nu te gîndi la una ca asta ! Frigurile de care suferi acum sînt doar rezultatul expunerii la umiditate. Eu nu călătoresc niciodată în anotimpul ploios. De data aceasta am călătorit fiindcă eram tare nerăbdător şi nu voiam să te reţin la Ujiji.

— Ei, bine, nimic nu preţuieşte cît un prieten aflat alături de tine, în acest ţinut, care te sprijină, te încurajează şi-ţi menţine moralul ridicat.

Bietul Shaw ! Sînt mîhnit, tare mîhnit de soarta lui. De cîte ori nu m-am străduit să-l îmbărbătez ! Dar, nu avea vlagă în el. Şi printre ultimele cuvinte spuse, înainte de a ne despărţi, au fost acestea : „Ţine minte, dacă te întorci în Unyanyembe, VEI MURI !“

Am căpătat şi alte veşti prin mijlocirea şefului caravanei lui Sayd bin Habib ; mai multe pachete cu scrisori şi ziare, precum şi lăzi sosiseră pentru mine din Zanzibar, aduse de emisarii mei şi de arabi ; Selim, fiul şeicului Hashid din Zanzibar, figura printre ultimii sosiţi în Unyanyembe. Doctorul îmi aminti şi el, cu cea mai desăvîrşită bună dispoziţie, că, conform relatărilor primite de el, avem la dispoziţie un stoc de jeleuri şi de pesmeţi, supe, peşte şi şuncă conservată, pe lîngă brînzeturi, ce-l aşteptau în Unyanyembe, şi că avea să fie încîntat să împartă bunătăţile acelea ; la auzul acestor

veşti, m-am bucurat grozav şi, în cursul repetatelor atacuri de malarie de care am suferit cam prin perioada aceea, imaginaţia mea stăruia cu plăcere asupra trufandalelor din Unyanyembe. M-am zugrăvit în proprii mei ochi, devorînd şuncile şi pezmeţii şi jeleurile ca un sminţit .Trăiam din nălucirile acelea turbate. Bietul meu creier chinuit dădea iama prin nişte bunuri domestice şi lumeşti, cum ar fi : pîine de grîu cu unt, şuncă, slănină, caviar — şi nici un preţ nu mi-ar fi părut prea mare pentru ele. Deşi mă aflam la asemenea depărtare şi cu totul în afara razei Europei şi Americii, era o plăcere pentru mine — în *athumia* sau torpoarea în care eram cufundat de atacurile de malarie ce reveneau întruna, să zăbovesc asupra lor. Mă minunam cum de era posibil ca oameni care aveau la îndemîna lor astfel de trufandale să cadă vreodată bolnavi şi să se sature de viaţă. Mă gîndeam că, dacă o felie de pîine unsă cu un strat frumuşel de unt proaspăt mi-ar fi fost înfăţişată, aş fi fost în stare, chiar de pe patul de moarte, să sar în sus şi să încep un sălbatic şi neînfrînat *fandango*.

Deşi duceam lipsă de aceste bunuri ale vieţii pămîntene înşirate mai sus, posedam şi noi carne sărată de girafă şi limbi de zebră în saramură ; mai aveam *riyali* făcut de Halimah cu mîna ei ; aveam cartofi dulci, ceai, cafea, clătite sau minciunele, dar eram sătui de ele. Stomacul meu slăbit, hărţuit şi iritat de amestecuri medicinale, de *ipecac*, colocin, emetic cu acid tartaric, chinină şi substanţe de acelaşi soi, protesta împotriva hranei rudimentare. „A ! daţi-mi o jimblă albă !“ — striga sufletul meu, dîndu-se de ceasul morţii. „Aş da cinci sute de dolari pentru o felie de pîine !“

Cum-necum, în pofida ploii necontenite, a şiroirii de rouă, a ceţurilor şi burniţelor şi a picioarelor betegite, doctorul mînca eroic, iar eu, însufleţit de bărbăţie, înfulecam straşnic, hotărît să imit atenţia perseverentă

acordată de el bunei funcționări a sucurilor sale gastrice — dar eșuam în mod lamentabil.

Doctorul Livingstone poseda toate însușirile necesare unui explorator. A acumulat mari cunoștințe despre tot ce se referă la continentul african — stîncile, copacii, fructele și virtuțile lor, toate îi sînt cunoscute. Este, totodată, plin de reflecții filozofice asupra problemelor etnologice. Este *au fait* [1] cu arta de a-ți organiza o tabără, cu trucurile ei viclene. Culcușul lui este confortabil ca o saltea pe arcuri. În fiecare seară pune să i se facă patul sub supravegherea sa personală. Mai întîi, cere să i se taie două prăjini drept, cu un diametru de trei-patru degete, care sînt așezate perfect paralel, la distanță de două picioare ; peste aceste prăjini sînt puse crenguțe scurte, mlădițe, pe-o lungime de trei picioare, și peste ele se așterne un strat des de iarbă ; apoi, vin o bucată de pînză impermeabilă și niște pături și astfel a fost improvizat un pat vrednic de un rege.

La îndemnul lui Livingstone, cumpărasem lapte de capră, datorită căruia, de la plecarea noastră din Ujiji, avusesem provizie de lapte proaspăt pentru ceai și cafea, de trei ori pe zi. În legătură cu aceasta, trebuie să spun că sîntem mari consumatori ai acestor binevenite stimulente ; rareori, ne opream din băut pînă ce nu avusesem parte de cinci-șase cești fiecare. Fusesem, de asemenea, capabili să ne procurăm muzică oricît de stridentă ; este mai bună decît nimic. Mă refer la scrîșnetul muzical al papagalilor din Manyuema.

La jumătatea drumului dintre Mwaru — satul lui Ka-Mirambo — și *tongoni*-ul părăsit din Ukamba, am săpat, în trunchiul unui copac rămuros, inițialele doctorului și ale mele, punînd și data de 2 februarie. Mă făcusem de două ori vinovat de astfel de fapte, în Africa : odată cînd eram prăpădiți de foame în Uvinza meridio-

[1] La curent (fr.) (n.t.).

nală, am înscris data, inițialele mele și cuvîntul „Lihnit", în litere mari, în scoarța unui sicomor.

Trecînd prin codrul Ukambei, am zărit țeasta înălbită de vînturi și ploi a unei nefericite victime a privațiilor îndurate în călătorie. Referindu-se la această întîlnire, doctorul a făcut observația că nu putea să treacă niciodată printr-o pădure africană, cu calmul și seninătatea ei solemne, fără a dori să fie îngropat în liniște sub frunze moarte, unde era sigur că avea să se odihnească netulburat. În Anglia, nu există spațiul necesar, mormintele erau adesea pîngărite ; și încă din clipa cînd își îngropase soția în pădurile din Shupanga, suspinase după un asemenea loc, unde oasele lui ostenite să poată avea parte de odihna veșnică la care rîvnea.

În aceeași seară, cînd intrarea cortului fu lăsată și interiorul deveni voios, luminat de flacăra unei lumînări de parafină, doctorul îmi relată cîteva incidente privitoare la cariera și moartea fiului său mai mare, Robert.

Cititorii primei cărți scrise de Livingstone, *Africa de Sud,* care nu ar trebui să lipsească din biblioteca nici unui băiat, își vor aminti, probabil, de grija avută de muribundul Sebituane, de băiețașul „Robert".

Doamna Livingstone și familia fuseseră duși la Capul Bunei Speranțe și de acolo trimiși în Anglia, unde pe Robert l-au lăsat în grija unui tutore, dar, plictisit de inactivitate, la vîrsta de optsprezece ani, părăsise Scoția și venise la Natal ; de aici se străduise să ajungă pînă la tatăl lui. După eșecul acestei tentative, se îmbarcă pe un vas și porni cu destinația New York, unde se înrolă în armata nordistă, într-un regiment de voluntari din New Hampshire, renunțînd la numele său, Robert Moffatt Livingstone, și luîndu-l pe acela de Rupert Vincent, pentru ca tutorele lui, care-și neglijase îndatoririle față de adolescent, să nu-l poată găsi. După una din bătăliile date în fața Richmondului, fu transportat într-un spital

din Carolina de Nord, unde muri în urma rănilor primite.

La 7 februarie, am sosit la Gombe și am campat în apropierea unuia din cele mai mari lacuri. Probabil, că acest lac are o lungime de cîteva mile și mișună de hipopotami și crocodili.

Din această tabără l-am expediat pe Ferajji, bucătarul, împreună cu Chowpereh, în Unyanyembe, ca să aducă scrisorile și medicamentele trimise din Zanzibar și să se întîlnească cu noi la Uganda, în timp ce, în ziua următoare, noi ne-am mutat în vechea reședință din Gombe, unde făcusem pentru prima dată cunoștință cu adevăratul paradis al vînătorului, în Africa Centrală. Ploile împrăștiaseră cea mai mare parte din cirezi și cîrduri, dar se mai găsea vînat din belșug prin împrejurimi.

Îndată ce ne-am isprăvit micul dejun, i-am luat cu mine la vînătoare pe Khamisi și Kalulu. După o lungă plimbare, am ajuns lîngă o junglă rară, unde am descoperit urmele mai multor sălbăticiuni: mistreț, antilopă, elefant, rinocer, hipopotam, și un număr neobișnuit de semne întipărite de labele leului. Deodată l-am auzit pe Khamisi strigînd:

— Stăpîne, stăpîne! Aici este un *simba* (leu), și se ivi în fața mea, tremurînd tot de aţîţare și spaimă (fiindcă tînărul individ era un poltron înveterat) ca să ne arate capul unei fiare care putea fi zărit abia întinzîndu-se pe deasupra ierburilor înalt, cu privirea pironită asupra noastră. Imediat după aceea, silueta începu să salte dintr-o parte într-alta, dar ierburile atingeau asemenea înălțime, încît era cu neputință să spui exact ce anume era acolo. Profitînd de prezența unui copac din fața mea, m-am tîrît în liniște înainte, intenționînd să reazem carabina mea grea de trunchiul lui, deoarece eram atît de slăbit de urmările mai multor crize de friguri, încît mă simțeam absolut incapabil să îmi țin carabina, ca să pot ochi cu

siguranță. Dar mare mi-a fost surprinderea cînd, după ce mi-am rezemat cu băgare de seamă arma de copac și apoi i-am îndreptat țeava spre locul unde zărisem stînd fiara, privind ceva mai încolo, unde ierburile erau rare și sărăcăcioase, am văzut cum animalul se depărta în salturi, cu mare viteză, și că era un leu : nobilul monarh al pădurii era în plină fugă ! Din clipa aceea, am încetat de a-l mai considera drept „cea mai puternică dintre fiare", sau răgetul lui ca fiind mai înspăimîntător, ziua în amiaza mare, decît gunguritul unei turturele.

Ziua următoare a fost dedicată tot popasului și, nefiind în stare să-mi stăpînesc dorul arzător de a vîna, în locuri unde obișnuise să se adune atîtea sumedenie de vînat de toate soiurile, îndată ce mi-am sorbit cafeaua de dimineață și după ce am trimis doi oameni cu daruri pentru prietenul meu Ma-manyara — cel care făcuse haz după ce mirosise sticla cu amoniac — am pornit-o încă o dată să colind parcul natural. Nu făcusem nici cinci sute de yarzi de la tabăra mea, cînd am fost oprit împreună cu oamenii mei auzind, în imediata noastră vecinătate, probabil la vreo cincizeci de yarzi, sau așa ceva, un cor de răgete, scos de o tripletă de lei. Degetele mi s-au ridicat instinctiv spre cele două trăgace, deoarece mă așteptam să se dezlănțuie un iureș general asupra mea, căci, deși se poate ca un singur leu să o ia la fugă, cu greu s-ar fi putut crede că trei vor face același lucru. Rotind priviri pătrunzătoare, am descoperit în bătaia ușoară a carabinei, un frumos *caama,* tremurînd din cap pînă-n picioare și pitindu-se îndărătul unui copac, ca și cum s-ar fi așteptat să i se înfigă în grumaz colții unui leu. Deși era cu spatele întors la mine, m-am gîndit că un glonț și-ar putea face drum pînă la vreunul din organele lui vitale și, în clipa lui de ezitare, am ochit și am tras. Animalul făcu un salt uluitor, de parcă ar fi vrut să zboare dintr-o țîșnire, prin frunzișul copacului ; revenindu-și însă, se năpusti prin bălă-

rii într-o direcție diferită de cea unde presupuneam că s-ar afla leii, și nu l-am mai văzut niciodată, deși am știut că îl nimerisem, după dîra de sînge lăsată ; nici n-am mai văzut sau auzit nimic din partea leilor. Am bătut în lung și-n lat parcul natural, în căutarea unei prăzi de orice soi, dar am fost nevoit să mă întorc în tabără cu buzele umflate.

Scîrbit de eșecul meu, am plecat puțin după prînz, avînd direcția Manyara, loc unde am fost întîmpinați în chip ospitalier de către solia prietenului meu, care trimisese oameni ca să-mi spună că fratele lui alb nu se cade să poposească în mijlocul codrilor, că trebuie să vină în satul lui. Am căpătat, din partea căpeteniei, un dar alcătuit din miere și alte alimente, cît se poate de binevenit, în situația noastră. Acolo găsisem o pildă a înclinării spre prietenie arătate de căpeteniile din Africa Centrală, cînd nu au fost înrăiți de raporturilè cu arabii, pe care o întîlnise doctorul Livingstone printre babisii și baulungii din Manyuema. Am avut parte de aceeași prietenoasă stimă din partea tuturor șefilor de trib, de la Imrera în Ukawendi pînă în Unyanyembe, ca și cea vădită de Ma-manyara.

În ziua de 14, am sosit la Ugunda, și curînd după ce ne stabilisem reședința confortabilă într-o colibă împrumutată de șef spre folosința noastră, se iviră Ferajji și Chowpereh, aducîndu-i cu ei pe Sarmean și Uledi Manwa Sera, care, după cum vă amintiți, erau cei doi soldați trimiși de mine la Zanzibar, cu scrisori. Și pe cine altul avea Sarmean în paza lui, dacă nu pe dezertorul Hamdallah, care dăduse bir cu fugiții la Manyara, în timp ce ne îndreptam spre Ujiji ?

Se pare că acest individ poposise la Kigandu și-i informase pe căpetenie și pe vraciul satului că fusese trimis de către omul alb ca să ia îndărăt pînzeturile lăsate acolo ca plată pentru tratamentul lui Mabruk Saleem ; iar căpetenia aceea naivă, cu minte puțină, porun-

cise să-i fie dată pînza, crezîndu-l pe cuvînt, și ca urmare bolnavul murise.

La sosirea lui Sarmean în Unyanyemble venind din Zanzibar după vreo cincizeci de zile de la plecarea Expediției spre Ujiji, primise vestea că omul alb (Shaw) murise ; și că un om pe nume Hamballah, care se angajase ca ghid al caravanei, dar se înapoiase curînd din drum, se afla în Unyanyembe. Sarmean îl lăsase nesupărat pînă la apariția lui Ferajji și-a tovarășului său, cînd toți trei, în grup, făcură o descindere la coliba dezertorului și puseră mîna pe el. Cu zelul datorită căruia se distinsese totdeauna în serviciul meu, Sarmean făcuse rost de o prăjină bifurcată ; între dinții acesteia, fu vîrît gîtul fugarului, iar două bețe, puse în cruciș și legate zdravăn, îl împiedicară în mod eficace să se descotorosească de piponul pus cu atîta iscusință.

Erau acolo nu mai puțin de șapte pachete de scrisori și ziare trimise din Zanzibar, care se strînseseră în timpul absenței mele din Unyanyembe. Ele fuseseră încredințate, în diferite perioade, șefilor de caravane ; ei le predaseră cu devotament la *tembe*-ul meu, conform promisiunii făcute consulului. Era un pachet pentru mine conținînd două sau trei scrisori pentru doctorul Livingstone, căruia desigur că îi fură date pe loc, împreună cu felicitările mele. În același pachet, se mai afla și o scrisoare adresată mie de către consulul britanic din Zanzibar, care mă ruga să iau în grija mea bunurile lui Livingstone și să fac tot posibilul pentru ca să-i parvină — plicul purtînd data de 25 septembrie 1871, la cinci zile după ce părăsisem Unyanyembe-ul, pornind în misiunea mea aparent lipsită de speranță.

— Ei bine, doctore, i-am spus lui Livingstone, consulul englez îmi cere să mă străduiesc din răsputeri a face să-ți parvină bunurile. Regret că nu am căpătat mai curînd asemenea împuternicire, fiindcă aș fi încercat acest lucru ; dar, în lipsa unor astfel de îndrumări, ori-

cum, am făcut tot ce-mi sta în putință ca să „împing" pînă la dumneata bunurile. Muntele nu a fost în stare să înainteze spre Mahomed, dar Mahomed a fost silit să se apropie de munte.

Doctorul Livingstone era însă prea afundat în propriile sale scrisori, primite de acasă; acestea împliniseră exact un an.

Am primit și vești bune, și rele, de la New York; dar cele bune erau ulterioare și ștergeau orice mîhnire pe care ar fi putut-o simți primind exclusiv veștile rele.

În schimb, aproape o sută, cu totul, jurnalele din New York, Boston și Londra, erau pline de cele mai minunate evenimente. Comunarzii din Paris luaseră armele împotriva Adunării Naționale; Tuileriile, Luvrul și străvechia cetate Lutetia Parisiorum fuseseră date pradă flăcărilor de către derbedeii din mahalaua Saint Antoine!

Trupele franceze masacrează și asasinează bărbați, femei și copii; un spirit agresiv diabolic și răzbunarea întruchipată făceau ravagii în cel mai frumos oraș al lumii! Femei superbe prefăcute în demoni și tîrîte de soldățimea desfrînată pe străzi supuse batjocurii unanime și unei morți nemiloase; copii de vîrstă fragedă țintuiți la pămînt și străpunși de baionete, oameni — nevinovați sau nu — împușcați, tăiați în bucăți, înjunghiați, sfîrtecați, nimiciți — un oraș întreg lăsat în voia unei *summa injuria* [1] săvîrșite de o armie înfuriată, nesăbuită și brutală. Vai, biata Franță! Vai, bieții francezi!

Asemenea fapte sînt necunoscute pînă și în inima barbarei Africi centrale. Am călcat în picioare ziarele și, ca să ne mai alinăm inimile îmbolnăvite de veștile acelea, am privit latura comică a lumii noastre, așa cum o înfățișau ilustrațiile din paginile nevinovate ale săptămînalului *Punch*. Bietul *Punch!* — revistă bonomă și cu

[1] Cea mai mare asuprire. Aluzie ironică la dictonul juridic latin: „Cea mai mare dreptate înseamnă cea mai mare asuprire", rezultată din aplicarea mecanică a literei legii (lat.) (n.t.).

inima bună! Binecuvîntarea exploratorului să pogoare asupra capului tău! Glumele tale au fost ca un tonic; satira ta inocentă ne-a dezlănțuit o veselie isterică.

În pragul cortului nostru, se înghesuiau băștinașii curioși, care se uitau cuprinși de o uimire indescriptibilă la acele enorme cearșafuri de hîrtie. I-am ascultat repetînd deseori cuvintele: *„Khakari Kisungu"*, veștile omului alb, și i-am auzit discutînd despre natura unei asemenea cantități de vești și exprimîndu-și convingerea că *„wasungu"* erau *„mbyah sana"* și foarte *mkali*; voind să spună prin asta că oamenii albi erau al naibii de ticăloși, de șireți și de șmecheri; deși termenul „ticălos" este adesea folosit pentru a exprima o nețărmurită admirație.

În ziua a patra de la sosirea noastră în Ugunda, sau 18 februarie, și-a cincizeci și treia zi de la plecarea din Ujiji, ne-am făcut apariția, cu drapelele fîlfîind în văzduh și armele trăgînd salve, în valea Kwikara, iar cînd doctorul și cu mine am trecut pe sub portalurile vechii mele reședințe, l-am întîmpinat în mod formal, urîndu-i bun venit în Unyanyembe și în locuința mea.

Din ziua în care îi părăsisem pe arabi, bolnav și aproape sătul de viață, dar totuși pătruns de înălțătoarea nădejde că misiunea mea va izbîndi, se scurseseră 131 de zile — cu ce avataruri și întorsături ale roatei norocului, cititorul știe acum prea bine, interesul cu care străbătusem peste 1200 de mile.

Mitul pe urmele căruia călătorisem prin pustietăți și sălbăticie se dovedise a fi veritabil și niciodată nu a fost un fapt mai real decît cînd Living Man[1] pași brat la brat cu mine, în vechea mea încăpere; îi spusei:

— Doctore, în sfîrșit, sîntem ACASĂ!

---

[1] Joc de cuvinte intraductibil, între „om viu", în viață și Livingstone (engl.) n.t.).

ÎN DRUM SPRE PATRIE. ULTIMELE CUVINTE ALE LUI LIVINGSTONE. DESPĂRȚIREA DEFINITIVĂ !

Unyanyembe însemna acum pentru mine raiul pe pământ. Livingstone nu era mai puțin fericit ; se afla într-o reședință confortabilă ; era un palat, în comparație cu coliba lui din Ujiji. Cămările noastre cu merinde erau pline ochi de bunătățile prețuite de el, pe lîngă pînzeturi, mărgele,sîrmă și cele o mie și una de calabalîcuri și accesorii necesare călătoriei, cu care la Bagamoyo încărcasem peste o sută și cincizeci de oameni. Aveam șaptezeci și patru de poveri formate din obiecte amestecate ; dintre acestea, cele mai prețioase urmau acum să fie trecute în mîinile lui Livingstone, pentru a-i servi marșului său de înapoiere în căutarea izvoarelor Nilului.

A fost o zi însemnată pentru noi cînd, cu dalta și cu ciocanul în mînă, am desfăcut lăzile doctorului, ca să ne putem desfăta stomacurile flămînzite cu trufandale. Urma să ne scoatem paguba după efectele hranei compusă din porumb și *durra*, provocatoare de diaree, la care fusesem reduși prin pustietăți. Eu unul nutream conștiincios convingerea că un regim alimentar bazat pe șuncă conservată, pezmeți și jeleuri avea să mă facă la fel de invincibil ca și *Talus* [1] și că aveam nevoie doar de

[1] Uriaș care păzea Creta. I-a răpus pe argonauții dornici să acosteze, fiind ucis de Pean ; acesta i-a străpuns călcîiul cu o săgeată (n.t.).

o ghioagă strașnică, pentru a fi capabil să-i trimit pe viguroșii wagugi în neant, dacă vor cuteza măcar să clipească din ochi într-un fel care să nu-mi fie pe plac.

Prima ladă conținea trei cutii de tinichea pline cu biscuiți, șase cutii cu șuncă conservată, *obiecte firave,* nu mult mai mari decît niște degetare care, cînd fură desfăcute, se dovediră a nu fi altceva decît o lingură de carne tocată stropită din belșug cu piper ; aprecierea acordată de mine proviziilor doctorului coborî la cinci sute de grade sub zero. După aceea, se puseră la dispoziție cinci borcane cu gem, dintre care unul fusese deschis și asta a constituit încă o deziluzie. Borcanele, din piatră, conțineau un fund și, în fiecare, se găsi ceva mai mult de o linguriță de gem. Începeam să ne gîndim cu adevărat că speranțele și așteptările noastre atinseseră un nivel prea înalt ; fură descoperite apoi trei sticle cu *curry* — dar cui îi păsa de *curry* ?

Se deschise altă ladă, și dintr-însa căzu o burduhănoasă roată de brînză de Olanda, tare ca o cărămidă, însă bună și zdravănă, deși în Unyamwezi consumul ei face rău la ficat. Pe urmă apăru altă brînză, dar aceasta era mîncată toată, era scobită pe dinăuntru, o păcăleală curată. A treia ladă nu conținea altceva decît două căpățîni de zahăr, a patra, niște lumînări, a cincea, sticle cu săruri, cu sosuri Harvey, Worcester și Reading, esență de anșoa, piper și muștar. Doamne păzește ! Ce fel de alimente mai erau și astea, ca să redea viața unui muribund ajuns în halul meu ! A șasea ladă conținea patru cămăși, două perechi de ghete, masive, solide, cîteva perechi de ciorapi și șireturi de ghete, care îl încîntaseră atît de mult pe doctor cînd le încercă, încît exclamă :

— Acum îl recunosc iarăși pe Richar !

— Omul acesta, am spus eu, indiferent cine ar fi, se arată un prieten adevărat, la nevoie.

— Da, este prietenul meu, Walter.

Celelalte cinci lăzi conțineau supe și carne conservată ; dar cea din a douăsprezecea ladă, avînd o duzină de sticle de rachiu medicinal, dispăruse ; și supunîndu-l unui foc de întrebări pe Asmani, șeful caravanei lui Livingstone, din aceste interogatorii ieși la iveală faptul că nu lipsea numai o ladă cu rachiu, ci și două baloturi cu pînză și patru saci cu mărgele cele mai prețuite în Africa — *sami-sami* — care în ochii băștinașilor sînt ca aurul.

Am fost cuprins de o dezamăgire întristătoare, după examinarea proviziilor ; în ochii mei gălbejiți de poftă, totul se arăta a fi înșelăciune. Din cutiile de biscuiți, după ce fură deschise, se constată că una singură era neatinsă ; toate laolaltă nu puteau face un prînz întreg. Supele, cui îi păsa de supe de carne, în Africa ?

Nu sînt oare în aceste țări boi cu cocoașă și oi și capre, din care se poate face o supă cu mult mai bună decît orice ingredinte s-ar fi pus vreodată în conservă ? Mazăre, sau oricare alt fel de supă de legume, ar fi fost o trufanda ; dar supe de pui și de vînat — ce absurditate !

Pe urmă, am făcut și inventarul proviziilor mele. Am descoperit că mai rămăseseră cîteva sticle bune de rachiu vechi și o sticlă de șampanie : deși era evident, uitîndu-te la baloturile cu pînzeturi, că necinstea făcuse treabă serioasă și unele persoane sugerară că vinovatul ar fi fost Asmani — conducătorul de caravană trimis de doctorul Kirk ca să se însărcineze cu paza bunurilor lui Livingstone. Cînd fură examinate comorile lui, am găsit opt sau zece pînzeturi colorate, avînd pe ele marca agentului meu din Zanzibar. Deoarece omul nu era capabil să dea o explicație clară asupra modului cum lucrurile acelea ajunseseră în lada lui, fură confiscate, pe loc, și împărțite celor mai merituoși angajați ai doctorului. Cîțiva dintre paznici îl acuzară de a fi intrat în cămara

cu proviziile mele, de a fi sustrat din baloturile mele două sau trei *gorah* pentru servitori și de a fi smuls — cîteva zile mai tîrziu — cheile din mîinile unuia dintre oamenii mei, frîngîndu-le ca nu cumva să poată intra acolo și alți oameni, găsind dovezile vinovăției sale. Întrucît Asmani fusese dat de gol drept alt „idiot moral", lipsit de orice etică, Livingstone îl desărcină pe loc. Dacă noi nu am fi sosit atît de curînd la Unyanyembe, probabil că întregul stoc trimis din Zanzibar ar fi dispărut, cu timpul.

Unyanyembe fiind un ținut bogat în fructe, grîne și vite, ne-am hotărît să ne oferim din nou o cină festivă de crăciun, în stil mare, tradițional, și bucurîndu-mă, spre norocul meu, de o sănătate de ajuns de bună, am fost capabil să supraveghez pregătirile necesare. Niciodată nu s-a mai văzut într-un *tembe* din Unyanyembe o risipă ca aceea făcută în tabăra noastră, nici nu dispusese cineva de asemenea delicatese.

Cînd a sosit caravana noastră, în Unyanyembe erau doar puțini arabi, deoarece încercuiau citadela lui Mirambo. La vreo săptămînă după întoarcerea noastră „micul manechin", șeicul Sayd bin Salim — El Mali, comandantul șef al forțelor lor armate, veni la Kwihara, de pe front.

Dar micul șeic nu se prea zorea să-l salute pe omul pe care îl escortase în așa hal. De-ndată ce am auzit de sosirea lui, am găsit prilejul de a trimite imediat oameni după plecarea lui Livingstone cu destinația golful Mikindany. Prima dată cînd am trimis oamenii după ele, guvernatorul arab s-a declarat prea bolnav ca să mai se ocupe de asemenea chestiuni, dar în ziua următoare, obiectele fură predate cu rugămintea ca doctorul să nu fie prea supărat de starea în care le vor găsi, deoarece furnicile albe distruseseră totul.

Proviziile deținute de omul acesta la Unyanyembe erau într-un hal nespus de jalnic. Cheltuielile pentru

transportul lor pînă la Ujiji fuseseră achitate anticipat, dar bunurile fuseseră reținute înadins în localitate de către Sayd bin Salim, din 1867, ca să-și poată satisface pofta de băuturi spirtoase, și, probabil, ca să devină moștenitorul celor două arme prețioase despre care se știa că ar face parte din transport. Furnicile albe nu rontăiseră în întregime numai lada în care erau împachetate armele, ci mîncaseră și patul puștilor. Țevile erau corodate și încheietorile absolut distruse. Fapt extrem de singular, sticlele cu rachiu căzuseră, de asemenea, pradă hulpavelor și distrugătoarelor gîngănii, furnicile albe, și strecurîndu-se pe nu se știe ce căi, ele îmbibaseră puternica licoare Hannessy și înlocuiseră dopurile cu știuleți de porumb. Doctoriile pieriseră și ele, iar borcănașele de zinc în care fuseseră împachetate frumușel erau distruse de coroziune. Din dezastrul acela, care în ce privește celelalte articole era total, nu au fost salvate decît două sticle cu rachiu și o lădiță de zinc, cu doctorii.

L-am rugat totodată pe doctor să trimită un emisar la șeicul Sayd și să-l întrebe dacă primise cele două scrisori expediate de Livingstone doctorului Kirk și lordului Clarendon, cînd sosise prima oară la Ujiji, și dacă le înmînase pe coastă, așa cum i se ceruse. Răspunsul dat mesagerilor fu afirmativ, iar ulterior am obținut același răspuns și în prezența doctorului.

La 22 februarie, rafalele de ploaie care se ținuseră scai de noi pe tot drumul, de la Ujiji, încetară și acum aveam iarăși vreme frumoasă. În timp ce eu făceam pregătirile pentru marșul spre casă, doctorul era ocupat cu scrierea corespondenței și trecerea însemnărilor sale în jurnalul pe care urma să-l iau pentru a-l preda familiei lui.

Cînd nu-și petrecea astfel timpul, făceam vizite arabilor din Tabora, de care eram primiți amîndoi cu acea vestită ospitalitate magnanimă.

Printre bunurile trecute în posesia mea de către doctorul Livingstone, în timp ce asortam pînzeturile pe care doream să le reţin pentru călătoria mea spre patrie, figurau :

	Doti	Yarzi
Americă de calitatea întîia	285	1.140
Pînză *Kaniki* (albastră)	16	64
Pînză de calitate mijlocie albastră	60	240
Pînză de calitate mijlocie *Dabwani*	41	164
Pînză de calitate mijlocie *Barsati*	28	112
Basmale imprimate	70	280
Pînză *Rehani,* de calitate mijlocie	127	508
Pînză *Ismahili* de calitate mijlocie	20	80
Pînză *Sohari* de calitate mijlocie	20	80
4 cupoane de *Kunguru* bun, în carouri roşii	22	88
4 *gorah* din *Rehani*	8	32
Totalul pînzeturilor	697	2.788

Pe lîngă acestea,
Pînzeturi, 2.788 yarzi
Mărgele asortate, 16 saci, greutate = 992 livre
Sîrmă de cupru, numerele 5 şi 6, 10 frasilah = 350 livre
1 cort din pînză impermeabilă
1 saltea aer comprimat
1 barcă (din pînză)
1 sac cu scule de tîmplărie
1 pînză de ferăstrău
2 butoaie cu smoală
12 plăci de aramă pentru corabie = 60 livre
Haine
1 încărcător pentru o puşcă Jocelyn (cartuşe metalice)
1 încărcător Starr (încărcată prin chiulasă) cartuşe metalice
1 carabină Henry (pentru 16 focuri) (cartuşe metalice)
1 revolver

pulbere pentru 200 de focuri de revolver
muniție pentru 2 000 de focuri pentru arme Jocelyn și Starr
muniție pentru 1 500 de focuri pentru carabina Henry
ustensile de bucătărie, un dulap medicinal, cărți, un sextant, saci de pînză, etc. etc.

Obiectele înșirate mai sus alcătuiau un total de patruzeci de încărcături. Multe lucruri de pe lista aceea ar fi obținut niște prețuri fantastice în Unyanyembe, mai ales carabinele și muniția, ferăstrăul, uneltele de tîmplărie, mărgelele și sîrma. Din treizeci și trei de încărcături depozitate pentru el în *tembe*-ul meu — stocul trimis lui Livingstone la 1 noiembrie 1870 — doar cîteva puteau fi utilizate pentru călătoria sa de întoarcere în Rua și Manyuema. Cele 696 doti de pînzeturi ce-i rămăseseră erau singurele articole negociabile de valoare pe care le mai poseda ; iar în Manyuema, unde băștinașii își confecționau singuri un fel de postav, un asemenea articol avea să fie considerat un surogat, pe cîtă vreme mărgelele și sîrma mea, drămuite cu economie i-ar fi ajuns ca să asigure întreținerea lui și a oamenilor săi doi ani și mai bine, în regiunile acelea. Pînzeturile lui, cu ceea ce-i dădeam eu, făceau în total 1.393 doti, ceea ce — calculînd — doi doti pe zi necesari pentru hrană erau suficienți pentru subzistența lui și a caravanei sale de șaizeci de oameni, 696 de zile. Astfel dispunea de provizii pentru patru ani. Singurele articole de care ducea lipsă, ca să pună pe picioare o expediție nouă și complet echipată, erau următoarele, pentru care am alcătuit împreună această listă :

Cîteva cutii de făină de grîu americană
Cîteva cutii de fructe conservate
Cîteva cutii cu sardele
Cîteva cutii cu somon conservat
10 livre de ceai Hyson

Cîteva ace de cusut, cu aţă
1 duzină de plicuri oficiale
Almanahul Nautic pe anii 1872—1873
1 jurnal cu foi albe
1 cronometru, oprit
1 lanţ pentru indivizi refractari.

Incluzînd articolele indicate, ar fi avut un total de şaptezeci de încărcături, dar fără hamali ar fi fost pentru el un handicap, căci numai cu cei nouă oameni pe care îi avea pentru moment nu putea merge nicăieri, chiar cu un asemenea splendid sortiment de bunuri. Am fost deci însărcinat să înrolez, de-ndată ce voi ajunge în Zanzibar, cincizeci de oameni liberi, să-i înarmez cu cîte o puşcă şi o toporişcă, pe lîngă calabalîcul cuvenit şi să mă duc să cumpăr două mii de gloanţe, o mie de cremene şi zece butoiaşe cu praf de puşcă. Oamenii urmau să aibă funcţia de hamali, pentru a-l urma pe Livingstone oriunde ar voi să se ducă. Fiindcă fără oameni, suferea pur şi simplu chinul lui Tantal [1] de pe urma aspiraţiilor trezite în sufletul lui de cunoştinţa că avea la dispoziţie mijloace îmbelşugate, dar nimic nu era realizabil, în absenţa hamalilor. Toate avuţiile Londrei şi New Yorkului de-ar fi fost îngrămădite dinaintea lui, ar fi devenit absolut inutilizabile, fără mijloace de locomoţie. Nici un unyamwez nu se angajează ca hamal, în vreme de război. Dumneavoastră, care aţi citit jurnalul înfăţişînd „Viaţa mea în Unyanyembe", ştiţi ce conservatori încăpăţînaţi sînt aceşti unyamwezi. Mă mai aştepta încă o îndatorire pe care se cuvenea s-o duc la capăt pentru ilustrul meu companion de voiaj; aceea de a mă zori spre coastă ca şi cum ar fi fost în joc viaţa cuiva, să acţionez în numele lui în chestiunea înrolării oamenilor, ca şi cum ar fi fost

[1] Personaj mitologic, osîndit să-i treacă pe dinainte în Infern toate bunătăţile, cele mai savuroase băuturi, fără a se putea atinge de ele (n.t.).

doctorul în persoană, să lucrez pentru el cu același zel ce-aș fi dovedit pentru mine însumi, să nu mă opresc, nici să nu-mi acord răgaz, pînă ce dorințele lui nu aveau să fie satisfăcute. Și am jurat să procedez așa ; asta însemna însă o lovitură de moarte dată proiectului meu de a naviga pe Nil în aval și de a căpăta vești despre soarta domnului S. Baker.

Doctorul terminase cu sarcina de a-și scrie misivele. Îmi înmînă douăzeci de scrisori de expediat în Marea Britanie, șase pentru Bombay, două cu adresa New York și una de predat în Zanzibar. Cele două scrisori pentru New York erau pentru James Gordon Bennett, junior, întrucît el în persoană, nu și tatăl lui, era răspunzător de organizarea Expediției trimise sub comanda mea. Cer iertare cititorului pentru că public aici din nou una din aceste scrisori, deoarece spiritul ce se desprinde din filele ei, ca și stilul, arată ce fel de om era cel pentru care — ca să se afle o simplă veste despre supraveţuirea sau moartea lui — meritase să se trimită în Africa o expediție atît de costisitoare.

UJIJI, TANGANICA, AFRICA DE EST

Noiembrie, 1871.

JAMES GORDON BENNETT, Jr, Esq.

Stimate Domnule,

În general, îți vine cam greu să scrii unei persoane pe care n-ai văzut-o în viața ta — ai cumva, senzația că te-ai adresa unei idei abstracte — dar prezența reprezentantului domniei-voastre, dl. H. M. Stanley, în această regiune îndepărtată, înlătură impresia de ciudățenie pe care aș fi simțit-o altminteri, și scriindu-vă ca să vă mulțumesc pentru nespusa bunătate care v-a îndemnat să-l trimiteți aici, mă simt absolut la largul meu.

Dacă vă voi explica acum cît de prapădit m-a găsit, veți pricepe lesne că am motive întemeiate de a folosi expresii mărturisind o caldă recunoștință. Am venit la

Ujiji după o hoinăreală de vreo patru ani — cinci sute de mile făcute sub un soare doyorîtor, care își trimitea vertical razele, după ce fusesem amăgit, necăjit, înfrînt și forțat să mă întorc din drum cînd aproape vedeam cu ochii punctul final al misiunii mele geografice, de către o droaie de sclavi musulmani corciți, trimiși mie din Zanzibar, în locul unor oameni adevărați. Inima mea suferindă era și mai lovită de vederea unor scene întristătoare, vădind neomenia omului față de om, ceea ce mi-a sleit puterile, și și-a spus cuvîntul asupra trupului meu, deprimîndu-mă peste măsură. Credeam că mor cu zile. Nu exagerez dacă spun că aproape fiecare pas al acestui drum istovitor, înăbușitor, îmi pricinuia o suferință, și cînd am sosit la Ujiji ajunsesem o mină de oase.

Acolo am descoperit că bunurile în valoare de circa cinci sute de lire sterline comandate din Zanzibar fuseseră încredințate, într-un mod de neconceput, unui croitor musulman corcit și bețivan care, după ce le irosise de-a lungul a șaisprezece luni, în drumul lui spre Ujiji, sfîrșise prin a topi tot ce mai rămăsese cumpărînd sclavi, și fildeș pentru el. „Ghicise" cu ajutorul Coranului *și aflase că eu am murit. Totodată, îi scrisese guvernatorului din Unyanyembe că trimisese după mine sclavi în Manyuema, care se întorseseră și raportaseră decesul meu, și îi ceruse permisiunea de a lichida și puținele bunuri pe care le mai cruțase nesăbuita lui poftă de băutură.*

El știa totuși, fără putință de îndoială, de la persoane care mă văzuseră, că eram în viață și așteptam mărfuri și oameni; cît privește moralitatea lui, este evident un „idiot" lipsit de orice criteriu moral, și cum acolo nu există nici o lege, afară de cea a pumnalului sau muschetei, am fost silit să stau cu brațele încrucișate, copleșit de o mare slăbiciune, fiind lipsit de orice, afară de cîteva pînzeturi bune pentru troc, pe care avusesem precauțiunea de a le lăsa aici, în caz de extremă necesitate.

Perspectiva apropiată, de a fi redus la cerșetor printre ujijieni, mă făcea să mă simt nenorocit.

Nu mă puteam cufunda decît în deznădejde. Rămăsesem cu mult regret după un prieten care, cînd ajunsese la gura fluviului Zambezi, spusese că îl încercase ispita de a se sinucide din pricină că rupsese fotografia soției sale. După această întîmplare, nu mai puteam să mă bucur de succes. Ulterior, însăși ideea de deznădejde avea pentru mine o rezonanță ridiculă atît de puternică, încît nici nu era luată în considerație.

Ei-bine, cînd lunecasem pe pragul cel mai de jos, ajunseră pînă la urechile mele vagi zvonuri despre apariția unui vizitator englez. Mă socoteam la fel cu omul care a coborît de la Ierusalim spre Ieriho, dar nici un preot, nici un levit sau samaritean nu se putea ivi în drumul meu. Totuși, samariteanul cel bun era la doi pași, la dispoziția mea, și unul din oamenii mei a venit alergînd de-i sfîrîiau călcîile și, stăpînit de o mare aflțare, a apucat să gîfîie : „Vine un englez ! Îl și văd !" și a și tulit-o în întîmpinarea lui.

Un drapel american, cel dintîi văzut pe aceste meleaguri, fluturînd în fruntea caravanei, mi-a indicat naționalitatea străinului.

Am o fire rece și neexpansivă, întocmai ca reputația făcută în mod obișnuit noua insularilor ; dar bunătatea dumneavoastră m-a îndemnat să mă înfior de emoție, pînă în adîncul sufletului. Era, într-adevăr, o atitudine copleșitoare, și în inima mea mi-am spus : „Fie ca binecuvîntările cele mai bogate să se pogoare, din mărinimia celui Preaînalt, asupra domniei voastre și a celor care vă sînt dragi !"

Noutățile pe care avea să mi le împărtășească domnul Stanley au fost palpitante. Însemnatele schimbări politice petrecute pe continent ; succesul obținut de cablurile transatlantice ; alegerea ca președinte a generalului Grant și multe alte subiecte și teme mi-au fintuit atenția zile în

şir şi au avut un efect imediat şi binefăcător asupra sănătăţii mele. Nu primisem veşti de acasă de mai mulţi ani, afară de ceea ce putusem spicui în treacăt răsfoind cîteva exemplare din Saturday Review *şi* Punch, *din anul 1870. Pofta de mîncare mi-a fost reînviorată şi într-o săptămînă am început să mă simt iarăşi în puteri.*

Dl. Stanley mi-a adus o depeşă cît se poate de amabilă şi încurajatoare din partea lordului Clarendon (a cărui pierdere o jelesc sincer), prima primită de mine de la „Foreign Ofice“ [1]*, din 1866 şi informaţia că guvernul britanic avusese amabilitatea de a trimite, pentru a mă ajuta, o mie de lire sterline. Pînă la sosirea emisarului dumneavoastră nu avusesem cunoştinţă de nici un ajutor pecuniar. Am venit aici neplătit de nimeni, dar această deficienţă — din fericire — este acum îndreptată, şi sînt nerăbdător să vă spun dumneavoastră şi tuturor prietenilor mei că, deşi neîmbărbătat de scrisoare, am urmărit îndeplinirea însărcinării pe care mi-o dăduse prietenul meu domnul Roderick Murchison cu o tenacitate de adevărat „John Bull“, avînd credinţa că, pînă la urmă, totul se va termina cu bine.*

Cumpăna apelor din Africa de Sud şi Centrală se întinde pe mai mult de şapte sute de mile. Izvoarele aflate în această arie sînt aproape fără număr — adică, i-ar trebui unui singur om o viaţă întreagă ca să le facă numărătoarea. Din această cumpănă a apelor converg patru rîuri mari, iar acestea, la rîndul lor, se unesc în două impresionante cursuri de apă — în marea vale a Nilului, care îşi are începutul între zece şi douăsprezece grade latitudine sudică. A trecut multă vreme pînă ce s-a făcut lumină asupra străvechei probleme şi am căpătat o idee clară asupra drenajului. A fost necesar să intuiesc ruta ce trebuia urmată, şi fiecare etapă a drumului, şi, în general, am bîjbîit prin beznă — fiindcă cui îi păsa încotro curg

[1] Ministerul Afacerilor Externe, în Anglia (n.t.).

rîurile ? „Noi bem pînă ne săturăm, şi pe urmă restul apei îl lăsăm să curgă".

Portughezii care l-au vizitat pe Cazembe cereau sclavi şi fildeş, şi nu au auzit de nimic altceva. Am întrebat despre ape, am chestionat şi răschestionat, pînă ce am început aproape să mă tem că voi fi considerat ca atins de hidrocefalie.

Ultima explorare întreprinsă de mine, la a cărui realizare am fost stînjenit simţitor de lipsa unor asistenţi corespunzători, a fost de a urma linia centrală de drenaj la vale, prin ţara canibalilor, numită Nanguema sau, pe scurt Manyema. Această linie de drenaj are înşirate pe parcursul ei patru lacuri. În apropierea celui de al patrulea, am fost obligat să fac cale întoarsă. Are o lăţime variind între una şi trei mile şi nu se poate ajunge pînă la el în nici un punct, nici în vreo perioadă a anului. Două bazine occidentale, captează apele ; Lufira, sau rîul Bartle Frere se varsă în reţeaua de lacuri în Kamolondo. Apoi marele rîu Lomame curge prin lacul Lincoln şi ajunge şi el în lacul Kamolondo şi, se pare, că ar forma braţul occidental al Nilului, pe care a naviyat Petherick, făcînd comerţ.

Acum cunosc cca. şase sute de mile din traseul cumpenei apelor, şi, din nefericire, cea de a şaptea sută reprezintă porţiunea cea mai interesantă din toate, căci pe parcursul ei — dacă nu mă înşel eu — se întîlnesc patru izvoare, ţîşnind dintr-un munte, iar ultimul dintre acestea devine, nu la prea mare depărtare, un mare fluviu.

Două din izvoare curg în direcţia nordică, spre Egipt — sînt Lufira şi Lomame, iar două curg spre sud, în Etiopia interioară, sub numele de Leambaye — sau Zambeziul superior, şi Korful.

Nu sînt oare acestea izvoarele Nilului menţionate de arhivarul Minervei, din oraşul Sais, în convorbirea avută cu Herodot ?

Am auzit de atîtea ori despre ele și încă în locuri situate la mari depărtări, încît nu mă pot îndoi de existența lor, așa că, în ciuda sfîșietorului dor de casă care mă cuprinde de cîte ori mă gîndesc la familia mea, țin mult să-mi închei activitatea prin redescoperirea lor.

Bunuri, în valoare de cinci sute de lire sterline, au fost încredințate din nou, fără chibzuială, unor sclavi și i-au aflat pe drum mai bine de un an, în loc de patru luni. Trebuie să plec pe socoteala dumneavoastră acolo unde mărfurile zac degeaba, pentru ca astfel să aduc completarea firească a operei mele.

Iar dacă dezvăluirile făcute de mine cu privire la teribila sclavie practicată în Ujiji ar izbuti să ducă la desființarea negoțului cu sclavi pe coasta orientală, voi considera această împlinire drept o reușită cu mult mai însemnată decît descoperirea tuturor izvoarelor Nilului laolaltă. Acum, după ce ați lichidat pentru totdeauna sclavia pe plan național, dați-ne puternicul dumneavoastră ajutor pentru atingerea acestui mare țel. O țară atît de frumoasă este lăsată pradă paraginei, ca de pe urma unui blestem căzut din cer, în scopul ca privilegiile în materie de sclavaj ale meschinului sultan din Zanzibar să nu poată fi încălcate, iar drepturile coroanei portugheze, care sînt mitice, ar trebui să fie suspendate pentru ca într-o epocă viitoare, Africa să nu devină o nouă Indie pentru negustătorii de sclavi din Portugalia.

Închei mulțumindu-vă din nou, cît se poate de cordial, pentru marea dumneavoastră generozitate, și sînt al domniei voastre plin de recunoștință,

DAVID LIVINGSTONE

Nu am nimic de adăugat la scrisoarea citată mai sus — este grăitoare prin ea însăși ; la vremea respectivă, am socotit însă că reprezintă cea mai bună mărturie a succesului meu. Cît despre mine, nu-mi pasă nici cît

negru sub unghie de descoperirile lui, afară de măsura în care priveau ziarul ce mă însărcinase cu „căutarea". E adevărat că simţeam o anumită curiozitate privitoare la rezultatele explorărilor sale, dar de vreme ce mărturisea că nu încheiase opera începută, simţeam că este o treabă nespus de gingaşă să-i cer mai mult decît s-ar fi putut să-şi permită a da. Descoperirile doctorului erau rodul trudei sale personale — îi aparţineau lui exclusiv — prin publicarea lor spera să-şi obţină răsplata cuvenită, pe care dorea să o lase pe numele copiilor lui. Totuşi, Livingstone avea o ambiţie mai nobilă şi mai înaltă decît simpla sumă bănească ce urma să o capete : el se supunea imperativului datoriei. Niciodată nu s-a mai văzut un asemenea sclav de bună voie faţă de această virtute abstractă. Înclinaţiile lui îl mînau spre casă, şi avea nevoie de cea mai straşnică hotărîre pentru a rezista fascinaţiilor înfăţişate de patrie. Cu fiecare pas pe teren nou străbătut, în călătoriile sale, făurea un lanţ al simpatiei care avea de acum înainte să unească pe veci naţiunile creştine, prin legătura iubirii şi a caritătii, de Păgînii din Africa ecuatorială. Dacă ar fi fost capabil să completeze acel lanţ al iubirii, prin intermediul autenticei lor descoperiri şi descrieri, spre a întruchipa popoarele şi naţiunile care trăiesc încă în beznă şi astfel să-i atragă pe oamenii buni şi caritabili din ţara lui să-şi cheltuiască eforturile în vederea răscumpărării şi mîntuirii sufletelor lor — Livingstone ar considera această împlinire o prea mulţumitoare răsplată pentru el. Unii vor spune poate : „Este o întreprindere delirantă şi vădind infatuare, un plan chişotesc !"

Nu este aşa, prieteni, căci desigur, cum soarele străluceşte la fel pentru creştini ca şi pentru Necredincioşi, pentru civilizaţi şi Păgîni, tot astfel, ziua luminării lor va veni ; şi, deşi s-ar putea ca Livingstone, Apostolul Africii, să nu o mai vadă cu ochii lui, nici noi, cei mai

tineri, poate nici chiar copiii noştri. Lumea de după noi o va vedea aevea, şi posteritatea va recunoaşte meritele cutezătorului pionier al civilizaţiei sale.

Pasajele următoare sînt extrase integral din Jurnalul meu :

12 martie : Arabii mi-au trimis cu totul vreo patruzeci şi cinci de scrisori, ca să le duc pînă la coastă. Am ajuns la bătrîneţe curier poştal, dar motivul este că acum nici unei caravane organizate după rînduieli nu i se permite să părăsească ţinutul Unyanyembe, din cauza războiului purtat cu Mirambo.

Ce s-ar fi întîmplat dacă aş fi stat tot timpul acesta în Unyanyembe, aşteptînd să se sfîrşească războiul ! Părerea méa este că arabii nu vor fi în stare să-l răpună pe Mirambo şi luptele vor mai dura cel puţin nouă luni de-acum încolo.

Astă seară, băştinaşii s-au adunat în faţa casei mele ca să-mi ofere un dans de adio. Constat că sînt pagazii lui Singiri, conducătorul caravanei lui Mtesa. Oamenii mei li s-au alăturat şi, captivat fără voie de muzică, am intrat şi eu în joc şi am fost interpretul unei „fantezii uşoare", trezind admiraţia vibrantă a bravilor mei, încîntaţi să-l vadă pe stăpînul lor renunţînd la obişnuita lui rigiditate.

Este un dans cu desăvîrşire sălbatic. Muzica este vioaie, antrenantă, şi se naşte din bătaia sonoră a patru tobe, plasate dinaintea corpurilor a patru oameni care stau în centrul acestui nepămîntean cerc. Bombay, comic ca totdeauna, nu se simţea niciodată mai în largul lui decît în dansul ţinutului. Mrima, şi-a pus găleata mea pe cap ; Chowpereh — vînjosul şi sprintenul Chowpereh cu pas sigur — are o secure în mînă şi poartă o piele de ţap pe cap ; Baraka are blana mea de urs şi învîrte în mînă o lancie ; Mabruki „Cap de taur" a prins spiritul jocului şi păşeşte lent, de colo pînă colo, ca un elefant solemn !

Ulimengo are o pușcă și este leit un aprig Drawcansir [1] și ți-ai putea închipui prea bine că este gata să se bată cu o sută de mii de vrăjmași, atît este de feroce la înfățișare ; Khamisi și cu Kamna s-au postat în fața tobosarilor, spate-n spate, și plini de rîvnă își azvîrle picioarele către stele ; Asmani este întruchiparea forței uriești — un titan impunător, dominator — are și el o pușcă în mînă, pe care o rotește împărțind la lovituri în văzduh, de parcă ar fi un Thor [2] care măcelărește miriade de ființe cu ciocanul lui. Scrupulele și pasiunile noastre, ale tuturora, sînt făcute una cu pămîntul ; înfruntăm dezlănțuirea demonilor, sub lumina cerească a stelelor, înscenînd doar o parte dintr-o stranie dramă, îmboldiți la acțiune și mișcare tot mai rapidă de înfricoșătoarea energie descătușată și de tunetul tobelor.

Muzica aceasta, ca un cînt de război, se sfîrșește, și se pornește alta. Corifeul a căzut în genunchi și își înfundă de două-trei ori capul într-o scobitură făcută în pămînt, iar un cor — cu cîntăreți, de asemenea, îngenunchеați — repetă, cu tonuri tînguitoare, ultimele cuvinte ale unui refren lent și solemn. Transcriu aici cuvintele lui, în tălmăcire literară :

Corifeul : Oh, oh, oh ! — omul alb pleacă acasă !
Corul : Oh, oh, oh ! — pleacă acasă !
Pleacă acasă, oh, oh, oh !
Corifeul : Către fericita insulă de pe mare,
unde găsește belșug de mărgele, oh, oh, oh !
Corul : Oh, oh, oh ! Unde găsește belșug de mărgele,
Oh, oh, oh !
Corifeul : Pe cînd Singiri ne-a ținut, vai,
foarte multă vreme departe de căminele noastre,
foarte mult,
oh, oh, oh !

---

[1] Erou al unei balade engleze (n.t.).
[2] Fiul lui Odin, zeul tunetului și al ploilor, în mitologia scandinavă (n.t.).

Corul : *Departe de căminele noastre, oh, oh, oh !*
Oh, oh, oh !
Corifeul : iar noi multă vreme nu am avut hrană —
sîntem pe jumătate morți de foame, vai, de multă vreme !
Bana *Singiri !*
Corul : *De-atîta amar de vreme, oh, oh, oh !*
Bana *Singiri, Singiri !*
Singiri ! oh, Singiri !
Corifeul : Mirambo s-a dus la război
să lupte împotriva arabilor ;
arabii și wangwanii
s-au dus să lupte cu Mirambo !
Corul : *Oh, oh, oh ! să lupte cu Mirambo !*
Oh, Mirambo ! Mirambo !
Oh, să lupte cu Mirambo !
Corifeul : Dar omul alb ne va bucura inima,
el se duce acasă ! Căci el se duce acasă
și ne va bucura inima ! Șr-rr-rr !
Corul : *Omul alb ne va bucura inima ! Șr-rr-rr*
Șt - s -- șst --- - st !
Um -m-mu - um-m-m - șt !

Acesta este singurul salut de despărțire primit din partea wanyamwezilor lui Singiri, și pentru remarcabila lui frumusețe epică (?), măiestria ritmică (?), și forța personală nestăvilită (?), l-am imortalizat în paginile acestei cărți, drept una din cele mai uimitoare producții a copiilor iubitori de muzică corală din Unyamwezi.

13 martie : Ultima zi a ședерii mele cu Livingstone a venit și s-a dus, iar ultima noapte în care vom fi împreună o trăim acum, și nu pot scăpa de sosirea zilei de mîine ! Mă simt de parcă aș vrea să mă răzvrătesc împotriva ursitei care mă alungă departe de el. Minutele pulsează rapid, cresc și se transformă în ore.

Ușa dintre încăperile noastre este închisă, și sîntem preocupați amîndoi de gînduri care nu ne dau pace. Nu

știu ce gînduri are. Ale mele sînt triste. Zilele din urmă îmi par a le fi petrecut pe Cîmpiile Elizee ; altminteri, de ce aș regreta cu atîta amărăciune apropierea iminentă a ceasului despărțirii ? Nu au trecut oare peste mine ca un tăvălug crize succesive de friguri, n-am fost lăsat într-un hal de prostrație de chinurile îndurate zi de zi în ultima vreme ? Nu aiurasem, tunasem și fulgerasem, înșirînd verzi și uscate, cuprins de sminteală ? Nu-mi încleștasem pumnii, fiind jucăria unor accese de furie și mă luptasem cu frenezia sălbatică a disperării, cînd mă podidise delirul ? Totuși, regret că trebuie să renunț la plăcerea simțită în compania acestui om, deși am dobîndit-o cu un preț atît de ridicat.

Nu pot rezista înaintării nestăvilite a timpului, care, în noaptea aceasta, zboară de parcă și-ar bate joc de mine și-ar pufni de încîntare că îmi provoacă o asemenea jale ! Așa să fie !

De cîte ori nu suferisem, și pînă acum, fiorul dureros al despărțirii de prieteni ! Doream din suflet să mai zăbovesc, dar inevitabilul avea să vină. Soarta ne smulgea unul altuia. Acum cunosc acel simțămînt de regret sincer, numai că este mai sfîșietor și ne putem lua adio pentru totdeauna ! PENTRU TOTDEAUNA ? Și o șoaptă rău prevestitoare își poartă ecoul prelung.

Mi-am însemnat cu grijă tot ce a spus astă seară, dar nu voi împărtăși cititorului această conversație ! Este a mea !

Doresc cu aceeași ardoare ca și el personal păstrarea secretului jurnalului său ; și am scris în germană și cu litere ronde pe ambele părți ale copertei făcute din pînză impermeabilă : ÎN MOD CATEGORIC SĂ NU FIE DESCHIS : inscripție sub care și-a pus semnătura. Am stenografiat fiecare cuvînt pe care mi l-a spus referitor la distribuirea echitabilă a anumitor curiozități printre prietenii și copiii lui, precum și ultima lui dorință cu privire

la scumpul lui vechi prieten, domnul Roderick Murchison, fiindcă s-a simțit tot mai neliniștit de soarta lui încă din clipa cînd am primit ziarele la Ugunda, unde am citit că bătrînul suferea urmările unui atac de paralizie. Trebuie să fie asigurat că îi voi trimite noutățile de îndată ce voi ajunge la Aden ; și i-am promis doctorului că va primi din partea mea un mesaj, mai rapid decît orice veste expediată vreodată în Africa Centrală.

— Mîine seară, doctore, vei fi singur !

— Da, casa va arăta ca și cum a murit cineva. Ai face mai bine să mai stai pînă cînd ploile, care acum se apropie, se vor termina.

— Martor mi-e Dumnezeu că așa aș face, dacă aș putea, scumpul meu doctor ; dar fiecare zi petrecută aici, acum că nu mai există pentru mine nici un fel de necesitate de a rămîne, te oprește să continui munca dumitale și, deci, îți întîrzie întoarcerea în patrie.

— Știu, dar ține seama de starea sănătății dumitale — încă nu ești bun de călătorie. Ce mai contează ? Doar cîteva săptămîni în plus. Cînd se va termina anotimpul ploios, vei călători pînă la coasta oceanului exact la fel de repede ca și acum. Între localitatea aceasta și coastă, cîmpiile vor fi inundate.

— Așa crezi dumneata ; dar eu voi străbate distanța pînă la coastă în termen de 40 de zile ; dacă nu în patruzeci în cincizeci — în mod sigur. Gîndul că îți fac dumitale un serviciu important îmi va da aripi.

14 martie : În revărsatul zorilor, am fost în picioare, baloturile și bagajele au fost duse afară din clădire și oamenii s-au pregătit pentru prima etapă din marșul către casă.

Am luat împreună micul dejun, abătuți. Nu am fost în stare să mănînc, inima îmi era prea plină ; nici companionul meu de călătorie nu părea să aibă poftă de mîncare. Am găsit ceva de făcut care ne-a mai ținut cîtva

timp împreună. La ora 8, încă nu plecasem, și mă gîndisem să fiu pe drum la 5 a.m.

— Doctore, i-am spus, voi lăsa cu dumneata doi oameni care să-ți stea la dispoziție azi și mîine, dacă se întîmplă că ai uitat ceva, în graba plecării mele. Voi face un popas de o zi la Tura, la hotarul Unyamweziului, ca să aștept ultimul dumitale cuvînt și ultimele dorințe ce-mi vei transmite ; și acum trebuie să ne despărțim — nu avem cum să evităm acest moment. Rămas bun.

— A, vin să te petrec o bucată de drum. Trebuie să te văd pornit în călătorie.

— Mulțumesc. Acum, oameni ai caravanei, spre casă ! Kirangozi, înalță steagul și, înainte, MARȘ !

Casa părea părăsită — pieri din ochii noștri. Vremurile de odinioară, amintirea năzuințelor și a speranțelor care îmi încălzeau inima, reveniră cu intensitate în conștiința mea. Bătrînele coline înconjurătoare pe care le socoteam cîndva domoale și neinteresante, căpătaseră pentru mine darul de a fi teatrul unor istorii reale și al unor reminiscențe. Pe acel *burzani* stătusem ceasuri în șir, visînd și țesînd speranțe și suspinînd. Pe curmătura aceea stătusem în picioare, urmărind cu binoclul bătălia dată pentru Tabora și distrugerea localității. Sub acoperișul acela bolisem și mă zvîrcolisem, stăpînit de delir, și plînsesem ca un prunc, de ciudă, mîniat pe ursita care îmi amenința misiunea. Sub bananul acela zăcea trupul neînsuflețit al camaradului meu — bietul Shaw ; aș fi dat o avere ca să îl am alături de mine în astfel de momente. Din casa aceea pornisem în călătoria mea spre Ujiji ; la ea mă întorsesem ca la un prieten, însoțit de un companion mai nou și mai drag ; și acum, iată că părăseam toate acestea. Locuri și împrejurări, toate îmi și par un vis straniu.

Mergeam alături ; oamenii ridicau glasul, înălțînd treptat un cîntec. Îmi opream îndelung privirea asupra

lui Livingstone, ca să-mi întipăresc temeinic în memorie trăsăturile lui.

— Fapt este, doctore, pe cîte înțeleg eu, nu intenționezi să te înapoiezi acasă pînă ce nu te consideri satisfăcut cu privire la problema „izvoarelor Nilului". După ce te vei fi edificat definitiv, vei veni acasă și îi vei edifica și pe ceilalți. Nu așa stau lucrurile ?

— Așa este, exact. Cînd oamenii dumitale se vor întoarce, voi porni imediat în direcția Ufipa ; apoi, trecînd rîul Rungua, voi porni spre sud, ocolind capătul lacului Tanganica. Apoi ruta sud-estică mă va duce la reședința lui Chicumbi, pe rîul Luapula. Trecînd Luapula, voi merge drept spre vest, pînă la minele de aramă din Katanga. La opt zile de marș spre sud de Katanga băștinașii afirmă că s-ar găsi niște izvoare. După ce le voi fi descoperit, mă voi întoarce prin Katanga la casele subterane din Rua. De la caverne, mărșăluind zece zile în șir spre nord-est, voi ajunge la lacul Kamolondo. Voi fi capabil să călătoresc la lac în ambarcațiunea dată de dumneata, în amonte de cursul rîului Lufina, pînă la lacul Lincoln. Apoi, coborînd din nou, pot să iau calea nordului, pe Lualaba pînă la al patrulea lac — care, cred eu, va explica întreaga problemă ; și probabil, voi afla că este ori Chuvambe (lacul lui Baker), ori lacul lui Piaggia.

— Și cîtă vreme crezi că îți va lua acest mic voiaj ?

— Un an și jumătate, cel mult, calculat din ziua cînd voi părăsi Unyanyembeul.

— Să presupunem că spui doi ani ; știi și dumneata, se pot ivi greutăți neprevăzute. Va fi chibzuit ca eu să-i angajez pe acești oameni noi pe termen de doi ani ; ziua angajării lor urmînd să fie considerată sosirea în Unyanyembe.

— Da, asta se va potrivi de minune cu planurile mele.

— Acum, scumpul meu doctor, chiar și cei mai buni prieteni sînt nevoiți să se despartă. M-ai condus de-ajuns de departe ; dă-mi voie să te rog să te întorci.

— Bine, îți voi spune doar atît : ai făcut ceea ce puțini oameni ar fi fost capabili să înfăptuiască — ai dus totul la capăt cu mult mai bine decît cîțiva mari exploratori cunoscuți de mine. Și îți sînt recunoscător pentru cele făcute pentru mine. Domnul să-ți călăuzească pașii ca să ajungi teafăr acasă, și să fii binecuvîntat, prietene.

— Și Domnul să te aducă sănătos și teafăr îndărăt la noi toți, scumpul meu prieten. RĂMÎI CU BINE !

— RĂMÎI CU BINE !

Ne-am împletit mîinile, într-un cald salut, și a trebuit să mă smulg de acolo pînă nu îmi pierdeam curajul, dar Susi, Chumah și Hamoydah — însoțitorii devotați ai doctorului — au ținut neapărat să-mi strîngă fiecare mîna și să mi-o sărute, înainte de a putea să mă depărtez de-a binelea. Mă trădam pe mine însumi !

— Rămas bun, doctore — scumpul meu prieten !

— Rămas bun !

Fuseseră rostite, în sfîrșit, cuvintele de rămas bun între mine și Livingstone. Eram despărțiți ; el îndreptîndu-se spre ursita pe care i-o rezervase Destinul, ca să se războiască mereu cu dificultățile, să înfrunte multe, multe zile de marș prin pustietăți, neavînd nimic altceva — sau prea puțin — ca să-l susțină într-o restriște, decît propriul lui moral ridicat și o neclintită credință în voința divină — „care, pînă la urmă, va face ca toate să se sfîrșească cu bine“ — iar eu mă duceam spre ceea ce îmi putea hărăzi Destinul personal.

Dar, deși s-ar putea să trăiesc încă o jumătate de secol, de acum încolo, niciodată nu voi uita scena despărțirii, petrecută în Africa Centrală. Niciodată nu voi înceta să mă gîndesc la tonurile triste ale acelor mîhnitoare cuvinte : „Rămîi cu bine“, cum mi-au pătruns pînă în cea mai adîncă fibră a inimii mele, cum mi-au înnourat privirea și m-au făcut să-mi doresc lucruri de nerostit, care nu se puteau înfăptui niciodată.

O dorință îndrăzneață de a fura o îmbrățișare de la dragul bătrîn mă podidi și aproape îmi tăie elanul. M-am simțit ispitit să mă opresc cu el și să-l asist în lungul lui marș de întoarcere în regiunea izvoarelor fluviului, dar acestor lucruri nu le era dat să se împlinească, la fel ca multor alte dorințe impulsive, și în ciuda emoțiilor puternice, care ne stăpîneau pe amîndoi, nu ne-am abătut de la stoicismul impus de bărbăția și de rasa noastră decît prin cîteva lacrimi mute și printr-un cuvînt de despărțire rostit cu glas tremurat.

Am luat un ton ursuz și am ordonat membrilor Expediției să pornească în marș, întorcîndu-mi cu hotărîre fața către zarea răsăritului. Dar cînd și cînd, privirea mea căuta iarăși silueta părăsită a unui bătrîn în haine cenușii, care, cu capul plecat și pași lenți, se întorcea la solitudinea lui, înfățișînd însăși imaginea melancoliei și de cîte ori îmi apărea dinaintea ochilor — deoarece cîmpia era largă și se întindea goală, fără nici un obstacol — simțeam cum îmi șiroiesc lacrimile și inima îmi este covîrșită de o vagă și indefinibilă senzație dureroasă și prevestitoare de rău.

M-am gîndit la silueta lui singuratică, cum avea să stea zi de zi pe *burzani*-ul casei sale, pe lîngă care urmau să treacă toate caravanele venite dinspre coastă, și nenumăratele prilejuri cînd avea să-i întrebe pe noii sosiți dacă nu cumva lăsaseră în urmă pe drum niște oameni care aduceau vești pentru el, și mă gîndeam cum avea să se scurgă fiecare zi, și fiindcă proviziile și scrisorile lui încă nu sosiseră, avea să fie mîhnit de întîrzierea aceea prelungită. Pe urmă mi-am simțit iarăși cugetul întărit, deoarece simțeam că atîta vreme cît aveam să îi aduc un serviciu lui Livingstone nu eram încă cu totul rupt de el — și că făcîndu-mi munca în mod eficient și cu rapiditate, prietenia dintre noi avea să se lege și mai strîns. Gîndurile acelea mă îmboldeau spre hotă-

rîrea de a mărşălui atît de rapid spre coastă, încît multă vreme, după aceea, arabii să se minuneze de viteza cu care caravana omului alb a călătorit din Unyanyembe pînă în Zanzibar.

Am aruncat o ultimă privire spre doctor ; stătea în picioare, lîngă poarta dinspre Kwikuru, cu slujitorii în jurul lui. Mi-am fluturat batista, ca un semn final de adio, iar el a răspuns la acest gest scoţîndu-şi şapca marinărească. Era ultimul prilej de a schimba saluturi, fiindcă în curînd am urcat creasta unui val de pămînt şi am început coborîşul în depresiunea situată de partea cealaltă, şi nu l-am mai văzut *niciodată*.

Să dea Domnul, dragă cititorule, ca dacă vreodată te prinde gustul de a voiaja prin Africa Centrală, să găseşti drept companion un om la fel de bun şi de sincer cum am găsit eu în persoana nobilului David Livingstone. Patru luni şi patru zile am ocupat aceeaşi locuinţă, sau acelaşi cort, şi niciodată n-am simţit nici cea mai mică pornire împotriva lui, nici el împotriva mea, şi cu cît am vieţuit mai mult alături de el, cu atît mi-au sporit admiraţia şi stima.

Care au fost gîndurile lui Livingstone în perioada scursă între plecarea mea spre coastă şi sosirea proviziilor lui se poate desprinde dintr-o misivă scrisă la 2 iulie domnului John F. Webb, consulul american în Zanzibar.

Am aşteptat aici stînd ca Simion Stîlpnicul pe stîlpul lui, numărînd fiecare zi care trecea şi construind ipoteze asupra fiecărui pas făcut de prietenul nostru în drumul către coastă, dorind şi rugîndu-mă ca să nu se abată asupra-i nici un fel de boală, să nu i se întîmple nici un accident şi nici o nedorită îmbinare de împrejurări să nu-i zădărnicească intenţiile sau să le facă sterpe. Domnul Stanley a depăşit cu bine tendinţa la friguri cronice,

care este starea cea mai primejdioasă, și sănătatea îi era tulburată doar de forma intermitentă, care este comparativ sigură, căci altminteri nu i-aș fi îngăduit să plece, ci l-aș fi însoțit pînă la Zanzibar. Nu i-am mărturisit acest lucru, după cum nici nu i-am spus ce gîndeam — că a izbutit o faptă cu adevărat inimoasă învingînd blocada creată de războiul dezlănțuit de Mirambo, în pofida reproșurilor făcute de toți arabii, și conducîndu-mă pe mine de la Ujiji îndărăt în Unyanyembe. Războiul, cum este numit, continuă și acum. Primejdia nu constă atît din bătăliile propriu-zise, ci din încălcarea unanimă a legilor, la care dă naștere războiul.

Nu am de gînd să-l sîcîi pe cititor cu o repetare a peripețiilor marșului nostru de întoarcere, cu excepția anumitor episoade petrecute în timp ce voiajam spre coastă și pe care le-am înregistrat în jurnalul meu.

17 martie : Am ajuns la rîul Kwalah. În ziua aceasta, a căzut prima ploaie din anotimpul *masika ;* înainte de a răzbate la coastă, voi fi mucegăit din cap pînă în picioare. Anul trecut, *masika* a început la Bagamoyo, la 23 martie, și s-a terminat la 30 aprilie.

În ziua următoare, expediția noastră a poposit la Tura apuseană, pe frontiera Unyamveziului, iar la 20, am sosit la Tura răsăriteană, unde curînd, după sosirea noastră, am auzit o salvă zgomotoasă, și Susi cu Hamoydah, slujitorii doctorului, împreună cu Uledi și un alt om de-al meu, apărură aducînd o scrisoare adresată „domnului Thomas Mac Lear, Observatorul. Capul Bunei Speranțe", și una pentru mine, care conținea următoarele :

Kwihara, 15 martie, 1972

Dragă Stanley,

Dacă poți telegrafia cînd ajungi la Londra, ai grijă te rog să mă anunți cum îi mai este domnului Roderick. Ai definit exact problema ieri, cînd ai spus că nu

sînt încă „edificat cu privire la Izvoare, dar că îndată ce mă voi declara satisfăcut, mă voi întoarce în patrie și voi expune motivele satisfăcătoare cuvenite pentru a facilita înțelegerea altora". Formularea aceasta reprezintă întocmai situația actuală.

Aș vrea să-ți pot transmite o urare mai bună decît cea scoțiană care glăsuiește: „să urci cu inimă ușoară un povîrniș greu" — pentru că așa vei face, și sînt bucuros că, înainte de plecare, malaria s-a transformat, luînd forma intermitentă, sau sigură. Nu te-aș fi lăsat să pleci, decît apăsat de o mare îngrijorare, dacă ai fi fost încă prada tulburărilor provocate de forma cronică a maladiei. Mă simt împăcat încredințîndu-te pazei și ocrotirii bunului Dumnezeu și Părintele a tot ce viețuiește.

Al dumitale recunoscător

DAVID LIVINGSTONE

Am muncit cît m-au ținut puterile ca să-mi copiez observațiile făcute în cursul unui marș de la Kabuire îndărăt în ținutul lui Cazembe și pînă la lacul Bangwelo, și sînt sleit de oboseală. Cifrele mari trasate de mine umplu șase topuri de hîrtie sau caiete dictando și se vor scurge multe zile pînă ce mă voi apuca iarăși de copiat. Mi-am făcut datoria cînd eram bolnav la Ujiji, în 1869, și nu trebuie să mi se ia în nume de rău, chiar dacă cei de acasă bîjbîie puțin în beznă. Au venit cîteva scrisori de-ale arabilor și ți le transmit.

D. L.

P. S. Azi-dimineață i-am scris un bilețel domnului Murray, din Albeamle Street 50, editorul meu, ca să te ajute, dacă este necesar, să-i trimiți jurnalul recomandat sau pe altă cale — lui Aynes. Dacă îi faci o vizită, vei vedea că este un gentleman plin de francheță. Îți doresc călătorie plăcută,

DAVID LIVINGSTONE

Lui Henry M. Stanley, Esq.
Oriunde va putea fi găsit.

Mai mulți wangwani au sosit la Tura, ca să se alăture expediției noastre de întoarcere, deoarece se temeau să treacă singuri prin Ugogo ; ni s-a anunțat și sosirea altora ; dar cum toți erau suficient de avertizați, încă din Unyanyembe, că plecarea caravanei urma să aibă loc în mod categoric în ziua de 14, nu eram dispus să aștept peste termenul prevăzut.

Pe cînd părăseam localitatea Tura, la 21, Susi și cu Hamoydah fură trimiși îndărăt la doctor, cu ultimele mele cuvinte pentru el, iar noi ne-am continuat marșul către rîul Nghvualah.

Două zile mai tîrziu, soseam în fața satului Ngaraisa, în care coloana din fruntea caravanei încerca să intre, dar vakimbii îi alungară cu forța.

În ziua de 24, am campat în junglă, în ceea ce se numește *tongoni,* sau poiană.

Într-o anumită perioadă, această regiune era în stadiul cel mai înfloritor ; solul este nespus de mănos ; cherestea se găsește din plin, solidă, și ar fi prețioasă în apropierea coastei ; și, amănunt care este grozav de apreciat în Africa, aici ai apă din belșug. Ne-am făcut tabăra lîngă un gurgui neted și lat, din sienit ; la un capăt se înalță, dreaptă și măreață, o stîncă masivă, pătrată, care domina coroanele cîtorva pomișori din vecinătate ; la celălalt capăt se înalța altă stîncă, avînd o înfățișare aparte, cu baza slăbită.

Membrii expediției au utilizat acel mare filon stîncos pentru a-și măcina grînele ; procedeu comun pe aceste meleaguri, unde satele nu sînt apropiate, sau folosit cînd oamenii de prin partea locului se arată ostili.

La 27 martie, am intrat în Kiwyeh. În zori, cînd am părăsit cursul rîului Mdaburu, fusese lansat avertismen-

tul solemn că eram pe cale de a intra în Ugogo și cînd am părăsit satul Kanyaga cu sunete ca de trîmbiță scoase din cornul ghidului nostru, ne-am înșirat coloana prin adîncurile unor întinse ogoare de porumb foșnitor. Boabele erau de ajuns de coapte pentru a fi uscate și prăjite, și astfel o neliniște era risipită de însăși înfățișarea lor, căci, îndeobște, la începutul lunii mai, caravanele suferă de foame, care îi prinde în ghearele ei atît pe băștinași, cît și pe străini.

Am intrat curînd în districtele cu salcîmi de gumă, și astfel, am știut că ne aflăm în Ugogo. Pădurile acestui ținut sînt alcătuite cu precădere din salcîmi de gumă și speciile spinoase Mimoza și tamarinul, incluzînd adesea o mare varietate de fructe sălbatice. Strugurii se zăreau berechet, deși nu erau încă bine copți ; mai era acolo un fruct rotund, roșcat, avînd dulceața strugurilor Sultana, cu frunze ca ale unui tufiș de agrișe. Mai erau și altele cam de mărimea unei caise, peste măsură de amare la gust.

Ieșind din încîlcita junglă spinoasă, sub ochii noștri se iviră întinsele așezări ale satului Kiwyeh ; iar spre răsărit de satul căpeteniei am găsit un loc de tabără, la umbra unui grup de bambuși colosali.

Nici nu ne rînduisem bine tabăra, cînd am auzit cum sunau pretutindeni cornii cu glas tunător și tînguitor, vestind război, și am pîndit cum solii se repezeau sprinten în toate direcțiile, dînd alarma de război. Cînd am fost informat, mai întîi, că acei corni chemau oamenii la arme și-i îndemnau să se pregătească de război, mai-mai să bănuiesc că urma să se pornească un atac împotriva Expediției ; dar cuvintele *„Urugu, uarugu“* (tîlhar ! tîlhari !) — care răsunau prin jur, lămuriră lucrurile.

Mukondoku, căpetenia unui populat district situat la două zile de marș spre nord-est, loc unde trăisem unele momente neliniștite cînd ne îndreptam spre vest, mărșă-

luia cu gîndul de a-l ataca pe tînărul Mtemi. Kiwyeh şi soldaţii acestuia erau chemaţi la luptă. Oamenii se repezeau în satele lor şi în scurt timp i-am văzut aliniaţi şi înveşmîntaţi în ţinuta de luptă completă. Peste frunţile lor unduiau pene de struţ şi de vultur, sau coame de zebră le înconjurau capetele ; de genunchii şi gleznele lor atîrnau zurgălăi, mantii croite din materialul *joho* fluturau în spate, fixate de la gît în jos ; lăncii, sagaie, bîte făcute din ştiuleţi şi arcuri erau rotite deasupra capetelor lor sau ţinute în mîna dreaptă, ca şi cum ar fi fost gata de a fi azvîrlite. De ambele flancuri ale unei trupe numeroase ieşind pe poarta principalului sat apropiindu-se într-un pas alergător legănat, uniform, cu zurgălăii de la genunchi şi glezne clincănind într-un admirabil unison, erau un roi de oameni gata de hărţuială, compus din cei mai entuziaşti ostaşi, care, în timp ce treceau în viteză spre luptă, se exersau la un război pantomimic. Coloană după coloană, companii şi grupuri din fiecare sat se zoreau pe lîngă tabăra noastră, pînă cînd aproape o mie de soldaţi se duseseră la război. Scena aceea îmi dădu, mai bine decît oricare alt episod, o imagine clară a slăbiciunii vădite chiar de cele mai însemnate caravane care călătoreau între Zanzibar şi Unyanyembe.

Seara războinicii se întoarseră din codru ; alarma se dovedise a fi neîntemeiată. Mai întîi, se răspîndise pretutindeni vestea că năvălitorii erau wahebii sau wadirigii, cum este numit în batjocură acest trib, din pricina înclinărilor spre tîlhărie manifestate. Wahebii făceau adesea o incursiune de pradă asupra cirezilor grase din Ugogo. Călătoresc din ţinutul lor spre sud-est şi înaintează de-a curmezişul junglei, iar cînd sînt pe cale să se apropie de cirezi, se apleacă, se pitesc şi îşi acoperă trupurile cu pavăzele făcute din piele de taur. După ce au ajuns între cirezi şi păstorii lor, se ridică brusc şi încep să mîne cu strigăte mari vitele şi, după ce le-au pornit

în junglă, unde sînt luate în primire de oameni postați dinainte acolo anume, se întorc și își înfig pavăzele în fața lor, ca să se lupte cu păstorii stîrniți.

În ziua de 30, am ajuns la Khonze, așezare remarcabilă prin impunătoarele globuri de frunziș înălțate cu mult deasupra liniei cîmpiei de către giganticii ei sicomori și baobabi. Căpetenia din Khonze se fălește cu patru *tembe*-uri, din care ar putea recruta cu totul, cincizeci de oameni înarmați ; totuși acest ins, instigat de niște wanyamwezi rezidenți în ținut, se pregăti să reziste înaintării noastre, fiindcă i-am trimis ca *honga* doar trei doti — doisprezece yarzi de pînză.

Făcusem popas, așteptînd să se întoarcă o mînă de călători wagogi prietenoși — care ni se alăturaseră și cărora li se ceruse să îl ajute pe Bombay în desfășurarea negocierilor duse cu privire la tribut, cînd wagogii se înapoiară cu sufletul la gură și îmi strigară din goană :

— De ce poposiți aici ? Vreți să muriți ? Păgînii aceștia nu vor să primească tributul, dar se laudă că vor înghiți toată pînza.

Wanyamwezii renegați, care se căsătoriseră în familii wagoge, erau totdeauna o pacoste pentru noi în regiunea aceea. În clipa cînd se ivi șeful de trib din Khonze, le-am ordonat oamenilor mei să-și încarce puștile și mi-am încărcat-o și eu pe a mea în mod ostentativ, în prezența lui, iar pe urmă am pășit spre el și l-am întrebat dacă venise cumva să ia pînzeturile cu forța, sau avea să accepte liniștit ce eram eu dispus să-i dau. Cînd wanyamwedul care provocase toată această demonstrație de ostilitate deschise gura să vorbească, l-am apucat de gît și l-am amenințat că o să-i turtesc și mai rău nasul, dacă mai încearcă să scoată o vorbă de față cu mine și că îl împușc, dacă vom fi forțați să luptăm. Nemernicul fu apoi împins în spatele coloanei inamice. Șeful tribului, amuzat grozav de acest procedeu, rîse cu hohote de rușinarea parazitului, și, în acest timp, stabilisem în-

tre noi care era tributul cuvenit, spre satisfacția reciprocă, iar cînd ne-am despărțit eram prieteni nevoie mare. Expediția sosi la Lanza în seara aceea.

În ziua de 31, am ajuns la Kanyenyi, la reședința marelui Mtemi — Magomba, al cărui fiu și moștenitor este Mtunda M'gondeh. Cînd am trecut pe lîngă *tembe*-ul marelui sultan, *msagira* sau sfetnicul-șef, un om cărunt, cu înfățișare simpatică, era la lucru, făcînd un zăplaz de spini în jurul unui petec de ogor pe care dădea în colț grîul. Întîmpină caravana noastră cu un răsunător „*Yambo*" și, punîndu-se în capul coloanei, ne conduse pînă la locul taberei. Cînd îmi fu prezentat, avu o purtare foarte cordială. I se oferi un *kizi* — scăunel — și începu să discute foarte afabil. Își amintea foarte bine de predecesorii mei : Burton, Speke și Grant, declară că eu sînt mult mai tînăr decît ei toți și, aducîndu-și aminte că unul dintre acei oameni albi obișnuia să bea lapte de măgăriță (poate Burton), se oferi să-mi procure și mie. Felul în care bea părea să-i procure o foarte mare satisfacție.

Fiul lui, Unamapokera, era un bărbat înalt, de vreo treizeci de ani, și îmi arătă o mare prietenie, promițîndu-mi că tributul va fi foarte rezonabil și că va trimite un om cu noi ca să-mi arate drumul pînă la Myumi, un sat de la frontiera ținutului Kanyenyi, permițîndu-mi astfel să-l evit pe hrăpărețul Kisewah, care avea năravul de a stoarce tributuri însemnate de la caravane.

Cu ajutorul lui Unamapokera și al tatălui său, am izbutit să fim puși la un bir foarte moderat, fiindcă am plătit doar zece doti, în vreme ce Burton fusese constrîns să plătească șaizeci de doti, sau două sute patruzeci de yarzi de pînzeturi.

La 1 aprilie, trezindu-ne cu noaptea-n cap, am ajuns la Myumi după patru ore de marș ; apoi, ne-am afundat în junglă și, pe la orele 2 p.m., am ajuns la un larg *ziva*, sau helești, situat în mijlocul unei jungle ; iar în ziua

următoare la orele 10 a.m., mărşăluiam prin mijlocul cîmpurilor cultivate din Mapanga. Tocmai treceam de satul lui Mapanga, îndreptîndu-ne spre un loc de odihnă, dincolo de sat, unde să ne putem lua micul dejun şi să stabilim *honga,* cînd un flăcăiandru se repezi să ne întîmpine şi să ne întrebe unde ne ducem. După ce i se răspunse că ne ducem spre un loc de tabără, se grăbi să o ia înainte şi îndată l-am auzit cum discută cu cîţiva oameni care se zăreau pe un cîmp, în dreapta noastră.

Între timp, găsisem un loc umbros confortabil şi făcusem un popas ; oamenii se lungiseră pe pămînt, sau stăteau în picioare, fiecare lîngă povara lui ; Bombay se pregătea să desfacă un balot, cînd am auzit o mare buluceală şi o năvală de oameni, strigăte puternice, şi imediat, după aceea, din jungla învecinată ţîşni un pîlc de vreo patruzeci-cincizeci de oameni înarmaţi, care-şi ţineau lănciile deasupra capului, sau erau pe cale de a-şi trage arcurile de la cingătoare, avînd în fruntea lor un şef, scoţînd cu toţii nişte mîrîieli mînioase cum numai sălbaticii sînt în stare ; acestea sunau ca un prelung şi apăsat „Hhaat-uh-Hhaat — uh-uhh", ceea ce fără doar şi poate, însemna : „Veţi poposi, nu-i aşa ? Nu, nu veţi face una ca asta !", pe un ton în acelaşi timp foarte decis, sfidător şi ameninţător.

Bănuisem că glasurile auzite nu prevesteau nimic bun pentru noi, şi, în consecinţă, îmi pregătisem armele şi cartuşele. Într-adevăr, frumoasă şansă de aventură ni se oferea acum ! O singură lancie zvîrlită în noi, sau un singur foc tras în gloata aceea ameninţătoare de sălbatici, şi cetele care stăteau faţă-n faţă ar fi fost tîrîte într-un conflict fatal ! N-ar fi existat nici o ordine de bătaie, nici o pompă războinică nu s-ar fi respectat, ci s-ar fi dezlănţuit o încleştare ucigaşă, o răpăială rapidă de puşti încărcate pe ţeavă şi salve trase de muschete cu cremene, învălmăşite cu zborul lănciilor şi zbîrnîitul săgeţilor ; fuga subită iscată în mod laş, fiind urmăriţi de săl-

baticii urlători, şi cine ştie cum s-ar fi terminat toate acestea? Patruzeci de lăncii împotriva a patruzeci de arme de foc — dar cîţi puşcaşi nu ar fi şters putina? Poate că toţi ar fi tulit-o şi aş fi fost lăsat doar cu băieţaşii servanţi, ca să-mi fie retezată cu dichis artera jugulară, sau să fiu decapitat, capul meu fiind lăsat pentru a împodobi o prăjină înaltă, în centrul unui sat al kigogilor, ca sărmanul *Monsier Maizan la Dege la Mhora,* în ţinutul Uzaramo. Fericit sfîrşit pentru o Expediţie! Şi jurnalul de călătorie al doctorului pierdut pentru totdeauna — rodul a şase ani de trudă!

Dar în ţara asta nu se cuvine să lupţi decît cînd, silit de împrejurări, nu mai ai altă soluţie. Niciun fel de Mungo Park [1] beligerant nu poate avea succes în Ugogo, decît dacă îşi ia cu el un efectiv suficient de puternic. Cu cinci sute de europeni, ai putea să străbaţi Africa de la nord la sud, cu ajutorul tactului şi datorită efectului moral inspirat de o asemenea trupă. Ar fi nevoie de foarte puţine ciocniri armate.

Fără a mă ridica de pe balotul pe care stăteam i-am cerut kirangoziului să pretindă o explicaţie a furiosului lor tămbălău şi a aspectului ameninţător — să afle dacă veniseră ca să ne prade.

— Nu, spuse şeful tribului, nu vrem să oprim trecerea pe drum, nici să vă prădăm; dar vrem tributul.

— Dar nu vedeţi că am făcut popas şi balotul este desfăcut, ca să-ţi trimitem cele cuvenite? Am venit pînă aici de la mare depărtare, pentru ca, după ce ne vom înţelege asupra tributului, să ne putem vedea de drum, căci ziua abia a început.

Căpetenia izbucni într-un rîs zgomotos, la care i-am ţinut şi eu isonul. Era evident că se simţea ruşinat de

[1] Explorator englez, care a descoperit şi a explorat cursul Nigerului, între ani 1795—1800. Născut în Scoţia la 1771, a murit înecat în Niger la 1801 (n.t.).

purtarea lui, fiindcă înfățișă, de bună voie, explicația că, în timp ce el și oamenii lui tăiau lemne ca să facă un zaplaz nou pentru satul lor, un flcăiandru venise după el și-i spuse că o caravană de wangwani era pe cale de a trece prin ținut fără a se opri ca să dea socoteală cine sînt. În curînd, eram prieteni foarte buni. Căpetenia mă rugă să-i „fac", ploaie deoarece recoltele lui sufereau — de luni de zile nu mai văzuse un strop de ploaie. I-am spus că, deși oamenii albi erau foarte iscusiți și grozavi, cu mult superiori arabilor, totuși, nu aveam puterea de a aduce ploaie. Deși s-a arătat foarte dezamăgit, nu mi-a pus la îndoială declarația și, după ce și-a primit *honga*, foarte moderată, ne-a permis să ne urmăm călătoria și chiar ne-a însoțit o bucată de drum, ca să ne arate pe unde s-o luăm.

La orele 3 p.m., am intrat într-un hățiș de spini și pe la 5 p.m., ajunsesem în Muhalata, un district cîrmuit de căpetenia Nyamzaga. Un mgogo cu care m-am împrietenit, se dovedi a fi un om de mare nădejde. Se trăgea din ținutul Mulowa, situat spre sud-sud-est și la sud de Kulabi ; și s-a zbătut ca să-mi susțină interesele, stabilind împreună cu Bombay ce tribut trebuia să plătesc. Cînd, în ziua următoare, am trecut prin Kulahi, porniți în direcția Mvumi și wagogii se pregăteau să se oprească pentru *honga*, și-a luat asupra lui sarcina de a ne scuti de orice dijmuire ulterioară, afirmînd că eram din Ugogo, sau Kanyenyi. Căpetenia se mulțumi să clatine din cap și ne-am văzut de drum. Se pare că wagogii nu exercită un șantaj asupra caravanelor care au de gînd doar să facă negoț în ținutul lor, sau nu au intenția de a trece dincolo de fruntariile lor.

Părăsind Kulabi, am străbătut o cîmpie golașă, roșie argiloasă, peste al cărei întins vîntul pornit de pe înălțimile din Usagara, care acum se înălțau ca un vălmășag negru-albăstrui de munți, în fața noastră, urla în chipul cel mai înspăimîntător. Cu o forță ascuțită pă-

trunzătoare, incisivă, aprigele trîmbe păreau că ne pătrund pînă-n măduva oaselor, de parcă am fi fost alcătuiți doar dintr-un val străveziu. Răzbunîndu-ne cu bărbăție în această dezlănțuită *peppo* — vitejie — am trecut prin domeniul lui Mukamwa și, traversînd albia lată și nisipoasă a unui rîu, am intrat pe teritoriul lui Mvumi, ultima căpetenie care încasa tribut din ținutul Ugogo.

La 4 aprilie, după ce l-am trimis pe Bombay și pe prietenosul meu mgogo, cu opt doti — sau treizeci și doi de yarzi de pînzeturi — ca tribut de rămas bun plătit sultanului, am tăiat-o de-a dreptul prin junglă, și în cinci ceasuri eram la hotarele pustiului „Marenga Mkali" — „apă amară, sau stătută."

Din tabăra noastră am expediat trei oameni la Zanzibar, cu scrisori pentru consulul american și cu depeșe pentru *Herald,* adresînd consulului rugămintea de a-i trimite îndărăt pe oamenii cu o lădiță sau două conținînd trufandalele pe care sînt capabili să le aprecieze niște oameni înfometați, istoviți și mucegăiți de ploi, ca noi. Cei trei emisari fură însărcinați să nu poposească pentru nimic în lume — cu ploi sau fără ploi — chiar dacă întîlneau rîuri ieșite din matcă sau inundații — pentru că, dacă nu se zoreau, aveam să-i ajungem din urmă, înainte ca ei să sosească pe coastă. Cu un înflăcărat salut : *„In shallah, bana",* se depărtară.

În ziua de 5, înălțînd din piepturile noastre un zgomotos, viguros și inimos : „Urra !", ne-am afundat în adîncurile pustietății care, cu tăcerea și solitudinea ei eternă, era cu mult preferabilă discordiei și zarvei ce domneau în satele din Wagogo. Nouă ore în șir ne-am ținut neabătut de drumul nostru, punînd pe fugă cu țipetele noastre zgomotoase pe aprigii rinoceri, sfioasele *quagga* și cetele de antilope care înțesează junglele acestei vaste saline. În ziua de 7, sub ropote de ploaie, intram cu toții în Mpwapwa, unde murise adjunctul meu, Farquhar.

Reuşisem performanţa de a face un marş extraordinar de 338 mile terestre engleze, de la 14 martie pînă la 7 aprilie — adică în douăzeci şi patru de zile, inclusiv popasurile, ceea ce dădea o medie de peste patrusprezece mile pe zi.

Leukole, căpetenia din Mpwapwa, la care îl lăsasem pe Farquhar, îmi făcu următoarea relatare a morţii oaspetelui său :

„După ce l-ai lăsat aici, omul alb părea că se întremează, pînă în a cincea zi cînd, încercînd să se ridice şi să iasă afară din cort, a căzut pe spate ; din clipa aceea, i-a fost tot mai rău, şi, în aceeaşi după amiază, a murit, tocmai ca un om care doarme. Avea picioarele şi pîntecul nemaipomenit de umflate, şi cred că ceva s-a rupt într-însul cînd a căzut, fiindcă a ţipat ca un om care a fost tare vătămat, şi slujitorul lui a spus : Stăpînul zice că trage să moară.

Am pus să fie dus sub un copac mare şi, după ce l-am acoperit cu frunze, acolo l-am lăsat. Slujitorul lui a pus stăpînire pe lucrurile sale, carabina, straiele şi pătura, şi s-a mutat în *tembe*-ul unui mnyamwezi în apropiere de Kisokweh, unde a locuit trei luni de zile, după care a şi murit acolo.

Înainte de a muri, a vîndut carabina stăpînului său unui arab care se ducea în Unyanyembe, luînd pe urmă zece doti (patruzeci de yarzi de pînzeturi).

Asta este tot ce ştiu despre împrejurările morţii sale".

Pe urmă mi-a arătat groapa în care fusese aruncat leşul lui Farquhar, dar nu am putut găsi nici un vestigiu al osemintelor lui, deşi am cercetat pe-ndelete tot terenul înconjurător, ca să le putem da un mormînt cuviincios.

Înainte de a părăsi ţinutul Unyanyembe, cincizeci de oameni munciră două zile, cărînd bolovani şi ţăndări de stîncă cu care am clădit un morman solid şi rezistent în jurul mormîntului lui Shaw, — avînd opt picioare lun-

gime și cinci lățime. Doctorul Livingstone a spus că acest rudimentar monument va dura sute de ani, marcînd locul unde este înmormîntat primul alb care a murit în Unyanyembe. Dar, deși nu am putut descoperi nici o urmă din rămășițele pămîntești ale nefericitului Farquhar, am adunat o mare cantitate de bolovani și stînci și am izbutit să înălțăm o moviliță, în apropierea malurilor rîului, pentru a comemora locul unde fusese depus cadavrul lui.

Abia după ce am intrat în valea rîului Mukondokwa am avut de suportat primele privații și greutăți aduse de *masika*. Acolo, torentele tunau și vuiau ; rîul devenise un năvalnic șuvoi cafeniu, care mătura totul la vale, cu o războire aproape irezistibilă. Malurile erau acoperite de revărsare și se vedeau largi *nullah* pline de apă, iar cîmpiile erau inundate, și totuși ploaia cădea necontenit, în rafale care ne avertizau la ce ne putem aștepta în timpul trecerii prin regiunea aceea, mergînd în direcția zonei maritime. Ne-am zorit și mai mult pașii, ca niște oameni pentru care fiecare moment era prețios — am trecut peste acel cumplit noian de ape prin vaduri, cu ajutorul unor frînghii legate de copaci și întinse de la un mal la altul, și am sosit la Kadetamare în ziua de 11, arătînd ca o ceată de ființe nespus de nenorocite și cu totul copleșite de jale și necazuri ; ne-am statornicit tabăra pe o colină din fața muntelui Kibwe — care se înalță în dreapta rîului — unul din cele mai impunătoare piscuri ale întregului șir.

La 12 aprilie, după șase ore de marș — unul din cele mai istovitoare pe care le-am îndurat vreodată — am ajuns la gura trecătoarei Mukondokwa, prin care rîul debușează în cîmpia Makata. Am știut că aveam de înfruntat un anotimp neobișnuit de păcătos, pentru starea ținutului, căci deși cu un an în urmă fusese destul de proastă, nu era nimic, comparată cu cea peste care dădeam acum. Drumul nostru ducea pe marginea noianului

spumegînd al apelor mînioase, afundîndu-se adesea în șanțuri adînci, unde ne trezeam cîteodată înotînd în apă pînă la brîu, ba uneori chiar pînă la piept. O necesitate urgentă ne mîna tot înainte, ca nu cumva să fim constrînși a ne statornici tabăra într-unul din satele acelea, pînă la sfîrșitul ploilor cu caracter de muson ; așa că mărșăluiam necontenit, peste gropi mocirloase, intrînd pînă la genunchi în nămol, aplecîndu-ne sub tufele de hățișuri care picurau umezeală în stropi mari, pe urmă, călcînd prin băltoace care ne veneau pînă la subsuori. Fiecare brat de rîu, fiecare canal, păreau umplute pînă la revărsare, totuși ploua mai departe torențial, palele de ploaie biciuind fața apei pînă ce o prefăceau într-o spumă gălbuie, udîndu-ne pînă la piele, încît aproape ni se tăia răsuflarea.

O jumătate de zi irosită, războindu-ne cu asemenea dificultăți, ne-a adus iarăși, după trecerea rîului, în satul de rău augur Mvumi.

Am petrecut noaptea luptînd cu roiuri de țînțari negri și hulpavi, străduindu-ne eroic să ne dobîndim odihna în somn, încercare care ne-a reușit doar parțial, din pricina sleirii totale a corpurilor noastre.

În ziua de 13, am pornit-o pe poarta satului Mvumi. Plouase toată noaptea, iar dimineața nu ne-a adus nici un răgaz. Am străbătut milă după milă de teren, mergînd peste cîmpii acoperite de inundație, pînă ce am ajuns, din nou, la un brat lateral, unde cursul rîului era îngust și prea adînc pentru a-l trece prin vad în mijloc. Ne-am apucat să retezăm un copac, potrivind în așa fel căderea lui, încît să alcătuiască o punte exact peste rîu. Peste acest trunchi căzut au pășit oamenii caravanei, împingînd cu băgare de seamă înaintea lor baloturile și lăzile transportate ; dar un tînăr, Rojah — din pricina excesului de zel, sau din cauza unei curate sminteli — a luat pe cap lada doctorului, care conținea scrisorile lui și *Jurnalul* unde își însemnase descoperirile făcute și a

intrat în rîu. Eu ajunsesem primul pe malul opus, în scopul de a supraveghea trecerea, cînd l-am zărit pe acest om mergînd în mijlocul rîului, ducînd pe cap lada cea mai prețioasă din toate. Deodată, omul căzu într-o groapă adîncă, și aproape că pieri din vedere, cu ladă cu tot, în timp ce eu mă perpeleam pe jăratic, la gîndul soartei care amenința depeșele. Din fericire, își reveni singur și se îndreptă, pe cînd eu îi țipam, țintindu-i capul, cu un revolver încărcat.

— Ia seama, dacă îți scapă lada aceea, te împușc pe loc!

Toți oamenii se opriră din lucru, urmărindu-și cu privirea camaradul primejduit de glonț și de șuvoi. Cît despre omul în cauză, părea că privește pistolul stăpînit de cea mai mare spaimă, și după cîteva eforturi disperate, izbuti să aducă lada pe mal în siguranță. Deoarece obiectele din interiorul ei nu erau vătămate, Rojah scăpă de pedeapsă, primind avertismentul de a nu se mai atinge de lada cu pricina sub nici un cuvînt; ea a fost trecută în grija unui pagaz desăvîrșit și înzestrat cu călcătură sigură, Manganga.

De la acest curs de apă, în vreun ceas de mers am ajuns la brațul principal al rîului, dar o singură privire aruncată asupra apelor sale dezlănțuite ne-a fost de ajuns. Am muncit din greu ca să înjghebăm o plută, dar după ce au fost doborîți patru copaci și bușteni încă verzi și au fost legați cap la cap și împinși în curentul care se învîrtejea, i-am văzut scufundîndu-se de parcă ar fi fost de plumb. Atunci am înnodat laolaltă toate funiile zdravene de care dispuneam și am făcut un soi de otgon lung de 180 de picioare. Cu un capăt al otgonului înfășurat în jurul mijlocului său, Chowpereh a fost trimis să-l prindă de un copac de pe celălalt mal. Fu tîrît mult în josul apei de curentul năvalnic, dar cum era un înotător excelent, încercarea aceea reuși. Baloturile fură legate în jurul mijlocului și lăsate în apă, fură tîrîte de-a curme-

zişul rîului pînă pe malul opus, la fel cu cortul şi obiectele care putea suporta acel mijloc de transport fără a fi prea vătămate de apă. O parte dintre oameni, printre care m-am aflat şi eu, au fost traşi, în acelaşi timp, prin apă, fiecare dintre flăcăi fiind dat în grija celor mai buni înotători ; cînd însă a venit rîndul lăzilor cu scrisori şi cu lucruri preţioase, nu am fost în stare să sugerăm nici un mijloc de a le transporta pe malul opus. În consecinţă, ne-am împărţit oamenii în două tabere, fiecare rînduită pe unul din malurile rîului. Cei de pe malul pe care abia îl părăsisem eu au ocupat un furnicar de o înălţime nemaipomenită, în vreme ce grupul meu a fost silit să se mulţumească cu un smîrc plat şi nămolos. Am improvizat un dig de pămînt avînd înălţimea de treizeci de picioare, în centrul căruia a fost montat cortul meu şi în jurul lui s-au înălţat mici pavilioane.

Ne aflam într-o situaţie extraordinară şi cu totul nouă. La douăzeci de picioare distanţă de tabăra noastră se afla un rîu al cărui nivel creştea mereu, cu maluri plate şi joase ; deasupra noastră se boltea un cer mohorît plîngător ; din trei părţi ne înconjura un codru imens, peste ale cărui ramuri auzeam plescăitul necontenit al ploii ; sub picioarele noastre se întindea un mare abis de noroi, negru şi respingător ; adăugaţi la toate acestea gîndul obsedant că rîul s-ar putea revărsa, măturîndu-ne din calea lui şi hărăzindu-ne unei pieiri totale.

În cursul dimineţii, rîul tot mai creştea şi, deasupra capetelor noastre, părea că atîrnă un inevitabil sfîrşit fatal. Mai aveam încă vreme să acţionăm — să trecem dincolo oamenii, cu cele mai preţioase efecte ale Expediţiei, cum consideram a fi *Jurnalul* şi scrisorile lui Livingstone, şi hîrtiile mele personale, care aveau o valoare mult mai mare decît oricare alte bunuri. În vreme ce mă uitam la cumplitul rîu, mi-a trecut prin cap ideea că aş putea eventual să organizez transportarea lăzilor, una cîte una, tăind două prăjini mlădioase şi legînd în cruce cu ele

niște bețe, înjghebînd astfel un soi de roabă pe care s-ar putea rezema o ladă, fiind legată de ea. Doi oameni, înotînd simultan și ținîndu-se de funie, mă gîndeam eu — cu capetele prăjinilor sprijinite de umerii lor — ar fi capabili să transporte cu ușurință o ladă cu greutate de peste 70 de livre. În scurtă vreme, fu gata una din aceste roabe și fură pregătite șase cupluri selecționate dintre cei mai rezistenți înotători, stimulați fiecare cu cîte un înviorător pahar de grog tare, făgăduindu-li-se totodată un cupon de pînză de cap dacă izbuteau să ducă totul pe mal nevătămat de apă. Cînd am văzut cu cîtă ușurință se deplasau prin unde, cu roaba pe umeri, m-am minunat cum de nu concepusem mai curînd planul acela. Peste un ceas de la trecerea primul cuplu, întreaga expediție se afla în siguranță pe malul răsăritean al rîului, și ridicînd de-ndată tabăra, am mărșăluit către nord prin codrul mlăștinos, care, în unele locuri, era acoperit de peste un metru de apă. Șapte ore de bălăceală neîntreruptă ne-au adus pînă la Rehenneko, după ce am avut cîteva incidente ciudate. Acum ne aflam abia în pragul cîmpiei inundate a Makatei, care — chiar păstrînd numai amintirea ploilor de anul trecut — era prea oribilă pentru a te gîndi măcar să nu o mai înfrunți, cu sînge rece.

Am stat în tabără zece zile, pe o colină din apropierea satului Rehenneko — adică pînă în 25 — cînd, după ce ploaia încetase cu desăvîrșire, ne-am decis să facem o încercare de a trece peste Makata. Baloturile de pînzeturi fuseseră împărțite în dar oamenilor, pentru munca depusă de ei, cu excepția unei mici cantități pe care am reținut-o pentru a căpăta, în schimbul ei, alimentele necesare popotei mele.

S-ar fi cuvenit însă să mai așteptăm încă o lună, fiindcă nivelul inundației nu scăzuse nici cu patru degete. Oricum, de vreme ce odată ne zbătusem, luptînd să trecem, cu apa pînă la gît, era zadarnic să facem cale în-

toarsă. Căci în două marşuri, de cîte opt ore fiecare, ne-am scufundat în nămol, mîl şi smîrcuri adînci, apă pînă la gît şi mici haosuri noroioase, am traversat înot *nullah*-uri, am trecut viroage prin vad şi aproape de asfinţitul celei de a doua zile am sosit pe malurile rîului Makata. Oamenii mei, desigur, că nu vor uita noaptea acea ; niciunul nu a fost în stare să închidă un ochi, cu mult după miezul nopţii, din cauza norilor de ţînţari care ameninţau să ne înghită cu totul, iar cînd cornul a sunat pentru a porni în încă o zi de marş, printre ei nici unul nu şi-a manifestat dezacordul.

Erau ceasurile 5 a.m., cînd am început trecerea rîului Makata, dar pe mai bine de şase mile se întindea un mic lac lung ale cărui ape se scurgeau lin către Wami. Acolo era lacul confluenţei apelor : patru rîuri se contopeau într-unul singur, acolo. Băştinaşii din Kigongo ne-au avertizat să nu riscăm asemenea aventură, deoarece apa avea să ne treacă peste cap ; dar n-am avut decît o aluzie de făcut oamenilor, şi ne-am şi aşternut la drum. Pînă şi apa — eram pe cale de a deveni fiinţe absolut amfibii — era mai bună decît oribilele gunoaie scîrboase şi mormanele de vegetaţie în putrefacţie tălăzuite de rîul ce izbea cu ele *boma* satului.

Curînd, ne cufundam pînă la subsuori, pe urmă nivelul apei scăzu, ajungîndu-ne doar pînă la genunchi, după aceea, am păşit în apă pînă la gît şi am trecut prin vad călcînd pe vîrfuri, ţinîndu-i pe copii deasupra apei ; şi am trecut prin aceleaşi experienţe ca şi cele pătimite cu o zi înainte, pînă ce am poposit pe marginea Makatei Mici, care alerga cu viteza de opt noduri pe oră ; avea însă o lăţime de numai cincizeci de yarzi, şi dincolo de el se ridicau un mal înalt şi parcuri naturale uscate, care se întindeau pînă hăt, spre Simbo. Nu aveam altă alternativă decît să-l trecem înot ; dar a fost o operaţie lentă, atît de repede şi puternic era curentul. Activitate intensă şi zel, recompense serioase, daruri băneşti, susţi-

nute de simțământul viu că ne apropiem de casă, au săvîrșit minuni, și în două ceasuri, trecusem dincolo de Makata.

Voioși și plini de speranță, ne zoream din răsputeri de-a lungul potecii uscate, netede, care se întindea acum în fața noastră, vădind ardoarea unor eroi, îmbinată cu degajarea și forța unor veterani. În ziua aceeea, am comasat trei etape obișnuite într-un singur marș neîntrerupt, și, cu mult înainte de căderea nopții, soseam la Simbo.

În ziua de 29, am trecut peste rîul Ungerengeri cînd ne apropiam de Simbamwuenni — „Cetatea Leului", din Useguhha — Doamne, ce schimbare ! Rîul revărsat măturase întregul zid frontal al acestui oraș înzestrat cu puternice fortificații și vreo cincizeci de case fuseseră distruse de torent. Satele warugurilor, situate pe costișele munților din Uruguru — lanțul Mkambaku — fuseseră lovite de calamități similare. Dacă numai un sfert din zvonurile auzite erau adevărate, trebuie să fi pierit în prăpădul acela pe puțin o sută de oameni.

Sultanul fugise, și întăritura de la Kisabengo nu mai exista ! Un canal adînc, care pusese să fie săpat cînd era în viață, ca să aducă un braț al rîului Ungerengeri în apropierea orașului său — fala și gloria sa — se dovedise a fi pierzania cetății Simbamwenni. După distrugerea așezării, rîul își formase o albie nouă, la vreo 300 de yarzi de oraș. Dar ceea ce ne-a uluit cel mai mult au fost mormanele de sfărîmături, care păreau a se fi îngrămădit pretutindeni, și marele număr de copaci culcați la pămînt ; păreau să zacă toți în aceeași direcție, de parcă un vînt turbat s-ar fi stîrnit dinspre sud-vest. Înfățișarea văii Ungerengeri era complet schimbată — dintr-un Paradis se prefăcuse într-o pustietate unde mugeau valurile.

Ne-am continuat marșul pînă ce am ajuns la Ulagalla și era evident, pe măsură ce înaintam, că o furtună neo-

bișnuită trecuse peste întregul ținut, fiindcă în unele locuri copacii zăceau în snopi.

Un marș nespus de obositor și de lung ne-a dus pînă la Mussoudi, pe malul drept al lui Ungerengeri ; dar nu mult înainte de a atinge acest punct ne dădusem seama că se produsese o înspăimîntătoare distrugere de vieți omenești și de bunuri. Proporțiile și natura calamității pot fi imaginate cînd declar că, conform relatării făcute de Mussoudi, aproape o SUTĂ DE SATE fuseseră măturate de ape.

Mussoudi, *Divanul* [1], zice că locuitorii se duseseră să se odihnească și ei, ca de obicei — la fel cum făcuseră din totdeauna, de cînd se statorniciseră în valea aceea, cu douăzeci și cinci de ani în urmă — cînd, în puterea nopții auziseră un huet, mai multe tunete bubuind deodată ; aceasta îi deșteptase în fața realității că moartea era la lucru, sub înfățișarea unei enorme trîmbe de apă care, ca un zid, se abătuse brusc, smulgînd din rădăcini cei mai înalți copaci, cărînd în valuri șiruri de sate dintr-o berbecire, ducîndu-le spre deplina nimicire. La șase zile, după evenimentul acela, acum că rîul a revenit la înălțimea lui și adîncimea lui normală în perioada musonului — decorul este pur și simplu înfiorător. Ori încotro ne îndreptăm privirile, găsim un element sugerînd foarte puternic pustiirea abătută peste aceste meleaguri, ogoare cultivate cu grîu sînt acoperite de un strat de cîțiva metri de nisip și sfărîmături ; albia nisipoasă pe care rîul a părăsit-o are o lățime de circa o milă ; și nu mai sînt în picioare decît trei sate, din toate cele remarcate cînd eram *en route* spre Unyanyembe. Cînd l-am întrebat pe Mussoudi unde se refugiază oamenii, mi-a replicat :

[1] Consilier al unui mic sultan sau șef de trib, mai ales pe planul chestiunilor cu caracter juridic (n.t.).

— Dumnezeu i-a luat la el pe cei mai mulți, dar o parte s-au dus la Udoe.

Într-adevăr, lovitura cea mai sigură primită vreodată de tribul wakamezilor a fost dată de mîna Domnului și, pentru a folosi chiar cuvintele Divanului : „Puterea domnului este minunată, și cine i se poate împotrivi Lui ?“

Recurg din nou la *Jurnalul* meu, și extrag următoarele pasaje :

30 aprilie : Trecînd rîul Msuwa, am călătorit în mare zor prin junglă care ne-a dat atîta de furcă în drumul nostru spre Unyanyembe. Ce duhori înspăimîntătoare și ce scîrboșenii de nedescris produce jungla aceasta ! Este atît de des hățișul, încît nici un tigru nu s-ar putea tîrî prin el ; atît de nepătrunsă vegetația, încît nici un elefant nu și-ar putea croi cu forța o pîrtie ! Dacă s-ar colecta într-o sticlă miazmele concentrate pe care le inhalăm pe-aici, cine știe ce otravă ucigătoare, cu acțiune instantanee, ar rezulta — și poate că proprietățile ei ar fi de nedescoperit !

Cred că ar acționa mai rapid decît cloroformul și ar fi la fel de fatală ca și acidul prusic.

Aici sînt îngrămădite grozăvii peste grozăvii. Deasupra capetelor noastre se încolăcesc șerpi boa, șerpi și scorpioni se strecoară sub picioarele noastre. Crabi de uscat, terapini și iguane se mișcă în vecinătatea noastră. Aerul pe care-l respirăm este îmbibat de malarie ; poteca este infestată de furnicile numite „apă clocotită“, care ne mușcă de picioare pînă ce țopăim și ne foim ca niște smintiți. Totuși, într-un fel, avem destul noroc pentru a scăpa de nimicire, și mulți alți călători ar putea scăpa și ei cu viață de pe aceste meleaguri. Cu toate acestea, aici cazi cu adevărat peste cele zece plăgi ale Egiptului, prin care călătorul ajuns în aceste regiuni trebuie să treacă și este silit să le sfideze :

1. Plaga șerpilor
2. Furnici roșii, sau „apă clocotită“

3. Scorpioni
4. Spini și cactuși-lăncii
5. Numeroase impedimente
6. Noroi negru, pînă la genunchi
7. Sufocare, din pricina vegetației stufoase din junglă
8. Putoare
9. Spini în mijlocul potecii
10. Miazme

1 Mai, Kingaru-Hera : Ne-a parvenit vestea unei mari furtuni care ar bîntui prin Zanzibar, distrugînd toate casele și corăbiile, pînă la una — cel puțin așa se istorisește ; și, se zice, că același prăpăd s-ar fi abătut și peste Bagamoyo și Uhinde. Dar acum m-am deprins destul de bine cu tendința la exagerarea manifestată de africani. Se prea poate să se fi suferit pierderi serioase după urmele lăsate de furtună în interiorul continentului. Mai aud, de asemenea, că la Bagamoyo s-ar afla un grup de albi gata de plecare în acest ținut, în scopul de a mă căuta (?).

Nu-mi pot imagina cine ar fi dispus să mă caute. Cred că oamenii de pe aici trebuie să fi căpătat un fel de ideie confuză despre țelul Expediției mele ; deși nu-mi pot da seama cum ar fi putut să afle că eram pornit pe urmele unei persoane, deoarece n-am suflat o vorbă nimănui, pînă ce n-am ajuns în Unyanyembe.

2 mai, Rosoko : Nici n-am sosit bine în acest sat, că au picat și cei trei oameni expediați de mine de la Mvumi-Ugogo, aducînd cu ei din partea generalului consul american cîteva sticle cu șampanie, cîteva borcane cu gem și două cutii cu biscuiți de Boston. Au fost extrem de binevenite, după teribilele experiențe trăite în Valea Makata. Într-una din aceste cutii, puse cu grijă de consul personal, erau patru numere din *Herald.* Unul dintre ele conținea corespondența trimisă de mine din Unyanyembe, în care se strecuraseră cîteva curioase greșeli de tipar, mai cu seamă la cifre și la transcrierea numirilor afri-

cane. Presupun că de vină era scrisul meu păcătos, din cauza slăbiciunii de care sufeream. În alt număr sînt cuprinse extrase din diferite ziare, în care aflu că mulți redactori-șefi privesc Expediția africană ca pe un fel de gogoriță.

Vai ! pentru mine a fost o curată realitate teribilă ; nimic altceva decît o muncă grea și conștiincioasă făcută, privațiii, boală și aproape moarte. În cursul desfășurării sale, optsprezece oameni și-au plătit participarea cu viața. Cu siguranță că nu este o gogoriță moartea celor doi colaboratori ai mei ; ei, sărmanii, și-au împlinit ursita în neospitalierele regiuni din interiorul continentului.

Una din scrisorile primite din Zanzibar, prin intermediul mesagerilor mei, afirmă că la Bagamoyo se află o expediție intitulată : „Expediția pentru căutarea și ajutorarea lui Livingstone" Ce vor face acum conducătorii ei ? Livingstone spune că nu mai are nevoie de nimic. Este o nenorocire că nu au pornit la drum mai devreme ; atunci ar fi putut să înainteze în mod justificat și ar fi fost întîmpinați cu bucurie.

4 *mai :* Am sosit la bacul lui Kingwere, dar nu am fost capabili să atragem atenția vîslașului pirogei. Între tabăra noastră și Bagamoyo avem sub ochi o cîmpie inundată, lată de cel puțin patru mile. Trecerea cu bacul a membrilor expediției noastre peste întinsul acestei pustietăți acvatice va cere o groază de vreme.

5 *mai :* Kingwere, proprietarul pirogii, a venit pe la orele 11 a. m., din satul lui pînă la Gongoni, străbătînd cîmpia acoperită de apă. După mișcările lui, sînt înclinat să cred că este urmașul vreunui Rege-Buștean [1] întunecat la culoare, fiindcă în toate aceste ținuturi, nicăieri nu am văzut atributele și particularitățile acelui personaj regal ilustrate atît de fidel ca în ființa lui Kingwere. A adus

[1] Solicitat de broaște să le dea un rege care să nu fie din neamul lor, Zeus le-a aruncat un buștean. Semnifică orice conducere inertă (n.t.).

cu el două pirogi — niște coji de nucă scurte și instabile, în care se pot îmbarca doar cîte doisprezece oameni odată. S-au făcut ceasurile trei, după amiază, pînă cînd am sosit în satul Gongoni.

6 mai: După ce i-am subliniat foarte clar lui Kingwere necesitatea presantă de a acționa rapid, promițîndu-i ca supliment o monedă de cinci dolari de aur, am avut satisfacția de a vedea cum ultimul om din caravană a ajuns la tabăra mea pe la 3,30 p. m.

Peste un ceas eram *en route*, într-un ritm ne mai atins de caravana mea. Simțămintele fiecăruia sînt mai puternice, fiindcă în mișcările lor constați o însuflețire; ce zic, impetuozitate fermă, care indică prea bine ce se petrece în mințile lor. Negreșit, mintea mea este ea însăși un reper exact pentru simțămintele lor, și nu simt nici măcar un dram de trufie capabil să mă împiedice a da pe față marea bucurie care mă stăpînește. Mă simt mîndru la gîndul că am izbîndit în misiunea mea; dar, sincer vorbind, nu asta mă entuziasmează atîta, cît speranța că mîine voi sta la o masă încărcată cu bunătățile oferite de viața lumească. Ce-am să mă mai desfăt cu șunci, cu cartofi și pîine bună! În ce jalnic hal mai este și mintea mea, nu-i așa? Vai, prietene, așteaptă pînă ce o foamete crîncenă și hrană grosolană care dereglează stomacul, vor face din tine un veritabil schelet, pînă ce te vei fi bălăcit printr-o mlaștină a rîului Makata și vei fi mărșăluit 525 mile în treizeci și cinci de zile, pe o vreme ca aceea de care am avut parte noi — și atunci vei considera că asemenea merinde sînt bucate potrivite pentru zei!

Sîntem fericiți că — după ce ne-am îndeplinit misiunea, după graba și necazurile marșului, după neliniștile și silniciile suferite din partea triburilor belicoase, după ce în ultimele zile am vagabondat prin nămol și prin smîrcuri vrednice de Styx — ne apropiem de pacea și odihna de la Beaulah!

Ce altă reacție am putea avea, decît să ne exprimăm fericirea trăgînd întruna la salve, pînă ce ni se golesc cornurile cu pulbere ; decît să înălțăm urale pînă ce răgușim — decît să salutăm cu „*Yambo*"-uri inimoase, pornite din adîncul sufletului, pe fiecare ființă a Domnului proaspăt sosită de la țărmul oceanului ?

Nu s-ar putea altfel, gîndesc soldații mei wangwani, iar eu le împărtășesc în asemenea măsură reacția, încît le permit să acționeze cît de nebunește vor, fără să-i țin în frîu.

La asfințit, intrăm în orașul Bagamoyo. „Alți pelerini care vin în oraș", au fost vorbele auzite în Beulah !

„Omul alb a sosit la oraș", au fost vorbele auzite la Bagamoyo. Iar mîine vom trece peste apă, către Zanzibar, și vom intra pe poarta de aur ; de acum încolo nu vom mai gusta nimic vătămător pentru stomac !

Kirangozi suflă din corn și trîmbițează puternic precum Astolfo [1], în vreme ce localnicii și arabii se înghesuie în jurul nostru, iar drapelul strălucitor, ale cărui stele au fluturat deasupra apelor marelui lac din Africa Centrală, aducînd ajutorul făgăduit hărțuitului Livingstone, cînd se afla la strîmtoare, în Ujiji, se întorcea iarăși pe mare, e drept rupt, dar nu dezonorat — zdrențuit, dar nu înjosit.

. Cînd ajungem în mijlocul orașului, văd pe treptele unei încăpătoare case albe un alb purtînd costum de flanel și cască de plută aidoma cu ale mele. Mă socoteam destul de înrudit cu oamenii albi, în general, așa că m-am dus drept la el. El făcu cîțiva pași spre mine și ne-am strîns călduros mîna — ne-am manifestat simpatia reciprocă în fel și chip, doar că nu ne-am îmbrățișat.

— Nu vreți să poftiți în casă ? spuse necunoscutul.

— Mulțumesc.

---

[1] Legendar prinț al Britaniei, paladin din *Orlando furioso* de Ariosto. Sunetul cumplit și pătrunzător al cornului său nu putea fi suportat (n.t.).

— Ce doriți să beți — bere blondă, neagră, *brandy*? Ei, zău așa! vă felicit sincer pentru splendidul dumneavoastră succes! spuse el, plin de elan.

Am făcut imediat cunoștință. Era un englez, locotenentul William Henn, R. N.[1], șeful Expediției pentru căutarea și ajutorarea lui Livingstone, pe cale de a fi trimisă în interiorul continentului de către Societatea Regală de Geografie, cu misiunea de a-l găsi și salva pe Livingstone. Conducătorul anterior, cînd fusese inițial organizată Expediția, era locotenentul Llewellyn S. Dawson, care de-ndată ce auzise de la oamenii mei că îl găsisem pe Livingstone, traversase brațul de mare, ducîndu-se la Zanzibar și, după ce se consultase cu doctorul Kirk, își prezentase demisia. Acum nu mai avea nimic de-a face cu ea, comanda fiind transmisă, cu toate formele cuvenite, locotenentului Henn. Expediției i se mai alăturase și un domn, pe nume Charles New, misionar din Mombasa, dar demisionase și el. Așa că acum nu mai rămăseseră la conducere decît locotenentul Henn și domnul Oswell Livingstone, al doilea fiu al doctorului.

— E aici domnul Oswell Livingstone? am întrebat, exprimînd o mirare nețărmuită.

— Da, va fi aici numaidecît.

— Ce-aveți de gînd să faceți acum?

— Nu cred că mai merită osteneală să plecăm. Ne-ați luat toată apa de la moară și ne-ați dezumflat pînzele. De vreme ce l-ați ajutat, nu văd ce rost mai are să plec eu. Dumneavoastră credeți că mai e util?

— Ei, depinde. Dumneata îți cunoști cel mai bine ordinele primite. Dacă ai venit numai ca să-l găsești și să îl ajuți, îți pot declara cinstit că este găsit și ajutat și că nu mai vrea nimic altceva decît niște cutii cu carne conservată și alte cîteva lucruri mărunte, pe care aș zice că nu le-ați luat cu voi. Am la mine lista scrisă chiar de

[1] *Royal Navy*, Marina Regală Britanică (n. t.).

mîna doctorului. Dar fiul său trebuie să se ducă pînă la el în orice caz, și îi pot procura lesne oamenii necesari.

— Ei bine, odată ce a primit ajutor, nu mai are rost să plec și eu.

*

În momentul acela, în încăpere păși un tînăr subțirel, cu înfățișare de *gentleman*, cu ten deschis, cu părul blond, ochi negri și lucitori, care îmi fu prezentat sub numele de Oswell Livingstone. Prezentarea aproape nici nu mai era necesară, fiindcă în trăsăturile sale întîlneai multe din elementele prin care se deosebea tatăl lui. Din ființa lui se degaja un aer de hotărîre fermă și liniștită, și în cuvintele de salut adresate mie se dezvăluia un caracter mai degrabă reticent; am atribuit însă această reacție unei firi receptive, care prevestea un viitor bun.

— Tocmai îi spuneam locotenentului Henn că, indiferent dacă dînsul mai pleacă sau nu, trebuie să vă duceți la tatăl dumneavoastră, domnule Livingstone.

— A, intenționez să mă duc.

— Da, așa e bine. Vă voi procura oameni, precum și proviziile de care are nevoie părintele dumneavoastră. Oamenii mei vă vor duce pînă în Unyanyembe fără nici o dificultate. Cunosc bine drumul, ceea ce este un mare avantaj. Știu cum să negocieze cu șefii de trib negri și nu veți fi nevoit să vă bateți capul cu asemenea treburi, ci doar să mărșăluiți. Lucrul important necesar acum este viteza. Probabil că tatăl dumneavoastră așteaptă aceste lucruri.

— Îi voi pune pe oameni să mărșăluiască suficient de iute, dacă asta e toată problema.

— O, au pas ușor și pot face lesne marșuri lungi.

Așadar, treaba era stabilită. Henn luase hotărîrea că odată ce doctorul fusese ajutat, prezența lui nu mai era necesară; dar, înainte de a-și prezenta în mod formal

demisia, intenționa să se consulte cu doctorul Kirk, și în scopul acesta urma să treacă în Zanzibar, în ziua următoare, împreună cu Expediția *Herald*.

La orele 2 a. m., m-am retras ca să dorm și eu într-un pat confortabil. O serie de obiecte din odaie răspîndeau un pătrunzător parfum de noutate ; de pildă : ranițele, rucsacurile, geamantanele, cuierele, tocurile din piele, pentru puști, etc ; dar o călătorie în interiorul Africii avea să împuțineze curînd stocul acela de lucruri de prisos, cu care la început se încarcă toți novicii.

Ah ! ce suspin de ușurare am scos, cînd m-am trîntit pe pat, la gîndul că : „Slavă Domnului ! pentru mine s-a sfîrșit cu mărșăluitul !“

Capitolul XVI

CAPITOL DE DESPĂRȚIRE

În ziua de 7 mai 1872, la orele 5 p. m. *dhow*-ul [1] care a transportat Expediția mea îndărăt în insula Zanzibar, a sosit în port, și oamenii — încîntați să se afle din nou atît de aproape de căminele lor — trăgeau salvă după salvă, steagul american a fost înălțat la catargul vasului și am zărit curînd acoperișurile caselor și cheiurile gemînd de spectatori — dintre care mulți erau europeni — cu binoclurile ațintite asupra noastră.

Am tras încet la țărm ; dar îndată o ambarcațiune se ivi ca să ne ducă pe uscat, am păşit pe puntea ei și peste puține clipe eram în fața prietenului meu, consulul, care întîmpină cu urări țîșnite din adîncul inimii întoarcerea mea la Zanzibar ; și curînd am fost prezentat reverendului Charles New, care abia cu o zi sau două mai înainte de sosirea mea fusese un membru important al Expediției engleze pentru căutarea doctorului — era un om scund și mărunțel la înfățișare, care, deși dădea impresia de slăbiciune, avea un fond de energie sau nervozitate aproape prea mare pentru un trup atît de firav. Mă felicită și el din toată inima.

---

[1] Ambarcațiune arabă ușoară, avînd în vîrf un pinten în formă de coadă de rechin (n.t.).

După o cină îmbelşugată, căreia i-am acordat stima cuvenită într-un fel uluitor pentru noii mei prieteni, locotenentul Dawson veni să mă vadă şi spuse :

— Domnule Stanley, daţi-mi voie să vă felicit !

Apoi, locotenentul Dawson continuă dialogul, mărturisind cît de mult mă invidia pentru succesul repurtat, cum „îi luasem apa de la moară şi-i dezumflasem pînzele" (expresie nautică similară cu cea folosită de locotenentul Henn), cum în clipa cînd auzise de la oamenii mei că doctorul Livingstone fusese găsit, traversase braţul de mare, de la Bagamoyo la Zanzibar, şi după o scurtă convorbire cu doctorul Kirk, demisionase pe loc.

— Dar dumneata nu crezi, domnule Dawson, că ai fost prea pripit prezentîndu-ţi demisia, pe baza unei simple relatări verbale făcute de oamenii mei ?

— Poate că da, admise el, dar auzisem că domnul Webb primise, din partea dumitale, o scrisoare şi cum împreună cu Livingstone, aţi descoperit că rîul Rusizi se varsă în lac — că aveai la dumneata misivele şi depeşele doctorului.

— Da, dar toate aceste informaţii le-ai obţinut de la oamenii mei ; nu ai văzut nimic cu ochii dumitale. Aşadar, ai demisionat înainte de a fi căpătat personal o probă a faptelor relatate.

— Ei bine, doctorul Livingstone este ajutat şi găsit, după cîte îmi spune domnul Henn, nu-i aşa ?

— Da, asta este destul de adevărat. Este bine aprovizionat, nu are nevoie decît de cîteva mici obiecte de confort pe care am de gînd să i le trimit cu o expediţie alcătuită din cincizeci de oameni liberi. Este absolut sigur că doctorul Livingstone a fost găsit şi ajutat şi am la mine toate misivele şi depeşele pe care putea dori să le trimită prietenilor săi.

— Dar nu credeţi că am procedat perfect just ?

— Nu prea, deşi, poate, pînă la urmă s-ar ti ajuns la acelaşi rezultat. Orice cantitate de mărgele şi pînzeturi peste ceea ce are deja, ar fi o stînjenire pentru el. Totuşi, dumneata aveai ordine primite personal din partea Societăţii Regale de Geografie. Eu încă nu le-am văzut şi nu am cădere să judec care ar fi fost calea cea mai bună de urmat pentru dumneata. Cred însă că ai făcut rău, demisionînd înainte de a mă fi văzut personal pe mine pentru că atunci ai fi avut, probabil, o scuză întemeiată de a demisiona. Eu nu aş fi renunţat la Expediţia încredinţată mie pînă ce nu m-aş fi consultat cu cei care m-au trimis, deşi, într-o asemenea împrejurare, probabil că ordinul ar fi sunat : „Vino acasă".

— Dar după întorsătura luată de situaţie, nu crezi şi dumneata că am avut dreptate ?

— Aproape sigur că ar fi fost inutil ca dumneata să mai pleci acum în căutarea şi pentru ajutarea lui Livingstone, fiindcă deja i s-a dat de urmă, a fost găsit şi ajutat, dar poate aveai alte ordine.

— Aveam ordinul ca, numai în cazul cînd aş pleca în interiorul continentului, să-mi îndrept atunci atenţia asupra explorării ; cum însă obiectivul principal a fost atins cu anticipare de dumneata, sînt nevoit să mă întorc în patrie. Amiralitatea mi-a îngăduit să absentez numai pentru căutare şi nu a spus nimic despre explorare.

În seara aceea, am trimis un băiat la consulatul britanic ca să ducă, de la marele explorator, scrisori destinate doctorului Kirk şi domnului Oswell Livingstone.

Am fost salutat călduros de către rezidenţii americani şi germani din localitate, care nu s-ar fi putut arăta mai efuzivi nici dacă doctorul Livingstone ar fi fost o rudă dragă şi apropiată de-a lor. Căpitanul H. A. Fraser şi doctorul James Christie nu mai conteneau nici ei cu elogiile. Se pare că ambii gentlemani menţionaţi încercaseră

să organizeze o expediție particulară pentru salvarea compatriotului lor, dar, din anumite motive, proiectul eșuase. Contribuiseră cu 500 de dolari, în vederea atingerii acestui lăudabil țel; dar omul, căruia îi încredințaseră comanda caravanei, fusese angajat cu o sumă mai însemnată de altă expediție, lansată într-un scop diferit. Dar în loc de a se simți necăjiți că eu împlinisem ceea ce ei luaseră inițiativă să facă, se arătau a fi cei mai entuziaști admiratori ai mei.

În ziua următoare, am fost chemat la dr. Kirk, care m-a felicitat călduros pentru succesul obținut. Veni și episcopul Tozer și îmi mulțumi pentru serviciul adus doctorului Livingstone.

Tot în această zi am desfăcut contractul oamenilor mei și i-am reangajat pe douăzeci dintre ei ca să se întoarcă la „Marele Stăpîn". Bombay, deși în interiorul Africii disprețuise ideea de a primi o răsplată bănească și, cu toate că în momentul cînd eram la cea mai mare ananghie, se străduise, în mod sistematic, să-mi pună bețe în roate în fel și chip — primi, pe lîngă plata stabilită, un dar în valoare de 50 de dolari, iar fiecare om, corespunzător cu meritele lui, între 20 și 50 de dolari. Căci ziua aceea era menită să îngroape orice fel de animozități și să facă iertate toate jignirile aduse cîndva. Ei, bieții oameni, nu făcuseră altceva decît să reacționeze conform firii lor, și ținem minte că de la Ujiji pînă la coastă se comportaseră cu toții admirabil.

Am văzut că eram teribil de jigărit și schimbat, cînd m-am prezentat dinaintea unei oglinzi de mărimea unui stat de om. Totul îmi confirma opinia că eram mult mai vîrstnic la înfățișare și că părul îmi căruntise. Cînd l-am salutat pe căpitanul Fraser acesta exclamă:

— Mi-ați luat-o înainte, domnule și pînă ce nu mi-am menționat numele, nu m-a recunoscut. Chiar și atunci

remarcă, mucalit că adulmeca altă „afacere Tichbodne". Aveam o figură atît de diferită, încît identitatea mea era aproape cu totul pierdută, deşi nu se scursese decît un scurt interval de treisprezece luni — între 23 martie 1871 şi 7 mai 1872.

În dimineaţa următoare sosirii mele, locotenentul Henn demisionă în mod formal, şi din momentul acela conducerea Expediţiei trecu în mîinile domnului Oswell Livingstone care luă hotărîrea de a vinde din stocurile de provizii, reţinîndu-le doar pe cele socotite a fi utile tatălui său.

După ce am dizolvat Expediţia mea, m-am apucat să pregătesc alta, dînd curs rugăminţii doctorului Livingstone. Ceea ce lipsea expediţiei engleze am cumpărat din fondurile avansate de domnul Oswell Livingstone. Armele de foc, cincizeci la număr, fură, de asemenea, furnizate de el din stocurile deţinute de expediţia engleză, la fel cu muniţiile, cupoanele, pentru *honga* — tributul wagogilor, ca şi pînzeturile în schimbul cărora urma să fie asigurată aprovizionarea efectivului. Domnul Livingstone muncea din greu în slujba intereselor tatălui său şi mă asista cu toată iscusinţa de care era capabil. Îmi înmînă, ca să fie împachetate bine, *Almanahul Nautic* pe anii 1872, 1873, 1874; de asemenea, îmi dădu un cronometru care aparţinuse mai-nainte doctorului Livingstone. Toate aceste lucruri, pe lîngă un *Jurnal*, plicuri, bloc-notesuri, hîrtie de scris, medicamente, fructe şi peşte conservat, puţin vin, ceva ceai şi tacîmuri şi obiecte de menaj, ziare, scrisori şi depeşe personale, fură împachetate în cutii de aluminiu perfect etanşate, împreună cu 100 livre de făină americană de calitatea întîia, ca şi cîteva cutii de biscuiţi pentrù aperitiv.

Ne înţelesesem ca pînă la 19 mai domnul Oswell Livingstone să ia în primire caravana ce pornea spre

tatăl său ; cam prin jurul acelei date el se răzgîndi însă şi mă surprinse mult, trimiţîndu-mi un bilet prin care declara că se decisese să nu mai plece în Unyanyembe, din motive pe care le considera juste şi suficiente.

În asemenea împrejurări, datoria mea era să urmez instrucţiunile doctorului Livingstone, procurîndu-i un conducător bun şi eficient, care să ia în primire caravana şi să o ducă pînă în Unyanyembe.

În cîteva ceasuri, am izbutit să obţin angajarea unui arab recomandat stăruitor de şeicul Hashid, şi i-am plătit un avans de 100 de dolari. Tînărul arab, deşi nu era deosebit de isteţ, părea onest şi capabil, dar am lăsat pe seama doctorului Livingstone prelungirea angajamentului său, după ce va fi ajuns la Unyanyembe cînd avea să poată decide dacă era demn de încredere sub toate aspectele.

A doua zi, i-am adunat pe toţi oamenii noii Expediţii Livingstone şi, deoarece era primejdios să le îngădui a hoinări prin oraş, i-am încuiat într-o curte şi le-am dat să mănînce acolo, pînă ce fiecare suflet — erau cincizeci şi şapte la număr — răspunse la apel.

Între timp, cu ajutorul consulului american, am obţinut serviciile lui Johari, dragomanul (tălmăciul) principal al consulatului american, care a fost însărcinat să conducă grupul prin cîmpia inundată a rîului Kingari şi a fost îndemnat ca sub nici un cuvînt să nu se întoarcă din drum, pînă ce Expediţia nu pornise în marş, de pe malul apusean al rîului. Domnul Oswell Livingstone i-a plătit un bacşiş generos, în schimbul promisiunii de a-şi face munca temeinic.

Un *dhow* fiind adus la ancoră chiar în faţa consulatului american, m-am adresat atunci vechilor mei camarazi de drum, spunîndu-le :

— Sînteți acum pe cale de a vă înapoia în Unyanyembe la „Marele Stăpîn". Îl cunoașteți, știți că este un om cu suflet și are inimă bună. Este altfel decît mine; el n-o să vă bată, cum mi s-a întîmplat mie. Dar știți că v-am răsplătit pe toți, știți cum v-am făcut pe toți bogați în pînzeturi și bani. Știți cum, cînd v-ați purtat bine, am fost prietenul vostru. Cînd ați fost bolnavi v-am îngrijit. Dacă și eu am fost atît de bun cu voi, „Marele Stăpîn" va fi cu mult mai mult. El are glas plăcut și vorbește blînd. L-ați văzut să ridice vreodată mîna asupra cuiva care a săvîrșit o faptă rea? Cînd v-ați arătat ticăloși, el nu v-a cuvîntat ca mine, ci doar v-a grăbit cu glas mîhnit. Acum spuneți-mi: îmi făgăduiți că îl veți urma, că veți face tot ce vă va cere, vă veți supune lui în toate privințele și nu veți dezerta?

— Făgăduim, stăpîne! strigară toți într-un glas, cu înflăcărare.

— Atunci, mai am un singur lucru de spus. Vreau să-i strîng mîna fiecăruia din voi, înainte de plecare — acum ne despărțim pentru totdeauna — și se repeziră numaidecît cu toții, și am scuturat zdravăn mîna fiecăruia.

— Acum fiecare om să-și ridice povara lui!

În scurtă vreme, i-am scos în stradă mărșăluind și i-am dus pînă la plajă; i-am văzut pe toți urcați pe puntea vasului și înălțînd steagul, iar *dhow*-ul porni în viteză spre vest, în drum spre Bagamoyo.

M-am simțit învăluit, nu știu cum, de o impresie stranie de însingurare. Prietenii mei cu piele întunecată, care străbătuseră alături de mine atîtea sute și sute de mile și cu care împărtășisem nenumărate primejdii, plecaseră, iar eu — eu eram lăsat în urmă. Cîte din fețele lor prietenoase aveam să le mai revăd?

În 29, vasul cu aburi *Africa,* aparținînd consulatului german, fu angajat de grupul nostru format din cinci persoane și ne-am depărtat de Zanzibar în direcția insulelor Seychele, însoțiți de urările de bine ale mai tuturor europenilor rezidenți în insulă.

Am sosit în insulele Seychele la 9 iunie, la vreo douăsprezece ore după ce vaporul poștal francez plecase spre Aden. Cum între Mahé (Seychele) și Aden există o singură cursă pe lună, am fost silit să rămîn o lună în insula Mahé.

Viața mea în insula Mahé figurează printre cele mai agreabile episoade legate de întoarcerea din Africa. Am găsit, ca să-mi țină companie, o seamă de gentlemani demni de stimă, creștini adevărați. Domnul Livingstone-junior dezvălui multe trăsături de caracter afabile și se dovedi a fi un om studios, cu judecată, deschis. Cînd, în cele din urmă, veni vaporul cu aburi francez din insula Mauriciu, nu era nimeni din societatea noastră care să nu regrete că părăsește insula aceea frumoasă și pe ospitalierii ofițeri britanici aflați în garnizoană acolo. Guvernatorul civil, domnul Hales Franklyn și dr. Brocks se străduiseră din răsputeri ca să-l întîmpine cu drag pe pribeag, și folosesc acest prilej ca să le aduc mulțumiri pentru numeroasele atenții primite personal din partea domniilor lor.

La Aden, pasagerii veniți din sud fură trecuți pe bordul vasului francez *Mei Kong, en route* din China către Marsilia. În acest din urmă port, am fost primit cu brațele deschise de doctorul Hosmer și reprezentanții lui *Daily Telegraph,* și atunci mi s-a spus cum priveau oamenii rezultatele Expediției conduse de mine ; dar abia cînd am ajuns în Anglia mi-am dat seama de ecoul ei.

Dl. Bennett, care avusese inițiativa acelei înfăptuiri și o susținuse, acum își încununa atitudinea prin unul din cele mai generoase acte care se pot concepe. Îi promisese doctorului Livingstone că, la douăzeci și patru de ore după ce aveam să văd scrisorile adresate de el domnului Bennett, publicate în jurnalele londoneze, urma să pun la cutie epistolele scrise de el familiei și prietenilor din Anglia. În scopul de a-mi permite să-mi țin cuvîntul dat și cu intenția ca să nu se producă nici o întîrziere în livrarea scrisorilor sale de familie, agentul domnului Bennett transmisese prin telegraf la New York, redacției ziarului Herald, epistolele primite de mine de la domnul Livingstone, ceea ce angajase o cheltuială de circa 2000 de lire sterline.

*

Și acum, dragă cititorule, a sunat ceasul despărțirii și pentru noi. Să sperăm că nu ne despărțim definitiv. Un explorator se vede nevoit să repete adesea cuvîntul plin de regret „adio". În cursul întîmplărilor consemnate în cartea precedentă, am rostit de multe ori cuvîntul : „rămas bun", mi-am luat adio de la wagogi, cu nerușinarea lor aprigă ; de la Mionvu, al cărui șantaj mă afectase cîndva ; de la wavinzii, al căror vacarm promisese provocarea unor crîncene ostilități, de la neprimitorii warunzi ; de la neguțătorii de sclavi, arabi și corciți ; de la toate formele de friguri și malarie, cronice și acute ; de la smîrcurile și bălțile din Makata ; de la apele amărui și de la deșerturile ucigătoare ; de la prietenii și însoțitorii mei arămii la obraz și de la eroicul explorator și gentlemanul creștin David Livingstone. Însuflețit de cele mai fierbinți urări de bine pentru toți cei care mi-au urmărit pașii citind aceste pagini, repet încă o dată — rămas bun.

Corespondența următoare, și îndeosebi ultima scrisoare, care a fost însoțită de o frumoasă și prețioasă tabacheră de aur, montată în briliante, va fi trecută de mine ca o comoară printre cele mai plăcute rezultate ale misiunii îndeplinite.

H. M. Stanley

Foreign Office, August 1.

Domnule,

Sînt însărcinat de către contele Granville să confirm primirea unui pachet conținînd scrisori și depeșe de la doctorul Livingstone pe care ați avut bunătatea de a le înmîna ambasadorului din Paris al Majestății Sale, pentru ca să parvină acestui departament și urmează să vă transmit mulțumirile Înălțimii sale lordul pentru că v-ați însărcinat cu predarea acestor documente interesante.

Sînt, domnule,
al domniei voastre prea plecată slugă
ENFIELD

HENRY M. STANLEY, Esq. „NEW YORK HERALD BUREAU"

London, August 2.

HENRY M. STANLEY, Esq. mi-a înmînat astăzi jurnalul doctorului Livingstone, tatăl meu, sigilat și semnat de tatăl meu, avînd alăturate instrucțiuni semnate de părintele meu, în vederea îngrijirii manuscrisului, și toate acțiunile mele și ale părintelui meu menționate în aceste

file vă datorăm cele mai frecvente mulțumiri. Nu avem nici cel mai mic motiv de a pune la îndoială că acesta este jurnalul tatălui meu și certific că scrisorile aduse acasă sînt ale lui și nimănuia altuia.

TOM S. LIVINGSTONE

Domnule,

Nu mi-am dat seama, pînă ce nu ați menționat dumneavoastră acest aspect, că ar putea exista vreo îndoială cu privire la autenticitatea depeșelor doctorului Livingstone, înmînate de dumneavoastră lordului Lyons la data de 31 iulie. Dar, în urma celor spuse de dumneavoastră, am cercetat problema și am aflat că domnul Hammond e subsecretar la Foreign Office, și domnul Wylde e șeful Departamentului Consular și Comerț cu sclavi; nu am nici cea mai mică îndoială asupra provenienței genuine a documentelor primite din partea lordului Lyons, în curs de tipărire.

Nu pot trece peste acest prilej de a vă exprima admirația mea pentru calitățile care v-au permis să atingeți țelul misiunii dumneavoastră și să obțineți un rezultat salutat cu atît de mare entuziasm, atît în Statele Unite, cît și în țara aceasta.

Sînt, domnule,

Al domniei voastre prea supus,

GRANVILLE

HENRY STANLEY, Esq.

Foreign Office, August 27

Domnule,

Am marea satisfacție de a vă transmite, din ordinul reginei, înalta apreciere dată de Majestatea Sa pruden-

ței și zelului de care ați făcut dovadă deschizînd o comunicație cu doctorul Livingstone și înlăturîndu-i Majestății Sale neliniștea pe care, împreună cu supușii săi, a simțit-o cu privire la soarta acestui distins explorator.

Regina dorește să vă exprim mulțumirile sale pentru serviciul adus, odată cu felicitările Majestății Sale, meritate de succesul cu care v-ați dus la capăt misiunea ce v-ați luat fără teamă.

Majestatea Sa dorește totodată să vă rog a accepta suvenirul care însoțește această scrisoare.

Sînt, domnule,

Al domniei voastre prea plecat și umil slujitor

GRANVILLE

GLOSAR

(cuvinte africane și arabe)

boma	îngrăditură, țarc.
bubu	mărgele negre.
Diwan	persoană vîrstnică, șef sau magistrat.
doti	măsură = patru yarzi de pînză.
dowa	doctorie.
fondo	zece coliere sau *khete*.
ghulahio	un sortiment de mărgele.
hafde	alt sortiment de mărgele.
honga	tribut.
ismahili	nume dat de băștinași unui anumit gen de pînză.
kandunguru	mărgele de culoare cărămizie.
kaif-halek	formă de politețe : „Ce mai faci ?"
kaniki	o pînză albastră, confecționată în India.
knambi	tabără.
khete	șirag sau a zecea parte dintr-un fundo.
kichuma-chuma	„Fiare mici" — o boală de ficat.
kizambi	un gen de pînză.
kiti	scăunaș.
lakhio	un gen de mărgele roze.
lunghio	mărgele albastre.
lunghio mbamba	mărgele albastre mici.
Lunghio rega	mărgele albastre mari.

M	prefix indicînd apartenența unui persoane la o anumită regiune. De ex.: M-Jiji, de obîrșie din Jiji.
manyapara	persoană în vîrstă sau adjunct al căpeteniei.
matama	plantă denumită *Holcus sorghum* — sorgo (sau durra — în arabă).
mbembu	piersică pădureață.
merikani	pînză nevopsită, fabricată în America — americă.
mganga	un vraci sau „doftoroi".
Miezi-Mungu	termen kisawahil, însemnînd Dumnezeu.
mtemi	termen sinonim cu rege.
mtoni nullah	torent secat.
muhongo	tribut.
mulungu	termen folosit de băștinași pentru „Dumnezeu".
mukunguru	friguri cronice.
mvuha	tunet.
mgombe	vacă.
pagaz	hamal.
posho	hrană.
sami-sami	numele dat mărgelelor roșii.
shamba	un cîmp cultivat — ogor.
shash	muselină.
șeic	termen folosit ca formulă de politeță cînd te adresezi unei persoane mai în vîrstă.
șhukka	doi yarzi de pînză.
sohari	un gen de pînză colorată.
sungomazzi	mărgele mari, de sticlă sau porțelan de mărimea unor bile.
toujiri	numele dat unui anumit tip de pînză.

U	prefix indicînd ţinutul : de ex. Ujiji înseamnă ţinutul Jiji.
uganga	leac.
Wa	prefix folosit pentru persoane Wa-jiji înseamnă locuitorii ţinutului Jiji.
washensi	termen dispreţuitor aplicat băştinaşilor.
yambo	formulă de salut, echivalentă cu „Cum te simţi ?“.
ziwa	heleşteu sau lac.
ziwani	baltă, laz.

APENDICE

Lista taberelor unde a poposit Expediția *Herald* de la Bagamoyo pînă la Ujiji și îndărăt, la coasta Oceanului Indian

Prin Ukwere, Ukami și Udoe, pînă la Useguhha

	ore	minute
De la Bagamoyo la Shamba Gonera	1	30
Kikoka	3	40
Rosako	5	00
Kingaru	6	00
Imbiki	4	30
Msuwa	4	30
De la Msuwa pînă la Kisemo	4	30
Mussoudi	4	20
Mikeseh	7	00
Muhalleh	6	45
Simbamwenni	3	00

Spre Ugogo

USEGUHHA

De la rîul Ungerengeri pînă la Simbo	2	00
Popas în mijlocul cîmpiei	4	10
Riul Makata	2	30

USAGARA		
Tabără la vest de Makata	0	5
Tabără în cîmpie	4	30
Tabără în cîmpie	2	00
Rehenneko	3	15
De la Rehenneko pînă la tabără de munte	3	30
	ore	minute
Kiora	3	40
Tabără pe malul rîului	4	50
Madete	2	30
Lacul Ugombo	3	00
Matamombo	6	00
Mpwapwa	7	00
Kisokweh	2	00
Chunyo	1	30

Din Ugogo pînă în Unyanyembe

De la Marenga Mkali pînă la Mvumi, în micul Ugogo	12	30
Mvumi, Marele Ugogo	4	00
Matamburu	4	00
Bihawana	2	00
Kididimo	2	00
Pembere Pereh	10	00
Mizanza	5	30
Mukondoku	6	30
Municka	5	00
Mabunguru Mtoni în Uyanzi	8	00
Kiti, Uyanzi	6	30
Msalalo	6	30

De la Msalalo pînă la Ngaraiso cu Fintini	3	30
Kusuri	3	15
Mgongo Tembo	3	30
Mgongo Tembo Mtoni	3	30
Nghwalah Mton	2	40
Madedita	2	30
	ore	minute
Tura Centrală — Unyamwezi	3	00
Riul Kwala	7	00
Rubuga	7	15
Kigwa	5	00
Shisa	7	00
Kwihara	3	00

Din Unyanyembe pînă la Mrera, Ukonongo

UNYAMWEZI

De la Kwihara pînă la Mkwuenkwe	1	30
Inesuka	2	00
Kasegera	3	00
Kigandu	2	45
Ugunda	7	00
Benta	3	15
Kikuru	5	00
Ziwani	4	00
Manyara	6	30

UKONONGO

De la Manyara pînă la riul Gombe	4	15
Ziwani	5	20
Tongoni	1	30
Tabără	5	15

Marefu	3	00
Utende	7	15
Mtoni	4	00
Mwaru	5	13

De la Mrera, Ukonongo, pînă la Ujiji

UKONONGO	ore	minute
De la Mrera pînă la Mtoni	4	30
Mpokwa în Utanda	4	45
Mtoni	3	00
UKAWENDI		
Riul Mtambu	4	30
Imrera	4	20
Munții Rusawa	2	30
Mtoni	4	00
Mtoni	5	00
Tabără în pădure	6	00
Tabără în pădure	5	30
UVINZA		
Nzogera cu fîntîni	2	30
Tabără în pădure	4	15
Siala, pe riul Malagarazi	2	45
Insula Ihata, pe riul Malagarazi	1	30
Katalambula	1	45
UHHA		
Kawanga în Uhlha	5	30
Lukomo	1	00

Kahirigi	4	00
Riul Rusugi	5	00
Lacul Musunya	4	00
Riul Rugufu	4	30
Sunuzzi	3	00
Niamtaga in Ukaranga	9	30

UJIJI

Portul Ujiji	6	40

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎIA

(Continuare)

Capitolul X. *Spre Mrera, în Ukonongo* 7
Capitolul XI. *Prin Ukawendi, Uvinza şi Uhha, la Ujiji* . . 57

PARTEA A DOUA

ÎNTOARCEREA LA OCEANUL INDIAN

Capitolul XII. *Şederea cu Livingstone la Ujiji. Relatarea personală a lui Livingstone: călătoriile, necazurile şi dezamăgirile lui* 113
Capitolul XIII. *Croaziera noastră pe lacul Tanganica. Explorarea capătului de nord al lacului. Descoperim că rîul Rusizi intră în lac. Înapoierea la Ujiji* 167
Capitolul XIV. *Călătoria noastră de la Ujiji la Unyanyembe* 209
Capitolul XV. *În drum spre patrie. Ultimele cuvinte ale lui Livingstone. Despărţirea definitivă!* 259
Capitolul XVI. *Capitol de despărţire* 312

Încheiere 321
Glosar 324
Apendice 327

Lector : SUZANA CARMEN DUMITRESCU
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 14.06.982. Coli ed. 15.60. coli tipar 10,5.

Tiparul executat sub cd. nr. 5 024/1982
la Intreprinderea poligrafică Bacău.
Strada Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lucrarea este tipărită pe hîrtie fabricată
de C. C. H. „Letea" Bacău.

henry stanley

DIN APARIȚIILE
„BIBLIOTECII PENTRU TOȚI"

Caragiale
– *O scrisoare pierdută*

Delavrancea
– *Paraziții*

Méliusz Iózsef
– *Orașul pierdut în ceață*, 2 vol.

H. Sienkiewicz
– *Prin foc și sabie*, 4 vol.

Jiři Marek
– *Unchiul meu Ulise*, 2 vol.

* * *
– *Poveste cu jivine și cu păsări. O mie și una de nopți*, vol. IV

* * *
– *Antologie de poezie arabă. Perioada clasică*, 2 vol.

VIITOARE APARIȚII
ALE „BIBLIOTECII PENTRU TOȚI"

C. Negruzzi
– *Păcatele tinereților*

Ioan Alexandru
– *Pământ transfigurat*

Dante
– *Divina Comedie*, 3 vol.

Ariosto
– *Teatru*, 2 vol.

Horace Walpole
– *Castelul din Otranto*

Goethe
– *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, 2 vol.

editura minerva

Lei 8